

**Rosa
Luxembu
rg**

**izab
rani
spisi**

**biblioteka
naprijed**

Rosa Luxemburg

IZABRANI SPISI

Urednici biblioteke

DANKO GRLIĆ
IVAN KUVAČIĆ
ANTUN ŽVAN

Preveli

ROLAND KNOPFMACHER
HRVOJE ŠARINIĆ
LJUBOMIR TADIĆ

Predgovor napisao

LJUBOMIR TADIĆ

Rosa Luxemburg

IZABRANI SPISI

S a d r Ź a j

Predgovor

Ljubomir Tadić: Život i revolucionarno delo Rose Luxemburg 7

Izabrani spisi

Socijalna reforma ili revolucija?	25
Organizaciona pitanja ruske socijaldemokracije	83
Masovni štrajk, partija i sindikati	103
Kriza socijaldemokracije	165
Što hoće Spartakov savez?	259
Ruska revolucija	271
Red vlada u Berlinu	301

Ljubomir Tadić

Život i revolucionarno delo Rose Luxemburg

»Dragi mladi prijatelju, uveravam Vas da ni tada ne bih ustuknula kada bi mi zapretila vešala, i to iz jednostavnog razloga što smatram sasvim neophodnim da se naša partija navikne na to da žrtve spadaju u zanat socijalista i da su one nešto što se samo po sebi razume.«

(Iz pisma Rose Luxemburg
Walteru Stöckeru od 11.
marta 1914. godine)

1

Rosa Luxemburg se rodila 5. marta 1871. godine u poljskom gradu Zamosc, blizu Lublina, koji tada pripadaše carskoj Rusiji. Bila je peto, najmlađe dete jedne obrazovane, ali ne i bogate jevrejske porodice. Da bi deci olakšala školovanje, porodica se preselila 1873. godine iz Zamosca u Varšavu. Godine 1884. Rosa je stupila u drugu varšavsku gimnaziju i završila je sa odličnim uspehom. Već u gimnaziji, 1887. godine, počinje njena snažna revolucionarna delatnost u okviru poljske socijaldemokratske partije »Proletarijat«. Da bi izbegla hapšenje, Rosa je morala emigrirati u Švajcarsku. U Zürichu je 1890. godine započela studije matematike i prirodnih nauka, ali je dve godine kasnije promenila izbor poziva i otpočela studije prava i političke ekonomije. U proleće 1897. na Ciriškom univerzitetu uspešno je odbranila svoju doktorsku disertaciju »Industrijski razvitak Poljske«. Za vreme studija u Švajcarskoj sreća se Rosa Luxemburg sa Plehanovljevom grupom »Oslobođenje rada« i grupom mladih Poljaka, njenih istomišljenika, među kojima se nalazio i Leo Jogiches, budući drug njenog života. Od 1893. godine počinje Rosina saradnja u revolucionarnom poljskom časopisu »Sprawa Robotniscza« (Stvar rada), a 1894. ona preuzima i redakciju istog časopisa. Na kongresu Druge internacionale u Zürichu prvi put istupa kao delegat grupe okupljene oko časopisa. Već tada se Rosa Luxemburg sukobljava sa vođstvom poljskih socijalista koje se zalagalo za nezavisnost Poljske. Verna doslednom proleterskom internacionalizmu ona zastupa stanovište o neophodnosti nastavljanja zajedničkog revolu-

cionarnog rada sa ruskim proletarijatom. Rascep u socijalističkoj partiji dolazi 1894. godine, a grupa oko »Sprawa Robotniscza« pristupa organizovanju vlastite partije koja se nazvala »Socijaldemokratija kraljevstva Poljske«. Njeno duhovno jezgro, pored Rose Luxemburg, čine Leo Jogiches, Julian Marchlewski i Adolf Warszawski. Pet godina docnije oni se ujedinjuju sa litvanskim socijaldemokratima Felixa Dzierzynskog.

Između 1895. i 1897. godine Rosa Luxemburg je u ciriškom »Arbeiterstimme« i u štutgartskom »Neue Zeit«, koji je uređivao Karl Kautsky, objavila prve radove na nemačkom jeziku posvećene problemima poljskog radničkog pokreta.

Stupivši u fiktivni brak sa Gustavom Lübeckom, nemačkim socijalistom, Rosa Luxemburg je uspela da stekne nemačko državljanstvo i da se 1898. godine preseli u Nemačku, u kojoj je ostala do kraja svoga života. Tamo je odmah ušla u politički život Nemačke socijaldemokratske partije i ubrzo postala jedan od najviđenijih teoretičara internacionalnog socijalizma. Od septembra do novembra 1898. godine ona uređuje »Sächsische Arbeiterzeitung« i nastavlja saradnju u »Neue Zeit« i u »Leipziger Volkszeitung«. Iz toga vremena potiče i njeno prijateljstvo sa Karlom i Luise Kautsky.

Samo godinu dana posle Marxove smrti, dakle 1884, postala je vidljivom kriza Nemačke socijaldemokratije, uprkos činjenici da se ova partija nalazila u velikom brojčanom usponu. Teorijski izraz ove krize docnije će predstavljati spisi nekadašnjeg Engelsovog saradnika Eduarda Bernsteina. Njegov rad »Problemi socijalizma«, objavljen je u »Neue Zeit« 1897, dakle, dve godine posle Engelsove smrti. Praktični, dugotrajni reformizam u Nemačkoj socijaldemokratiji Bernstein formuliše u svojoj revizionističkoj teoriji. Već u septembru 1898. godine Rosa Luxemburg istupa u odbranu Marxovog revolucionarnog nasleđa u prvoj seriji članaka protiv Bernsteina pod naslovom »Socijalna reforma ili revolucija«. Iste godine nemački socijaldemokrati dobijaju na izborima 2,107.000 glasova! Na socijaldemokratskom kongresu u Stuttgartu 1898, kada je imala tek dvadeset sedam godina, Rosa uzima reč u diskusiji, ali je neki delegati kongresa potcenjuju zbog mladosti. Ona im odgovara: »Ne zanemarujem činjenicu da mi je još toga potrebno da bih stekla priznanje u nemačkom radničkom pokretu. Ali htela bih ga steći na levlci, tamo gde se želi boriti protiv neprijatelja, a ne na desnici, tamo gde se hoće kompromisi sa neprijateljem.« Ovaj beskompromisni stav u borbi za ciljeve socijalističke revolucije predstavljao je životni credo Rose Luxemburg, credo koji je izazvao ne samo mržnju buržoazije, već i njenih docnijih »socijalističkih« slugu, saučesnika u mučkom ubistvu Rose Luxemburg.

U januaru 1899. godine Bernstein odgovara svojim kritičarima spisom »Pretpostavke socijalizma i zadaci socijaldemokratije«, da bi već u aprilu Rosa objavila drugu seriju svojih članaka, a na kongresu partije u Hannoveru oštro kritikuje Bernsteinov i Schip-pelov revizionizam.¹

Početak dvadesetog veka sav je u znaku porasta militarizma, nemačkog posebno (udvajanje kredita za ratnu mornaricu, evropska intervencija u Kini pod vođstvom jednog nemačkog generala itd.). Na međunarodnom socijalističkom kongresu u Parizu septembra 1900. godine, Rosa podnosi referat o militarizmu. U godinama 1902—1904. ona se živo bavi poljskim pitanjem, oštro kritikujući nacionalizam Poljske socijalističke partije (PPS). Zbog jednog govora protiv kajzera Wilhelma II (»Čovek koji priča o dobroj i sigurnoj egzistenciji nemačkih radnika nema pojma o činjenicama«), Rosa Luxemburg je u julu 1904. prvi put osuđena na tri meseca zatvora. Iste godine objavila je u časopisu »Neue Zeit« čuvenu raspravu »Organizaciona pitanja ruske socijaldemokratije«, čiji kritički ton predstavlja neuporedivu anticipatorsku snagu i živo svedočanstvo neprestanog i dubokog interesovanja Rose Luxemburg za razvitak i sudbinu ruskog radničkog pokreta. Ona spada među retke socijaliste koji su izuzetno dobro poznavali prilike kako Zapada tako i evropskog Istoka. Sa jednakom snagom i odlučnošću Rosa kritikuje učešće socijalista u buržoaskim vladama, kao i nacionalističke i nedemokratske pojave u socijalističkom pokretu istočne Evrope.

U vreme ruske revolucije 1905. godine Rosa Luxemburg ilegalno dolazi u Varšavu gde je ubrzo otkrivena i uhapšena. Zahvaljujući brojnim intervencijama i kauciji Nemačke socijaldemokratije bila je privremeno oslobođena, a zatim je uspela da prebegne iz Petrograda u Finsku gde je napisala knjigu »Masovni štrajk, partija i sindikati«, i to pod neposrednim utiskom ruske revolucije. U Nemačku se vratila 1906. godine, da bi već u septembru iste godine učestvovala na socijaldemokratskom kongresu u Mannheimu. Decembra meseca osuđena je na dva meseca zatvora zbog »podstrekavanja na nasilnu delatnost«. Posle izdržane kazne, Rosa predaje političku ekonomiju u socijaldemokratskoj partijskoj školi u Berlinu. Iz ovih predavanja nastalo je njeno obimno delo »Akumulacija kapitala«, objavljeno u januaru 1913. godine.

Na izvestan način 1906. godina predstavlja prelomni trenutak u nemačkom radničkom pokretu. Uprkos zvaničnoj osudi, Bernsteinove ideje prihvataju istaknuti socijalisti, sledbenici Bebela: Elbert, Molkenbuhr, Otto Braun, E. Ernst, Otto Wels i Scheidemann. U

¹ Uz svu oštrinu kritike Rosa se energično protivila svakom obliku sankcija koji je ličio na ekskomunikaciju.

rukovodstvima partije i sindikata počinje otvoreno da preovlađuje reformistički uticaj. Rosa Luxemburg prva otkriva ovu pojavu i osuđuje je zajedno sa Lenjinom na kongresu Internacionale u Stuttgartu 1907. godine. Od tog časa nastupa izolacija i postepeno slabljenje duhovnog i političkog uticaja Rose Luxemburg u službenoj Nemačkoj socijaldemokratiji. Vrhunac krize u njenim odnosima sa Nemačkom socijaldemokracijom predstavlja raskid sa Karlom Kautskim koji je usledio 1910. godine.

Odlučno istupajući protiv preteće opasnosti svetskog rata u jednom govoru, održanom u Frankfurtu 1913. godine (»Ako se od nas bude zahtevalo da dignemo ubilačko oružje protiv naše francuske i druge inostrane braće, onda mi izjavljujemo: Ne, to mi ne činimo!«), Rosa je 20. februara 1914. godine izvedena pred sud i osuđena na godinu dana zatvora. Na završetku sudskog procesa održala je čuveni govor poznat pod naslovom: »Militarizam, rat i radnička klasa«.

Početak avgusta 1914. Nemačka je objavila rat najprije Rusiji, a zatim i Francuskoj. Moralni i politički pad Nemačke socijaldemokratije, koji je pripreman decenijama »parlamentarnog kretenizma«, zorno se iskazao 4. avgusta glasanjem za ratne kredite u Rajhstagu. Zajedno sa K. Liebknechtom, C. Zetkin i F. Mehringom, Rosa objavljuje javni protest protiv ratne politike nemačkih socijalista. U februaru 1915. godine počinje da izdržava jednogodišnju kaznu zatvora u Berlinu, a u zatvoru piše čuvenu »Junius«-brošuru koja se štampa u Zürichu marta iste godine, ali ubrzo, prilikom rasturanja, biva zaplenjena od nemačke policije. Takođe je bio zabranjen i prvi broj časopisa »Internacionala« koji je Rosa pokrenula zajedno sa K. Liebknechtom. Nacionalna konferencija grupe »Internacionala« počinje svoj rad u Berlinu i prihvata »rukovodeća načela« koja je sastavila Rosa Luxemburg. Ova grupa je radi svog ilegalnog organa »Spartakusbrieft« nazvana »Spartakusbund«. Februara 1916. godine Rosa izlazi iz zatvora. Međutim, nakon antiratnih demonstracija koje su »spartakisti« organizovali 1. maja na Potsdamskom trgu, Liebknecht je osuđen na četiri godine robije, a Rosa Luxemburg je stavljena pod policijski »nadzor«. Od jula 1917. do novembra 1918. godine Rosa se nalazi u zatvoru u Wroclawu, gde je napisala mnogobrojne revolucionarne proglase i prevela Koroljenkovu »Povest moga savremenika«. U svojim pismima iz zatvora Rosa Luxemburg je podvlačila ogroman značaj Oktobarske revolucije, ali je istovremeno ostavila i kritički spis posvećen ulozi boljševika u revoluciji, koji je posthumno izdao Paul Levi.

Posle ustanka mornara u Kielu i narodnih manifestacija u Münchenu 3. novembra 1918, izbija revolucija u Hamburgu i Bremenu

koja se ubrzo širi na Köln, Hannover i München, a zatim i na Berlin. Pošto je abdicirao kajzer Wilhelm II, na čelo vlade nemačkog Rajha dolazi socijaldemokrata Ebert. Nemačka reakcija pokušava da spreči revoluciju pomoću »socijalšovinista«. Čast nemačkog socijalizma spasavaju »spartakisti«. Prvi broj lista »Rote Fahne«, što ga uređuju Rosa Luxemburg i Larl Liebknecht (koji je u međuvremenu bio oslobođen zatvora), pojavio se 18. novembra 1918. godine, a 14. decembra bio je objavljen program »spartakista« koji je napisala Rosa Luxemburg.

Događaji su se razvijali velikom brzinom. Održani su kongres radničkih i vojničkih saveta i masovne manifestacije u Berlinu kada je zauzet i list »Vorwärts«. Od 29. decembra 1918. do 1. januara 1919. zaseda i osnivački kongres KP Nemačke (»Spartakusbund«) na kome je Rosa održala programski govor. Kongres je usvojio program što ga je napisala Rosa Luxemburg. Prve dve sedmice januara 1919. godine bile su ispunjene žestokim revolucionarnim borbama u Nemačkoj. Već 4. januara bio je smenjen među radništvom popularni Emil Eichorn, tada član Nezavisne socijaldemokratske partije Nemačke, koji se nalazio na dužnosti policijskog predsednika u Berlinu. Ovaj potez bio je u stvari provokatorsko delo vlade Ebert-Scheidemann-Noske. Sutradan je došlo do masovnih protesta protiv ove mere i do nove okupacije socijaldemokratskog »Vorwärtsa« od strane revolucionarnih radnika.

Od 6. do 12. januara izbili su krvavi sukobi u Berlinu, a zatim i u Stuttgartu, Nürnbergu, Bremenu i Düsseldorfu. U Bremenu je proglašena sovjetska republika, a radnički savet u Essenu odlučio je da nacionalizuje industriju uglja. U paničnom strahu od revolucije vlada »narodnih komesara« Ebert-Scheidemann-Noske pribegla je krvavom uništenju berlinskih revolucionara i zavođenju »reda«. Poslednji članak Rose Luxemburg »Red vlada u Berlinu« pojavio se u »Rote Fahne« 14. januara, a već u noći između 14. i 15. januara Rosa je uhapšena i zajedno sa Karlom Liebknechtom ubijena u berlinskom Tiergartenu. Leš Rose Luxemburg je bačen u Landwehrkanal, a pronađen je tek 31. maja. Sahranjena je u Berlinu 13. juna 1919. godine na groblju Friedrichsfelde. Zločin nad Rosom Luxemburg i Karlom Liebknechtom počinio je konjički kapetan Pabst, desna ruka »narodnog komesara« Gustava Noskea. Pabst će se docnije pojaviti kao nacistički ubica u Austriji.

Tako se tragično završio jedan plodan život posvećen socijalističkoj revoluciji.

U svom prvom značajnom teorijskom ogledu, kojim je stekla ugled u međunarodnom revolucionarnom pokretu proletarijata, dvadesetsedmogodišnja Rosa pisala je protiv Bernsteina:

»Ova, iz svakojakih mogućih mrvica sistema bezlično skrpljena teorija izgleda da je potpuno oslobođena predrasuda. Isto tako Bernstein neće ništa da čuje o nekoj partijskoj nauci, ili tačnije, klasnoj nauci, a još manje o klasnom liberalizmu i klasnom moralu. On mnije da zastupa jednu opšteljudsku, apstraktnu nauku, apstraktni liberalizam, apstraktni moral. Ali pošto se stvarno društvo sastoji iz klasa, koje imaju dijametralno suprotne interese, težnje i shvatanja, onda je opšteljudska nauka u socijalnim pitanjima, kao i apstraktni liberalizam, apstraktni moral, zasad jedna fantazija i samoobmana. Ono što Bernstein smatra opšteljudskom naukom, demokratijom i moralom, samo je vladajuća, tj. buržoaska nauka, buržoaska demokratija i buržoaski moral.«²

Rosine reči da je »opšteljudska nauka u socijalnim pitanjima« u klasnom društvu jedna samoobmana, nisu izgubile ništa u svojoj istinitosti, uprkos grubim zloupotrebama, vulgarizacijama i neposredovanju što ih neprestano obnavlja staljinistička propaganda mašinerija, tvrdeći da je zvanična ideologija konzervativne vladajuće elite u staljinističkom sistemu istovetna sa revolucionarnom socijalističkom teorijom i interesima radničke klase. Prigovor Rose Luxemburg upućen Bernsteinu da zastupa jednu »apstraktnu nauku« duboko je principijelan, budući da svaka apstraktna nauka (*apstraho*, *abstraxi*, *abstractum* izvorno znači odvlačiti, odvratiti, odvojiti) počiva na pretpostavci dualizma bića i čoveka, objekta i subjekta, teorije i istorije. Univerzalnost i opštevaljanost njenih sudova istoznačna je sa apriornom konstrukcijom realnosti. Apstraktna nauka (kao i apstraktna filozofija) uvek je samo *refleksija* o realnosti, a njen odnos prema svetu je samo *spoljašnji*, refleksivan odnos. U ime visokocenjene »uzdržanosti« i »osamljenosti«, apstraktna nauka se osamostaljuje u jednu aistorijsku ideologiju. Rosina kritika Bernsteina polazi od istih razloga kao i Marxova kritika apstraktnog, prirodnonaučnog materijalizma u »Kapitalu«: i Rosa kao i Marx ukazuju da apstraktna nauka načelno *isključuje istorijski proces*, dakle, praktični život. Otuda nastaje mistifikacija *istorijskih zakona kapitalizma* time što se oni prikazuju kao *prirodni* i »večni«, dakle: opšteljudski zakoni. »Pristrasnost« i konkretnost socijalističke nauke nije smetnja objektivnoj analizi društvene realnosti, već je, naprotiv,

² Upor. Rosa Luxemburg, *Sozialreform oder Revolution* u: Schriften zur Theorie der Spontaneität, Rowohlt, Reinbek 1970, str. 61.

njen nužan, iako ne i dovoljan, saznavni uslov.³ Ona je to stoga i utoliko, ukoliko zastupa emancipatorske interese i shvatanja jedne klase savremenog društva, interese i shvatanja koji nisu i ne mogu biti emancipatorski ukoliko ostaju partikularni, već obrnuto: ukoliko su univerzalni i opštjeljudski. Nauka stiče svoje dostojanstvo i opravdanje samo ako se ostvaruje, što znači samo ukoliko uobličava i osmišljava bogatstvo razvitka i života, jednom rečju ukoliko postaje *teorija prakse* ili praktična teorija. Ona to može postati tek kada je smeštena u kritičkoj revolucionarnoj perspektivi, kada je njen pogled usmeren napred, u budućnost.

Nadmoćnost Marxove dijalektičke metode u analizi kapitalističke ekonomije, Rosa Luxemburg je videla u sposobnosti da se pojmi celina ekonomije kao istorijske pojave. Kapitalistička ekonomija nema samo svoju istoriju iza sebe, nego i ispred sebe; nema samo svoju feudalnu prošlost, kao što su mislili buržoaski ekonomisti, već i svoju socijalističku budućnost.⁴

Nasuprot Kautskom koji meša mehanički ekonomizam sa darvinističkim evolucionizmom, čija je politička konsekvencija taktika »čekanja« fatalnog pada kapitalističkog sistema, Rosa Luxemburg je tačno uvidela da između *prirodne* nužnosti i *istorijske* nužnosti postoji principijelna razlika. Ako se društvo i njegov razvitak shvate kao prirodna nužnost, onda u društvenim pitanjima ne posreduje ljudska praksa nego sudbina. Smena kapitalističkog društva socijalističkim nije stoga unapred određena kao fatalno neizbežan ishod svetske istorije, već kao *objektivna mogućnost* koja je posredovana *revolucionarnom praksom*. Ljudi svakako ne tvore svoju istoriju proizvoljnom odlukom, već u granicama i uslovima koje nameće dotadašnji razvitak društva, ali *samo ljudi* tvore svoju istoriju. U tome je Marx bio saglasan sa Vicoom, a Rosa Luxemburg sa Marxom.

Nasuprot pseudorevolucionarnom fatalizmu »ortodoksnog marksizma« Kautskog koji je socijalizam video kao »prirodnoučni cilj«, Rosa Luxemburg je, na osnovu iskustva ruske revolucije od 1905. godine, u svom delu »Masovni štrajk, partija i sindikati« razvila strategiju »masovnog štrajka«. Masovni štrajk je izraz revolucionarne delatnosti u najraznovrsnijim oblicima u kojoj odlučuje »masa«, narod. U ovom delu Rosa se bavi u revolucionarnom radničkom pokretu svagda aktuelnim problemom odnosa klase i partije, spontanosti i organizacije. Radnički pokret kao »masovni« i narodni pokret protiv kapitalizma je »živa materija istorije« i, prema tome, odlučujući činilac revolucionarnog preo-

³ Upor. Michael Lowy, *Dialectique et Révolution*, Ed. Anthropos, Paris 1973, str. 90.

⁴ Upor. Rosa Luxemburg, n. d., str. 42 i Michael Lowy, n. d., str. 93.

bražaja kapitalizma u socijalizam. Ova ideja nije bila pusta propagandna floskula u teoriji Rose Luxemburg, već je sačinjavala srž njenog teorijskog shvatanja koje je nepromenjeno sačuvala do poslednjeg časa svoga života.

Klasna borba proletarijata nije, po Rosi, nipošto »izum« ili smišljena kreacija partije proletarijata koja bi je mogla, po svom nahođenju, ukinuti tokom određenih perioda. Proleterska klasna borba *starija* je od socijaldemokratije i predstavlja elementarni proizvod klasnog društva. Nije socijaldemokratija »gurnula« proletarijat u klasnu borbu, već je, obrnuto, proletarijat stvorio socijaldemokratiju radi *koordinacije* različitih elemenata svoje klasne borbe i stvaranja svesti o svakom *cilju* koji u toj borbi valja postići. Rosa je uvek smatrala ogromnom pogreškom uobraženje da je socijaldemokratija postala jedini čuvar istorijske delatnosti masa, a osobito je kritikovala mišljenje da neorganizovana masa znači amorfnu gomilu koja predstavlja inertno opterećenje istorije. Ovo stanovište čini okosnicu kritike koju je Rosa Luxemburg iskazala i prema kautskijanskom i prema boljševičkom modelu partijske organizacije. Ona je oštro i sa razlogom kritikovala kao nedelotvorno prosvetiteljstvo i kao »kretanje u začaranom krugu« gledište da je, pre nego što se bude mogla praviti istorija, neophodno integrisati ceo radni narod u okvire partije. U Rosinoj kritici fetišizma organizacije izražava se genijalno naziranje mogućnosti birokratizacije i sektaštva u radničkom pokretu, koji se začinju u krilu same organizacije. Ako je partija avangarda proletarijata, ona ne sme da fatalistički, skrštenih ruku, čeka dolazak »revolucionarne situacije«, kao nekog dara koji pada s neba. Avangardnost za Rosu Luxemburg znači *prethoditi* razvoju stvari i težiti da se on *ubrza*. A ovo je opet moguće samo ako »krv cirkuliše« između organizovanog jezgra i narodne mase, ako njihova bila udaraju zajednički. Birokratizam i sektaštvo u partiji javljaju se iz prećutnog *nepoverenja* organizacije u klasni pokret proletarijata i izviru iz ukorenjene predrasude konzervativne elite o inertoj masi koja je nesposobna za kritičko rasuđivanje. U tom slučaju inicijativa i odluke intelektualnog i političkog karaktera preuzima uski krug lica koja rukovode partijom, a masi pristalica, kako primećuje Rosa sa gorčinom i ironijom, preostaje da plaća članarinu, rastura letke, prikuplja pretplatu za partijsku štampu i organizuje izborne kampanje. U tom slučaju organizacijski centralizam guši sav intelektualni i politički život i potčinjava milione ljudi rutinskim zadacima.

U teoriji Rose Luxemburg ideja *spontanosti* kao sinonima stvaralaštva, inicijative i invencije suprotstavlja se ideji birokratske *rutinizacije* i duhovnog osiromašenja koje ona izaziva. Stoga tvrditi, kao što Lukács čini u »Istoriji i klasnoj svesti«, da je Rosa Luxemburg precenjivala organski karakter istorijskog razvitka i

»spontane, stihijne snage revolucije«,⁵ predstavlja, u stvari, »cepidlačenje« za koje Lukács, inače, optužuje Rosu Luxemburg.⁶ Pre svega, spontanost i stihijnost nikada Rosi nisu bili istoznačni pojmovi, pa prema tome iz njene teorije nije ni sledio zaključak da će se »ekonomika« socijalizma sprovoditi »slepom zakonitošću« njenih pokretačkih snaga, kao što tvrdi Lukács.⁷ Spontanost je, po Rosi Luxemburg, kao što je već rečeno, sinonim stvaralačke slobode, inicijative i invencije koje se mogu razviti jedino unutar *socijalističke demokratije*. Sama organizacija igra revolucionarnu ulogu ukoliko *svesno* artikuliše narodne potrebe, ukoliko predstavlja samo izvršni organ revolucionarne klase. U svemu ostalom, pogotovu ako uобрази, kako je opominjala Rosa, »da je ona jedina pozvana da piše istoriju i da klasa nije ništa«, partija neizbežno »igra ulogu kočnice u klasnoj borbi«. Imaginarna avangarda tada se pretvara u ariergardu radničkog pokreta: ona ovaj pokret »*protiv njegove volje* zadržava do odlučujuće borbe«. Nema sumnje, Rosa Luxemburg je u centralizovanoj organizaciji videla *tendenciju* ka konzervativnosti. Kažemo »tendenciju«, jer sve zavisi od toga da li partija uspostavlja *koordinaciju* između različitih delova klase i time obezbeđuje demokratsko *jedinstvo*, ili ona uspostavlja *subordinaciju* pokreta vođstvu i time osigurava prinudno jedinstvo koje autoritarnim putem vrši homogenizaciju i preseca »krvotok« uzajamne inspiracije između organizovanog i neorganizovanog dela pokreta. Samo u drugom slučaju tendencija se pretvara u realnost, utoliko grublju, ukoliko birokratizovana i sektaška partija opravdava svoju odvojenost »istorijskim« interesima i potrebama radničke klase i utoliko licemerniju, ukoliko to čini u ime i za »dobro« klase. Osamostaljenje partije od klase, a samim tim i precenjivanje uloge partije, nastaje tamo gde organizacija postaje *svrha* samoj sebi, a ne *sredstvo* u revolucionarnoj borbi. Marxovi i Weberovi poznati opisi birokratije i sektaštva tačno odgovaraju slici ovako osamostaljene političke organizacije. Iz apstraktne racionalnosti organizacije i njene usmerenosti na korisnu efikasnost i učinak po svaku cenu nastaje rezultat izražen u deobi na aktivno vođstvo i pasivnu masu, a samim tim, kao neizbežna posledica, i hijerarhijsko zatiranje demokratije i slobode, osujećivanje renesanse ličnosti kao jednog od bitnih ciljeva socijalističke revolucije.

⁵ Upor. Georg Lukács, *Povijest i klasna svijest*, »Naprijed«, Zagreb 1970, str. 371 i 373.

⁶ Ibid., str. 387.

⁷ Ibid, str. 376.

⁸ Upor. Rosa Luxemburg, *Textes*, Choix, traduction, présentation et notes de Gilbert Badia, Editions sociales, Paris 1969.

Kritika organizacije u delima Rose Luxemburg nastala je iz živog posmatranja političke prakse evropskog, posebno nemačkog i ruskog radničkog pokreta koje je izvrsno i izvorno poznavala. Kritika je u to vreme bila — sasvim još u duhu Marxa i Engelsa — normalna i čak poželjna delatnost svakog internacionalistički ubeđenog socijaliste. Rosin položaj poljske revolucionarke, koja potiče iz Rusije i deluje u tada najmoćnijoj evropskoj socijaldemokratskoj partiji Nemačke, omogućio joj je da, uz izraziti talent, događaje posmatra sa duhovne uzvišice i sa maksimalno mogućom objektivnošću. Ona je brzo uvidela da je uspon nemačke socijaldemokratije praćen nizom vapijućih slabosti. Taj uspon se duhovno-politički izražavao, kako je ona izvrsno zapažala, u sindikalnom i parlamentarnom optimizmu lišenom kritičnosti. Takav duhovni nivo bio je zasnovan na »uskosti shvatanja« i ograničenostima čistog empirizma i njegove »neposrednosti«, lišen velikih ciljeva. Nemačkim radničkim pokretom dominirale su »sindikalne poluistine«, oportunističke sitnoračundžijske dnevne koristi, brige oko povećanja članstva, dakle, *brojnosti* umesto *kvaliteta*, opijenost parlamentarnim uspesima. Jednom rečju, ovim pokretom postepeno je zavladao realpolitička, reformistička sadašnjost nasuprot stremećoj, revolucionarnoj budućnosti tako da je oportunist David na skupu u Mainzu »zakonski put i organski razvitak« socijalističkog pokreta pretpostavio »romantici revolucije«. Epilog ovakve duhovne i političke klime u nemačkom radničkom pokretu bio je socijalskotski slom početkom avgusta 1914. godine.

»Pasivni radikalizam« jednog Kautskog nije mogao skriti ovu sudbonosnu slabost. Ona je bila takođe očigledna i Maxu Weberu, tom, kako je govorio sam o sebi, »klasno svesnom buržuju«, koji je tragao za društvenom snagom što bi mogla stati na čelo Nemačke, pošto je javno iskazao svoje uverenje da tu snagu ne predstavlja njegova klasa. Weber je posmatrajući »sitnoburžoaske fizionomije« ondašnjih »radničkih« lidera, rezignirano zaključio: »...ni govora o revolucionarnom entuzijazmu. Umesto one katalinske energije vere, na koju beše navikla (socijaldemokratija, Lj. T.) na svojim skupovima, — ukočeno, frazerski zanovetalačko debatiranje i rezoniranje.«⁹

Rosa Luxemburg se gnušala »klikaštva hijerarhije« u Nemačkoj socijaldemokratiji, »grobne discipline«, »slepe i krotke poslušnosti«, protestujući što nemački radnički pokret nasleđuje sve ove »tipično nemačke osobine«. Kada je govorila da se u zabitom sibirskom selu nahodi više čovečnosti nego u Nemačkoj socijaldemokratiji, onda su je optuživali kao ruskog nacionalistu. Ali uprkos svoj polemičkoj ošttrini koju je Rosa iskazivala, ovakva

⁹ Navedeno prema: Karl Löwith: *Die Entzauberung der Welt durch Wissenschaft*, »Merkur«, Heft 6, 1964, str. 503.

optužba je bila neosnovana jer je Rosa Luxemburg ostala osvedo-
 čeni internacionalista, možda bez premca u istoriji radničkog po-
 kreta. Ona je, ustvari, pre *žalila* nego što je *osuđivala* nekritičko
 preuzimanje nacionalnih tradicija stvorenih kroz istoriju klasnog
 društva u Nemačkoj. Sa jednakim žarom Rosa je kritikovala re-
 cepciju ovih »nemačkih« i »ruskih« tradicija u ruskom radničkom
 pokretu, i to sve od osnivanja boljševizma do Oktobarske revolu-
 cij. Kao što nije štedela »zvaničnog čuvara marksizma« Karla
 Kautskog, koji — kako je govorila — »neumornim pisanjem mir-
 no i metodično pronalazi jednu za drugom teorijsku šupljinu u so-
 cijalizmu«, tako »da je socijalizam sličan rešetku bez ijednog zdra-
 vog mesta«, tako je, uprkos velikom divljenju za njegovu revo-
 lucionarnu energiju, Lenjina katkada nazivala »trućalom« i »no-
 ćobdijom«. Kao da je predosećala da iza plamteće buktinje ruske
 revolucije vrebja grozomorni sumrak staljinizma, ona je genijalno
 upozoravala u završnoj rečenici spisa »Organizaciona pitanja
 ruske socijaldemokratije«: »Pogrešni koraci koje učini jedan zbilj-
 ski revolucionarni radnički pokret istorijski su neizmerno plod-
 niji i vredniji nego nepogrešivost najboljeg centralnog komiteta.«¹⁰

III

Posle smrti F. Engelsa i ukidanja zakona protiv socijalista Ne-
 mačka socijaldemokratska partija je takoreći nizala parlamen-
 tarne uspehe. U jednom trenutku je na izborima dobila preko če-
 tiri miliona glasova. Radnički vođi postajali su poslanici u Rajhs-
 tagu i profesionalni sindikalni funkcioneri, dakle, »oni koji su već
 uspostavili tesan kontakt sa procesom odlučivanja u državi i pri-
 vredi«. ¹¹ Sama partija nije bila revolucionarna sve i kada su njeni
 rukovodioci ispovedali marksizam kao revolucionarno ubeđenje.
 Kao i u većini zemalja Zapadne Evrope Nemačka socijaldemo-
 kratija bila je takoreći profesionalna radnička partija u tom smi-
 slu što je kao osnovni cilj svoje delatnosti isticala poboljšavanje
 životnih uslova radnika u postojećem sistemu kapitalističke vla-
 davine. Tako je glavni zahtev međunarodnog socijalističkog kong-
 resa u Parizu 1889. godine bio uvođenje osmočasovnog radnog
 dana. U strahu od revolucionarnih promena, i buržoaske vlade
 išle su oprezno u susret ovim zahtevima. U Engleskoj je socijal-
 no zakonodavstvo bilo već zavedeno 1870, a od osamdesetih go-
 dina važili su i u Švajcarskoj fabrički zakoni. U istom smislu i
 vlada kajzera Wilhelma II sazvala je u Berlinu 1890. godine save-

¹⁰ Upor. Rosa Luxemburg, *Organisationsfragen der russischen Sozialdemo-
 kratie*, u: *Schriften zur Theorie der Spontaneität*, str. 88.

¹¹ Upor. Susanne Hillmann, *Zur Verständniss der Texte* (pogovor za »*Schriften
 zur Theorie der Spontaneität*«), str. 237.

tovanje evropskih vlada o radničkoj zaštiti.¹² Za integraciju radničke klase u buržoaski sistem zalagao se E. Bernstein u svojim poznatim revizionističkim spisima, izražavajući misli i interese onog dela vođstva nemačkog radničkog pokreta koji se protivio »romantici revolucije« i »revolucionarnoj katastrofi«. Za ove krugove zbilja je »pokret bio sve, a cilj ništa«; oni su bili »razumne« pristalice »mirnog urastanja kapitalizma u socijalizam«. Sve i kada su bili »radikalni« kao Kautsky, i videli dolazak socijalizma kao »prirodnu nužnost«, oni su govorili: »Socijalna demokratija je revolucionarna partija, ali ne i partija koja pravi revoluciju. Mi znamo da se naši ciljevi mogu ostvariti jedino revolucijom, ali mi isto tako znamo da ne stoji u našoj vlasti praviti revoluciju, kao ni u vlasti protivnika da je spreče. Zato nam nikada ne pada na pamet da izazivamo i pripremamo revoluciju.«¹³ Ali to što su oni znali jednako su znale i buržoaske vlade. Kautsky ih je u to još više uveravao sledećim rečima: »Stoga ona (tj. socijaldemokratija, Lj. T.) mora izbegavati, pa čak i suzbijati sve ono što bi necelishodno provociralo vladajuću klasu, što bi njenim državicima dalo povoda da buržoaziju i njene pristalice dovedu do besnila koje hoće da proždre socijaliste.«¹⁴ Ovaj ton otvorene kapitulacije i paničnog straha pred buržoazijom Kautsky podiže do crescenda: »Mi nismo ljudi ni zakonitosti po svaku cenu, ni revolucije po svaku cenu. Mi znamo da istorijske situacije ne možemo praviti po svojoj volji, da se naša taktika mora prilagoditi njima.«¹⁵

Na svom »putu ka vlasti« vođi i teoretičari Nemačke socijaldemokratije, kao i vođi drugih zapadnoevropskih socijalističkih partija, predlagali su vladajućoj klasi neprincipijelne kompromise po cenu stvarnog odricanja od revolucionarnih ciljeva. U njihovim govorima i spisima odzvanjao je glas preplašenog sitnog buržuja, zadovoljnog postignutim koncesijama buržoazije. Socijalna demokratija predstavljala je džina na staklenim nogama koji je svoju pravu »snagu« velikodušno otkrio svom klasnom neprijatelju. Svojom osnovnom *pacifističkom* orijentacijom zapadnoevropska socijaldemokratija je omogućila sve *militarističke* kombinacije buržoazije svojih zemalja. Zato su debate na međunarodnim socijalističkim kongresima uoči prvog svetskog rata imale — kako primećuje Rosa Luxemburg — karakter »dvosmislenosti i bespomoćnosti«, a Druga internacionala je prepuštala radnicima

¹² Upor. A. Rosenberg, *Demokratie und Sozialismus*, Allert de Lange, Amsterdam 1938, str. 281—287.

¹³ Upor. Karl Kautsky, *Put ka vlasti*, u mom zborniku »Partija proletarijata«, izd. »Sedma sila«, Beograd 1966, str. 34.

¹⁴ Ibid., str. 37.

¹⁵ Ibid., str. 41.

i socijalističkim partijama, s jedne strane, pravo da brane svoju zemlju u času spoljašnje opasnosti, a s druge strane, nametala im je dužnost da rade na odbrani mira!¹⁶ Apstraktni mir socijalističke Internacionale bio je naivno, krhko oruđe prema zahuktaloj kovačnici imperijalističkog rata. Sa povlađivanjem »nacionalnim osećajima« Internacionala je u strateškom nadmetanju sa buržoazijom izgubila borbu pre nego što je borba istinski i počela. Moralni i organizacioni raspad Internacionale usledio je kao zreo plod formalnim činom glasanja za ratne kredite u trenutku izbijanja rata. Oni koji su jasno videli kuda ide tok događaja bili su lišeni stvarnog uticaja na politiku socijalističke Internacionale. Među njima bila je, uz Lenjina i malu grupu holandskih i srpskih socijalista, i Rosa Luxemburg.

Već je naglašeno da je Rosa Luxemburg među prvim uočila tendenciju imperijalizma ka militarizmu, kada je ova tendencija bila tek u obrisima. U svojoj »Junius«-brošuri, kada je ratna katastrofa bila već otpočela, Rosa je ukazala na imperijalističke apetite nemačkog imperijalizma, opijenog pobedom nad Francuskom 1870. godine. A još ranije, u polemici sa revizionizmom, izričito je opominjala da za postojanje buržoaskog društva nisu neophodni liberalizam i demokratija. Umesto njih imperijalistička buržoazija izabrala je šovinizam kao svoj oslonac. Rosa Luxemburg bila je svakako prvi socijalistički teoretičar koji je otkrio ovu tendenciju, ukazujući na svu njenu opasnost po međunarodni radnički pokret i istorijski razvitak. U svom internacionalističkom ubeđenju išla je Rosa do isključivosti, govoreći da su patriotizam i socijalizam dve ideje koje se ni na koji način ne mogu usaglasiti, previđajući možda okolnost da internacionalističko raspoloženje nije neposredna datost proleTERSKE klasne svesti.¹⁷ Otuda je formulacija njene teze, da u okvirima imperijalizma nema odbrambenog, nacionalnog rata, izazvala oštru Lenjinovu kritiku. Lenjin je ovu Rosinu tezu nazvao defetističkom.

Da li je u osporavanju značaja nacionalnog pitanja za socijalizam — temeljno ubeđenje koje je ponela iz Poljske i sačuvala ga do groba —, Rosa Luxemburg zbilja pošla nasuprot istoriji, kao što tvrde neki istraživači njenog dela?¹⁸ Sa Marxom je Rosa delila uverenje da ni jedna nacija ne može biti slobodna ukoliko učestvuje u porobljavanju drugih nacija i da socijalizam priznaje pravo svim nacijama da budu slobodne, nezavisne i jednake. Međutim, ovo pravo na slobodu, nezavisnost i jednakost moguće je — mislila je ona — samo u socijalizmu. Zato je, prema Rosi

¹⁶ Upor. A. Rosenberg, n. d., str. 293.

¹⁷ Upor. Gilbert Badia, n. d., str. 58.

¹⁸ Ibid., str. 58.

Luxemburg, taktika: prvo, nacionalna sloboda i samoodređenje, a zatim borba za ciljeve socijalizma jedan neprincipijelan ustupak nacionalističkim raspoloženjima sitne buržoazije i buržoazije, ustupak koji neminovno slabi internacionalističko jedinstvo proletarijata u njegovoj klasnoj borbi sa buržoazijom. Izgleda nam da nije samo primer Poljske maršala Pilsudskog, već i svi potonji slučajevi u istoriji radničkog pokreta dao za pravo Rosi Luxemburg. Naime, kad god je u politici socijalističkih partija isticana prednost nacionalnog momenta u odnosu na klasni, socijalizam je bio u defanzivi. Jer svaki nacionalni socijalizam teži da postane nacionalsocijalizam. Tako je krilatica »odbrana nemačke slobode i kulture« od »večnog neprijatelja«, koja je značila opravdanje rata, bila u stvari prolog poratnog dolazećeg nacizma. Rosa je ovo raspoloženje nemačkih intelektualaca (a slično je bilo i u drugim zaraćenim zemljama) opisala rečima koje nagoveštavaju buduće orgije nacističkih jurišnih odreda: posle delirijuma, pijanstva i paroksizma — atmosfera pogroma u klimi ritualnog zločina u kojoj »jediní predstavnik ljudskog dostojanstva bejaše policijski agent na uličnom uglu!« U takvoj atmosferi radnici su, kako je govorila Rosa, zbilja padali na polju srama, a robovi su pevali njihovim usnama.

Kako socijalisti postaju nacionalisti pokazao je socijalistički »Neue Zeit« u brojevima od 25. septembra i 29. novembra 1914. godine. Za ovaj nekada slavni, revolucionarni časopis pitanje ratne pobede ili poraza bilo je važnije od svih drugih pitanja, uključujući i razlike među partijama, klasama i nacijama. Časopis je priznao da je svetski rat podelio socijaliste na različite nacionalne tabore i da Internacionala nije u stanju da spreči ovu pojavu. »Internacionala«, mudrovao je »Neue Zeit«, »nije efikasno oruđe za vreme rata. Internacionala je u suštini instrument mirnog vremena.« Ovo socijalsocijalističko raspoloženje Rosa je propratila sledećim zaključkom: dakle, od 4. avgusta 1914. do zaključivanja mira socijaldemokratija izjavljuje da klasna borba više ne postoji, sa sarkastičnim dodatkom da se čuvena lozinka iz »Manifesta komunističke partije« dopuni na sledeći način: »Proleter i svih zemalja, ujedinite se u vreme mira, a koljite se za vreme rata!«

Za Rosu Luxemburg svetski rat je značio pad u varvarstvo, jer uništenje civilizacije sledi iz pobede imperijalizma, pogotovo ako period svetskih ratova bude nastavljen do krajnjih konzekvencija i bez zapreka, ako međunarodni proletarijat ne bude u stanju da shvati svoju istorijsku misiju. Samo permanentna revolucija može sprečiti permanentni rat, a samim tim i uništenje civilizacije. U trenutku masakra koji je izazvao prvi svetski rat, Rosa Luxemburg je dala temeljnije i potpunije značenje Engelsove metafore iz »Anti-Dühringa« »socijalizam ili varvarstvo«. Proleterska revolucija ne znači samo borbu jedne klase za svoja »prava«, već

se produžava u borbu za spasavanje čovečanstva ugroženog imperijalističkom stihijom. Dolazak socijalizma ne sledi iz »prirodne nužnosti« društvenog razvitka. Ako bi takva nužnost odlučivala, varvarstvo ima veće izgleda na uspeh. Konačna pobeda socijalizma nije unapred odlučena jer postoji više mogućnosti za ishod istorijskog kretanja. Od svesne akcije i revolucionarne volje tek zavisi da li će trijumfovati socijalizam kao jedna ljudska mogućnost. Ako takva volja ne postoji, onda je put varvarstva olakšan. Drugi svetski rat i nacifašističko varvarstvo potvrdili su mogućnost *nazadovanja* savremenog društva do neslučenih razmera. Jedna u »Manifestu komunističke partije« tek nagoveštena mogućnost da se u istoriji klasna borba ne mora uvek završiti revolucionarnim prevratom, već i »zajedničkom propašću klasa u borbi«,¹⁹ i danas pretili, s obzirom na prirodu imperijalizma i njegove manifestacije u vijetnamskom ratu, Čileu i drugde, da se pretvori u zastrašujuću stvarnost, pogotovo što joj izlazi u susret i ona uvek prisutna pojava preziranja, nipodaštavanja i zatiranja demokratije u staljinističkom sistemu vlasti, koja takođe daje svoj doprinos da se vladavina varvarstva u svetu približi svome cilju.

Marksizam Rose Luxemburg se uvek razlikovao od službenog, funkcionerskog marksizma Nemačke socijaldemokratske partije, kojega je, inače, sarkastično nazivala *Ersatzmarxismus*, tj. surogat marksizma. Revolucionari u čije ime je ona govorila bili su lišeni svih stvarnih mogućnosti da utiču na zvaničnu politiku pokreta. Zato su uvek podvlačili značaj krajnjeg cilja nasuprot fetišizaciji pokreta, onoj realpolitičkoj fetišizaciji iz koje je nastalo neprijateljstvo prema teoriji, odvajanje i nezavisnost fatalističke ili voluntarističke prakse od revolucionarne teorije. »Pokret kao takav bez veze sa krajnjim ciljem«, pisala je Rosa, »pokret kao samocilj nije mi ništa, krajnji cilj je nama sve.«²⁰ Rosa Luxem-

¹⁹ Upor. Karl Marx/Friedrich Engels, *Manifest Komunističke partije*, Naprijed, Zagreb 1973. Upor. takođe zanimljivu interpretaciju ovog problema kod Michael Lowy, n. d., str. 113—125.

²⁰ Navedeno prema: Peter J. Nettle, *Rosa Luxemburg*, Köln/Berlin 1967, str. 155. Valja napomenuti da Rosa Luxemburg nikada nije bila funkcioner u socijaldemokratskoj partiji. U odnosu na službeno vođstvo i službenu politiku bila je, kako ističe Susanne Hillmann (n. d., str. 234), uvek čovek koji stoji po strani (*Aussenseiterin*). U organizaciji koju su predstavljali muškarci ona je, po oceni S. Hillmann, kao žena, Poljakinja i Jevrejka bila u podređenom položaju. Po našem mišljenju, Rosa je u odnosu na službeno vođstvo pokreta bila u sličnom položaju koji su imali Marx i Engels. Njen ugled nije poticao iz funkcije koju je vršila (jer takve funkcije nije ni imala), već iz samostalnog zalaganja za stvar revolucije i teorijskog prestiža koji je uživala. Ona ista rezervisanost prema zvaničnoj politici i zvaničnim funkcijama koju je Rosa često ispoljavala, susrećemo u prepisci između Marxa i Engelsa. U pismu Marxa Engelsu od 11. februara 1851. godine stoji, između ostalog, i ovo: »... ne uzimajući sve to u obzir, jako mi se dopada javna, autentična izolacija u kojoj se nas dvojica ... sada nalazimo. Ona sasvim odgo-

burg je veoma dobro znala da socijalistička politika, praksa bez principa, pokret *bez veze* sa krajnjim ciljem, mora, pre ili kasnije, da zađe u slepu ulicu. Njeni protivnici u partiji su je ogorčeno nazivali »komarac bez poštovanja« i »otrovna nudla«. Oportunističko krilo radničkog pokreta napadalo je Rosu Luxemburg i njene istomišljenike kao utopiste, a njihovu politiku kao »pobunjeničko nestrpljenje« zato što je kritikovala napuštanje bitnih ciljeva revolucionarnog socijalizma za ljubav trenutnih uspeha i koristi.

Istorija svih evropskih revolucija pokazuje kako su *najodlučniji* i najenergičniji delovi pokreta bili trn u oku ne samo kontrarevolucije nego i institucionalne revolucije. »Diggeri« u engleskoj, »besni« u francuskoj i »spartakisti« u nemačkoj revoluciji bili su od svake »stranke reda« denuncirani i surovo proganjani kao »anarhisti«, »pobunjenici« i »ekstremisti«. Sve i kada se izuzmu karijeristi, »korisnici revolucije«, njima i danas sude i presuđuju na isti ili sličan način bilo šupljoglavi frazeri i zanovetala, bilo natmureni rezoneri i teroristi, jedno šareno društvo sastavljeno od Cromwellâ i Robespierreâ, do Ebertâ, Scheidemannâ, Noskeâ, Kautskih i Staljinâ.

Dan uoči svoje smrti Rosa Luxemburg je uputila »stranci reda« ove prkosne reči: »Vi tupi panduri! Vaš ,red' je sagrađen na pesku. Revolucija će se već sutra ,ponovo sa zveketom uspraviti' i na vaš užas zatrubeti:

bejah, jesam, biću!«

Pravda, sloboda i zalaganje za istinu iziskuju stalne žrtve. Osobito veliki pravednici skončavaju život kao veliki mučenici. To potvrđuje cela istorija klasnog društva brojnim i zorno ubedljivim primerima: T. Münzer, M. Gubec, G. Babeuf, L. A. Blanqui, K.

vara našem položaju i našim principima. Sistem uzajamnih koncesija, polutanstvo koje se trpi iz pristojnosti i obaveza da se pred javnosti nosi svoj deo smešnosti u partiji zajedno sa svim tim magarcima, tome je sada kraj.« A Engels odgovara Marxu u pismu od 13. februara 1851. godine: »Zar ljudi kao što smo mi, koji od zvaničnog položaja beže kao od kuge, priliče za neku 'partiju'? Šta će nama koji pljujemo na popularnost, koji ne znamo šta ćemo sa samim sobom kad počnemo da postavjemo popularni, šta će nama 'partija', to jest banda magaraca, koja se nama zaklinje zato što nas smatra sebi jednakima?... Ovaj položaj možemo i moramo zauzeti pri narednim događajima. Ne samo nikakav zvanični *državni* položaj, već i što je duže moguće nikakav zvanični *partijski* položaj, nikakvo mesto u komitetima itd., nikakva odgovornost za magarce, nemilosrdna kritika za sve i ustoj ona vedrina koju nam ne mogu oduzeti sve konspiracije tih tupoglavaca.« (Upor. Karl Marx/Friedrich Engels, *Prepiska*, »Kultura«, Beograd 1965, str. 151. i 154.)

I Rosa Luxemburg je, baš kao i Marx i Engels, zbilja samo u međunarodnom proletarijatu imala svoj zavičaj.

Liebknecht, »Che« Guevara, S. Allende... Od evropskih seljačkih ratova do modernih proleterskih revolucija ne prestaje martirologija onih pravednika čija glava i srce, misao i život, teorija i praksa nisu stajali u protivrečnosti. Rosa Luxemburg neosporno pripada plejadi ovih pravednika i doslednih boraca za slobodu i istinu. Živela je nepunih četrdeset osam godina i posvetila je sav svoj svesni život ciljevima i idealima besklasnog društva. Svim svojim bićem i do poslednjeg daha stajala je ova misaona i osećajna žena iza svojih reči — nepokolebljivo baš kao i antički heroji. Njena nepresušna energija bujno je tekla sa vrela nade da borbe izrabljivanih, obespravljenih i poniženih nisu i neće biti uzaludne i to uprkos svim patnjama i porazima ili zahvaljujući upravo njima! Nisu, dakle, apriorne sheme jedne »bezpredisudne« nauke sačinjavale tkivo »naučnog socijalizma« Rose Luxemburg, već je patos nade pravednika i borbe obespravljenih za jedan novi, bolji ljudski svet, nadahnjivao i njenu revolucionarnu teoriju i njenu u svemu bogatu i potpunu ličnost. U programskom govoru na osnivačkom kongresu Spartakusbunda, samo dve nedelje pre tragične smrti, Rosa Luxemburg je navela sledeće Lessingove reči:

»Ja ne znam je li dužnost da se sreća i život žrtvuju za istinu. Ali ono što znam jeste dužnost da se, ako se istina hoće poučavati, poučava jasno i iskreno, bez zagonetki, bez ustezanja, bez nepoverenja u njenu snagu... Jer ukoliko je zabluda grublja, utoliko je put ka istini kraći i praviji; tome nasuprot prefinjena zabluda zauvek nas može držati daleko od istine, jer nam je teže uočiti da je ona zabluda. Jedino onaj koji je naumio da čoveku donese istinu pod svakojakim obrazinama i šminkama, zbilja rado nastoji da bude njen podvodač, samo što nikada nije bio njen ljubavnik.«

Danas pouzdano možemo znati da je Rosa Luxemburg istinu poučavala u Lessingovom duhu i da je bila nemilosrdni protivnik svih podvodača istine i svih neprijatelja slobode.

Socijalna reforma ili revolucija?

Naslov originala

Rosa Luxemburg

SOZIALREFORM ODER REVOLUTION?

Preveo

ROLAND KNOPFMACHER

Socijalna reforma ili revolucija?

Prvi dio*

Naslov ovoga spisa mogao bi na prvi pogled iznenaditi. Socijalna reforma *ili* revolucija? Zar socijaldemokracija može biti *protiv* socijalne reforme? Ili, zar može ona socijalnu revoluciju, taj preokret postojećeg poretka, koji je njezin konačni cilj, *suprotstaviti* socijalnoj reformi? Dakako da ne može. Štoviše, za socijaldemokraciju je svakidašnja praktična borba za socijalne reforme, za poboljšanje položaja radnog naroda još na bazi postojećeg stanja, za demokratske ustanove, jedini put da rukovodi proleterskom klasnom borbom i da poradi na postizanju konačnog cilja, na zauzimanju političke vlasti i ukidanju najamnog sistema. Za socijaldemokraciju postoji između socijalne reforme i socijalne revolucije neraskidiva veza, budući da za nju borba za socijalnu reformu predstavlja *sredstvo*, a socijalni prevrat *svrhu*.

Suprotstavljanje tih dvaju momenata radničkog pokreta nalazimo *tek* u teoriji Ed. Bernsteina, kako ju je izložio u svojim člancima: »Problemi socijalizma«, u »Neue Zeit« 1897/98, a naročito u svojoj knjizi: »Pretpostavke socijalizma«. Čitava se ova teorija praktički ne svodi ni na šta drugo nego na savjet da se odustane od socijalnog prevrata, tog konačnog cilja socijalne demokracije, pa da se, obratno, socijalna reforma pretvori iz *sredstva* klasne borbe u njezinu *svrhu*. Sam Bernstein je najtočnije i najoštrije formulirao svoje poglede napisavši: »Konačni cilj, ma što on bio, za mene nije ništa, kretanje mi je sve.«

Ali budući da je socijalistički konačni cilj jedini presudni moment po kojemu se socijaldemokratski pokret razlikuje od građanske demokracije i od građanskog radikalizma i zbog kojeg se čitav radnički pokret pretvara iz dokone krparije za spašavanje kapitalističkog poretka u klasnu borbu *protiv* tog poretka, za ukidanje tog poretka, to i pitanje »Socijalna reforma ili revolucija?« u Bernsteinovu smislu postaje za socijalnu demokraciju ujedno pitanjem: biti ili ne biti? Pri raspravljanju s Bernsteinom i njego-

* Recenzija Bernsteinova ciklusa članaka: »Problemi socijalizma« u »Neue Zeit« 1897/98. Posebni otisak iz »Leipziger Volkszeitung« 1898.

vim pristalicama u krajnjoj liniji nije u pitanju ovaj ili onaj način borbe, ova ili ona taktika, već uopće čitava egzistencija socijaldemokratskog pokreta.

Od dvostruke je važnosti ova spoznaja za radnike, jer je ovdje riječ upravo o njima i njihovom utjecaju u pokretu, jer se to tiče njihove vlastite kože. Oportunistička struja u partiji koju je teorijski formulirao Bernstein nije ništa drugo nego nesvjesna težnja da se malograđanskim elementima koji su prešli u partiju osigura prevaga, da se u njihovu duhu prekroje praksa i ciljevi partije. Pitanje o socijalnoj reformi i revoluciji, o konačnom cilju i pokretu, s druge je strane pitanje o *malograđanskom ili proleter-skom karakteru radničkog pokreta*.

1. Oportunistička metoda

Ako su teorije odrazi pojava vanjskog svijeta u ljudskom mozgu, onda s obzirom na teoriju Eduarda Bernsteina svakako valja dodati — gdjekad naglavce postavljeni odrazi. Teorija o uvođenju socijalizma pomoću socijalnih reformi — nakon konačnog zamlanjanja njemačke socijalne reforme; teorija o kontroli sindikata nad procesom proizvodnje — nakon poraza engleskih mehaničara; o socijaldemokratskoj parlamentarnoj većini — nakon revizije saksonskog ustava i atentata na opće pravo glasa! Međutim, težište Bernsteinovih izlaganja nije, po našem mišljenju, u njegovim pogledima na praktične zadatke socijalne demokracije, već u onomu što on kaže o toku objektivnog razvoja kapitalističkog društva, a sa čime su ti pogledi dakako najtješnje povezani.

Po Bernsteinu opći slom kapitalizma postaje s razvitkom kapitalizma sve nevjerovatniji, jer kapitalistički sistem pokazuje s jedne strane sve veću moć prilagođavanja, a s druge strane se proizvodnja sve više diferencira. Sposobnost prilagođavanja kapitalizma ispoljava se po Bernsteinu, prvo, u nestanku općih *kriza*, zahvaljujući razvoju kreditnog sistema, organizacija poduzetnika i saobraćaja te informativne službe, drugo, u žilavosti srednjega staleža uslijed stalne diferencijacije proizvodnih grana i uspona velikih slojeva proletarijata u srednji stalež, i napokon, treće, u ekonomskom i političkom podizanju položaja proletarijata uslijed sindikalne borbe.

Za praktičku borbu socijaldemokracije proizlazi iz toga praktična uputa da ona svoju djelatnost treba usmjeriti ne na zadobivanje političke vlasti u državi, nego na podizanje položaja radničke klase

i na uvođenje socijalizma ne putem društvene i političke krize, već proširivanjem društvene kontrole korak po korak i postupnim provođenjem principa zadružnosti.

Bernstein sam ne vidi ništa nova u svojim izlaganjima, on štoviše misli da se ona slažu kako s pojedinim Marxovim i Engelsovim izjavama tako i s dosadašnjim općim smjerom socijalne demokracije. Međutim, po našem se mišljenju teško može poreći da Bernsteinovo shvaćanje zapravo stoji u načelnoj suprotnosti s tokom misli naučnog socijalizma.

Kad bi se čitava Bernsteinova revizija sažela u tom smislu da je tok kapitalističkog razvoja mnogo polaganiji no što se obično misli, onda bi to, u stvari, značilo samo odgodu dosad pretpostavljenog zauzimanja političke vlasti od strane proletarijata, iz čega bi se praktično u najboljem slučaju mogao izvesti možda mirniji hod borbe. Tako, međutim, nije. Ono što je Bernstein stavio u pitanje, nije brzina razvoja, već sam razvojni tok kapitalističkog društva, a u vezi s tim i prijelaz na socijalistički poredak.

Ako je dosadašnja socijalistička teorija pretpostavljala da će polazište socijalističkog prevrata biti neka opća i uništavajuća kriza, onda, po našem mišljenju, treba razlikovati dvoje: osnovnu misao koja se u tomu krije i njezin vanjski oblik.

Misao se sastoji u pretpostavci da će kapitalistički poredak sam od sebe, uslijed svojih vlastitih proturječnosti, dostići trenutak kad će se raspasti, kad će naprosto postati nemoguć. Što se taj trenutak zamišljao u obliku potresa izazvanog općom trgovinskom krizom, imalo je svakako svoje opravdane razloge, ali je, pored svega toga, nebitno i sporedno za osnovnu misao.

Naučno obrazloženje socijalizma oslanja se naime, kao što je poznato, na tri rezultata kapitalističkog razvoja: prije svega na sve veću *anarhiju* kapitalističke privrede, koja njenu propast čini neizbježnom, drugo, na sve jače *podruštvljavanje* proizvodnog procesa, što stvara pozitivne začetke budućeg društvenog poretka, i treće, na sve veću *organiziranost i klasnu svijest* proletarijata, što je aktivan faktor predstojećeg prevrata.

Što Bernstein uklanja, to je onaj prvi od spomenutih temeljnih stupova naučnog socijalizma. On, naime, tvrdi da kapitalistički razvoj ne ide u susret općem privrednom slomu. On time, međutim, ne odbacuje samo određeni oblik kapitalističke propasti, nego i samu tu propast. On izričito veli. »Moglo bi se na to odgovoriti da se, govoreći o slomu sadašnjeg društva, ima u vidu više negoli neka općenita i u odnosu na ranije stanje pojačana poslovna kriza, naime totalan slom kapitalističkog sistema uslijed svojih

vlastitih proturječnosti.« A na to on odgovara: »Neki približno istodobni totalni slom sadašnjeg sistema proizvodnje ne postaje s napretkom društvenog razvoja vjerojatnijim, nego manje vjerovatan, jer taj razvoj pojačava s jedne strane moć prilagođavanja, a s druge strane — odnosno istovremeno — i diferencijaciju industrije.«¹

Tada tek nastaje veliko pitanje: Zašto i kako još uopće dolazimo do konačnog cilja naših težnji? Sa stanovišta naučnog socijalizma izražava se historijska nužnost socijalističkog prevrata prije svega u sve većoj anarhiji kapitalističkog sistema, koja ga goni u slijepu ulicu bez izlaza. Usvoji li se, međutim, Bernsteinovo mišljenje da se kapitalistički razvoj ne kreće u pravcu svoje vlastite propasti, onda socijalizam prestaje *da bude objektivno nuždan*. Od tri kamena temeljca njegova naučnog obrazloženja preostaju samo još druga dva rezultata kapitalističkog poretka: podružtvljeni proces proizvodnje i klasna svijest proletarijata. To ima u vidu i Bernstein, kad kaže: »Socijalistički misaoni svijet ne gubi (s odbacivanjem teorije sloma) baš ništa od svoje uvjerljivosti. Jer, gledamo li točnije, što su svi oni faktori uklanjanja ili modificiranja starih kriza koje smo nabrojili? Sve su to stvari koje predstavljaju u isti mah pretpostavke i dijelom čak i začetke podružtvljenja proizvodnje i razmjene.«²

Međutim, dovoljan je kratak osvrt pa da se i to pokaže kao pogrešan zaključak. U čemu je značaj pojava koje je Bernstein nazvao kapitalističkim sredstvima prilagođavanja: kartela, kredita, usavršenih saobraćajnih sredstava, podizanja radničke klase itd.? Zacijelo u tomu što one uklanjaju ili bar otupljuju unutrašnje proturječnosti kapitalističke privrede, što sprečavaju njihovo razvijanje i zaoštavanje. Tako uklanjanje kriza znači ukidanje proturječnosti između proizvodnje i razmjene na kapitalističkoj bazi, tako podizanje položaja radničke klase dijelom kao takve a dijelom s njenim usponom u srednji stalež znači otupljivanje proturječnosti između rada i kapitala. Ako prema tomu karteli, kreditni sistem, sindikati itd. ukidaju kapitalističke proturječnosti, dakle spasavaju od propasti kapitalistički sistem, konzerviraju kapitalizam — ta zato ih Bernstein i naziva »sredstvima prilagođavanja« — kako oni u isti mah mogu svi redom predstavljati »pretpostavke a dijelom čak i začetke« socijalizma? Očigledno samo u tom smislu što dovode do jačeg izražaja društveni karakter proizvodnje. Čuvajući ga, međutim, u njegovu *kapitalističkom* obliku, oni obrnuto u istoj mjeri čine suvišnim prijelaz ove podružtvljene proizvodnje u socijalistički oblik. Oni stoga mogu predstavljati začetke i pretpostavke socijalističkog poretka samo

¹ »Neue Zeit« 1897/98, br. 18, str. 555.

² »Neue Zeit« 1897/98, br. 18, str. 554.

u pojmovnom a ne u historijskom smislu, to jest, predstavljati pojave o kojima na osnovi naše predodžbe socijalizma *znamo* da su mu srodne, ali koje, u stvari, ne samo što ne dovode do socijalističkog preokreta, nego ga štoviše čine suvišnim. Kao obrazloženje socijalizma onda preostaje samo klasna svijest proletarijata. Ali ni ova u danom slučaju nije jednostavan duhovni odraz sve oštrijih proturječnosti kapitalizma i njegove predstojeće propasti — ta nju sprečavaju sredstva prilagođavanja — nego puki ideal, uvjerljivost kojeg se osniva na njegovim vlastitim, njemu pripisanim savršenstvima.

Jednom riječju, što dobivamo ovim putem, to je obrazloženje socijalističkog programa pomoću »čiste spoznaje«, to jest, jednostavno rečeno, idealističko obrazloženje, dok objektivna nužnost, to jest obrazloženje pomoću toka materijalnog društvenog razvoja, otpada. Revizionistička teorija suočava se s jednim ili — ili. Ili socijalistički preobražaj proizlazi kao i prije iz unutrašnjih proturječnosti kapitalističkog poretka, pa se s tim poretkom razvijaju i njegove proturječnosti, a slom u ovom ili onom obliku neizbježan je u bilo kom roku, no onda ni »sredstva prilagođavanja« nisu djelotvorna, a teorija o slomu je ispravna. Ili su »sredstva prilagođavanja« doista kadra spriječiti slom kapitalističkog sistema, dakle učiniti kapitalizam sposobnim za život, ukinuti dakle njegove proturječnosti, ali onda *socijalizam* prestaje biti historijska nužnost, pa je onda on sve što želite samo ne rezultat materijalnog razvoja društva. Ta se dilema svodi na jednu drugu: ili je revizionizam u pravu u pogledu toka kapitalističkog razvoja, pa se socijalistički preobražaj društva pretvara u utopiju, ali tada teorija o »sredstvima prilagođavanja« mora da nije vjerodostojna. *That is the question*, to je sad pitanje.

2. Prilagođavanje kapitalizma

Najvažnija sredstva koja po Bernsteinu dovode do prilagođavanja kapitalističke privrede jesu kreditni sistem, poboljšana saobraćajna sredstva i organizacije poduzetnika.

Počnimo s *kreditom*; on u kapitalističkoj privredi ima razne funkcije, a najvažnija mu je, kao što je poznato, da povećava sposobnost proširivanja proizvodnje i da posreduje i olakšava razmjenu. Ondje gdje unutarnja tendencija kapitalističke proizvodnje za bezgraničnim širenjem udara o ograde privatnog vlasništva, o ograničeni opseg privatnog kapitala, tu se javlja kredit kao sredstvo da se te ograde svladaju na kapitalistički način, da se mnogi privatni kapitali stope u jedno — dioničarsko društvo — i da se jednom kapitalistu pruži mogućnost raspolaganja tuđim kapita-

lom — industrijskim kreditom. S druge strane, on u obliku komercijalnog kredita pospješuje razmjenu robe, dakle vraćanje kapitala u proizvodnju, dakle čitav kružni tok procesa proizvodnje. Lako je uočiti kako ove dvije najvažnije funkcije kredita djeluju na nastajanje kriza. Ako krize, kao što je poznato, nastaju iz proturječnosti između sposobnosti i tendencije širenja proizvodnje i ograničene sposobnosti potrošnje, onda je kredit prema tomu baš ono specijalno sredstvo što omogućuje da proturječnost izbija što češće. Prije svega kredit povećava sposobnost širenja proizvodnje do nečuvjenih razmjera i predstavlja unutrašnju pokretačku snagu koja neprestano tjera proizvodnju da prelazi granice tržišta. Ali on udara na dvije strane. Ako je već jednom kao faktor procesa proizvodnje izazvao hiperprodukciju, on za vrijeme krize u svom svojstvu posrednika robne razmjene tim temeljitije uništava proizvodne snage koje je sam probudio. Kod prvih znakova zastoja kredit se sužava, ostavlja na cjedilu razmjenu tamo gdje bi bio potreban, ostaje bez djelovanja i svrhe ondje gdje se još može dobiti, i smanjuje tako za vrijeme krize potrošačku sposobnost na najmanju mjeru.

Osim ova dva najvažnija rezultata, kredit u pogledu stvaranja kriza djeluje još na razne načine. On pruža ne samo tehničko sredstvo kojim se kapitalistu daje u ruke pravo raspolaganja tuđim kapitalima, nego ujedno daje kapitalistu i podstrek da smjelo i bezobzirno upotrebljava tuđe vlasništvo, dakle podstrek za vratolomne špekulacije. Kredit ne samo što kao podmuklo sredstvo robne razmjene pooštrava krizu, već također olakšava i njezino izbijanje i njezino širenje, pretvarajući čitavu razmjenu u krajnje složenu i umjetnu mašineriju s minimalnom realnom podlogom u metalnom novcu, tako da izaziva njen poremećaj pri najmanjem povodu.

Tako je kredit, daleko od toga da bude sredstvo za uklanjanje ili bar ublažavanje kriza, naprotiv osobito moćan faktor pri izazivanju kriza. A to drugačije i ne može biti. Specifična funkcija kredita — govoreći sasvim općenito — i nije ništa drugo nego da izagna i posljednji ostatak stabilnosti iz svih kapitalističkih odnosa i da posvuda unese najveću moguću elastičnost, da sve kapitalističke snage učini u najvećoj mjeri rastegljivim, relativnim i osjetljivim. Jasno je kao dan da se na taj način mogu samo olakšati i pooštriti krize, koje nisu ništa drugo nego periodični sukob međusobno oprečnih sila kapitalističke privrede.

To nas pak u isti mah navodi na drugo pitanje, kako se kredit nekomu uopće može učiniti »sredstvom prilagođavanja« kapitalizma. U kakvom god pogledu i u kakvom god obliku mi zamišljali »prilagođavanje« pomoću kredita, suština tog prilagođavanja može se očito sastojati samo u tomu da se njime izravna bilo kakva

suprotnost kapitalističke privrede, da se ukida ili otupljuje bilo koja od njezinih proturječnosti i da se tako na bilo kojoj točki oslobađaju sputane snage. Ako, međutim, u današnjoj kapitalističkoj privredi postoji sredstvo koje sve njezine proturječnosti pojačava do najveće mjere, onda je to upravo kredit. On povećava proturječnosti između načina proizvodnje i načina razmjene naprežući proizvodnju do krajnosti, a kočeći razmjenu i u najmanjem povodu. On povećava proturječnost između načina proizvodnje i načina prisvajanja time što odvaja proizvodnju od vlasništva, što pretvara kapital u proizvodnji u društveni kapital, a jedan dio profita u oblik kamata na kapital, dakle u čistu osnovu vlasništva. On povećava proturječnost između odnosa vlasništva i odnosa proizvodnje time što izvlaštenjem mnogih sitnih kapitalista ujedinjuje u malo ruku goleme proizvodne snage. On pojačava proturječnost između društvenog karaktera proizvodnje i kapitalističkog privatnog vlasništva time što čini nužnim miješanje države u proizvodnju (dioničarsko društvo).

Jednom riječju, kredit reproducira sve osnovne proturječnosti kapitalističkog svijeta, on ih tjera u krajnost, ubrzava hod kojim taj svijet hita u susret svom vlastitom uništenju — svom slomu. Kapitalizmu bi stoga prvo sredstvo prilagođavanja, s obzirom na kredit, moralo biti ukidanje kredita, njegovo opozivanje. Takav kakav je, kredit nije sredstvo prilagođavanja, već sredstvo uništavanja, s krajnje revolucionarnim učinkom. Jer upravo taj revolucionarni karakter kredita, koji prelazi okvire samog kapitalizma, zavodio je čak i na socijalistički obojene planove reforme i prikazao velike pobornike kredita, kao što bijaše Isaac Péreire u Francuskoj, po Marxovim riječima, napola kao proroke, a napola kao lopove.

Isto tako ništavnim pokazuje se, kad se izbliza pogleda, drugo »sredstvo prilagođavanja« kapitalističke proizvodnje — asocijacije poduzetnika. Po Bernsteinu te asocijacije regulirajući proizvodnju treba da zaustave anarhiju i da spriječe krize. Razvitak kartela i trustova je, uistinu, pojava još neistražena u svojim mnogostrukim ekonomskim učincima. Ona je još problem koji se može riješiti jedino pomoću Marxova učenja. Ali je svakako jasno toliko: o nekom obuzdavanju kapitalističke anarhije pomoću poduzetničkih kartela mogla bi biti riječ tek u onoj mjeri u kojoj bi karteli, trustovi itd. približno morali postati neki opći, vladajući oblik proizvodnje. Ali je to upravo zbog same prirode kartela isključeno. Krajnja ekonomska svrha i djelovanje tih poduzetničkih asocijacija je u tomu da se isključenjem konkurencije unutar jedne grane utječe na raspodjelu mase profita postignute na robnom tržištu, tako da se poveća udio te industrijske grane u njoj. Organizacija može u jednoj grani industrije povećati profitnu

stopu samo na račun druge grane, pa upravo stoga ne može nikako postati općom. Proširena na sve važnije grane proizvodnje, ona sama ukida svoje djelovanje.

Ali i u granicama svoje praktične primjene, asocijacije poduzetnika djeluju upravo suprotno od uklanjanja industrijske anarhije. Navedeno povišenje profitne stope postižu karteli na domaćem tržištu po pravilu na taj način što oni dodatne obroke kapitala, koje ne mogu utrošiti za domaće potrebe, ulažu u proizvodnju za inozemstvo s mnogo nižom profitnom stopom, to jest, što svoju robu prodaju u inozemstvu mnogo jeftinije nego u vlastitoj zemlji. Rezultat je pooštrena konkurencija u inozemstvu, povećana anarhija na svjetskom tržištu, to jest, upravo suprotno od onoga što se želi postići. Jedan primjer za ovo pruža historijat međunarodne industrije šećera.

Napokon u cjelini, kao javni oblik kapitalističkog načina proizvodnje, asocijaciju poduzetnika treba svakako shvatiti samo kao prelazni stadij, kao određenu fazu kapitalističkog razvoja. I zaista! U krajnjoj liniji karteli su zapravo jedno od sredstava kapitalističkog načina proizvodnje za zaustavljanje kobnog opadanja profitne stope u pojedinim granama proizvodnje. A kojom se metodom karteli služe u tu svrhu? Zapravo nikakvom drugom negoli ostavljanjem jednog dijela akumuliranog kapitala da miruje, to jest, onom istom metodom koja se, u drugom obliku, primjenjuje u krizama. Ovakav lijek, međutim, nalikuje kao jaje jajetu bolesti, a može se smatrati manjim zlom samo do izvjesnog trenutka. Kada se prođa počinje smanjivati, budući da je svjetsko tržište razvijeno do krajnjih granica i da ga iscrpljuje konkurencija kapitalističkih zemalja — a očito se ne može poreći da će takav trenutak prije ili kasnije nastupiti —, onda i prinudno djelomično mirovanje kapitala poprima takav opseg da se sam lijek obrće u bolest, a organizacijom već jako podruštvljeni kapital pretvara se natrag u privatni kapital. Pri smanjenoj mogućnosti da na tržištu nađe za sebe neko mjestance, svaki privatni obrok kapitala nalazi da je najbolje da na svoju ruku okuša sreću. Organizacije moraju tada puknuti kao mjehuri od sapunice i ponovo ustupiti mjesto slobodnoj konkurenciji, sada u potenciranom obliku.³

³ U bilješci uz 3. svezak »Kapitala« piše Fr. Engels 1894. godine: »Otkako je napisano gornje (1865), konkurencija na svjetskom tržištu znatno se pojačala zbog ubrzanog razvoja industrije u svim kulturnim zemljama, a naročito u Americi i Njemačkoj. Činjenica da suvremene proizvodne snage u svom brzom i silnom bujanju svakim danom sve više prerastaju preko glave zakonima kapitalističkog robnog prometa, unutar kojih bi trebalo da se kreću, ta se činjenica danas sve više i više nameće i svijesti kapitalista. To pokazuju naročito dva simptoma. Prvo, nova sveopća manija zaštitnih carina, koja se od starog protekcionizma razlikuje naročito po tomu što najviše zaštićuje upravo izvozne artikle. Drugo, karteli (trustovi) tvorničara čitavih velikih sfera proizvodnje radi reguliranja proizvodnje a time i ci-

U cjelini se, dakle, i karteli, jednako kao i kredit, javljaju kao određene faze razvoja koje u krajnjoj liniji samo još povećavaju anarhiju kapitalističkog svijeta i dovode do izražaja i do sazrijevanja sve njegove unutrašnje proturječnosti. Oni zaoštravaju proturječnosti između načina proizvodnje i načina razmjene time što dovode do vrhunca borbu između proizvođača i potrošača, kako to vidimo naročito u Sjedinjenim Američkim Državama. Oni nadalje zaoštravaju proturječnost između načina proizvodnje i načina prisvajanja time što radništvu suprotstavljaju prevlast organiziranog kapitala u najbrutalnijem obliku i što tako pojačavaju suprotnost između kapitala i rada do krajnjih granica.

Karteli najzad zaoštravaju proturječnosti između međunarodnog karaktera kapitalističke svjetske privrede i nacionalnog karaktera kapitalističke države, jer im je popratna pojava opći carinski rat, pa tako dovode do krajnosti suprotnosti između pojedinih kapitalističkih država. Tomu treba dodati krajnje revolucionarno direktno djelovanje kartela na koncentraciju proizvodnje, na tehničko usavršavanje itd.

Tako karteli i trustovi u svojem konačnom djelovanju na kapitalističku privredu ne samo da se ne javljaju kao bilo kakvo »sredstvo prilagođavanja«, koje briše njezine proturječnosti, nego se javljaju upravo kao jedno od sredstava koje je ona sama stvorila da poveća vlastitu anarhiju, da raspiri proturječnosti koje su sadržane u njoj, da ubrza vlastitu propast.

Međutim, ako kreditni sistem, karteli i slično ne otklanjaju anarhiju kapitalističke privrede, odakle onda to da u toku dva decenija — od 1873. godine — nismo imali nijednu opću trgovinsku krizu? Nije li to znak da se kapitalistički način proizvodnje bar u glavnim crtama doista »prilagodio« potrebama društva i da je ostavio za sobom analizu koju je dao Marx?

Odgovor je došao odmah za pitanjem. Tek što je Bernstein 1898. godine bacio u staro željezo Marxovu teoriju o krizama, kadli je 1900. godine izbila žestoka opća kriza, a sedam godina kasnije, 1907, počela se iz Sjedinjenih Država svjetskim tržištem širiti ponovna kriza. Tako su same glasne činjenice oborile teoriju o »prilagođavanju« kapitalizma. Tako se ujedno pokazalo da su oni koji su se odrekli Marxove teorije o krizama samo zato što je tobože zatajila u pogledu dva »roka propasti«, zamijenili srž te

jena i profita. Razumije se da se ovi eksperimenti mogu vršiti samo pri relativno povoljnom ekonomskom vremenu. Prva oluja mora ih pokvariti i dokazati da premda je proizvodnji potrebno reguliranje, kapitalistička klasa sigurno nije ta koja je pozvana da to učini. U međuvremenu ovim je kartelima jedina svrha da se brinu kako će veliki još brže nego dosada proždirati male.«

teorije s jednom nebitnom vanjskom pojedinošću njezine forme — s desetogodišnjim ciklusom. Formuliranje cikličkog kretanja suvremene kapitalističke industrije kao desetogodišnjeg perioda bilo je, međutim, kod Marxa i Engelsa u 60-tim i 70-tim godinama jednostavno konstatiranje činjenica koje se sa svoje strane nisu zasnivale na nekim prirodnim zakonima, već na nizu određenih povijesnih okolnosti koje su bile u vezi sa skokovitim širenjem akcione sfere mladoga kapitalizma.

I zaista, kriza iz 1825. godine bila je rezultat ulaganja velikih investicija u izgradnju cesta, kanala i plinara u prethodnom deceniju prvenstveno u Engleskoj, gdje je i izbila kriza. Slijedeća kriza 1836—1839. godine bila je također rezultat kolosalnih ostvarenja pri izgradnji novih transportnih sredstava. Kriza 1847. godine izazvana je, kao što je poznato, grozničavom gradnjom željeznica u Engleskoj (od 1844. do 1847. godine, to jest samo u tri godine dao je parlament koncesije za nove željeznice u iznosu od oko jedne i po milijarde talira!). U sva tri slučaja bili su, dakle, razni oblici *novog stvaranja* kapitalne privrede, polaganja novih temelja kapitalističkom razvoju, oni koji su doveli do kriza. Godine 1857. do krize dovodi naglo otvaranje novih tržišta za evropsku industriju u Americi i u Australiji uslijed otkrića rudnika zlata, a u Francuskoj naročito izgradnja željeznica, u pogledu kojih je ona pošla stopama Engleske (1852—1856. godine izgrađeno je u Francuskoj za jednu i četvrt milijarde franaka novih željeznica). Napokon, i velika kriza od 1873. godine, kao što se zna, direktna je posljedica stvaranja nove, prvog naleta krupne industrije u Njemačkoj i Austriji, koje je slijedilo za političkim događajima od 1866. i 1871. godine.

Upravo naglo *širenje* područja kapitalističke privrede dosad je, dakle, svaki put dovodilo do trgovinskih kriza. Da su se te međunarodne krize ponavljale upravo svakih 10 godina, to je po sebi sasvim vanjska, slučajna pojava. Marxova shema o nastajanju kriza, kako ju je dao Engels u »Anti-Dühringu«, a Marx u 1. i 3. svesku »Kapitala«, odgovara svim krizama utoliko što ona otkriva njihov *unutrašnji mehanizam* i njihove duboko usađene *opće uzroke*, bilo da se te krize ponavljaju svakih 10, svakih 5, ili pak naizmjenice svakih 20 i svakih 8 godina. Ono što, međutim, najuvjerljivije dokazuje nedostatnost Bernsteinove teorije, činjenica je da je najnovija kriza 1907/08. godine bjesnjela najvećom žestinom upravo u onoj zemlji gdje su najviše razvijena famozna kapitalistička »sredstva prilagođavanja«: kredit, informativna služba i trustovi.

Uopće, mišljenje da se kapitalistička proizvodnja može »prilagoditi« razmjeni, pretpostavlja jedno od dvoga: ili da svjetsko tržište

raste neograničeno i unedogled, ili obratno, da proizvodne snage budu zakočene u svojem razvoju kako ne bi pojurile preko granica tržišta. Prvo je fizički nemoguće, a drugom se suprotstavlja činjenica da se na svakom koraku događaju tehnički prevrati na svim poljima proizvodnje i da oni svakog dana stvaraju nove proizvodne snage.

Po Bernsteinu, navedenom toku kapitalističkih stvari proturječi još jedna pojava: »gotovo nepokolebljiva falanga« srednjih pogona, na koju nam on ukazuje. On u tomu vidi znak da razvoj krupne industrije nije tako revolucionaran i ne vrši takvu koncentraciju kako bi je trebalo očekivati prema »teoriji sloma«. Međutim, značilo bi to zaista potpuno pogrešno shvatiti razvoj krupne industrije, kad bi se očekivalo da će srednji pogoni pritom postepeno *nestati* s površine.

U općem toku kapitalističkog razvoja igraju upravo po Marxovu mišljenju sitni kapitali ulogu pionira tehničke revolucije, i to u dvostrukom pravcu, kako u pogledu novih proizvodnih metoda u starim i učvršćenim, čvrsto uvriježenim granama, tako i u pogledu stvaranja novih proizvodnih grana koje veliki kapitali još uopće nisu eksploatirali. Potpuno pogrešno je shvaćanje da historija kapitalističkog srednjeg pogona silazi pravolinijski do svojega postepenog propadanja. Stvarni tok razvoja je naprotiv i tu čisto dijalektički i kreće se neprestano između suprotnosti. Kapitalistički srednji stalež nalazi se, sasvim kao i radnička klasa, pod utjecajem dviju suprotnih tendencija, jedne tendencije koja ga uzdiže, i druge koja ga potiskuje naniže. Ova potiskujuća tendencija je u danom slučaju neprestano uspinjanje proizvodne ljestvice, koja periodično prestiže opseg srednjih kapitala i tako ih uvijek iznova izbacuje iz utakmice. Uzdižuća tendencija je periodično obezvređivanje postojećeg kapitala, koje proizvodnu ljestvicu — *prema vrijednosti* potrebnog minimuma kapitala — uvijek iznova snizuje na neko vrijeme, kao i prodiranje kapitalističke proizvodnje u nove sfere. Borbu srednjeg pogona s krupnim kapitalom ne treba zamišljati kao redovnu bitku u kojoj se četa slabije strane direktno i kvantitativno sve više rasipa, nego prije kao periodično podrezivanje sitnih kapitala koji se zatim uvijek iznova brzo oporavljaju, da bi ih srp krupne industrije nanovo požnjeo. Od dviju tendencija koje se igraju skrivača s kapitalističkim srednjim staležom, pobjeđuje u krajnjoj liniji — suprotno razvoju radničke klase — *potiskujuća* tendencija. Ali to se nipošto ne mora ispoljavati u obliku apsolutnog brojčanog smanjenja srednjih pogona, već prvo, kao postepeno povećavanje minimuma kapitala koji je potreban za opstanak pogona u starim granama, a drugo, u sve kraćem razdoblju za kojeg sitni kapitali mogu na svoju ruku eksploatirati nove grane. Iz toga slijedi za *individualni*

sitni kapital sve kraći vijek života i sve brže mijenjanje proizvodnih metoda i vrsta investicija, a za *klasu u cjelini* sve brža društvena izmjena stvari.

Ovo potonje je Bernsteinu vrlo dobro poznato, pa to i sam konstatira. Ali, kako se čini, on zaboravlja da je time postavljen sam zakon kretanja kapitalističkih srednjih pogona. Ako su već sitni kapitali pobornici tehničkog napretka, i ako je tehnički napredak životno bilo kapitalističke privrede, onda sitni kapitali očito predstavljaju nerazdvojnu popratnu pojavu kapitalističkog razvoja, koja tek jedino s njim može nestati. Postepeno nestajanje srednjih pogona — u smislu apsolutne sumarne statistike o kojoj je riječ kod Bernsteina — značilo bi, ne kao što misli Bernstein, revolucionarni razvojni tok kapitalizma, već upravo obratno, stagnaciju, zamiranje ovog posljednjeg. »Profitna stopa, to jest razmjerni priraštaj kapitala, važna je prije svega za sve nove izdanke kapitala koji se samostalno grupiraju. I čim bi obrazovanje kapitala palo isključivo u ruke malog broja gotovih krupnih kapitala, . . . ugasila bi se oživljujuća vatra proizvodnje. *Proizvodnja bi zamrla.*«⁴

3. Uvođenje socijalizma pomoću socijalnih reformi

Bernstein odbacuje »teoriju sloma« kao historijski put do ostvarenja socijalističkog društva. Koji je onda put što sa stanovišta »teorije prilagođavanja kapitalizma« dovodi do toga? Bernstein je na to pitanje odgovorio samo nagovještajem. Na nj je pokušao u duhu *Bernsteina* iscrpnije odgovoriti *Konrad Schmidt*.⁵ Po njemu će »sindikalna borba i politička borba za socijalne reforme dovesti do sve dalekosežnije društvene kontrole nad uvjetima proizvodnje« i pomoću zakonodavstva »potiskivati vlasnika kapitala, ograničavanjem njegovih prava, sve više i više u ulogu običnog upravitelja«, dok najzad »iznurenom kapitalistu, koji će uvidjeti kako mu vlasništvo sve manje vrijedi, ne bude oduzeto rukovodstvo i uprava nad poduzećem«, pa se tako napokon ne uvede društveno upravljanje.

Dakle, sindikati, socijalne reforme i još, kao što dodaje Bernstein, politička demokratizacija države, to su sredstva za postepeno uvođenje socijalizma.

⁴ K. Marx, »Kapital«, 3. svezak, I.

⁵ »Vorwärts« od 20. februara 1898, Literarische Rundschau. Mi mislimo da izlaganja Konrada Schmidta možemo tim prije promatrati u vezi s Bernsteinovim što Bernstein ni jednom riječju nije odbacio komentiranje svojih gledišta u »Vorwärtsu«.

Počnimo sa sindikatima; njihova se najvažnija funkcija — a to nitko nije bolje prikazao nego sam Bernstein 1891. godine u »Neue Zeit« — sastoji u tomu što su oni na strani radnika sredstvo za ostvarivanje kapitalističkog najamnog zakona, to jest prodaje radne snage po njezinoj trenutačnoj tržišnoj cijeni. Sindikati mogu poslužiti proletarijatu tako da on za sebe iskoristi konjunkturu tržišta koje se pojavljuju u svakom trenutku. Međutim, same ove konjunkturi, to jest s jedne strane potražnja za radnom snagom, koja je uvjetovana stanjem proizvodnje, a s druge strane ponuda radne snage, koja se javlja zbog proletarizacije srednjih slojeva i prirodnog priraštaja radničke klase, pa napokon i trenutačni stupanj proizvodnosti rada, nalaze se izvan utjecajne sfere sindikata. Osim toga oni ne mogu oboriti najamni zakon; u najboljem slučaju mogu oni svaki put vratiti kapitalističku eksploataciju u »normalne« granice, ali nikako ne mogu postepeno ukinuti samu tu eksploataciju.

Konrad Schmidt, istina je, naziva sadašnji sindikalni pokret »slabašnim počecima« i očekuje od budućnosti da će »sindikalizam dobivati sve veći utjecaj na reguliranje same proizvodnje«. Pod reguliranjem proizvodnje može se podrazumijevati samo dvoje: miješanje u tehničku stranu proizvodnog procesa i, drugo, određivanje obujma same proizvodnje. Kakve prirode može u ta dva pitanja biti utjecaj sindikata? Jasno je da se, što se tiče proizvodne tehnike, interes kapitalista podudara u izvjesnim granicama s napretkom i razvojem kapitalističke privrede. Vlastita nužda je ono što kapitalista nagoni na tehnička poboljšanja. Položaj pojedinog radnika je naprotiv upravo obrnut: svaki tehnički preokret protivan je interesima onih radnika koji su time direktno pogođeni, i pogoršava njihov neposredni položaj, obezvređujući radnu snagu i čineći rad intenzivnijim, jednoličnijim i mukotrpnijim. Ukoliko se sindikat i može miješati u tehničku stranu proizvodnje, on očito može djelovati u posljednjem smislu, to jest u smislu neposredno zainteresiranih pojedinačnih grupa radnika, dakle samo tako da se usprotivi novinama. U tom smislu sindikat, međutim, ne postupa u interesu radničke klase kao cjeline, i njene emancipacije, čiji je interes naprotiv u skladu s tehničkim napretkom, to jest s interesom pojedinačnog kapitalista, nego upravo suprotno, u smislu reakcije. I zaista, težnju da se utječe na tehničku stranu proizvodnje ne nalazimo u budućnosti, gdje je traži Konrad Schmidt, već u prošlosti sindikalnog pokreta. Ona obilježava stariju fazu engleskog tredjunionizma (sve do u 60-te godine) kada se on još nadovezivao na srednjovjekovne cehovske tradicije i počivao, što je karakteristično, na zastarjelom načelu o »stečenom pravu na odgovarajući posao«. ⁶ Nastojanje sindikata da određuje obujam proizvodnje i cijene robe jest naprotiv pojava no-

⁶ Webb, »Teorija i praksa engleskih sindikata«, 2. sv., str. 100. i dalje.

vijeg datuma. Tek u najnovije vrijeme vidimo — i to opet samo u Engleskoj — kako se pojavljuju pokušaji u tom smjeru.⁷ Po svom karakteru i po svojoj tendenciji, međutim, i ta nastojanja imaju posve jednaku vrijednost kao i ona prva. Jer na što se nužno svodi aktivno sudjelovanje sindikata u određivanju obujma i cijena robne proizvodnje? Na kartel radnika s poduzetnicima protiv potrošača, i to uz primjenu prinudnih mjera protiv konkurentskih poduzetnika, koje ni po čemu ne zaostaju iza metoda pravih pravcatih poduzetničkih saveza. To u stvari više i nije borba između rada i kapitala, nego solidarna borba kapitala i radne snage protiv društva-potrošača. Po svojoj društvenoj vrijednosti to je reakcionaran postupak koji ne može biti etapa u borbi za emancipaciju proletarijata već zato što predstavlja upravo suštu suprotnost klasne borbe. Po svojoj praktičnoj vrijednosti to je utopija koja se, kao što pokazuje i najkraće razmatranje, ne može nikada protegnuti na veće grane koje proizvode za svjetsko tržište.

Djelatnost sindikata ograničava se, dakle, uglavnom na borbu za nadnicu i za skraćenje radnog vremena, to jest samo na to da se kapitalistička eksploatacija regulira prema prilikama na tržištu; od utjecaja na proizvodni proces sindikati su po samoj prirodi stvari isključeni. Pa još i više, cijeli tok sindikalnog razvoja usmjeren je upravo na suprotnom pravcu od onoga koji pretpostavlja Konrad Schmidt, naime na potpuno odvajanje tržišta rada od svake neposredne veze s ostalim robnim tržištem. Najkarakterističnija je za ovo činjenica da je sada razvoj pretekao čak i težnju da se radni ugovor bar *pasivno* dovede u vezu s općim stanjem proizvodnje pomoću sistema kliznih najamnina i da engleski tredjunioni sve više zaziru od njih.⁸

Ali, sindikalni pokret ni u stvarnim granicama svojega utjecaja ne ide, kako to pretpostavlja teorija prilagođavanja kapitala, u susret neograničenom širenju. Baš obratno! Kad se imaju u vidu veća razdoblja društvenog razvoja, ne možemo zatvoriti oči pred činjenicom da sve u svemu ne idemo u susret vremenima u kojima će sindikalni pokret pobjedonosno razvijati svoju moć, nego vremenima u kojima će nailaziti na sve veće poteškoće. Kad razvoj industrije dostigne svoj vrhunac, a kapital na svjetskom tržištu prijeđe na »silaznu granu«, onda će sindikalna borba postati dvostruko teška: prvo će se za radnu snagu pogoršati objektivne konjunktore tržišta, budući da će potražnja rasti polaganije a ponuda brže nego sada, drugo će i sam kapital, da bi nadoknadio gubitke na svjetskom tržištu, to tvrdokornije posezati za onim di-

⁷ Webb, op. cit., str. 115. i dalje.

⁸ Op. cit., str. 115.

jelom koji pripada radniku. Ta zar nije obaranje najamnine jedno od najvažnijih sredstava da se zaustavi padanje profitne stope!⁹

Engleska nam već pruža sliku početka drugog stadija u sindikalnom pokretu. Sindikalni pokret se pritom silom prilika sve više svodi na puku obranu već stečenog, a i to mu ide sve teže. Opisani opći tok stvari je ono čemu na drugoj strani mora odgovarati zamah *političke* i socijalističke klasne borbe.

U istu pogrešku obrnute historijske perspektive upada Konrad Schmidt u pogledu *socijalne reforme* od koje očekuje da će »ruku pod ruku sa sindikalnim radničkim udruženjima nametnuti kapitalističkoj klasi uvjete pod kojima ona jedino smije upotrijebiti radnu snagu«. U duhu tako shvaćene socijalne reforme Bernstein naziva tvorničke zakone djelićem »društvene kontrole« i kao takve djelićem socijalizma. I Konrad Schmidt, gdje god govori o državnoj zaštiti radnika, kaže »društvena kontrola«, pa kad je tako državu sretno pretvorio u društvo, on onda mirne duše još dodaje: »to jest radnička klasa u svojem usponu«, pa se tako ovom operacijom bezazlene odredbe za zaštitu radnika njemačkog Bundesrata pretvaraju u socijalističke prelazne mjere njemačkog proletarijata.

Mistifikacija je jasna kao dan. Današnja država nije nikakvo »društvo« u smislu »radničke klase u svojem usponu«, nego predstavnik *kapitalističkog društva*, to jest, klasna država. Zato i socijalna reforma koju ona provodi nije aktivnost »društvene kontrole«, to jest kontrole slobodnog radnog društva nad vlastitim procesom rada, već je to kontrola *klasne organizacije kapitala nad proizvodnim procesom kapitala*. U tomu, to jest u interesima kapitala, nalazi pak i socijalna reforma svoje prirodne granice. Istina je, Bernstein i Konrad Schmidt vide i u tom pogledu danas samo »slabašne početke« i očekuju od budućnosti socijalnu reformu u korist radničke klase, reformu koja će narasti unedogled. Međutim, oni pritom čine istu pogrešku kao i kad pretpostavljaju da će sindikalni pokret neograničeno razviti svoju moć.

Teorija o postepenom uvođenju socijalizma pomoću socijalnih reformi pretpostavlja kao uvjet, *i tu je njezino težište*, određeni objektivni razvoj, kako kapitalističkog *vlasništva* tako i *države*. U pogledu vlasništva shema budućeg razvoja, kako je pretpostavlja Konrad Schmidt, jest takva »da vlasnik kapitala putem ograničavanja njegovih prava bude sve više i više potiskivan u ulogu upravitelja«. S obzirom na tobožnju nemogućnost jednokratne nagle eksproprijacije sredstava za proizvodnju, Konrad Schmidt sebi udešava nekakvu teoriju o *postepenom izvlašćenju*. Zato on

⁹ K. Marx, »Kapital«, 3. svezak, I.

sebi konstruirao kao nužnu pretpostavku razbijanje prava vlasništva na »više vlasništvo« koje dodjeljuje »društvu« i za koje pretpostavlja da se sve više proširuje, i na pravo uživanja, koje se u rukama kapitalista sužuje sve više u pukom upravljanju njegovim poduzećem. Sad, ili je ta konstrukcija bezazlena igra riječi kojom se nije mislilo ništa naročito. Tada teorija o postepenoj eksproprijaciji ostaje bez ikakva pokrića. Ili je to ozbiljno zamišljena shema pravnog razvoja. No tada je ona potpuno naopaka. Razbijanje raznih ovlašćenja koja su obuhvaćena pravom vlasništva, a čemu Konrad Schmidt pribjegava radi svoje »postepene eksproprijacije« kapitala, karakteristično je za naturalnu privredu feudalnog društva, u kojem se raspodjela proizvoda između raznih društava vršila *in natura* i na temelju ličnih veza između feudalnih gospodara i njihovih potčinjenih. Raspadanje vlasništva u razna parcijalna prava predstavljalo je ovdje unaprijed danu organizaciju za raspodjelu društvenog bogatstva. Prijelazom na robnu proizvodnju i raskidanjem svih ličnih veza između pojedinih sudionika proizvodnog procesa učvrstio se, obratno, odnos između čovjeka i stvari — privatno vlasništvo. Time što se raspodjela više ne vrši putem ličnih veza, već *razmjenom*, razni zahtjevi za udjelom u društvenom bogatstvu ne mjere se više djelićima prava vlasništva nad nekim zajedničkim objektom, nego *vrijednošću* koju netko donosi na tržište. Prvi preokret pravnih odnosa koji je popratio pojavu robne proizvodnje u gradskim komunama srednjeg vijeka bilo je stvaranje apsolutno zatvorenog privatnog vlasništva u krilu feudalnih pravnih odnosa s podijeljenim vlasništvom. U kapitalističkoj proizvodnji taj se razvoj međutim nastavlja dalje. Što se proces proizvodnje više područstvljuje, to se proces raspodjele više zasniva na čistoj razmjeni i to nepriko-snovenije i zatvorenije postaje kapitalističko privatno vlasništvo, to se više vlasništvo nad kapitalom pretvara iz prava na proizvod vlastitog rada u čisto pravo prisvajanja tuđeg rada. Dokle god kapitalist upravlja sam tvornicom, raspodjela je još uvijek do izvjesne mjere skopčana s ličnim sudjelovanjem u proizvodnom procesu. U jednakoj mjeri u kojoj lično tvorničarevo upravljanje postaje suvišnim, a u potpunosti u dioničarskim društvima, vlasništvo nad kapitalom kao osnova zahtjeva pri raspodjeli odvajanja se u cijelosti od ličnih odnosa i javlja se u svojem najčišćem zatvorenom obliku. Tek u dioničkom kapitalu i u industrijskom kreditnom kapitalu postizava kapitalističko pravo vlasništva svoj puni razvoj.

Historijska shema razvoja kapitalista kao što je crta Konrad Schmidt: »od vlasnika do pukog upravitelja«, pokazuje se, prema tomu, kao naglavce postavljeni stvarni razvoj koji vodi, obratno, od vlasnika i upravitelja do potpunog vlasnika. Ovdje se Konradu Schmidt u dogadaju po Goetheu:

Što svojim zove, vidi u daljini,
A što mu nesta, stvarnost mu se čini.¹⁰

Pa kao što se njegova historijska shema ekonomski vraća od suvremenog dioničarskog društva u manufakturnu tvornicu ili čak u ručnu radionicu, tako ona u pravnom pogledu hoće vratiti kapitalistički svijet u ljuske jajeta feudalne prirodne privrede.

S tog se stanovišta i »društvena kontrola« prikazuje u drugačijem svjetlu nego što je vidi Konrad Schmidt. To što danas funkcionira kao »društvena kontrola« — zaštita radnika, nadzor nad dioničarskim društvima itd. — u stvari nema baš ništa zajedničko s nekim sudioništvom u pravu vlasništva, s »višim vlasništvom«. Ta kontrola ne djeluje kao *ograničenje* kapitalističkog vlasništva, već obratno, kao njegova zaštita. Ili, izraženo ekonomski, ona nije *zahvat* u kapitalističku eksploataciju, već *normiranje*, sređivanje te eksploatacije. I kad Bernstein pita ima li u nekom zakonu o tvornicama mnogo ili malo socijalizma, onda ga možemo uvjeriti da u najboljem tvorničkom zakonu ima upravo toliko »socijalizma« koliko i u propisima neke gradske uprave o čišćenju ulica i o paljenju plinskih svjetiljaka, što je svakako također neka »društvena kontrola«.

4. Carinska politika i militarizam

Druga pretpostavka postepenog uvođenja socijalizma je kod E. Bernsteina razvitak države u društvo. Već je otrcano govoriti da je današnja država klasna država. Međutim, po našem mišljenju ne bi trebalo ni ovu postavku, kao ni sve ostalo što se odnosi na kapitalističko društvo, poimati u krutom apsolutnom smislu, već u toku njezina razvoja.

S političkom pobjedom buržoazije država se pretvorila u kapitalističku državu. Istina je, sam kapitalistički razvoj bitno mijenja prirodu države proširujući sve više sferu njezina djelovanja, dodjeljujući joj neprestano nove funkcije, osobito u pogledu ekonomskog života, i čineći njeno miješanje i njenu kontrolu nad tim životom sve nužnijima. Utoliko se postepeno sprema buduće stapanje države s društvom, takoreći vraćanje državnih funkcija društvu. U tom pravcu može se govoriti i o razvijanju kapitali-

¹⁰ Citirani Goetheovi stihovi glase u njemačkom originalu:

Was er besitzt, das sieht er wie im Weiten,
Und was verschwand, wird ihm zu Wirklichkeiten.
(Prev.)

stičke države prema društvu, i bez sumnje u tom smislu Marx kaže da je zaštita radnika prvo svjesno miješanje »društva« u svoj socijalni životni proces, postavka na koju se poziva Bernstein.

Ali s druge strane, tim istim kapitalističkim razvojem vrši se u biti države druga promjena. Današnja je država prije svega — organizacija vladajuće kapitalističke klase. Ako ta država u interesu društvenog razvoja preuzima razne funkcije od općeg interesa, ona to čini samo zato što se i ukoliko se ti interesi i društveni razvoj poklapaju općenito s interesima vladajuće klase. Zaštita radnika je, na primjer, isto tako od neposrednog interesa za kapitaliste kao klasu, kao i za društvo u cjelini. Ali taj sklad traje samo do izvjesnog trenutka kapitalističkog razvoja. Kad razvoj dostigne određeni vrhunac, onda se počinju razilaziti interesi buržoazije kao klase i interesi ekonomskog napretka čak i u kapitalističkom smislu. Mi mislimo da je ta faza već nastupila, a to se ispoljava u dvjema najvažnijim pojavama današnjeg društvenog života: u *carinskoj politici* i u *militarizmu*. Oboje — i carinska politika i militarizam — odigrali su u povijesti kapitalizma svoju neophodnu i utoliko naprednu revolucionarnu ulogu. Bez carinske zaštite jedva da je mogla nastati krupna industrija u pojedinim zemljama. Danas, međutim, stvari stoje drugačije. Danas zaštitna carina ne služi podizanju mladih industrija, već umjetnom konzerviranju zastarjelih oblika proizvodnje. Sa stanovišta kapitalističkog razvoja, to jest sa stanovišta svjetske privrede, danas je svejedno izvozi li Njemačka više robe u Englesku ili Engleska u Njemačku. Dakle, sa stanovišta tog istog razvoja, crnac je izvršio svoju dužnost i mogao bi da ide. Štoviše, on bi *morao* da ide. Pri današnjoj međusobnoj zavisnosti raznih grana industrije, zaštitne carine udarene na bilo koju robu moraju poskupiti proizvodnju druge robe u vlastitoj zemlji, to jest, opet kočiti industriju. Ali to nije tako sa stanovišta interesa *kapitalističke klase*. Industrijama nije carinska zaštita potrebna za njezin razvoj, ali je ona zato potrebna poduzetnicima za zaštitu njihove prodaje. To znači da carine danas više ne služe kao zaštitno sredstvo jedne kapitalističke proizvodnje koja je tek u usponu protiv druge, zrelije, već kao sredstvo borbe jedne nacionalne grupe kapitalista protiv druge. Carine, nadalje, nisu više potrebne kao zaštitno sredstvo industrije, kako bi se stvorilo i osvojilo domaće tržište, ali su zato potrebne kao neophodno sredstvo za kartelizaciju industrije, to jest, za borbu kapitalističkih proizvođača s društvom — potrošačem. Napokon, ono što najočitije obilježava specifični karakter današnje carinske politike jest činjenica da presudnu ulogu u tomu sada i ne igra industrija, nego poljoprivreda, to jest, da je carinska politika zapravo postala sredstvom za *pretakanje feudalnih interesa u kapitalistički oblik i za njihovo osnaživanje*.

Jednaki preobražaj odigrao se i s militarizmom. Ako promatramo historiju, ne onakvu kakva je mogla i trebala da bude, već onakvu kakva je doista bila, moramo konstatirati da je rat bio neophodan faktor kapitalističkog razvoja. Sjedinjene Američke Države i Njemačka, Italija i balkanske države, Rusija i Poljska, sve te države zahvaljuju uvjete i podsticaj za svoj kapitalistički razvoj ratovima, svejedno da li pobjedi ili porazu. Sve dotle dok je bilo zemalja čiju je unutrašnju rascjepkanost ili začahurenost u prirodnoj privredi trebalo prevladati, i militarizam je igrao revolucionarnu ulogu u kapitalističkom smislu. Danas i tu stvari stoje drugačije. Ako je svjetska politika postala pozornicom prijetećih sukoba, onda se ne radi toliko o tome što kapitalizam otkriva nove zemlje, koliko o gotovim *evropskim* suprotnostima koje su presađene u druge dijelove svijeta i sada tamo izbijaju. Ono što se danas jedno drugomu suprotstavlja s oružjem u ruci, bilo u Evropi bilo na drugim stranama svijeta, nisu s jedne strane kapitalističke a s druge prirodno-privredne zemlje, već države koje upravo istovjetnost njihova visokog kapitalističkog razvoja tjera u sukob. Za sam taj razvoj, istina je, konflikt može, pod takvim okolnostima, ako izbije, biti samo od kobnog značenja, budući da će izazvati najdublji potres i preokret privrednog života u svim kapitalističkim zemljama. Drugačije pak izgleda stvar sa stanovišta *klase kapitalista*. Za nju je danas militarizam neophodan u trojakom smislu: prvo, kao borbeno sredstvo za »nacionalne« interese u utakmici protiv drugih nacionalnih grupa, drugo, kao najvažniji način investiranja, kako za financijski tako i za industrijski kapital, i treće, kao oruđe klasne vladavine u vlastitoj zemlji prema radnom narodu — sve sami interesi koji s napretkom kapitalističkog načina proizvodnje sami po sebi nemaju ništa zajedničko. A ono što opet najbolje odaje taj specifični karakter današnjeg militarizma, jest, prvo, opće utrkiivanje svih zemalja u jačanju militarizma, takoreći po vlastitoj unutrašnjoj mehaničkoj pokretačkoj sili, a to je pojava što je još prije nekoliko decenija bila sasvim nepoznata, nadalje pak neizbježnost, fatalnost eksplozije koja se približava iako su joj, istodobno, potpuno neodređeni povodi, države što su prvenstveno zainteresirane za nju, njezini sporni predmeti i sve bliže okolnosti. Iz pokretačke sile kapitalističkog razvoja pretvorio se i militarizam u kapitalističku bolest.

Pri opisanoj podvojenosti između društvenog razvoja i vladajućih klasnih interesa, država se stavlja na stranu ovih posljednjih. Ona u svojoj politici, jednako kao i buržoazija, dolazi u *opreku* s društvenim razvojem, ona prema tomu sve više *gubi* svoj karakter predstavnika cijelog društva i u istoj se mjeri sve više pretvara u čisto *klasnu državu*. Ili, točnije rečeno, ta dva njezina svojstva odvajaju se jedno od drugoga i zaoštavaju se do proturječnosti *unutar* same biti države. A ta proturječnost dano-mice postaje sve oštrijom. Jer s jedne strane rastu funkcije države

koje su općeg karaktera, njezino miješanje u društveni život, njezina »kontrola« nad njim. S druge pak strane primorava je njen klasni karakter sve više da težište svoje djelatnosti i svoja sredstva vlasti prenese na područja koja koriste samo klasnom interesu buržoazije a za društvo imaju samo negativno značenje: na militarizam, carinsku i kolonijalnu politiku. Time je i njezina »društvena kontrola« sve više prožeta i podvrgnuta klasnom karakteru (vidi primjenu radničke zaštite u svim zemljama).

Opisanom preobražaju u suštini države ne proturječi, nego naprotiv potpuno odgovara, razvoj demokracije, u kojoj Bernstein također vidi sredstvo za postupno uvođenje socijalizma.

Po tumačenju Konrada Schmidta, postizanje socijaldemokratske većine u parlamentu treba čak da bude direktni put te postupne socijalizacije društva. Demokratski oblici političkog života jesu, doduše, nesumnjivo pojava koja najviše izražava razvitak države u društvo i utoliko predstavljaju etapu na putu ka socijalističkom prevratu. Međutim, podvojenost u biti kapitalističke države, koju smo okarakterizirali, samo se još žešće ispoljava u suvremenom parlamentarizmu. Parlamentarizam služi doduše po svojoj formi za to da u državnoj organizaciji izrazi interese cjelokupnog društva. S druge strane on ipak izražava samo kapitalističko društvo, to jest društvo u kojem su mjerodavni *kapitalistički* interesi. Ustanove po formi demokratske postaju tako po sadržaju oruđem vladajućih klasnih interesa. To se na opipljiv način odražava u činjenici da buržoazija i njezino državno predstavništvo, čim demokracija pokaže tendenciju da zataji svoj klasni karakter i da se pretvori u oruđe stvarnih narodnih interesa, žrtvuje i same demokratske forme. S obzirom na ovo, ideja o socijaldemokratskoj parlamentarnoj većini javlja se kao računica koja sasvim u duhu građanskog liberalizma računa samo s jednom, formalnom stranom demokracije, dok drugu stranu, njezin realni sadržaj, sasvim gubi iz vida. A parlamentarizam u cjelini ne pojavljuje se kao neki neposredno socijalistički element koji postepeno prožima kapitalističko društvo, kao što to pretpostavlja Bernstein, nego obratno, kao specifično sredstvo građanske klasne države da se kapitalističke suprotnosti dovedu do sazrijevanja i do izražaja.

S obzirom na taj objektivni razvoj države pretvara se postavka Bernsteina i Konrada Schmidta o sve većoj »društvenoj kontroli«, koja će direktno dovesti do socijalizma, u frazu što danomice sve više proturječi stvarnosti.

Teorija o postupnom uvođenju socijalizma svodi se na postepenu reformu kapitalističkog vlasništva i kapitalističke države u socijalističkom smislu. Oboje se, međutim, silom objektivnih zbivanja

u sadašnjem društvu razvija baš u suprotnom smjeru. Proces proizvodnje sve se više područjuje, a miješanje, kontrola države nad tim procesom proizvodnje sve se više proširuje. No ujedno se privatno vlasništvo sve više pretvara u oblik gole kapitalističke eksploatacije tuđeg rada, a državna kontrola je sve više prožeta isključivo klasnim interesima. Budući da time država, to jest *politička* organizacija, i odnosi vlasništva, to jest *pravna* organizacija kapitalizma, sa svojim razvitkom postaju sve više *kapitalistički* a ne sve više socijalistički, to oni teoriji o postepenom uvođenju socijalizma suprotstavljaju dvije nesavladive poteškoće.

Fourierova ideja, da se pomoću sistema falansterija pretvori cjelokupna morska voda na zemlji u limunadu, bila je veoma fantastična. Ali Bernsteinova ideja, da se more kapitalističke gorčine dodajući bocu po bocu socijalno-reformatorske limunade pretvori u more socijalističke slasti, samo je otužnija a ni za dlaku nije manje fantastična.

Odnosi proizvodnje kapitalističkog društva sve se više približavaju socijalističkim, dok njegovi politički i pravni odnosi podižu između kapitalističkog i socijalističkog društva sve viši zid. S razvojem socijalnih reformi i demokracije taj zid ne postaje šupljikav, već naprotiv biva sve čvršći, zbijeniji. Prema tomu, ono čime se može oboriti, jedino je udarac maljem revolucije, to jest, osvajanje političke vlasti od strane proletarijata.

5. Praktične posljedice i opći karakter revizionizma

U prvom smo poglavlju pokušali pokazati da Bernsteinova teorija otkida socijalistički program od materijalnog tla i stavlja ga na idealističku bazu. To se odnosi na teorijsko obrazloženje. Ali, kako izgleda teorija — prenesena u praksu? Na prvi pogled i formalno, ona se uopće ne razlikuje od dosad uobičajene prakse socijaldemokratske borbe. Sindikati, borba za socijalnu reformu i za demokratizaciju političkih ustanova, to je ono isto što i inače čini formalni sadržaj socijaldemokratske partijske djelatnosti. Razlika, dakle, nije u onom *što*, već u onom *kako*. Prema sadašnjem stanju stvari sindikalna i parlamentarna borba smatraju se sredstvima da se proletarijat postepeno odgaja i vodi do zauzimanja političke vlasti. Prema revizionističkom shvaćanju treba, s obzirom na tobožnju nemogućnost i uzaludnost tog zauzimanja vlasti, služiti se tim sredstvima samo u pogledu neposrednih rezultata, to jest podizanja materijalnog položaja radnika, postupnog ograničavanja kapitalističke eksploatacije i proširivanja društvene kontrole. Ako ostavimo po strani svrhu neposrednog podizanja položaja radnika, jer je ona zajednička obim shvaćanjima, kako do-

sadašnjem partijskom tako i revizionističkom, onda je sva razlika ukratko u ovom: po uobičajenom shvaćanju socijalistički značaj sindikalne i političke borbe sastoji se u tomu što ona priprema proletarijat, to jest *subjektivni* faktor socijalističkog prevrata, za provedbu tog prevrata. Po Bernsteinu je taj značaj u tomu što sindikalna i politička borba postepeno smanjuje samu kapitalističku eksploataciju, oduzima kapitalističkom društvu sve više njegov kapitalistički karakter i nameće mu socijalistički, jednom riječju, što dovodi do socijalističkog prevrata u *objektivnom* smislu. Ako stvar promotrimo izbliza, onda su ta dva shvaćanja čak i oprečna. Po uobičajenom partijskom shvaćanju proletarijat u toku sindikalne i političke borbe dolazi do uvjerenja o nemogućnosti temeljite izmjene svog položaja tom borbom i o neizbježnosti konačnog zadobivanja političkih sredstava vlasti. Po Bernsteinovu pak shvaćanju treba poći od pretpostavke da je nemoguće osvojiti političku vlast, pa da se samom sindikalnom i političkom borbom uvede socijalistički poredak.

Socijalistički karakter sindikalne i parlamentarne borbe leži, dakle, po Bernsteinovu shvaćanju u uvjerenju o njenom postupnom djelovanju u smislu socijalizacije kapitalističke privrede. Takvo djelovanje, međutim — kako smo nastojali pokazati — u stvari je puko uobraženje. Kapitalističke ustanove vlasništva i države razvijaju se u suprotnom pravcu. A time gubi svakodnevna praktična borba socijalne demokracije u krajnjoj liniji uopće svaku vezu sa socijalizmom. Veliko socijalističko značenje sindikalne i političke borbe sastoji se u tomu što te borbe socijaliziraju *spoznaju*, svijest proletarijata, što ga organiziraju kao klasu. Ako ih smatramo sredstvima neposredne socijalizacije kapitalističke privrede, one ne samo što će zatajiti u tom njima pripisanom djelovanju, već će ujedno izgubiti i drugu značajku: prestat će da budu odgojno sredstvo radničke klase za proletersko osvajanje vlasti.

Zato može biti riječ samo o potpunom nerazumijevanju, kad Eduard Bernstein i Konrad Schmidt umiruju sami sebe time da se radnički pokret ograničavanjem čitave borbe na socijalnu reformu i sindikate ipak ne lišava konačnog cilja, jer svaki korak na tom putu vodi dalje od samoga sebe, pa je tako socijalistički cilj usađen u sam pokret kao tendencija. To je, svakako, u punoj mjeri slučaj kod sadašnje taktike njemačke socijaldemokracije, to jest, kad svjesna i čvrsta težnja za osvajanjem političke vlasti kao zvijezda vodilja *prethodi* sindikalnoj i socijalno-reformatorskoj borbi. Ako se, međutim, ta unaprijed dana težnja odvoji od pokreta, a socijalna reforma postavi prije svega kao svrha samoj sebi, onda ona ne samo što neće dovesti do ostvarenja konačnog socijalističkog cilja, nego će prije biti obrnuto. Konrad Schmidt se jednostavno uzda u takoreći mehaničko kretanje koje, jed-

nom potaknuto, ne može više da se zaustavi samo od sebe, i to na temelju jednostavne postavke da s jelom dolazi apetit i da se radnička klasa nikako neće zadovoljiti reformama sve dok ne bude završen socijalistički preokret. Ova je posljednja pretpostavka, doduše, ispravna i za nju nam jamče sami nedostaci kapitalističke socijalne reforme. Ali zaključak izveden iz toga mogao bi biti istinit samo u slučaju da se može iskonstruirati neprekidan lanac tekućih i sve jačih socijalnih reformi od današnjeg društvenog poretka pa neposredno do socijalističkog. To je, međutim, fantazija, lanac se štoviše ubrzo prekida po samoj prirodi stvari, a putovi kojima pokret s te točke može krenuti jesu raznoliki.

Poslije toga najprije i najvjerojatnije dolazi do usmjeravanja taktike u tom pravcu da se svim sredstvima omoguće praktični rezultati borbe: socijalne reforme. Nepomirljivo, kruto klasno stanovište, koje ima smisla samo ukoliko se želi osvojiti politička vlast, postaje sve više samo zaprekom, čim neposredni praktički uspjesi postanu glavnom svrhom. Naredni je korak, dakle, »politika kompenzacije« — što će narodski reći: politika natezanja, i pomirljiv, državnički razborit stav. Ali pokret se ne može dugo zaustaviti ni pri tomu. Jer, budući da je socijalna reforma u kapitalističkom svijetu ionako šuplji orah, pa to za svagda i ostaje ma koja se taktika primjenjivala, to je narodni logički korak razočaranje i u socijalnoj reformi, to jest, u onoj spokojnoj luci u kojoj su sada spustili sidro profesori Schmoller i kompanija, koji su također na socijalno-reformatorskim vodama proučavali veliki i mali svijet, da bi na kraju pustili da sve teče kako je bogu drago.¹¹ Socijalizam, dakle, nikako ne proizlazi sam od sebe i pod svaku cijenu iz svakodnevne borbe radničke klase. On rezultira samo iz sve oštrijih proturječnosti kapitalističke privrede i iz spoznaje radničke klase o neizbježnosti njezinog ukidanja putem socijalnog prevrata. Poriče li se jedno a odbacuje drugo, kao što to čini revizionizam, onda se radnički pokret reducira najprije na prosto sindikaliziranje i socijalno reformaštvo, a u krajnjoj liniji vodi vlastitom težom do napuštanja klasnog stanovišta.

¹¹ Godine 1872. održali su profesori Wagner, Schmoller, Brentano i drugi kongres u Eisenachu na kojem su s velikom bukom i mnogo senzacije proklamirali kao svoj cilj uvođenje socijalnih reformi za zaštitu radničke klase. Ta ista gospoda, koju je liberal Oppenheimer ironično nazvao »katedarskim socijalistima«, osnovala su odmah nakon toga »Društvo za socijalne reforme«. Već nekoliko godina nakon toga, kad se zaoštrila borba protiv socijalne demokracije, glasali su ti veleumovi »katedarskog socijalizma« kao narodni poslanici u Rajhstagu za produženje zakona o socijalistima. Inače se sva djelatnost društva sastoji od godišnjih glavnih skupština na kojima se čitaju svakojaki profesorski referati o raznim temama, a osim toga je isto društvo izdalo više od stotinu debelih svezaka o ekonomskim pitanjima. Za socijalne reforme ti profesori, koji se uostalom zalažu i za zaštitne carine, militarizam itd., nisu učinili ni truna. Društvo je najzad i samo oduhalo od socijalnih reformi pa se bavi temom kriza, kartela i slično.

Ove posljedice postaju jasne i kad se revizionistička teorija promotri s još jedne druge strane i kad se postavi pitanje: kakav je opći karakter toga shvaćanja? Jasno je da revizionizam ne stoji na tlu kapitalističkih odnosa i da ne poriče njihove proturječnosti zajedno s građanskim ekonomistima. On, naprotiv, u svojoj teoriji kao i Marxovo shvaćanje polazi od pretpostavke da te proturječnosti postoje. Ali s druge strane — a to je ne samo srž njegova shvaćanja uopće, nego i osnovna mu razlika prema dosadašnjem socijaldemokratskom shvaćanju — revizionizam se u svojoj teoriji ne oslanja na postavku o *ukidanju* tih proturječnosti njihovim vlastitim dosljednim razvitkom.

Teorija revizionizma stoji na sredini između dva ekstrema, revizionizam ne pušta da kapitalističke proturječnosti sazriju u potpunosti i nije voljan da ih ukine revolucionarnim prevratom kad su na vrhuncu, već hoće da im otkine vršak, da ih *otupi*. Tako izostanak kriza i organizacija poduzetnika treba da otupi proturječnost između proizvodnje i razmjene, podizanje položaja proletarijata i daljnji opstanak srednjeg staleža treba da otupi proturječnost između kapitala i rada, a sve veća kontrola i demokracija — proturječnost između klasne države i društva.

Svakako, ni uobičajena socijaldemokratska taktika nije u tomu da se *čeka* razvoj kapitalističkih proturječnosti do njihove krajnje oštine, pa da tek tada dođe do prevrata. Naprotiv, mi se samo oslanjamo na *pravac* razvoja koji smo jednom upoznali, pa onda, u političkoj borbi, tjeramo njegove konsekvencije do kraja, u čemu i jest bit svake revolucionarne taktike. Tako se na primjer socijalna demokracija bori protiv carina i militarizma u svako doba, a ne tek onda kad njihov reakcionarni karakter izbije u potpunosti. Ali Bernstein se u svojoj taktici uopće ne oslanja na daljnji razvoj i zaoštavanje, nego na otupljivanje kapitalističkih proturječnosti. On je to sam najtočnije okarakterizirao govoreći o »prilagođavanju« kapitalističke privrede. U kojem bi slučaju takvo shvaćanje bilo ispravno? Sve proturječnosti današnjeg društva naprosto su rezultati kapitalističkog načina proizvodnje. Pretpostavimo li da će se taj način proizvodnje razvijati dalje u dosadašnjem pravcu, onda se nerazdvojno od njega moraju dalje razvijati i sve njegove posljedice, proturječnosti se moraju zaoštriti i raspiriti, umjesto da otupe. Ovo posljednje pretpostavlja, dakle, kao uvjet da obrnuto sam kapitalistički način proizvodnje bude zakočen u svojem razvitku. Jednom riječju, najopćenitija pretpostavka Bernsteinove teorije jest *zastoj u kapitalističkom razvitku*.

No time teorija osuđuje samu sebe, i to dvostruko. Jer, prvo, ona razotkriva svoj *utopijski* karakter s obzirom na socijalistički konačni cilj — unaprijed je jasno da učmalu kapitalistički razvoj

ne može dovesti do socijalističkog preokreta — pa tu nalazimo potvrdu za naš prikaz praktičkih posljedica teorije. Drugo, ona razgolićuje svoj *reakcionarni* karakter s obzirom na stvarnu brzinu kapitalističkog razvoja. Sad se nameće pitanje: kako da se objasni ili, bolje, okarakterizira Bernsteinov način poimanja naočigled tog stvarnog kapitalističkog razvoja?

Da ekonomske pretpostavke od kojih polazi Bernstein u svojoj analizi današnjih društvenih odnosa — njegova teorija o kapitalističkom »prilagođavanju« — nisu osnovane, mislimo da smo pokazali u prvom odlomku. Vidjeli smo da se ni kreditni sistem ni karteli ne mogu smatrati »sredstvima prilagođavanja« kapitalističke privrede, da ni povremeni izostanak kriza i daljnji opstanak srednjeg staleža ne mogu biti simptomi kapitalističkog prilagođavanja. Svim spomenutim pojedinostima teorije prilagođavanja svojstvena je, međutim, — bez obzira na njezinu direktnu pogrešnost — još jedna zajednička karakteristična crta. Ta teorija ne shvaća sve tretirane pojave ekonomskog života u njihovu organskom prijanjanju uz kapitalistički razvoj u cjelini i u njihovoj vezi s čitavim privrednim mehanizmom, već istrgnute iz te povezanosti, u samostalnoj egzistenciji, kao *dissecta membra* (rasute dijelove) jedne beživotne mašine. Tako je to na primjer kod shvaćanja o djelovanju *kredita* kao sredstva za prilagođavanje. Ima li se u vidu da je kredit prirodni viši stupanj proturječnosti koje su svojstvene razmjeni, onda se u njemu ni u kom slučaju ne može vidjeti nekakvo mehaničko »sredstvo prilagođavanja« koje se takoreći nalazi izvan procesa razmjene, isto kao što se ni sam novac, roba, kapital, ne mogu promatrati kao »sredstva prilagođavanja« kapitalizma. Kredit pak nije ni za dlaku u manjoj mjeri od novca, robe i kapitala organski dio kapitalističke privrede na izvjesnom stupnju njena razvoja te predstavlja na tom stupnju, i opet sasvim kao i novac, roba i kapital, isto toliko neophodnu kariku njezina mehanizma koliko i razorno oruđe, jer pojačava njezine unutrašnje proturječnosti.

Posve isto vrijedi za kartele i za usavršena saobraćajna sredstva.

Jednako nedijalektičko i mehaničko shvaćanje nalazi se nadalje u načinu na koji Bernstein i izostajanje kriza jednostavno prima kao simptom »prilagođavanja« kapitalističke privrede. Za njega su krize jednostavno smetnje u privrednom mehanizmu, a kad izostanu, onda taj mehanizam očito može nesmetano funkcionirati. No krize u stvari nisu nikakve prave »smetnje«, ili, one su štoviše smetnje bez kojih, naprotiv, kapitalistička privreda u cjelini nikako ne može da bude. Ako je utvrđena činjenica da krize, najkraće rečeno, predstavljaju na kapitalističkoj bazi jedinu moguću, pa zato i sasvim normalnu metodu za periodično rješavanje

raskoraka između neograničene mogućnosti širenja proizvodnje i uskih granica tržišta, onda su i krize nerazvojne organske pojave cjelokupne kapitalističke privrede.

U »nesmetanom« nastavljajući kapitalističke proizvodnje za nju se štoviše kriju opasnosti koje su veće i od samih kriza. To je naime ono stalno opadanje profitne stope koje ne proizlazi iz proturječnosti između proizvodnje i razmjene, već iz samog razvoja proizvodnosti rada, a koje ima krajnje opasnu tendenciju da onemogući proizvodnju svim sitnijim i srednjim kapitalima i tako spriječi novo stvaranje a time i napredak investicija kapitala. Upravo krize, koje rezultiraju iz istog procesa kao i ona druga posljedica, prouzrokuju periodičnim *obezvredivanjem* kapitala te pojeftinjavanjem sredstava za proizvodnju i umrtvljivanjem jednog dijela aktivnog kapitala istodobno i povećanje profita, pa tako otvaraju vrata za nove investicije a time i za nove napretke u proizvodnji. Tako se krize javljaju kao sredstvo da se oganj kapitalističkog razvoja neprestano iznova podjaruje i rasplamsava, dok bi njihov izostanak sam po sebi, a ne samo u određenim trenucima razvoja svjetskog tržišta, kao što mi pretpostavljamo, ubrzo doveo kapitalističku privredu, ne kao što misli Bernstein, na zelenu granu, nego ravno u glib. Zbog mehaničkog načina shvaćanja, koji je karakterističan za čitavu teoriju prilagođavanja, Bernstein gubi iz vida kako neophodnost kriza tako i neophodnost periodičnog nicanja novih investicija sitnih i srednjih kapitala, zbog čega mu se, između ostalog, i stalno preporučanje sitnog kapitala čini znakom kapitalističkog zastoja umjesto, kao što je u stvari, znakom normalnog kapitalističkog razvoja.

Postoji, međutim, jedno stanovište s kojeg se sve opisane pojave doista prikazuju onako kako ih sažima »teorija prilagođavanja«, a to je stanovište *pojedinačnog* kapitalista, onakvo kakvim ga u njegovoj svijesti oblikuju činjenice privrednog života unakažene zakonom konkurencije. Pojedini kapitalist prije svega doista vidi svaki organski dio privredne cjeline kao nešto samostalno i cjelovito za sebe, on ih, također, gleda zatim samo onako kako oni djeluju na njega, na pojedinog kapitalista, pa ih stoga vidi samo kao »smetnje« ili samo kao »sredstva prilagođavanja«. Za pojedinog kapitalista krize su zaista samo smetnje, a njihov mu izostanak produžuje život, za njega je i kredit sredstvo da »prilagodi« svoje nedovoljne proizvodne snage zahtjevima tržišta, za njega kartel, kojemu pristupa, zbilja ukida anarhiju proizvodnje.

Jednom riječju, Bernsteinova teorija prilagođavanja nije ništa drugo nego teorijsko uopćavanje naziranja pojedinog kapitalista. Što je pak to naziranje u svom teorijskom izrazu drugo negoli bit i karakteristika građanske vulgarne ekonomije? Sve ekonomske zablude te škole počivaju upravo na nesporazumu po kome se

pojave konkurencije, gledane očima pojedinačnog kapitala, uzimaju kao pojave kapitalističke privrede u cjelini. A kao Bernstein kredit, tako vulgarna ekonomija shvaća npr. još i *novac* kao umješno »sredstvo prilagođavanja« potrebama razmjene, ona i u samim kapitalističkim pojavama traži protuotrove protiv kapitalističkih nevolja, ona vjeruje, u skladu s Bernsteinom, u *moćnost* reguliranja kapitalističke privrede, ona se najzad uvijek, kao i Bernsteinova teorija, u krajnjoj liniji svodi na *otupljivanje* kapitalističkih proturječnosti i na vidanje kapitalističkih rana, to jest, drugim riječima, na reakcionarni umjesto na revolucionarni postupak, i time na utopiju.

Revizionistička teorija uzeta u cjelini može se prema tomu okarakterizirati na slijedeći način: *to je teorija socijalističke zaparloženosti, koja je vulgarno-ekonomski obrazložena teorijom kapitalističke zaparloženosti.*

Drugi dio¹²

1. Ekonomski razvoj i socijalizam

Najveća tekovina proleterske klasne borbe u njezinu razvoju je otkrivanje uporišta za ostvarenje socijalizma u *ekonomskim odnosima* kapitalističkog društva. Time se socijalizam pretvorio iz »ideala«, koji je tisućama godina lebdio ljudima pred očima, u *historijsku nužnost*.

Bernstein osporava postojanje tih ekonomskih pretpostavki socijalizma u sadašnjem društvu. Pritom on sam u svojem dokaznom postupku doživljuje zanimljiv razvoj. U početku, u »Neue Zeit«, on je poricao samo brzinu koncentracije u industriji i potkrijepio to usporedbom rezultata industrijske statistike u Njemačkoj od 1895. i od 1882. godine. Pritom je, kako bi iskoristio te rezultate u svoje svrhe, morao pribjeći sasvim sumarnom i mehaničkom postupku. Ali ni u najpovoljnijem slučaju Bernstein sa svojim ukazivanjem na žilavost srednjih pogona nije mogao ni najmanje pogoditi Marxovu analizu. Jer ona ne pretpostavlja ni određeni *tempo* koncentracije industrije, to jest određeni *rok* za ostvarenje socijalističkog konačnog cilja, ni, kao što smo pokazali, *apsolutni nestanak* sitnih kapitala odnosno nestanak malograđanstva kao uvjet za ostvarljivost socijalizma.

Razvijajući svoja gledišta dalje, Bernstein sada u svojoj knjizi pruža nov dokazni materijal, i to: *statistiku dioničarskih društava*, koja treba da pokaže kako broj dioničara stalno raste i kako se kapitalistička klasa prema tomu ne osipa, već naprotiv stalno povećava. Začudno je kako Bernstein malo poznaje postojeći materijal i kako slabo umije da se njime služi u svoju korist!

Ako je s dioničarskim društvima htio da dokaže nešto protiv Marxova zakona industrijskog razvitka, onda je trebalo da donese sasvim druge brojke. Naime, svatko tko poznaje historijat osnivanja dioničarskih društava u Njemačkoj zna da se njihov prosječni osnivački kapital, koji otpada na jedno poduzeće, nalazi u gotovo pravilnom *opadanju*. Tako je taj kapital iznosio prije

¹² Recenzija knjige Eduarda Bernsteina: »Pretpostavke socijalizma i zadaci socijalne demokracije« (Stuttgart 1899, naklada J. H. W. Dietz Nachf. G. m. b. H.). Posebni otisak iz »Leipziger Volkszeitung«, 1899.

1871. godine oko 10,8 milijuna maraka, 1871. godine samo još 4,01 milijuna maraka, 1873. 3,8 milijuna maraka, 1883. do 1887. godine manje od jednog milijuna maraka, 1891. godine samo 0,56 milijuna maraka, a 1892. 0,62 milijuna maraka. Otada iznosi kolebaju oko jednog milijuna maraka s tim što su se ponovo smanjili sa 1,78 milijuna maraka u godini 1895. na 1,19 milijuna maraka u prvom polugodištu 1897.¹³

Čudnovate brojke! Bernstein bi s njima vjerojatno iskonstruirao čak i čitavu neku kontramarksovsku tendenciju vraćanja s velikih pogona na sitne. Međutim, u ovom bi mu slučaju mogao svatko odgovoriti: Ako želite nešto dokazati ovom statistikom, onda prije svega morate dokazati da se ona odnosi na *iste* grane industrije, da se manji pogoni sada pojavljuju *na mjestu* starih velikih, a ne tamo gdje je dosad postojao pojedinačni kapital ili čak zanat ili sićušni obrt. No vi ne uspijevate pružiti taj dokaz, jer se prijelaz s divovskih dioničarskih društava na srednja ili sitna može objasniti upravo samo tako što akcionarstvo prodire u sve *nove* i *nove* grane, pa ako je u početku valjalo samo za malobrojne divovske pogone, sada se u ponajvećoj mjeri prilagodilo srednjem, a tu i tamo čak i sitnom pogonu. (Javljaju se čak osnivanja dioničarskih društava s minimalnim kapitalom od 1000 maraka!)

Što pak znači to sve jače širenje akcionarstva s gledišta narodne ekonomije? Ono znači *progresivno podružtvljavanje proizvodnje* u kapitalističkom obliku, podružtvljavanje ne samo divovske, nego i srednje pa čak i sitne proizvodnje, dakle ono što ne samo ne protuslovi Marxovoj teoriji, nego je štoviše potvrđuje, da se sjajnije ne može ni zamisliti.

I zaista! U čemu se sastoji ekonomski fenomen akcionarskog osnivanja dioničarskih društava? S jedne strane u sjedinjavanju mnogih sitnih novčanih imetaka u jedan proizvodni kapital, a s druge strane u odvajanju proizvodnje od vlasništva kapitala, dakle u dvostrukom prevladavanju kapitalističkog načina proizvodnje — a uvijek na kapitalističkoj bazi. Što s obzirom na ovo znači statistika koju navodi Bernstein o velikom broju dioničara-sudionika u jednom poduzeću? Baš ništa drugo nego da sad jednom kapitalističkom poduzeću više ne odgovara jedan vlasnik kapitala kao nekad, nego veći broj vlasnika kapitala, koji sve više raste, pa se prema tomu ekonomski pojam »kapitalist« više ne poklapa s pojedinim individuumom, nego je današnji industrijski kapitalist zbirna osoba, koja se sastoji od stotina pa i tisuća osoba, a kategorija »kapitalist« je čak i u okviru kapitalističke privrede postala društvenom, ona je *podružtvljena*.

¹³ Van der Borcht, »Handwörterbuch der Staatswissenschaften« I.

Kako se pak s obzirom na ovo može objasniti da Bernstein taj fenomen dioničarskih društava shvaća baš obrnuto, kao cjepkanje a ne kao sažimanje kapitala, da on vidi širenje kapitalističkog vlasništva tamo gdje Marx vidi »ukidanje kapitalističkog vlasništva«? To se može objasniti kao vrlo jednostavna vulgarno-ekonomska pogreška: time, što Bernstein pod kapitalistom ne podrazumijeva kategoriju proizvodnje, već kategoriju imovinskog prava, ne privrednu jedinicu, već jedinicu porezne politike, a pod kapitalom ne neku proizvodnu cjelinu, već novčani imetak po sebi. Stoga on u svojem engleskom konačnom trustu ne vidi stapanje 12.300 osoba u jedno jedinstvo, već čitavih 12.300 kapitalista, stoga mu je i njegov inženjer Schulze, koji je kao miraz za svoju ženu dobio od rentijera Müllera »veći broj dionica« (str. 54), također kapitalist, stoga mu *po čitavom svijetu vrve sami »kapitalisti«*.¹⁴

Ali ovdje, kao i inače, vulgarno-ekonomska pogreška Bernsteinova samo je teorijska podloga za vulgariziranje *socijalizma*. Prenoseći pojam kapitalista iz odnosa proizvodnje u imovinske odnose i govoreći »umjesto o poduzetnicima o ljudima« (str. 53), Bernstein prenosi i pitanje socijalizma s područja proizvodnje na područje imovinskih odnosa, iz odnosa *kapitala i rada* u odnos *bogatstva i siromaštva*.

Time smo se sretno vratili od Marxa i Engelsa na autora »Evanđelja sirotog grešnika«, samo s tom razlikom što je Weitling točnim proleterskim instinktom upravo u toj suprotnosti između siromaštva i bogatstva na primitivan način *spoznao* klasne suprotnosti i htio da ih napravi polugom socijalističkog pokreta, dok Bernstein, obrnuto, u pretvaranju siromaha u bogataše, tj. u brisanju klasne suprotnosti, dakle u malograđanskom postupku vidi izgleda za socijalizam.

Bernstein se, istina je, ne ograničava na statistiku dohodaka. On nam daje i statistiku pogona, i to iz više zemalja: iz Njemačke

¹⁴ Nota bene! Bernstein očito u velikoj raširenosti sitnih dionica vidi dokaz da društveno bogatstvo već počinje da prosipa svoje akcionarske blagodati i na sasvim sitne ljude. Zaista, tko bi inače kao malograđanin ili čak radnik kupovao npr. dionice za bagatelnu od 1 funte ili 20 maraka? Na žalost, ona se pretpostavka zasniva na običnoj računskoj pogrešci: operira se *nominalnom vrijednošću* dionica, umjesto njihovom *tržišnom vrijednošću*, a to su dvije različite stvari. Evo primjera! Na tržištu rudničkih dionica trguju između ostalog i dionicama južnoafričkih *Randmines*; ove se dionice izdaju, kao i većina rudničkih vrednota, po apoenima od 1 funte = 20 maraka. Njihova cijena iznosila je, međutim, već 1899. g. 43 funte (vidi tečajni list od kraja marta), tj. ne 20, nego 860 maraka! I tako je u prosjeku svuda. »Sitne« dionice su, dakle, premda zvuče tako demokratski, zapravo većinom prave građanske, a nikako ne malograđanske ili čak proleterske »doznake na društveno bogatstvo«, jer ih samo krajnja manjina dioničara dobiva po nominalnoj vrijednosti.

i iz Francuske, iz Engleske i iz Švicarske, iz Austrije i iz Sjedinjenih Država. Ali kakva je to statistika? To nisu neki poredbeni podaci iz *raznih vremenskih razdoblja* u pojedinoj zemlji, već podaci iz jednog jedinog razdoblja u raznim zemljama. On prema tomu ne uspoređuje — s izuzetkom Njemačke, za koju ponavlja svoju staru usporedbu 1895. i 1882. godine — stanje strukture pogona jedne zemlje u raznim momentima, već samo *apsolutne* brojke za razne zemlje (za Englesku od 1891, Francusku 1894, Sjedinjene Države 1890. itd.). Zaključak do kojeg dolazi jest taj, »da iako veliki pogon u industriji danas doista već ima prevagu, ipak on, uračunavši i pogone zavisne od njega, čak i u tako naprednoj zemlji kao što je Pruska, obuhvaća najviše *polovinu stanovništva zaposlenog u proizvodnji*«, a slično je i u čitavoj Njemačkoj, u Engleskoj, Belgiji itd. (Str. 84).

Što on na ovaj način dokazuje, to očito nije ova ili ona *tendencija ekonomskog razvoja*, već samo *apsolutni odnos snaga* raznih oblika pogona odnosno raznih strukovnih klasa. Treba li time da se dokaže bezizglednost socijalizma, onda se to dokazivanje zasniva na teoriji po kojoj o ishodu socijalnih stremljenja odlučuje brojčani, fizički odnos snaga onih koji se bore, dakle samo moment *sile*. Ovdje Bernstein, kojemu sve miriše na blankizam, promjene radi i sam zapada u najgrublje blankističko neshvaćanje. Dakako opet s tom razlikom što su blankisti kao socijalistički i revolucionarni pravac pretpostavljali ekonomsku provedivost socijalizma kao nešto samo po sebi razumljivo, zasnivajući na tomu izgled nasilne revolucije čak i neznatne manjine, dok Bernstein, obratno, iz brojčane nedostatnosti narodne većine izvodi ekonomsku bezizglednost socijalizma. Socijalna demokracija ne izvodi svoj konačni cilj ni iz pobjedonosne vlasti manjine ni iz brojčane nadmoći većine, nego iz ekonomske nužnosti, iz uvida u tu nužnost, koja dovodi do ukidanja kapitalizma od strane narodne mase, a koja se ispoljava prije svega u *kapitalističkoj anarhiji*.

Što se tiče ovog posljednjeg presudnog pitanja anarhije u kapitalističkoj privredi, Bernstein sâm poriče samo velike i opće krize, a ne parcijalne i nacionalne krize. On osporava, dakle, samo veliku količinu anarhije, a istovremeno priznaje postojanje malo anarhije. S kapitalističkom privredom biva kod Bernsteina — da bi jednom govorio i zajedno s Marxom — kao s onom ludom djevicom koja je dobila, eto, »tek sasvim maleno« dijete. Fatalno je kod toga samo to što u stvarima poput anarhije, i malo i mnogo znači jednako zlo. Dopušta li Bernstein malo anarhije, onda se mehanizam robne privrede već sam od sebe brine da se ta anarhija poveća do golemih razmjera — do sloma. Ako se Bernstein nada da — uz istodobno zadržavanje robne proizvodnje — može i ovo malo anarhije postepeno pretvoriti u sklad i red, onda on

ponovo zapada u jednu od najosnovnijih pogrešaka građanske vulgarne ekonomije time što način razmjene promatra kao nezavisan od načina proizvodnje.

Ovdje nije osobita prilika da u cijelosti prikazujemo zapanjujuću smetenost u pogledu najelementarnijih načela političke ekonomije koju je Bernstein ispoljio u svojoj knjizi. Ali jednu točku, na koju nas navode načela kapitalističke anarhije, treba ukratko osvijetliti.

Bernstein izjavljuje da je Marxov zakon *vrijednosti rada* čista apstrakcija, što je po njemu u političkoj ekonomiji očito isto-vjetno s pogrdom. A ako je vrijednost rada samo apstrakcija, »mislena slika« (str. 44), onda svaki poštenu građanin, koji je odslužio vojsku i namirio porez, ima isto pravo kao i Karl Marx, da od bilo kakve besmislice sebi skuje neku takvu »misleni sliku«, tj. zakon vrijednosti. »Oduvijek je Marxu jednako dopušteno da apstrahira od svojstava roba toliko da one konačno ostaju još samo otjelovljenja količinâ jednostavnog ljudskog rada, kao što stoji na volju Böhm-Jevonsovoj školi da apstrahira od svih svojstava roba osim njihove korisnosti« (Str. 42.)

Dakle, Marxov društveni rad i Mengerova apstraktna korisnost, to je za njega ista pjesma: sve sama apstrakcija. Bernstein je, dakle, sasvim zaboravio da Marxova apstrakcija nije izmišljotina nego otkriće, da ona ne postoji u Marxovoj glavi, već u robnoj privredi, da ona ima realno društveno postojanje, i to takvo realno postojanje da se siječe i kuje, mjeri i kalupi. Taj od Marxa otkriveni apstraktno-ljudski rad nije naime u svojem razvijenom obliku ništa drugo nego — *novac*. A to je upravo jedno od najgenijalnijih Marxovih ekonomskih otkrića, dok je za čitavu građansku ekonomiju, od prvog merkantilista do posljednjeg klasika, mistična priroda novca ostala knjigom sa sedam pečata.

Nasuprot tomu je Böhm-Jevonsova apstraktna korisnost zaista samo mislena slika, ili bolje, slika besmislenosti, privatna glupost, za koju ne može biti odgovorno ni kapitalističko, ni bilo kakvo drugo ljudsko društvo, nego samo i jedino građanska vulgarna ekonomija. S tom »mislenom slikom« u glavi mogu Bernstein i Böhm i Jevons sa čitavom subjektivnom družinom još dvadesetak godina stajati pred misterijem novca, a da ne nađu drugo rješenje nego ono koje je svaki postolar i bez njih već znao: da je novac, naime, i »korisna« stvar.

Bernstein je prema tomu potpuno izgubio razumijevanje za Marxov zakon vrijednosti. Onomu pak, koji je donekle upoznat s Marxovim ekonomskim sistemom, bit će bez daljnjega jasno da bez zakona vrijednosti čitav sistem ostaje potpuno nerazum-

ljiv, ili da, govoreći konkretnije, bez razumijevanja suštine robe i njene razmjene čitava kapitalistička privreda sa svojim odnosima mora ostati tajnom.

Ali što je taj Marxov čarobni ključ, koji mu je otvorio upravo najdublje tajne svih kapitalističkih pojava, koji mu je omogućio da lako kao u igri rješava probleme za koje ni najveći umovi građanske klasične ekonomije, kao Smith i Ricardo, nisu naslućivali ni da postoje? To nije ništa drugo nego shvaćanje da je cijela kapitalistička privreda *historijska pojava*, i to ne samo gledajući unatrag, kako je to u najboljem slučaju činila klasična ekonomija, nego i gledajući naprijed, dakle ne samo s gledišta feudalno-privredne prošlosti, već naročito i s gledišta *socijalističke budućnosti*. Tajna Marxova učenja o vrijednosti, njegove analize novca, njegove teorije kapitala, njegova učenja o profitnoj stopi, a time i čitavog ekonomskog sistema jest — prolaznost kapitalističke privrede, njen slom, dakle — to mu je samo druga strana — *socijalistički konačni cilj*. Upravo i samo zato što je Marx unaprijed kao socijalist, to jest s *historijskog gledišta*, promatrao kapitalističku privredu, uspio je da odgonetne njezine hijerogliffe, a budući da je socijalističko stanovište učinio *polazištem* naučne analize građanskog društva, mogao je, obratno, naučno obrazložiti socijalizam.

Ovim treba mjeriti Bernsteinove napomene na kraju njegove knjige, gdje se žali na »dualizam« (podvojenost) »koji se provlači čitavim monumentalnim Marxovim djelom«, »dualizam, koji se sastoji u tomu što djelo želi da bude znanstveno istraživanje, a ipak hoće dokazati tezu koja je bila gotova davno prije njegova koncipiranja, što mu u osnovi leži shema u kojoj je već unaprijed bio utvrđen rezultat do kojeg je trebalo da dovede razvoj. Vraćanje na Komunistički manifest (tj. na socijalistički konačni cilj!) ukazuje ovdje na stvarni ostatak utopizma u Marxovu sistemu«. (Str. 177)

Marxov »dualizam«, međutim, nije ništa drugo nego dualizam socijalističke budućnosti i kapitalističke sadašnjosti, kapitala i rada, buržoazije i proletarijata, on je monumentalno naučno odražavanje *dualizma što postoji u građanskom društvu, građanskih klasnih suprotnosti*.

I ako Bernstein u tom teorijskom dualizmu kod Marxa vidi »ostatak utopizma«, onda on samo naivno priznaje da poriče povijesni dualizam u građanskom društvu, da poriče kapitalističke klasne suprotnosti, da je za njega sam socijalizam postao »ostatkom utopizma«. »Monizam«, to jest Bernsteinova jedinstvenost, jedinstvenost je ovjekovječenog kapitalističkog poretka, jedinstvenost

socijalista koji je napustio svoj konačni cilj, da bi zato u jedinom i nepromjenljivom građanskom društvu vidio kraj ljudskoga razvoja.

Ali ako Bernstein u samoj ekonomskoj strukturi kapitalizma ne vidi podvojenost, ne vidi razvoj prema socijalizmu, on tada mora, kako bi bar po formi spasio socijalistički program, pribjeći idealističkoj konstrukciji koja leži izvan ekonomskog razvoja, i pretvoriti sam socijalizam iz određene historijske faze društvenog razvoja u apstraktni »princip«.

Bernsteinov »princip zadružnosti«, kojim treba da bude iskićena kapitalistička privreda, taj najrazrjeđeniji »iscjedak« socijalističkog konačnog cilja, javlja se prema tomu ne kao ustupak njegove građanske teorije socijalističkoj budućnosti društva, već kao ustupak socijalističkoj prošlosti — Bernsteina.

2. Sindikati, zadruge i politička demokracija

Vidjeli smo kako se Bernsteinov socijalizam svodi na plan da radnici dobiju udio u društvenom bogatstvu, da se siromašni pretvore u bogate. Kako da se to izvede? U svojim člancima »Problemi socijalizma« u »Neue Zeit« Bernstein je to samo nagovijestio jedva razumljivim migom, dok u svojoj knjizi objašnjava ovo pitanje u potpunosti: njegov socijalizam treba da se ostvari dvojakim putem, s pomoću sindikata, ili, kako to naziva Bernstein, privrednom demokracijom, i s pomoću zadruga. S pomoću prvih on želi da stane na kraj industrijskom, a s pomoću drugih — trgovačkom profitu.

Što se tiče zadruga, i to prije svega proizvođačkih zadruga, one po svojoj unutarnjoj biti sred kapitalističke privrede predstavljaju *polutansku stvar*: socijaliziranu proizvodnju u malom uz kapitalističku razmjenu. U kapitalističkoj privredi, međutim, razmjena gospodari proizvodnjom i čini, s obzirom na konkurenciju, da bezobzirna eksploatacija, to jest potpuna prevlast interesa kapitala nad proizvodnim procesom, postaje uvjetom za opstanak poduzeća. U praksi se to ispoljava kao nužnost da se rad učini što je moguće intenzivnijim i da se skraćuje ili produžuje već prema stanju na tržištu, da se radna snaga prima ili otpušta i baca na ulicu kako to nalažu zahtjevi tržišta, jednom riječju, da se prakticiraju sve one poznate metode koje jedno kapitalističko poduzeće čine sposobnim za konkurenciju. U proizvođačkoj zadruzi iz toga proizlazi proturječna nužnost za radnike da sami sobom vladaju svim potrebnim apsolutizmom, da sami prema sebi igraju ulogu kapitalističkog poduzetnika. Na toj proturječ-

nosti i propada proizvođačka zadruga, bilo da se razvija ponovo u kapitalističko poduzeće, bilo da se, ukoliko su interesi radnika jači, raspada. To su činjenice koje i sam Bernstein konstatira, ali ih krivo tumači, budući da po uzoru na gospođu Potter-Webb uzrok propasti proizvođačkih zadruga u Engleskoj vidi u pomanjkanju »discipline«. Što se ovdje površno i plitko naziva disciplinom, nije ništa drugo nego prirodna apsolutna vladavina kapitala, koju radnici dakako prema sebi samima nikako ne mogu da vrše.¹⁵

Iz toga slijedi da proizvođačka zadruga usred kapitalističke privrede može osigurati svoj opstanak samo u slučaju ako zaobilaznim putem ukine proturječnost između načina proizvodnje i načina razmjene, što se krije u njoj samoj, izmičući na umjetan način zakonu slobodne konkurencije. To ona može samo ako sebi unaprijed osigura tržište, neki stalan krug potrošača. Kao pomoćno sredstvo za ovo joj služi upravo *potrošačka zadruga*. U tomu opet, a ne u razlikovanju između kupovnih i prodajnih zadruga, ili kako već glasi Oppenheimerova dosjetka, leži ona Bernsteinova tajna zbog čega samostalne proizvođačke zadruge propadaju, a da im tek potrošačka zadruga može osigurati opstanak.

Ako su pak time uvjeti egzistencije proizvođačkih zadruga u današnjem društvu vezani za uvjete egzistencije potrošačkih zadruga, onda iz toga nadalje slijedi da su proizvođačke zadruge u najpovoljnijem slučaju upućene na sitnu lokalnu prođu i na malobrojne proizvode za neposredne potrebe, i to prvenstveno na namirnice. Sve najvažnije grane kapitalističke proizvodnje: industrija tekstila, ugljena, metala, petroleja, kao i strojogradnja, gradnja lokomotiva i brodogradnja unaprijed su isključene iz potrošačke zadruge, pa prema tome i iz proizvođačke zadruge. Bez obzira, dakle, na njihov polutanski karakter, pretpostavljale bi proizvođačke zadruge, ukoliko bi bile općenito uvedene, ukidanje svjetskog tržišta i raspadanje postojeće svjetske privrede u sitne lokalne grupe za proizvodnju i razmjenu, pa prema tomu u suštini vraćanje s krupno-kapitalističke na srednjovjekovnu robnu privredu.

Ali i u granicama njihova mogućeg ostvarenja na tlu sadašnjeg društva, proizvođačke zadruge se nužno svode na puke privjeske potrošačkih zadruga, koje tako kao glavni nosioci namjeravane socijalističke reforme stupaju u prvi plan. Čitava se pak socijalistička reforma s pomoću zadruga time reducira s borbe protiv proizvodnog kapitala, to jest protiv glavnog debila kapitalističke

¹⁵ »Kooperativne tvornice samih radnika jesu, u okviru starog oblika, prvi probaj starog oblika, premda one svugdje, u svojoj stvarnoj organizaciji, naravno reproduciraju i moraju reproducirati sve nedostatke postojećeg sistema.« K. Marx, »Kapital«, sv. 3, dio I.

privrede, na borbu protiv trgovinskog kapitala, i to protiv sitno-trgovinskog, posredničkog kapitala, to jest samo protiv sitnih *ogranaka* kapitalističkog stabla.

Što se tiče sindikata, koji po Bernsteinu sa svoje strane treba da predstavljaju sredstvo protiv eksploatacije od strane proizvodnog kapitala, mi smo već pokazali kako sindikati nisu kadri da osiguraju radnicima utjecaj na proizvodni proces ni u pogledu *obujma* proizvodnje ni u pogledu *tehničkog* postupka.

Što se pak tiče čisto ekonomske strane, »borbe stope najamnine protiv profitne stope«, kako to naziva Bernstein, to se ta borba, kako smo također pokazali, ne bje u slobodnom modrikastom zračnom prostoru, već unutar određenih granica najamnog zakona, koje ta borba ne može da probije, već samo da ih ostvari. To postaje jasno i kad se stvar uzme s druge strane i kad se postavi pitanje o pravim funkcijama sindikata.

Sindikati, kojima Bernstein dodjeljuje ulogu da u borbi za emancipaciju radničke klase izvrše glavni napad na industrijsku profitnu stopu i da je korak po korak rastvore u stopu najamnine, nisu naime nikako kadri da vode napadačku ekonomsku politiku protiv profita, jer nisu ništa nego organizirana *defanziva* radne snage protiv nasrtaja profita, obrana radničke klase protiv potiskujuće tendencije kapitalističke privrede. A to iz dva razloga.

Prvo, sindikati imaju zadatak da svojom organizacijom utječu na stanje na tržištu robe-radne snage, ali tu organizaciju neprestano rastače proces proletarizacije srednjih slojeva, koji tržištu rada vazda privodi novu robu. Drugo, sindikatima je svrha da podižu životni standard, da povećaju udio radničke klase u društvenom bogatstvu, ali taj se udio zbog porasta proizvodnosti rada s fatalnošću prirodnog procesa neprestano smanjuje. Da bi se ovo posljednje uvidjelo, nije potrebno biti marksist, dovoljno je da je čovjek jednom imao u ruci Rodbertusovo djelo: »Prilog osvjetljenju socijalnog pitanja«.

U objema glavnim privrednim funkcijama sindikalna se borba, dakle, uslijed objektivnih zbivanja u kapitalističkom društvu, pretvara u neku vrstu Sizičova posla. Taj Sizičov posao je dabome neophodan da bi radnik uopće došao do stope najamnine što mu pripada prema trenutačnom stanju na tržištu, i da bi se ostvario kapitalistički najamni zakon i u svojem učinku paralizirala ili, točnije, oslabila potiskujuća tendencija privrednog razvitka. Ali, ako se misle pretvoriti sindikati u sredstvo za postepeno smanjivanje profita u korist najamnine, onda to prije svega pretpostavlja kao društveni uvjet zastoj u proletarizaciji srednjih slojeva i

u porastu proizvodnosti rada, u oba slučaja dakle, jednako kao i kod ostvarenja potrošačko-zadružne privrede, *vraćanje na stanje prije krupnog kapitalizma*.

Oba Bernsteinova sredstva socijalističke reforme: zadruga i sindikati, pokazuju se prema tomu posve nesposobnim da preobrazu kapitalistički *način proizvodnje*. Bernstein je zapravo i sam nekako svjestan toga, pa ih smatra samo sredstvima da se zakine nešto od kapitalističkog *profita* i na taj način obogate radnici. Ali time se on sam odriče borbe protiv *kapitalističkog načina proizvodnje* i usmjerava socijaldemokratski pokret na borbu protiv *kapitalističke raspodjele*. Bernstein više puta i formuliра svoj socijalizam kao težnju za »pravednom«, »pravednijom« (str. 51 njegove knjige), pa čak i »još pravednijom« (»Vorwärts« od 26. ožujka 1899. g.) raspodjelom.

Neposredni poticaj za socijaldemokratski pokret je naravno, bar kod narodnih masa, i »nepravedna« raspodjela u kapitalističkom poretku. Boreći se za podružtvljenje cjelokupne privrede, socijalna demokracija time svakako teži i »pravednoj« raspodjeli društvenog bogatstva. Ali ona svoju borbu, zahvaljujući Marxovoj spoznaji da je određena raspodjela samo prirodno-zakonita posljedica određenog načina proizvodnje, ne usmjerava na raspodjelu u okviru kapitalističke proizvodnje, nego na ukidanje same robne proizvodnje. Jednom riječju, socijalna demokracija hoće da ostvari *socijalističku raspodjelu* uklanjanjem *kapitalističkog načina proizvodnje*, dok je Bernsteinov postupak direktno suprotan, on želi da suzbije *kapitalističku raspodjelu*, pa se nada da će na tom putu postepeno ostvariti *socijalistički način proizvodnje*.

Kako se pak u tom slučaju može obrazložiti Bernsteinova socijalistička reforma? Da li određenim tendencijama kapitalističke proizvodnje? Nikako ne, jer, prvo, on poriče te tendencije, a drugo, kod njega je, prema onom što smo naprijed rekli, željeni oblik proizvodnje rezultat a ne uzrok raspodjele. Obrazloženje *njegova* socijalizma prema tomu ne može biti ekonomsko. Budući da je svrhu i sredstva socijalizma, a time i ekonomske odnose, postavio naglavce, on *ne može* dati materijalističko obrazloženje za svoj program, već je *prisiljen* da se lati idealističkog obrazloženja.

»Čemu izvoditi socijalizam iz ekonomske prinude?« čujemo ga tada gdje veli. »Čemu degradiranje *uvidavnosti*, *svijesti o pravednosti i volje ljudi*?« (»Vorwärts« od 26. marta 1899. g.) Bernsteinova pravednija raspodjela treba, dakle, da se ostvari na osnovi slobodne čovjekove volje, koja ne djeluje u službi privredne nužnosti, ili točnije, budući da je i sama volja samo instrument, na osnovi uviđanja pravednosti, ukratko, na osnovi *ideje o pravdi*.

Tu smo sretno stigli do principa pravednosti, do one stare trkaće kljusine, koju jašu već tisućama godina svi popravljajući svijeta u pomanjkanju sigurnih historijskih prijevoznih sredstava, do onog rasklimanog Rosinanta, na kojem su svi Don Quijoti historije izjahavali u susret velikoj reformi svijeta, da najzad ne donesu kući ništa osim modrice na oku.

Odnos siromašan-bogat kao društvena podloga socijalizma, »princip zadružnosti« kao njegov sadržaj, »pravednija raspodjela« kao njegova svrha i ideja pravde kao njegova jedina historijska legitimacija — s koliko većom snagom, s koliko više duha, koliko blistavije je Weitling još prije više od 50 godina zastupao *tu vrstu* socijalizma! Taj genijalni krojač, istina, još nije poznao naučni socijalizam. I ako je *danas*, nakon pola stoljeća, njegovo shvaćanje, koje su Marx i Engels raščerupali u sitne krpice, ponovo sretno skrpljeno te se nudi njemačkom proletarijatu kao posljednja riječ nauke, onda je za to svakako također potreban krojač... ali ne genijalan.

Kao što sindikati i zadruge predstavljaju ekonomska uporišta, tako je najvažnija *politička* pretpostavka revizionističke teorije stalno napredovanje *demokracije*. Današnje provale reakcije su za revizionizam samo »trzaji« koje on smatra slučajnim i prolaznim, pa s njima ne treba računati pri postavljanju opće smjernice za borbu radnika.

Po Bernsteinu se na primjer demokracija javlja kao neizbježan stupanj u razvoju suvremenog društva, demokracija mu je čak, sasvim jednako kao i građanskom teoretičaru liberalizam, veliki osnovni zakon historijskog razvoja uopće, čijem ostvarenju moraju služiti sve djelotvorne sile političkog života. To je, međutim, u ovom apsolutnom obliku iz osnova pogrešno i nije ništa drugo nego malograđansko, i to površno šabloniziranje rezultata jednog sitnog krajička građanskog razvoja, otprilike posljednjih 25—30 godina. Pogledamo li pobliže razvoj demokracije u historiji a ujedno i političku povijest kapitalizma, doći ćemo do bitno drugačijeg rezultata.

Što se tiče onog prvog, mi nalazimo demokraciju u najrazličitijim društvenim formacijama: u prvobitnim komunističkim društvima, u antičkim robovlasničkim državama, u srednjovjekovnim gradskim komunama. Isto tako susrećemo apsolutizam i ustavnu monarhiju u najrazličitijim privrednim prilikama. S druge strane kapitalizam u svojim počecima — kao robna proizvodnja — rađa demokratsko uređenje u gradskim komunama, dok kasnije, u svojem razvijenijem obliku kao manufaktura, nalazi svoj odgovarajući politički oblik u apsolutnoj monarhiji. Napokon, kao razvijena industrijska privreda, on u Francuskoj proizvodi naizmjenn-

ce demokratsku republiku (1793.), apsolutnu monarhiju Napoleona I., plemićku monarhiju u doba restauracije (1815. do 1830.), građansku ustavnu monarhiju Louisa Philippea, ponovo demokratsku republiku, ponovo monarhiju Napoleona III. i na kraju po treći put republiku. U Njemačkoj jedina istinski demokratska ustanova, opće pravo glasa, nije dostignuće građanskog liberalizma, već oruđe političkog stapanja sitnih državnica, pa je samo utoliko od značenja za razvoj njemačke buržoazije, koja se inače zadovoljava polufeudalnom ustavnom monarhijom. U Rusiji se kapitalizam zadugo razvijao pod istočnjačkim samodržavljem, a da se buržoazija nije ni dosjetila čežnji za demokracijom. U Austriji se pojavilo opće pravo glasa velikim dijelom kao pojas za spasavanje *monarhije*, koja se raspadala. U Belgiji, najzad, demokratska tekovina radničkog pokreta — opće pravo glasa — u nesumnjivoj je vezi sa slabošću militarizma, dakle s posebnim geografsko-političkim položajem Belgije, a prije svega je ona »djelić demokracije« koji nije izvojevala buržoazija, nego je izvojevan baš *protiv* buržoazije.

Neprekidni uspon demokracije, koji se našem revizionizmu kao i građanskom slobodarstvu čini kao veliki osnovni zakon ljudske a u najmanju ruku moderne povijesti, pokazuje se prema tomu, kad se pobliže pogleda, kao fatamorgana. Između kapitalističkog razvoja i demokracije ne može se iskonstruirati opća apsolutna veza. Politički oblik je svaki put rezultat čitavog zbira političkih, unutrašnjih i vanjskih faktora te dopušta u svojim granicama čitavu ljestvicu od apsolutne monarhije do demokratske republike. Ako prema tomu i u okviru suvremenog društva moramo odbaciti neki opći historijski zakon razvoja demokracije, pa se osvrćemo samo na sadašnju fazu građanske povijesti, onda i tu u političkom položaju vidimo faktore koji ne dovode do ostvarenja Bernsteinove sheme, nego prije upravo obrnuto, do napuštanja dosadašnjih dostignuća od strane građanskog društva.

S jedne su strane demokratske ustanove, što je veoma važno, u velikoj mjeri već odigrale svoju ulogu za građanski razvoj. Ukoliko su bile nužne za stapanje sitnih država i za stvaranje modernih vele-sila (Njemačka, Italija), privredni je razvoj u međuvremenu doveo do unutrašnjeg organskog srašćivanja.

To isto vrijedi u pogledu preobražaja čitave političko-administrativne državne mašinerije iz polufeudalnog ili potpuno feudalnog u kapitalistički mehanizam. Taj preobražaj, koji je historijski bio neodjeljiv od demokracije, danas je također dostignut u tolikoj mjeri da bi čisto demokratski načini državnosti, opće pravo glasa, republikanski oblik države, mogli sami po sebi i otpasti, a da se administracija, financije, vojska i tako dalje ne vrate u predmartovske oblike.

Ako je na taj način liberalizam za građansko društvo kao takvo u suštini suvišan, on je s druge strane u znatnoj mjeri direktno postao zaprekom. Ovdje dolaze u obzir dva faktora, koji upravo dominiraju cjelokupnim političkim životom današnjih država: *svjetska politika* i *radnički pokret* — oboje samo dvije različite strane sadašnje faze kapitalističkog razvoja.

Stvaranje svjetske privrede, pa zaoštavanje i općenitost konkurenstke borbe na svjetskom tržištu, stvorili su od militarizma i pomorstva kao oruđa svjetske politike moment koji daje ton kako vanjskom, tako i unutrašnjem životu velikih sila. Ako pak svjetska politika i militarizam predstavljaju *uzlaznu* tendenciju današnje faze, onda se dosljedno tomu građanska demokracija mora kretati po *silaznoj* liniji. U Njemačkoj je eru velikog naoružanja, koja datira od 1893. godine, i svjetsku politiku, inauguriranu Kijaučou-om, građanska demokracija odmah platila dvjema žrtvama: iščezavanjem slobodoumlja i pretvaranjem centra iz opozicione stranke u vladinu stranku. Posljednji izbori za Rajhstag 1907. godine, u kojima se vodila borba pod znakom kolonijalne politike, predstavljaju ujedno historijsku sahranu njemačkog liberalizma.

Ako tako vanjska politika tjera buržoaziju u naručje reakcije, onda to isto čini i unutrašnja politika — uspon radničke klase. Bernstein to sam priznaje, čineći »legendu o socijaldemokratskom proždiranju«, to jest socijalističke težnje radničke klase, odgovornom za bjegunstvo liberalne buržoazije. U vezi s tim, a kako bi se smrtno uplašeni liberalizam opet izvukao iz mišje rupe reakcije, on savjetuje proletarijatu da napusti svoj socijalistički konačni cilj. Ali time on sam najuvjerljivije dokazuje, budući da mu je nestanak socijalističkog radničkog pokreta životni uvjet i društvena pretpostavka današnje građanske demokracije, da ta demokracija u istoj mjeri protuslovi unutrašnjoj razvojnoj tendenciji današnjeg društva, kao što je socijalistički radnički pokret *direktni proizvod* te tendencije.

Ali on time dokazuje još nešto više. Čineći odricanje radničke klase od socijalističkog konačnog cilja pretpostavkom i uvjetom ponovnog oživljavanja građanske demokracije, on sâm pokazuje kako, obratno, građanska demokracija ne može biti nužnom pretpostavkom i uvjetom socijalističkog pokreta i socijalističke pobjede. Ovdje se Bernsteinovo rezoniranje zatvara u začarani krug, pri čemu posljednji zaključak »proždire« njegovu prvu pretpostavku.

Izlaz iz tog kruga je vrlo jednostavan: iz činjenice da je građanski liberalizam, preplašen usponom radničkog pokreta i njegovim konačnim ciljevima, ispustio dušu, proizlazi samo to da je socija-

listički radnički pokret baš danas *jedini* oslonac demokracije i da samo on to može biti, te da sudbina socijalističkog pokreta nije vezana uz građansku demokraciju, već obrnuto, da je sudbina demokratskog razvoja vezana uz socijalistički pokret. Da, nadalje, demokracija ne postaje utoliko sposobnijom za život ukoliko prije radnička klasa odustane od borbe za svoju emancipaciju, već obrnuto, ukoliko socijalistički pokret dovoljno ojača, kako bi se suprotstavio reakcionarnim posljedicama međunarodne politike i građanskom dezerterstvu. Da, napokon, onaj tko želi jačanje demokracije, mora željeti i jačanje a ne slabljenje socijalističkog pokreta, i da se s napuštanjem socijalističkih težnji jednako napušta radnički pokret kao i demokracija.

3. Osvajanje političke vlasti

Sudbina demokracije, kao što smo vidjeli, vezana je uz sudbinu radničkog pokreta. Ali, zar razvoj demokracije i u najboljem slučaju čini suvišnom ili nemogućom proletersku revoluciju u smislu zauzimanja državne vlasti, osvajanja političke moći?

Bernstein rješava to pitanje putem temeljitog odmjeravanja dobrih i loših strana zakonske reforme i revolucije, i to s takvom lagodnošću, da to podsjeća na mjerenje cimeta i papra u nekoj konzumnoj zadruzi. U zakonitom toku razvoja on vidi djelovanje intelekta, u revolucionarnom vidi djelovanje osjećaja, u reformatorskom radu vidi polaganu, u revoluciji brzu metodu historijskog napretka, u zakonodavstvu plansku, u prevratu elementarnu snagu. (Str. 183.)

Stara je pak priča to, da malograđanski reformator u svim stvarima ovoga svijeta nazire »dobru« i »lošu« stranu i da voli da prismače sa svih cvjetnih nasada. No isto je tako stara priča da pravi tok stvari vodi vrlo malo računa o malograđanskim kombinacijama i da i najbrižljivije sakupljenu hrpicu »dobrih strana« svih mogućih stvari svijeta diže jednom jedinom zvrčkom u zrak. U povijesti u stvari vidimo kako zakonska reforma i revolucija funkcioniraju na temelju dubljih razloga no što su prednosti ili nedostaci ovog ili onog postupka.

U povijesti građanskog društva služila je zakonska reforma za postepeno jačanje klase koja se uspinjala, sve dok se nije osjetila dovoljno zreloom da osvoji političku vlast i da sruši čitav postojeći pravni sistem, kako bi izgradila novi. Bernsteinu, koji se obara na osvajanje političke vlasti kao na neku blankističku teoriju sile, događa se nezgoda da ono što je već stoljećima stožer i pokretačka snaga ljudske historije, smatra blankističkom računskom

pogreškom. Otkako postoje klasna društva, a klasna borba čini bitan sadržaj njihove povijesti, osvajanje političke vlasti bilo je naime uvijek u istoj mjeri ciljem svih klasa u usponu, kao što je bilo ishodištem i završetkom svakog historijskog razdoblja. To vidimo u dugotrajnim borbama seljaštva protiv novčanih kapitalista i plemstva u starom Rimu, u borbama patricijata protiv biskupa, i zanatlija protiv patricija u srednjovjekovnim gradovima, u borbama buržoazije protiv feudalizma u novom vijeku.

Zakonska reforma i revolucija nisu, dakle, razne metode historijskog napretka, koje se mogu birati po volji u historijskom buffetu kao vrele ili hladne kobasice, nego razni *momenti* u razvoju klasnog društva, koji se isto tako međusobno uvjetuju i dopunjuju, a ujedno i isključuju, kao na primjer Južni i Sjeverni pol, kao buržoazija i proletarijat.

Stvar je naime u tomu da je određeno zakonsko uređenje svaki put samo *produkt* revolucije. Dok je revolucija politički stvaralački akt klasne historije, dotle je zakonodavstvo politički produkt životarenja društva. Rad na zakonskoj reformi nema u sebi nikakvu vlastitu, od revolucije neovisnu pokretačku snagu, on se u svakom historijskom razdoblju kreće samo po liniji i dotle dok još djeluje udarac nogom što mu ga je zadao posljednji prevrat, ili, govoreći konkretno, samo u *okviru* društvene forme kojom je urodio posljednji prevrat. To je, eto, srž tog pitanja.

Iz osnova je pogrešno i sasvim nehistorijski da zamišljamo zakonski rad na reformi samo kao revoluciju razvučenu u širinu, a revoluciju kao zbijenu reformu. Socijalni prevrat i zakonska reforma nisu po svojem *vremenskom trajanju*, već po svojoj *suštini* različiti momenti. Čitava tajna historijskih preokreta upotrebom političke sile i leži baš u tomu što se čisto kvantitativne promjene pretvaraju u nov kvalitet, ili konkretno rečeno: što jedno historijsko razdoblje, jedan društveni poredak prelazi u drugi.

Tko se stoga izjašnjava za zakoniti put reforme *umjesto* i *nasuprot* osvajanju političke vlasti i društvenom preokretu, taj u stvari ne bira mirniji, sigurniji, laganiji put prema *istom* cilju, nego bira i *drugi* cilj, naime umjesto stvaranja novog društvenog poretka — samo nebitne promjene u starom. Tako se polazeći od političkih nazora revizionizma dolazi do istog zaključka kao i polazeći od njegovih ekonomskih teorija: da oni zapravo ne smjeraju na *ostvarivanje socijalističkog* poretka, već samo na reformiranje *kapitalističkog*, ne na ukidanje najamnog sistema, već na to hoće li biti više ili manje eksploatacije, jednom riječju, da smjeraju na uklanjanje kapitalističkih izopačenosti, a ne na ukidanje samog kapitalizma.

No možda su gornje postavke o funkciji zakonske reforme i revolucije točne samo s obzirom na dosadašnje klasne borbe? Možda je odsad, zahvaljujući izgradnji građanskog pravnog sistema, zakonskoj reformi namijenjeno i to da prevede društvo iz jedne historijske faze u drugu, pa se zauzimanje državne vlasti od strane proletarijata pretvorilo u »besadržajnu frazu«, kako kaže Bernstein na strani 183. svojeg spisa?

Istina je upravo suprotno. Što odlikuje građansko društvo od prijašnjih klasnih društava — antičkog i srednjovjekovnog? Upravo ta okolnost da se klasna vladavina sada ne zasniva na »stečnim pravima«, već na *stvarnim privrednim odnosima*, a da najamni sistem nije pravni, već čisto ekonomski odnos. U čitavom našem pravnom sistemu neće se naći nijedna zakonska formula o sadašnjoj klasnoj vladavini. Ukoliko ima tragova toga, kao što je uredba o služinčadi, onda su to zaostaci feudalnih odnosa.

Kako da se, dakle, »zakonskim putem« postepeno ukida najamno ropstvo, kad ono uopće nije ni izraženo u zakonima? Bernstein, koji hoće da se lati posla oko zakonske reforme, kako bi tim putem dokrajčio kapitalizam, dospijeva u položaj onog ruskog žandara koji kod Uspenskoga ovako priča o svojoj pustolovini: ... »Hitro šćepah klipana za ovratnik, a što se pokazalo? Da taj prokleti klipani nije imao ovratnika!« Eto, u tom grmu leži zec.

»Svako dosadašnje društvo počivalo je na suprotnosti između ugnjetenih i ugnjetačkih klasa« (Komunistički manifest, str. 17). Ali, u fazama koje su prethodile suvremenom društvu, bila je ta suprotnost izražena u određenim pravnim odnosima i mogla je upravo zato do izvjesne mjere pružati oslonac novim odnosima još u okviru starog stanja. »Srednjovjekovni kmet podigao se u kmetstvu do člana komune« (Komunistički manifest, str. 17). Kako to? Postepenim ukidanjem u okolici grada svih onih parcijalnih prava: kuluka, kurmede, davanja najbolje haljine, davanja najboljeg grla stoke, osobne daće, prinudne udaje, prava diobe ostavštine itd., itd. koja su sva zajedno sačinjavala kmetstvo.

Isto se tako »sitni građanin pod jarmom feudalnog apsolutizma podigao do buržuja« (1. c. str. 17). Kojim putem? Djelomičnim formalnim ukidanjem ili stvarnim labavljenjem cehovskih okova, postepenim preinačavanjem administracije, financija i vojske u najnužnijem opsegu.

Ako se, dakle, ovo pitanje želi tretirati apstraktno a ne historijski, onda se kod prijašnjih klasnih odnosa može bar zamisliti čisto zakonsko-reformatorski prijelaz od feudalnog u građansko društvo. Ali što zaista vidimo? Vidimo da ni tu zakonske reforme nisu služile tomu da učine suvišnim zauzimanje političke vlasti

od strane građanstva, nego obrnuto, da ga pripreme i ostvare. Formalni političko-socijalni prevrat bio je neophodan kako za ukidanje kmetstva, tako i za uklanjanje feudalizma.

Međutim, sada stvari stoje još sasvim drukčije. Proletera nikakav zakon ne prisiljava da se upregne u jaram kapitala, nego samo nevolja, pomanjkanje sredstava za proizvodnju. A nikakav zakon na svijetu ne može mu u građanskom društvu dodijeliti ta sredstva, jer ih nije ni bio lišen zakonom, već ekonomskim razvojem.

Nadalje se ni eksploatacija *unutar* najamnog odnosa ne zasniva na zakonima, jer se visina najamnina ne određuje zakonskim putem, nego nju određuju ekonomski faktori. A ni sama činjenica eksploatacije ne počiva na nekoj zakonskoj odredbi, već na jednoj jedinoj ekonomskoj činjenici da se radna snaga pojavljuje kao roba, koja između ostalog ima i to ugodno svojstvo da proizvodi vrijednost, i to *više* vrijednosti no što sama troši u vidu radnikovih namirnica. Jednom riječju, nikakvi se osnovni odnosi kapitalističke klasne vladavine ne mogu promijeniti zakonskim reformama na građanskoj bazi, zbog toga što nisu ni ostvareni građanskim zakonima, niti su dobili oblik takvih zakona. Bernstein to ne zna dok planira svoju »reformu«, ali ono što ne zna, to kaže pišući na str. 10. svoje knjige, da »ekonomski motiv danas nastupa slobodno, dok je prije bio zastrt odnosima vlasti i ideologijama svih vrsta«.

Ali tomu treba dodati još nešto drugo. Druga je osobitost kapitalističkog poretka, da u njemu svi elementi budućeg društva u svojem razvoju isprva poprimaju oblik u kojem se ne približuju socijalizmu, već se udaljuju od njega. U proizvodnji sve se više ispoljava društveni karakter. Ali u kojem obliku? U obliku krupnog poduzeća, dioničarskog društva, kartela, gdje su kapitalističke suprotnosti, eksploatacija, podjarmljivanje radne snage, pojačane do krajnosti.

U pogledu vojske razvoj donosi proširenje opće vojne obveze, skraćenje roka službe, dakle materijalno se približuje narodnoj vojsci. Ali sve to u obliku suvremenog militarizma, u kojem najoštrije dolazi do izražaja vladavina militarističke države nad narodom, klasni karakter države.

U političkim odnosima razvoj demokracije, ukoliko ima povoljno tlo, dovodi do sudjelovanja svih slojeva naroda u političkom životu, dakle u neku ruku do »narodne države«. Ali to se dešava u obliku građanskog parlamentarizma, u kojem klasne suprotnosti, klasna vladavina nisu ukinuti, nego se naprotiv razvijaju i otkrivaju. Budući da se prema tomu cijeli kapitalistički razvoj kreće u proturječnostima, to je potrebno, kako bi se jezgro socijalistič-

kog društva izljuštio iz kapitalističkog plašta koji mu protuslovi, da se i iz tog razloga pristupi osvajanju političke vlasti od strane proletarijata i potpunom ukidanju kapitalističkog sistema.

Bernstein izvlači dakako druge zaključke iz toga: kad bi razvoj demokracije vodio do zaoštavanja a ne do slabljenja kapitalističkih proturječnosti, »socijalna bi demokracija«, tako nam on odgovara, »ako ne želi sama sebi otežati posao, morala nastojati da po mogućnosti osujeti socijalne reforme i proširenje demokratskih ustanova« (str. 71). Tako bi dakako bivalo kad bi socijalna demokracija još malograđanski nalazila zadovoljstvo u ekonomskom poslu odabiranja svih dobrih strana i odbacivanja svih loših strana historije. Samo što bi onda morala dosljedno »nastojati da osujeti« i čitav kapitalizam uopće, ta on je neosporno glavni zlotvor koji joj stavlja sve prepreke na put u socijalizam. Kapitalizam pak uistinu pruža, pored i zajedno s *preprekama*, i jedinu *mogućnost* da se ostvari socijalistički program. To isto vrijedi u potpunosti i za demokraciju.

Ako je demokracija za buržoaziju djelomice postala suvišnom a djelomice zaprekom, onda je ona zato nužna i neophodna radničkoj klasi. Ona je, prvo, nužna zato što stvara političke forme (samoupravu, pravo glasa i slično), koje će služiti proletarijatu kao začeci i uporišta u njegovu preobražavanju građanskog društva. Ona je, drugo, neophodna jer samo u njoj, u borbi za demokraciju, u vršenju njenih prava, proletarijat može steći svijest o svojim klasnim interesima i o svojim historijskim zadacima.

Jednom riječju, demokracija je neophodna ne zato što čini *suvišnim* osvajanje političke vlasti od strane proletarijata, nego, obratno, zato što jedino ona to zadobivanje vlasti čini kako *nužnim* tako i *mogućim*. Ako je Engels u svojem predgovoru »Klasnim borbama u Francuskoj« revidirao taktiku današnjeg radničkog pokreta i suprotstavio barikadama zakonitu borbu, onda se on nije bavio — što jasno proizlazi iz svakog retka predgovora — pitanjem konačnog osvajanja političke vlasti, već pitanjem današnje svakodnevne borbe, nije imao u vidu držanje proletarijata prema kapitalističkoj državi u trenutku zauzimanja državne vlasti, već njegovo držanje u *okviru* kapitalističke države. Jednom riječju, Engels je dao smjernicu proletarijatu *kojim vladaju*, a ne pobjedonosnom proletarijatu.

Obrnuto se poznata Marxova izreka o zemljišnom pitanju u Engleskoj, na koju se Bernstein također poziva: »vjerojatno bi se najjeftinije prošlo kad bi se isplatili veleposjednici«, ne odnosi na postupak proletarijata *prije* svoje pobjede, nego *poslije* pobjede. Jer o »isplaćivanju« vladajuće klase očito može biti riječ

samo onda kad je na kormilu radnička klasa. Što je prema tomu Marx uzeo u obzir kao mogućnost, to je *pomirljivo vršenje proleterske diktature*, a ne nadomještanje diktature kapitalističkim reformama.

Sama nužnost zadobijanja političke vlasti od strane proletarijata bila je kako za Marxa tako i za Engelsa u svako doba izvan svake sumnje. A Bernsteinu ostaje da kokošinjac građanskog parlamentarizma smatra organom koji je pozvan da ostvari nasilniji preokret u svjetskoj historiji: prevođenje društva iz *kapitalističkih u socijalističke* oblike.

Ali, Bernstein je i započeo svoju teoriju samo uz bojazan i s napomenom, neka proletarijat ne dođe *suviše rano* na kormilo! U tom bi, naime, slučaju, po Bernsteinu, proletarijat morao ostaviti građanske prilike onakve kakve jesu, a sam bi pretrpio najstrašniji poraz. Što se prije svega vidi iz te bojazni, jest to, da Bernsteinova teorija za proletarijat, ukoliko bi ga prilike dovele na kormilo, ima samo jedno »praktično« uputstvo: da ode na počinak. Ali time ta teorija sama sebe osuđuje, kao shvaćanje koje u najvažnijim trenucima borbe osuđuje proletarijat na neaktivnost, dakle na pasivnu izdaju vlastite stvari.

Naš čitav program bio bi doista bijedna hrpa papira kad ne bi bio kadar da nam posluži za *sve* eventualnosti i u *svim* trenucima borbe, i to svojim *izvršavanjem*, a ne svojim *neizvršavanjem*. Ako je već jednom naš program formulacija historijskog razvoja društva od kapitalizma do socijalizma, onda on očito mora da formulira i sve prelazne faze toga razvoja, da ih sadržava u osnovnim crtama, dakle da upućuje proletarijat u takvom smislu, da ga njegov postupak u *svakom* trenutku približava socijalizmu. Iz toga slijedi da za proletarijat ne može biti *nijednog trenutka* u kojem bi on bio prisiljen da iznevjeri svoj program ili bi taj program mogao iznevjeriti njega.

To se praktički ispoljava u činjenici da ne može biti trenutka u kojem proletarijat, koji je samim tokom stvari doveden na vlast, ne bi bio kadar i obvezan da poduzme izvjesne mjere za ostvarenje svojeg programa, izvjesne prelazne mjere u smislu socijalizma. Iza tvrdnje da bi socijalistički program u ma kojem trenutku političke vladavine proletarijata mogao potpuno zatajiti i ne pružati nikakvu uputu za svoje ostvarenje, krije se nesvjesno druga tvrdnja: *da se socijalistički program uopće i nikad ne može realizirati*.

A ako prelazne mjere budu preuranjene? Ovo pitanje krije u sebi čitavo klupko nesporazuma u pogledu stvarnog toka društvenih preokreta.

Zauzimanje državne vlasti od strane proletarijata, to jest od strane jedne velike klase naroda, prije svega se ne može ostvariti na umjetan način. Ono samo po sebi pretpostavlja izvjestan stepen zrelosti ekonomsko-političkih odnosa, ako se apstrahira od slučajeva, kao Pariska komuna, kada vlast nije pala proletarijatu u krilo kao rezultat njegove svjesne borbe, nego izuzetno kao neko od sviju napušteno dobro bez gospodara. U tomu je glavna razlika između blankističkih državnih udara jedne »odlučne manjine«, koji dolaze u svako doba kao ispaljeni iz pištolja, pa baš stoga uvijek u nevrijeme, i osvajanja državne vlasti od strane klasno svjesne široke mase naroda, koja sama može biti samo proizvod početka slamanja građanskog društva, pa stoga u samoj sebi nosi ekonomsko-političku legitimaciju svojeg pravovremenog pojavljivanja.

Ako prema tomu osvajanje političke vlasti od strane radničke klase sa stanovišta društvenih *pretpostavki* uopće ne može nastupiti »preuranjeno«, ono s druge strane sa stanovišta političkog efekta: *zadržavanja* vlasti, mora nužno uslijediti »preuranjeno«. Preuranjena revolucija, koja Bernsteinu ne da mira, ugrožava nas kao Damoklov mač, i protiv nje ne pomažu ni molbe ni zaklinjanja, ni strepnje ni zebnje. I to iz dva sasvim jednostavna razloga.

Prvo, ne da se uopće ni zamisliti da bi tako silan prevrat kao što je prevođenje društva iz kapitalističkog u socijalistički poredak, mogao biti izveden jednim udarcem, pobjedonosnim udarcem proletarijata. Pretpostaviti takvu mogućnost, značilo bi ponovo iskazati jedno pravo pravcato blankističko shvaćanje. Socijalistički prevrat pretpostavlja dugotrajnu i upornu borbu u kojoj će proletarijat, kako se po svemu čini, ne jednom biti odbačen natrag, tako da će on, govoreći sa stanovišta konačnog rezultata čitave borbe, prvi put nužno »preuranjeno« preuzeti vlast.

Drugo, »preuranjeno« preuzimanje državne vlasti ne može se izbjeći ni zato što su ti »preuranjeni« napadi proletarijata i sami faktor, i to vrlo važan faktor, koji stvara *političke* uvjete konačne pobjede, budući da proletarijat tek u jeku one političke krize koja će pratiti njegovo zauzimanje vlasti, tek u ognju dugotrajnih i upornih borbi može postignuti potrebni stupanj političke zrelosti koji će ga osposobiti da izvrši konačni veliki prevrat. Tako se i sami oni »preuranjeni« napadi proletarijata na političku državnu vlast pokazuju kao važni historijski momenti, koji i sa svoje strane donose i određuju *trenutak* konačne pobjede. S toga stanovišta predodžba o »preuranjenom« osvajanju političke vlasti od strane radnog naroda pokazuje se kao politička besmislica, koja polazi od mehaničkog razvoja društva, i pretpostavlja da će trenutak pobjede u klasnoj borbi biti određen *izvan i nezavisno* od klasne borbe.

No budući da prema tomu proletarijat uopće ne može osvojiti državnu vlast drugačije negoli »preuranjeno«, ili drugim riječima, budući da je bezuvjetno mora jednom ili više puta osvojiti »preuranjeno«, kako bi je najzad osvojio trajno, to opozicija protiv »preuranjenog« preuzimanja vlasti nije ništa drugo nego opozicija protiv *same težnje proletarijata da se dokopa državne vlasti.*

Dakle, i s te strane stižemo dosljedno, kao i svim putovima u Rim, do rezultata da se revizionističko uputstvo za napuštanje socijalističkog *konačnog cilja* svodi na ono drugo, naime da se napusti i čitav socijalistički *pokret.*

4. Slom

Bernstein je započeo svoju reviziju socijaldemokratskog programa time što je digao ruke od teorije kapitalističkog sloma. No budući da je slom građanskog društva ugaoni kamen naučnog socijalizma, to je uklanjanje tog ugaonog kamena moralo logično dovesti do sloma čitavog Bernsteinova socijalističkog naziranja. On u toku debate, kako bi održao svoju prvu tvrdnju, napušta jednu poziciju socijalizma za drugom.

Bez sloma kapitalizma nemoguća je eksproprijacija kapitalističke klase — Bernstein odustaje od eksproprijacije i postavlja kao cilj radničkog pokreta postepeno provođenje »principa zadružnosti«.

Ali, zadružnost se usred kapitalističke proizvodnje ne da provesti — Bernstein odustaje od podružtvljenja proizvodnje i dolazi na reformu trgovine, na potrošačku zadrugu.

Ali, preobražaj društva s pomoću potrošačkih zadruga, pa i u zajednici sa sindikatima, nije u skladu sa stvarnim materijalnim razvojem kapitalističkog društva — Bernstein se odriče materijalističkog shvaćanja historije.

Ali, *njegovo* se shvaćanje toka ekonomskog razvoja ne slaže s Marxovim zakonom o višku vrijednosti — Bernstein se odriče zakona o višku vrijednosti i zakona vrijednosti a time i čitave ekonomske teorije Karla Marxa.

Ali, bez određenog konačnog cilja i bez ekonomske podloge u sadašnjem društvu ne može se voditi proleterska klasna borba — Bernstein se odriče klasne borbe i proglašava pomirenje s građanskim liberalizmom.

Ali, u klasnom društvu je klasna borba sasvim prirodna, neizbježna pojava — Bernstein osporava u daljnjoj konsekvenciji čak i

postojanje klasa u našem društvu: radnička klasa je za njega samo gomila ne samo politički i duhovno, nego i ekonomski raspršenih individuuma. A i buržoaziju po njemu ne drže na okupu unutarnji ekonomski interesi, već to čini samo vanjski pritisak — odozgo ili odozdo.

Ali, ako nema ekonomske podloge za klasnu borbu, a zapravo ni klasa, onda se čini nemogućom ne samo buduća borba proletarijata s buržoazijom nego i dosadašnja, onda i sama socijalna demokracija sa svojim uspjesima izgleda neshvatljivom. Ili, i socijalna demokracija postaje shvatljivom tek kao rezultat političkog pritiska vlasti, ne kao zakoniti rezultat historijskog razvitka, već kao slučajni proizvod hoencolernskog kursa, ne kao zakonito čedo kapitalističkog društva, već kao bastard reakcije. To Bernsteinova neumitnom logikom vodi od materijalističkog shvaćanja historije do onog »Frankfurter Zeitung« i »Vossische Zeitung«.

Nakon odricanja od čitave socijalističke kritike kapitalističkog društva preostaje još samo da se uzme kako i postojeće stanje, makar općenito, zadovoljava. A Bernstein ne preza ni pred time: on nalazi da reakcija u Njemačkoj sada nije tako jaka, da se »u zapadnoevropskim zemljama ne primjećuje baš mnogo od reakcije«, da je u gotovo svim zemljama Zapada »stav građanskih klasa prema socijalističkom pokretu najviše defenzivan, a nipošto ne ugnjetački« (»Vorwärts« od 26. marta 1899.). Radnici se ne nalaze u bijedi, nego su naprotiv sve imućniji, buržoazija je politički napredna, pa čak i moralno zdrava, reakciji i potlačivanju nema ni traga — i sve teče u najboljem redu u tom najboljem od svih svjetova...

Tako Bernstein sasvim logično i dosljedno silazi od A pa sve niže do Ž. Počeo je tako što se odrekao *konačnog cilja* za volju pokreta. No budući da zaista ne može biti socijaldemokratskog pokreta bez socijalističkog konačnog cilja, on nužno završava time što napušta i sam *pokret*.

Time se, međutim, srušilo čitavo Bernsteinovo socijalističko shvaćanje. Gorda, simetrična, prekrasna zgrada Marxova sistema pretvorila se sad kod njega u veliku gomilu ruševina, u kojoj su krhotine svih sistema, misaono trunje svih velikih i malih umova našli svoju zajedničku grobnicu. Marx i Proudhon, Leo von Buch i Franz Oppenheimer, Friedrich Albert Lange i Kant, gospodin Prokopovič i doktor vitez von Neupauer, Herkner i Schulze-Gävernitz, Lassalle i prof. Julius Wolf — svi su oni pridonijeli svoj obol Bernsteinovu sistemu, kod sviju njih je on šegrtovao. A nije ni čudo! Napuštanjem klasnog stanovišta on je izgubio politički

kompas, dizanjem ruku od naučnog socijalizma lišio se duhovne osi kristalizacije, oko koje se grupiraju pojedine činjenice u organsku cjelinu jednog dosljednog nazora o svijetu.

Ova teorija, koja je nasumce napabirčena iz samih mrva svih mogućih sistema, izgleda na prvi pogled kao da je slobodna od svih predrasuda. Bernstein neće da čuje ni o »partijskoj nauci« ili, bolje, o klasnoj nauci, pa ni o klasnom liberalizmu, o klasnom moralu. On misli da zastupa neku općeljidsku, apstraktnu nauku, apstraktni liberalizam, apstraktni moral. No budući da se stvarno društvo sastoji od klasa, koje imaju dijametralno oprečne interese, težnje i shvaćanja, to općeljidska nauka u društvenim pitanjima, apstraktni liberalizam, apstraktni moral zasad predstavljaju fantaziju, samoobmanu. Što Bernstein smatra svojom općeljidskom naukom, demokracijom i moralom, samo je vladajuća, to jest građanska nauka, građanska demokracija, građanski moral.

I doista! Kad se on odriče Marxova ekonomskog sistema, da bi prisegao na učenja Brentana, Böhm-Jevonsa, Saya, Juliusa Wolfa, što on onda čini drugo nego zamjenjuje znanstveni temelj emancipacije radničke klase apologetstvom buržoazije? Kad govori o općeljidskom karakteru liberalizma i pretvara socijalizam u njegovu podvrstu, što on onda čini drugo nego socijalizmu oduzima klasni karakter, dakle historijski sadržaj, dakle uopće svaki sadržaj, a time obratno pretvara historijskog nosioca liberalizma, buržoaziju, u predstavnika općeljidskih interesa?

A kad vojuje protiv »uzdizanja materijalnih faktora do svemoćnih sila razvoja«, protiv »preziranja ideala« u socijalnoj demokraciji, kad zagovara idealizam, moral, ali se istovremeno žesti na jedini izvor moralnog preporoda proletarijata, na revolucionarnu klasnu borbu — šta on zapravo čini drugo nego propovijeda radničkoj klasi kvintesenciju buržujskog morala: pomirenje s postojećim poretkom i prenošenje nada u onostrani svijet moralnih predodžbi?

Pa kad on najzad svoje najoštrije strijele upravlja protiv dijalektike, šta čini drugo nego se bori protiv specifičnog načina mišljenja klasno svjesnog proletarijata u usponu? Šta čini drugo nego se bori protiv mača koji je pomogao proletarijatu da se probije kroz pomrčinu svoje historijske budućnosti, protiv duhovnog oružja kojim je proletarijat, materijalno još pod jarmom, pobijedio buržoaziju, jer joj je dokazao njenu prolaznost, dokazao neizbježnost svoje pobjede i već proveo revoluciju u carstvu duha! Opraštajući se s dijalektikom i usvajajući misaonu ljuljačku onog: s jedne strane-s druge strane, doduše-ali, premda-ipak, više-manje, on sasvim dosljedno upada u historijski uvjetovan način mišljenja propadajuće buržoazije, koji je vjeran duhovni odraz njenog dru-

štvenog bitisanja i njenog političkog djelanja. Ono političko s jedne strane-s druge strane, ono »ako« i »ali« današnje buržoazije potpuno nalikuje Bernsteinovu načinu mišljenja, a Bernsteinov način mišljenja je najtananiji i najsigurniji simptom njegova građanskog nazora o svijetu.

Ali za Bernsteina ni riječ »građanski« sada nije više klasni izraz, nego općedruštveni pojam. To samo znači da je on — dosljedno do točkice nad slovom *i* — zajedno s naukom, politikom, moralom i načinom mišljenja zamijenio i historijski jezik proletarijata jezikom buržoazije. Budući da on pod izrazom »građanin« podrazumijeva bez razlike buržuja i proletera, dakle naprosto čovjeka, za Bernsteina se doista čovjek potpuno pretvorio u buržuja, a ljudsko mu je društvo postalo identično s građanskim.

5. Oportunizam u teoriji i praksi

Bernsteinova knjiga bila je za njemački i međunarodni radnički pokret od velikog historijskog značenja: bijaše to prvi pokušaj da se oportunističkim strujama u socijalnoj demokraciji pruži teorijska podloga.

Oportunističke struje javljaju se u našem pokretu, ako se uzmu u obzir njihova sporadična ispoljavanja, kao u poznatom pitanju o parobrodarskim subvencijama, već duže vrijeme. Međutim, jedna izrazito jedinstvena struja u tom smislu datira tek od početka devedesetih godina, od pada zakona o socijalistima i ponovnog osvajanja zakonskog tla. Vollmarov državni socijalizam, glasanje o budžetu u Bavarskoj, južnonjemački agrarni socijalizam, Heineovi kompenzacioni prijedlozi, Schippelovo stanovište o carinama i miliciji, to su miljokazi na razvojnom putu oportunističke prakse.

Što je prije svega njezino vanjsko obilježje? Neprijateljstvo prema »teoriji«. A to je sasvim razumljivo, jer naša »teorija«, to jest načela naučnog socijalizma, stavljaju praktičkoj djelatnosti vrlo čvrste ograde, kako s obzirom na *ciljeve* kojima se teži, tako i na borbena *sredstva* koja treba primijeniti, i najzad također u pogledu samog *načina* borbe. Stoga se kod onih koji žele samo da jure za praktičnim uspjesima, javlja prirodna težnja da sebi oslobode ruke, to jest da odvoje našu praksu od »teorije«, da je učine nezavisnom od nje.

Ali, ta ih je ista teorija pri svakom praktičkom pokušaju udarala po glavi: državni socijalizam, agrarni socijalizam, politika kompenzacije, pitanje milicije, sve su to redom porazi za oportunizam.

Jasno je da je ta struja, ako se htjela održati nasuprot našim načelima, dosljedno morala da ih ignorira, da pokušava da ih uzdrma i da sebi spremi vlastitu teoriju. Takav je pokušaj predstavljala upravo Bernsteinova teorija, i zato smo na partijskom kongresu u Stuttgartu vidjeli kako su se odmah svi oportunistički elementi grupirali oko Bernsteinove zastave. Ako su s jedne strane oportunističke struje u praksi sasvim prirodna pojava, koja se može objasniti uvjetima naše borbe i njezinim porastom, s druge strane Bernsteinova je teorija ne manje razumljiv pokušaj da se te struje sažmu u neki opći teorijski izraz, da se pronađu njihove vlastite teorijske pretpostavke i da se obračuna s naučnim socijalizmom. Bernsteinova je teorija stoga već unaprijed predstavljala vatrenu kušnju za oportunizam, njegovo prvo naučno legitimiranje.

Pa kako je ispio taj ispit? To smo vidjeli. Oportunizam nije kadar da postavi pozitivnu teoriju koja bi bar donekle izdržala kritiku. Sve što umije, jest to: da Marxovo učenje najprije pobija u raznim pojedinačnim načelima, a na kraju, budući da je to učenje čvrsto sazdana zgrada, da razori čitav sistem od najgornjeg kata pa sve dolje do temelja. Time je dokazano da je oportunistička praksa u svojoj biti, u svojim osnovama nespojiva s Marxovim sistemom.

Ali time je dokazano još i to da je oportunizam nespojiv i općenito sa socijalizmom, da je njegova unutrašnja tendencija usmjerena na to da potisne radnički pokret na građanski kolosijek, to jest da potpuno umrtvi proletersku klasnu borbu. Istina je, proleterska klasna borba nije identična s Marxovim sistemom — izuzevši u historijskom smislu. I prije Marxa i nezavisno od njega postojao je radnički pokret i bilo je raznih socijalističkih sistema, a oni su svaki na svoj način bili teorijski izraz emancipacionih težnji radničke klase, izraz koji je odgovarao svom vremenu. Obrazloženje socijalizma moralnim pojmovima o pravednosti, borba protiv načina raspodjele umjesto protiv načina proizvodnje, shvaćanje klasnih suprotnosti kao suprotnosti između siromaštva i bogatstva, težnja da se »zadružnost« nakalemi na kapitalističku privredu, svega toga, što nalazimo u Bernsteinovu sistemu, već je jednom bilo. A te su teorije i pored sve svoje manjkavosti bile u *svoje vrijeme* istinske teorije proleterske klasne borbe, one su bile divovske dječje cipice u kojima je proletarijat učio da stupa na historijsku pozornicu.

Ali, *nakon što* je razvoj same klasne borbe i njezine društvene uvjetovanosti već jednom doveo do odbacivanja ovih teorija i do formuliranja načela naučnog socijalizma, to više ne može biti — bar u Njemačkoj — nikakvog socijalizma osim Marxova, nikakve socijalističke klasne borbe izvan socijalne demokracije. Sada su

socijalizam i marksizam, proleterska borba za emancipaciju i socijalna demokracija identični pojmovi. Posezanje za predmarksovskim teorijama o socijalizmu prema tomu danas više ne znači čak ni vraćanje u divovske dječje cipelice proletarijata, ne, to je vraćanje u patuljaste, iznošene papuče buržoazije.

Bernsteinova teorija bila je *prvi*, ali ujedno i *posljednji* pokušaj da se oportunizmu pruži teorijska osnova. Kažemo: posljednji, jer je oportunizam u Bernsteinovu sistemu, kako negativno u odricanju od naučnog socijalizma, tako i pozitivno u nabacivanju svih raspoloživih teorijskih konfuzija, otišao tako daleko da mu ne preostaje više ništa da učini. Bernsteinovom knjigom oportunizam je dovršio svoj razvoj u teoriji i povukao svoje posljednje konsekvencije.

A Marxovo učenje ne samo što je kadro da ga opovrgne teorijski, nego je i jedino u mogućnosti da *objasni* oportunizam kao historijsku pojavu u razvitku partije. Svjetsko-historijsko nastupanje proletarijata do svoje pobjede zaista »nije tako jednostavna stvar«. Sva osobitost ovog pokreta je u tomu što tu prvi put u historiji narodne mase provode svoju volju same i *protiv* svih vladajućih klasa, ali tu volju moraju postaviti s onu stranu današnjeg društva, vrhu njega. Tu *volju* pak mogu mase i opet razviti samo u stalnoj borbi s postojećim poretkom, samo unutar njegovih okvira. Povezivanje široke mase naroda s ciljem koji nadmašuje čitav postojeći poredak, povezivanje svakodnevne borbe s velikom reformom svijeta, to je onaj veliki problem socijaldemokratskog pokreta, koji se i na čitavom svojem razvojnom putu dosljedno mora probijati između dva grebena: između napuštanja masovnog karaktera i napuštanja konačnog cilja, između vraćanja u sektaštvo i pretvaranja u građanski reformaški pokret, između anarhizma i oportunizma.

Marxovo je učenje dakako još i prije pol stoljeća u svojoj teorijskoj oružarnici imalo uništavajuće oružje i protiv jednog i protiv drugog ekstrema. No budući da je, eto, naš pokret masovni pokret, i opasnosti koje mu prijete ne izviru iz ljudskih glava, nego iz društvenih uvjeta, to se anarhistička i oportunistička skretanja nisu mogla jednom za svagda unaprijed izbjeći s pomoću Marxove teorije; njih treba, čim su se otjelovile u praksi, da svlada sam pokret, dakako samo uz pomoć oružja koje je dao Marx. Manju opasnost, dječje ospice anarhizma, svladala je socijalna demokracija već s »pokretom nezavisnosti«. Veću opasnost — oportunističku vodenu bolest, ona svladava sada.

S obzirom na silni rast pokreta u širinu posljednjih godina, s obzirom na složenost uvjeta u kojima, i zadataka za koje se vodi

borba, morao je doći trenutak kad se u pokretu pojavio skeptizam u pogledu postizanja velikih konačnih ciljeva, kolebanje u pogledu idejnog elementa pokreta. Tako i nikako drugačije može i mora da teče veliki proleterski pokret, a trenuci kolebanja, malodušnosti daleko su od toga da budu neko iznenađenje za Marxovo učenje, Marx ih je štoviše već davno predvidio i prerekao. »Građanske revolucije«, pisao je Marx prije pol stoljeća u svojem »Osamnaestom Brumaireu«, »kao što su one u osamnaestom stoljeću, jure brzo od uspjeha do uspjeha, njihovi dramatični efekti nadmašuju jedni druge, ljudi i stvari se čine kao optočeni blistavim draguljima, ekstaza je duh svakog dana; ali one su kratkog vijeka, one ubrzo dostižu svoj vrhunac, a društvo obuzima dugotrajan mamurluk prije no što ono nauči da na trijezan način prisvaja rezultate iz perioda svojeg neodoljivog poleta. Naprotiv, proleterske revolucije, kao što su one iz devetnaestog stoljeća, kritiziraju stalno same sebe, prekidaju se neprestano u svojem vlastitom toku, vraćaju se na ono što je prividno izvršeno, da bi to isto započele iznova, izruguju se svirepom temeljitošću polovičnosti, slabostima i bijedi svojih prvih pokušaja, izgleda da obaraju svog protivnika, da bi ovaj crpio nove snage iz zemlje i ispriječio se ponovo pred njima u još gorostasnijoj veličini, uzmiču zastrašeno uvijek iznova pred neodređenom čudovišnošću svojih vlastitih ciljeva, dok se najzad ne stvori situacija koja onemogućuje svaki povratak, a prilike same vapi: Hic Rhodus, hic salta! Evo ti ruže, pa pleši!«

To je ostalo istinom i nakon što je izgrađeno učenje naučnog socijalizma. Time proleterski pokret još nije nigdje, pa ni u Njemačkoj, postao odjednom socijaldemokratski, on *postaje* socijaldemokratski svakim danom, on to postaje i dok, i ukoliko, stalno svladava ekstremna skretanja u anarhizam i u oportunizam koji su oba samo momenti kretanja socijalne demokracije, shvaćene kao *proces*.

S obzirom na to, ne iznenađuje postanak oportunističke struje, već prije njezina slabost. Sve dok je izbijala samo u pojedinačnim slučajevima partijske prakse, mogla se još iza nje naslućivati neka iole ozbiljna teorijska osnova. Međutim, otkako je ona u Bernsteinovoj knjizi došla do punog izražaja, svatko mora da uzvikne sa čuđenjem: Što, zar je to sve što imate reći? Tu nema ni trunke od neke nove misli! Tu nema ni jedne jedine misli koju marksizam nije već prije više decenija zgazio, zdrobio, ismijao i pretvorio u ništavilo.

Bilo je dovoljno da oportunizam progovori, pa da se pokaže kako nije imao što reći. I u tomu je pravi partijsko-historijski značaj Bernsteinove knjige.

Pa tako Bernstein, još i kad se oprašta s mišljenjem revolucionarnog proletarijata, s dijalektikom i s materijalističkim shvaćanjem historije, može njima da zahvali za olakšavajuće okolnosti koje oni priznaju njegovoj metamorfozi. Jer samo ga dijalektika i materijalističko shvaćanje historije u svojoj velikodušnosti prikazuju kao pozvano, ali nesvjesno — oruđe kojim je proletarijat u svojem nezadrživom jurišu izrazio svoju trenutačnu kolebljivost, da bi je zatim, gledajući pri svjetlu, uz podsmijeh, ne davši se namamiti, odbacio daleko od sebe.

Organizaciona pitanja ruske socijaldemokracije

Naslov originala

Rosa Luxemburg

ORGANISATIONSFRAGEN
DER RUSSISCHEN SOZIALDEMOKRATIE

Preveo

HRVOJE SARINIĆ

Organizaciona pitanja ruske socijaldemokracije*

Spada među odavna poštovane postojeće istine da se socijaldemokratski pokret zaostalih zemalja mora učiti od starijeg pokreta naprednijih zemalja. Usuđujemo se toj postavci dodati suprotnu: starije i razvijenije socijaldemokratske partije mogu se isto tako dobro, i trebaju, učiti iz bližeg poznanstva sa svojim mlađim bratskim partijama. Kao što za marksističke ekonomiste — za razliku od građanskih klasika i pogotovo od vulgarnih ekonomista — nisu svi ekonomski stadiji prije kapitalističkog privrednog poretka naprosto puki oblici »nerazvijenosti« s obzirom na krunu stvaranja svijeta — kapitalizam, nego historijski ravnopravni različiti tipovi ekonomije, tako su za marksističke političare različito razvijeni socijalistički pokreti određeni historijski individuumi za sebe. I što više jednakih osnovnih crta socijaldemokracije upoznajemo u čitavoj mnogovrsnosti njihovih raznih sredina, to svjesniji postajemo onog bitnog, temeljnog, principijelnog u socijaldemokratskom pokretu, to se više povlači ograničenost vidokruga koju uvjetuje svaki lokalizam. Ne vibrira uzalud internacionalna nota u revolucionarnom marksizmu tako jako, ne završava uzalud svaki oportunistički tok misli uvijek u nacionalnom odvajanju. Slijedeći članak, napisan za ruski socijaldemokratski partijski organ »Iskru« na njezin zahtjev, mogao bi biti od nekog interesa i za njemačku publiku.

Ruskoj socijaldemokraciji pala je u dio svojevrsna, u povijesti socijalizma besprimjerna zadaća: da stvori socijaldemokratsku, proleterskoj klasnoj borbi primjerenu taktiku u jednoj apsolutističkoj državi. Uobičajeno uspoređivanje sadašnjih prilika u Rusiji s onima njemačkim u vrijeme zakona o socijalistima utoliko

* Iz: »Die Neue Zeit«, 22. godište, svezak 2. (str. 484—492, str. 529—535), naklada J. H. W. Dietza, naslj., Stuttgart 1904. Ovaj članak polazi od ruskih prilika, ali organizaciona pitanja koja obrađuje važna su i za njemačku socijaldemokraciju, ne samo zbog velikog međunarodnog značenja koje je danas stekla naša bratska ruska partija, nego i stoga što slični problemi organizacije sada najživlje zanimaju i našu partiju. Stoga ovaj članak iz »Iskre« pripočujemo svojim čitateljima. (»Die Neue Zeit«)

je neodrživo što ono ruske prilike promatra s policijskog a ne s političkog stanovišta. Zapreke što se masovnom pokretu nalaze na putu jer ne postoje političke slobode razmjerno imaju podređeno značenje: masovni je pokret i u Rusiji umio pregaziti ograde apsolutističkog »ustava« i stvorio je sebi, premda okljaštreni, vlastiti »ustav« »uličnih nemira«. On će to umjeti i ubuduće, do svoje konačne pobjede nad apsolutizmom. Glavnu poteškoću socijaldemokratskoj borbi u Rusiji čini to što je građanska klasna vlast prikrivena iza nasilničke vladavine apsolutizma, pa to pravom socijalističkom učenju o klasnoj borbi nameće apstraktan propagandistički karakter i neposrednoj političkoj agitaciji uglavnom revolucionarno-demokratski karakter. Zakon o socijalistima bio je pokušao radničku klasu staviti naprosto izvan ustava — sred visoko razvijenog građanskog društva s potpuno razgolićenim i u parlamentarizmu razvijenim klasnim suprotnostima; u tomu se upravo i sastojala ludost, apsurdnost Bismarckova pothvata. U Rusiji treba da se dogodi obratan eksperiment, da se socijaldemokracija stvori bez neposredne političke vladavine buržoazije.

To je na posve osebujan način oblikovalo ne samo pitanje presađivanja socijalističkog učenja na rusko tlo, ne samo pitanje agitacije, nego i pitanje organizacije. U socijaldemokratskom pokretu, za razliku od prijašnjih, utopijskih pokušaja socijalizma, ni organizacija nije umjetni proizvod propagande, nego historijski rezultat klasne borbe u koji socijaldemokracija unosi samo klasnu svijest. U normalnim uvjetima, to jest ondje gdje razvijena politička klasna vladavina buržoazije prethodi socijalističkom pokretu, za prvo se političko stapanje radnika uvelike brine već sama buržoazija. »Na tom stupnju«, kaže »Komunistički manifest«, »velika složnost radnika nije još posljedica njihova vlastitog ujedinjenja nego je posljedica ujedinjenja buržoazije.« U Rusiji je socijaldemokraciji pripala zadaća da jedan odsječak historijskog procesa nadomjesti svjesnim zahvatom i da proletarijat direktno iz političke atomiziranosti, koja tvori temelj apsolutističkog režima, dovede do najvišeg oblika organizacije — kao klasu koja se bori svjesna svojeg cilja. Tako je pitanje organizacije za rusku socijaldemokraciju osobito teško ne samo stoga što je ona mora stvoriti bez ikakva formalnog pribora građanske demokracije, nego prije svega zato što je mora stvoriti tako rekuć poput dragog boga »ni iz čega«, u zrakopraznom prostoru, bez sirove političke građe koju inače priprema građansko društvo.

Problem kojim se ruska socijaldemokracija bavi već nekoliko godina upravo je prelazak od tipa usitnjenih, posve nezavisnih kružoka i lokalnih organizacija, što su odgovarale pripremnoj, pretežno propagandističkoj fazi pokreta, organizaciji kakva je potrebna za jedinstvenu političku akciju mase u čitavoj državi. A budući da je najupadljivija crta starih organizacionih oblika, koji su po-

stali nepodnošljivi i politički zastarjeli, bila usitnjenost i potpuna autonomnost, samovolja lokalnih organizacija, prirodno je lozinkom nove faze, velikog organizacionog djela u pripremi, postao — centralizam.

Naglašavanje centralističke misli bio je glavni motiv »Iskre« u njezinoj trogodišnjoj blistavoj kampanji uz pripremu posljednjeg, zapravo kontinuiranog partijskog kongresa, ta ista misao ovladala je čitavom mladom gardom socijaldemokracije u Rusiji. Uskoro se, međutim, moralo na kongresu, i još više poslije kongresa, pokazati da je centralizam krilatica koja ni izdaleka ne iscrpljuje historijski sadržaj, osebnosti socijaldemokratskog tipa organizacije. Još se jednom pokazalo da se marksistička shvaćanja socijalizma ne daju ni na jednom području, pa tako ni na području organizacionog pitanja, fiksirati u krute formule.

Knjiga pred nama, koju je napisao drug Lenjin — jedan od istaknutih urednika i ratnika »Iskre« u njezinoj pripremnoj kampanji pred ruski partijski kongres*, sistematski je prikaz nazora ultracentralističkog smjera u ruskoj partiji. Shvaćanje koje je tu izraženo na uvjerljiv i iscrpan način, shvaćanje je bezobzirnog centralizma kojeg je životni princip, s jedne strane, oštro izdizanje i odvajanje organizirane trupe izričitih i djelatnih revolucionara od njihove okolne iako neorganizirane, ali revolucionarno aktivne sredine, a s druge strane, stroga disciplina i direktno, odlučujuće i određujuće miješanje centralnog nadležstva u sve životne manifestacije lokalnih organizacija partije. Dovoljno je ako primijetimo kako je centralni komitet ovlašten, na primjer, da organizira sve pojedinačne komitete partije, dakle da određuje i osobni sastav svake ruske mjesne organizacije, od Ženeve i Liègea do Tomska i Irkutska, da joj dade lokalni statut koji je sam napravio, da je pravomoćnom odlukom posve raspusti i nanovo stvori, napokon da na taj način indirektno utječe i na sastav najviše partijske instance, kongresa partije. Na taj se način centralni komitet pojavljuje kao jedina zbiljski aktivna jezgra partije, sve ostale organizacije samo kao izvršno oruđe.

Lenjin upravo u sjedinjenju tako strogog centralizma u organizaciji sa socijaldemokratskim masovnim pokretom vidi specifičan revolucionarno-marksistički princip i umije za svoje shvaćanje mobilizirati mnoštvo činjenica. Ipak, istražimo stvar nešto potanje.

Izvan svake je sumnje da socijaldemokracija posjeduje jaku centralističku crtu. Izrasla iz ekonomskog tla po tendenciji centra-

* Lenjin, »Korak naprijed, dva koraka natrag«, Ženeva 1904, partijska štamparija.

lističkog kapitalizma, i upućena u svojoj borbi na politički okvir centralizirane građanske velike države, socijaldemokracija je od iskona izričiti protivnik partikularizma i nacionalnog federalizma. Pozvana da nasuprot svim parcijalnim i grupnim interesima proletarijata zastupa ukupne interese proletarijata kao klase u okviru određene države, ona posvuda prirodno teži stapanju svih nacionalnih, vjerskih, strukovnih skupina radničke klase u jedinstvenu zajedničku partiju, od čega prisilno pravi izuzetak u korist federalističkog načela samo u izuzetnim, nenormalnim prilikama kao što su na primjer one u Austriji.

U tom pogledu nije bilo, i nije, ni za socijaldemokraciju Rusije sporno da ne smije stvoriti federativni konglomerat mnoštva nacionalnih i pokrajinskih zasebnih organizacija, nego da mora oblikovati jednu jedinstvenu, kompaktnu radničku partiju ruskog carstva. Međutim, posve je drugo pitanje ono, što se odnosi na veći ili manji stupanj centralizacije i na pobliže unutrašnje stanje u ujedinjenoj i jedinstvenoj socijaldemokraciji Rusije.

Sa stanovišta formalnih zadaća socijaldemokracije kao borbene partije, centralizam u njezinoj organizaciji unaprijed se pojavljuje kao uvjet o čijem ispunjenju direktno ovisi borbena sposobnost i djelotvornost partije. Samo, ovdje su mnogo važniji od stanovišta formalnih zahtjeva svake borbene organizacije, specifični historijski uvjeti proletherske borbe.

Socijaldemokratski pokret prvi je pokret klasnog društva koji u svim svojim momentima računa s organizacijom i samostalnom direktnom akcijom mase.

U tom pogledu socijaldemokracija tvori posve drugačiji tip organizacije nego prijašnji socijalistički pokreti, na primjer onaj jakobinsko-blankističkog tipa.

Čini se da Lenjin to potcjenjuje kad u svojoj knjizi (str. 140) kaže da revolucionarni socijaldemokrat i nije ništa drugo nego »s organizacijom klasno svjesnog proletarijata nerazdvojno povezani jakobinac«. U organizaciji i klasnoj svijesti proletarijata, nasuprot zavjeri male manjine, Lenjin vidi dovoljno momenata za razlikovanje socijaldemokracije od blankizma. On zaboravlja da se time ujedno potpuno nanovo vrednuju organizacioni pojmovi, on daje posve nov sadržaj pojmu centralizma, posve novo shvaćanje uzajamnih odnosa organizacije i borbe.

Blankizam nije bio usmjeren na neposrednu klasnu akciju radničke mase, pa mu stoga nije trebala ni masovna organizacija. Naprotiv, budući da se široka narodna masa trebala pojaviti na poprištu tek u trenutku revolucije, a dotle se akcija sastojala u pripremanju

revolucionarnog udara male manjine, bilo je direktno potrebno da se osobe upoznate s tom određenom akcijom strogo odvoje od narodne mase kako bi njihov zadatak uspio. A akcija je i bila moguća i izvediva jer između konspirativne djelatnosti neke blankističke organizacije i svakodnevnog života narodne mase nije bilo baš nikakve unutrašnje veze.

Isto su se tako i taktika i neposredni zadaci, budući nepovezani s tlom elementarne klasne borbe, improvizirali proizvoljno, iz rukava, razrađivali do detalja, fiksirali kao utvrđeni plan i propisivali. Stoga su se aktivni članovi organizacije pretvarali u izvršne organe unaprijed određene volje izvan područja njihova djelovanja, u oruđe centralnog komiteta. Tako se stvorio i drugi moment zavjereničkog centralizma: apsolutna slijepa podložnost pojedinačnih organa partije njihovu centralnom nadležstvu i proširenje njegovih odlučujućih ovlasti do krajnje periferije partijske organizacije.

Uvjeti socijaldemokratske akcije posve su drugačiji. Ona historijski izrasta iz elementarne klasne borbe. Pri tomu se kreće dijalektički proturječno, tako da se proleterska armija tu regrutira tek u samoj borbi i tek joj u borbi postaju jasni i zadaci borbe. Organizacija, prosvjećivanje i borba ovdje nisu razdvojeni, mehanički i također vremenski odijeljeni momenti, kao u nekog blankističkog pokreta, nego su razne strane istog procesa. Po jednoj strani nema — osim općih načela borbe — gotove, unaprijed detaljno utvrđene borbene taktike za koju bi centralni komitet mogao socijaldemokratsko članstvo izdrilovati. Po drugoj strani proces borbe koji stvara organizaciju uvjetuje da utjecajna sfera socijaldemokracije neprestano fluktuirala.

Već iz toga proizlazi da se socijaldemokratska centralizacija ne može temeljiti na slijepoj poslušnosti, na mehaničkom potčinjavanju partijskih boraca centralnoj vlasti, i da se s druge strane između jezgre klasno svjesnog proletarijata, već čvrsto organizirane kao partijski kadar, i okolnog sloja, koji je klasna borba već zahvatila, koji se nalazi u procesu klasnog prosvjećivanja, nikada ne može podići zid koji bi ih apsolutno dijelio. Uspostavljanje centralizacije u socijaldemokraciji na tim dvama načelima — na slijepom potčinjavanju svih partijskih organizacija s njihovom najdetaljnijom djelatnošću centralnoj vlasti koja jedina misli, radi i odlučuje za sve, i na strogom razgraničenju organiziranog dijela partije od revolucionarne sredine koja ga okružuje, čega je pobornik Lenjin, — izgleda nam stoga kao mehaničko prenošenje organizacionih načela blankističkog pokreta zavjereničkih kružoka na socijaldemokratski pokret radničkih masa. I, Lenjin je možda svoje stanovište odredio oštroomnije nego što bi mogao bilo koji od njegovih oponenta, definirajući svojeg »revolucionarnog so-

cijaldemokrata« kao »s organizacijom klasno svjesnih radnika povezanog jakobinca«. Ali socijaldemokracija u stvari nije s organizacijom radničke klase povezana, nego je ona vlastiti pokret same radničke klase. Socijaldemokratski centralizam mora dakle biti sazdan bitno drugačije nego blankistički. On ne može biti drugo nego sažetak volje prosvijećene i boračke predstraže radništva koji obvezuje njezine pojedine skupine i pojedince, on je tako rekuć »samocentralizam« vodećeg sloja proletarijata, njegova većinska vladavina unutar njegove vlastite partijske organizacije.

Već i iz ovog istraživanja pravog sadržaja socijaldemokratskog centralizma jasno proizlazi da danas u Rusiji za nj još nema dovoljno potrebnih uvjeta. A to su: prisutnost znatnog sloja proletera već školovanih u političkoj borbi, i mogućnost da se njihova dispoziciona sposobnost ispolji u vršenju direktnog utjecaja (na javnim partijskim skupštinama, u partijskoj štampi itd.).

Ovaj posljednji uvjet očitno može biti stvoren tek s političkom slobodom u Rusiji, ali onaj prvi — izgradnja klasno svjesne, rašušivanju dorasle predstraže proletarijata — upravo se tek počeo stvarati i valja ga smatrati prvim ciljem predstojećeg agitacionog i organizacionog rada.

Utoliko više iznenađuje suprotno uvjerenje Lenjina prema kojemu su svi preduvjeti za ostvarenje jedne velike i krajnje centralizirane radničke partije u Rusiji već prisutni. I ponovo odaje to i suviše mehaničko shvaćanje socijaldemokratske organizacije, kada on optimistički uzvikuje da sad više »nije proletarijatu, nego nekim intelektualcima u ruskoj socijaldemokraciji potreban samoodgoj u smislu organizacije i discipline« (str. 145), kada on hvali odgojno značenje koje za proletarijat ima tvornica koja ga od početka čini zrelim za »disciplinu i organizaciju« (str. 147). »Disciplinu« na koju misli Lenjin ne utuvljuje proletarijatu nipošto samo tvornica, nego i kasarna, također moderni birokratizam, ukratko — čitav mehanizam centralizirane građanske države. Ipak nije drugo nego pogrešna primjena natuknice, kada se »disciplinom« u jednakoj mjeri označuju dva tako suprotna pojma kao što su bezvoljnost i bezidejnost mase mesa s mnogo nogu i ruku koja izvodi mehaničke kretnje pod dirigentskom palicom, i dobrovoljna koordinacija svjesnih političkih postupaka jednog društvenog sloja; kao što su ropska poslušnost potčinjene klase i organizirana pobuna klase koja se bori za svoje oslobođenje. Ne nadovezivanjem na disciplinu koju mu je utuвила kapitalistička država — pukim premještanjem dirigentske palice iz ruku buržoazije u ruke nekog socijaldemokratskog centralnog komiteta,

nego tek razbijanjem, iskorjenjivanjem tog robovskog duha discipline, može se proleter odgojiti za novu disciplinu — dobrovoljnu samodisciplinu socijaldemokracije.

Iz ovog se razmišljanja, zatim, jasno vidi da centralizam u socijaldemokratskom smislu uopće nije apsolutan pojam koji se daje u jednakoj mjeri ostvariti na svakoj stepenici radničkog pokreta, nego se on, naprotiv, mora shvatiti kao tendencija čije ostvarivanje napreduje ravnomjerno s prosvjeđivanjem i političkim školovanjem radničke mase u procesu njezine borbe.

Nedostatna prisutnost najvažnijih pretpostavki za potpuno ostvarenje centralizma u ruskom pokretu danas može tvoriti najveću smetnju. Ipak je, smatramo, naopako misliti da se još neizvediva većinska vladavina prosvijećenog radništva unutar njegove partijske organizacije daje »privremeno« zamijeniti »prenesenom samovlašću« centralne vlasti partije i da izostalu javnu kontrolu radničke mase nad radom i neradom partijskih organa isto tako dobro zamjenjuje, obratno, kontroliranje djelatnosti revolucionarnog radništva od strane nekog centralnog komiteta.

Vlastita povijest ruskog pokreta pruža mnoge dokaze o problematičnoj vrijednosti centralizma u ovom posljednjem smislu. Svemoguća centralna vlast sa svojim gotovo neograničenim pravima miješanja i kontrole prema Lenjinovu idealu bila bi očita besmislica kad bi svoju vlast ograničavala jedino na čisto tehničku stranu socijaldemokratske djelatnosti — recimo na opskrbu partijskom literaturom i prikladnu raspodjelu agitatorskih i financijskih snaga. Njezina bi politička svrha bila samo tada shvatljiva kad bi ona svoju moć primjenjivala na stvaranje jedinstvene borbene taktike, na pokretanje neke velike političke akcije u Rusiji. Što, međutim, vidimo u dosadašnjim kretanjima ruskog pokreta? Njegove najvažnije i najplodnije taktičke obrate posljednjeg desetljeća nisu pronašli možda određeni vođe pokreta, da se i ne govori o vodećim organizacijama, nego su oni svaki put bili spontani proizvodi samog pokreta što se razbuktao. Tako prva etapa stvarnog proleterskog pokreta u Rusiji, koja je počela s elementarnim izbijanjem divovskog petrogradskog štrajka 1896. i prva inaugurirala ekonomsku masovnu akciju ruskog proletarijata. Jednako su tako drugu fazu — onu političkih uličnih demonstracija — posve spontano bili otvorili petrogradski studentski nemiri ožujka 1901. Daljnja značajna prekretnica taktike, koja joj je pokazala nove horizonte, bio je masovni štrajk u Rostovu na Donu što je izbio »sam od sebe«, sa svojom ad hoc improviziranom uličnom agitacijom, narodnim zborovima pod vedrim nebom, javnim govorima, o čemu se, kao o fantaziji, ne bi još prije malo godina usudio misliti ni najhrabriji među socijaldemokratskim jurišnicima. U svim tim slučajevima u početku bi-

jaše »djelo«. Inicijativa i svjesno vodstvo socijaldemokratskih organizacija igrali su krajnje malu ulogu. Tako je, međutim, bilo ne zbog nedostatne pripremljenosti tih specijalnih organizacija za svoju ulogu — premda je u znatnoj mjeri djelovao i taj moment — a pogotovo ne zbog toga što u ono vrijeme u ruskoj socijaldemokraciji nije bilo svemoćne centralne vlasti sukladno planu koji je razvio Lenjin. Ta bi, obratno, najvjerojatnije utjecala tako što bi samo još povećala neodlučnost pojedinih komiteta partije i proizvela podvojenost između mase što juriša i socijaldemokracije što oklijeva. Ista pojava — mala uloga svjesne inicijative partijskih vodstava pri oblikovanju taktike — zapaža se, naprotiv, također u Njemačkoj i posvuda. Borbena taktika socijaldemokracije u svojim se glavnim crtama uopće ne »izmišlja«, nego je rezultat neprekidnog niza velikih stvaralačkih čina često elementarne klasne borbe koja eksperimentira. I tu nesvjesno ide ispred svjesnog, logika objektivnog historijskog procesa ispred subjektivne logike njegovih nosilaca. Uloga socijaldemokratskog vodstva pri tomu je bitno konzervativnog karaktera budući da prema iskustvu svaki put dovodi do krajnje konsekventnog razrađivanja novoosvojenog terena borbe i do njegova brzog preobraćanja u branu daljnjim inovacijama većeg stila. Na primjer, sadašnjoj taktici njemačke socijaldemokracije svi se dive zbog njezine začudne mnogostranosti, gipkosti i ujedno sigurnosti. Ali to znači jedino da se naša partija u svojoj svakodnevnoj borbi izvrsno prilagodila sadašnjem parlamentarnom tlu do najmanje pojedinosti, da čitav borbeni teren koji nudi parlamentarizam umije iskoristiti i prema pravilima njime vladati. Ali već to specifično oblikovanje taktike ujedno tako zastire daljnje horizonte da u velikoj mjeri izbija sklonost ovjekovječenju parlamentarne taktike i njezinu uzimanju kao taktike socijaldemokratske borbe uopće. Za to raspoloženje značajno je da se na primjer Parvus već godinama uzalud trudi ne bi li na stranicama partijske štampe pokrenuo debatu o eventualnom mijenjanju taktike za slučaj da opće izborno pravo bude ukinuto, unatoč tomu što vođe partije tu eventualnost potpuno uviđaju s gorkom ozbiljnošću. Ali ta se tromost velikim dijelom objašnjava time što je i vrlo teško u praznom prostoru apstraktne spekulacije predložiti konture i opipljive oblike političke situacije koja još ne postoji, koja je dakle imaginarna. Važno je također za socijaldemokraciju da se u partiji održava živom ispravna historijska procjena vrijednosti svakog vladajućeg oblika borbe, osjećanje relativnosti dane faze borbe i nužnosti da se revolucionarni momenti zaoštavaju sa stanovišta krajnjeg cilja proleterske klasne borbe, a ne da se svaki put pogađa i konstruira gotov recept za buduću taktiku.

Ali značilo bi upravo u najopasnijoj mjeri umjetno potencirati konzervativnost što nužno proizlazi iz bića svakog partijskog vodstva, kad bi ga se htjelo snabdjeti tako apsolutnim ovlaštenjima

negativnog karaktera kao što to čini Lenjin. Ako socijaldemokratsku taktiku ne stvara neki centralni komitet nego čitava partija, još ispravnije čitav pokret, onda je pojedinim organizacijama očito nužna barem tolika sloboda da bi mogle potpuno iskoristiti sva sredstva za potenciranje borbe koju nudi pojedina situacija i da bi mogle razviti revolucionarnu inicijativu. Ali čini nam se da ultracentralizam koji zagovara Lenjin po čitavom svojem biću nije nošen pozitivnim stvaralačkim, nego sterilnim noćobdijskim duhom. Njegov je misaoni tok prilagođen prvenstveno kontroli partijske djelatnosti, a ne njezinu oplođivanju, nadgledavanju, a ne okupljanju pokreta.

Dvostruko rizičnim po rusku socijaldemokraciju čini nam se taj eksperiment upravo u sadašnjem trenutku. Ona se nalazi u predvečerju velike revolucionarne borbe za zbacivanje apsolutizma, pred, ili dapače, u razdoblju intenzivne, stvaralačke aktivnosti na polju taktike i — što je u revolucionarnoj epohi po sebi razumljivo — u grozničavom skokovitom proširivanju i premještanju sfere svojeg utjecaja. Upravo u takvim vremenima stavljati negve inicijativnosti partijskog duha i njezinu sposobnost ekspanzije ograđivati bodljikavom žicom, značilo bi socijaldemokraciju unaprijed u znatnoj mjeri onesposobiti za velike zadaće trenutka.

Iz izloženog općeg rasuđivanja o osebujućem sadržaju socijaldemokratskog centralizma zacijelo se ne da izvesti konkretan tekst paragrafa organizacionog statuta za rusku partiju. Taj bi tekst u krajnjoj instanci, prirodno, ovisio o konkretnim okolnostima u kojima se zbiva djelatnost u određenom razdoblju i jedva bi mogao — budući da se u Rusiji radi ipak o prvom pokušaju velike proleterске partijske organizacije — unaprijed pretendirati na nepogrešivost, on se, naprotiv, mora u svakom slučaju najprije okušati u vatri praktičkog života. Ali ono što se daje izvesti iz općeg shvaćanja tipa socijaldemokratske organizacije, to su velike osnovne konture, to je duh organizacije, a on uvjetuje, posebno u počecima masovnog pokreta, prvenstveno koordinirajući, okupljajući, a ne naredbodavni i ekskluzivni karakter socijaldemokratskog socijalizma. Ako pak taj duh političke slobode kretanja, sparen s ostrim okom za principijelnu čvrstinu pokreta i za jedinstvenost, zauzme mjesto u redovima partije, onda će bahatost svakoga, pa i neumjesno sastavljenog organizacionog statuta, vrlo brzo doživjeti djelotvornu korekturu od strane same prakse. Ne tekst statuta, nego smisao i duh što ih u taj tekst ulijevaju djelatni borci, odlučuje o vrijednosti nekog organizacionog oblika.

Do sada smo pitanje centralizma razmatrali sa stanovišta općih načela socijaldemokracije, i dijelom sa stanovišta općih prilika u Rusiji. Ali noćobdijski duh ultracentralizma koji zagovara Lenjin sa svojim prijateljima, u njega nije možda slučajan proizvod zablude, nego stoji u vezi s protivljenjem — provedenim do najmanjeg detalja organizacionih pitanja — oportunizmu.

»Radi se o tomu«, kaže Lenjin (str. 52), »da se posredstvom paragrafa organizacionog statuta iskuje više ili manje oštro oružje protiv oportunizma. Što su dublji izvori oportunizma, to oštrije mora biti oružje.«

Lenjin i u apsolutnoj vlasti centralnog komiteta i u strogom statutarnom stavljanju partije u ogradu vidi upravo djelotvorni bedem protiv oportunističkog strujanja, kada njegove specifične značajke opisuje kao prirodenu sklonost intelektualca autonomizmu, dezorganizaciji i kao njegovu odvratnost prema strogoj partijskoj disciplini, prema svakom »birokratizmu« u partijskom životu. Jedino se socijalistički »literat«, zbog njemu urođene smušenosti i individualizma, može po Lenjinovu mišljenju opirati tako neograničenim ovlaštenjima centralnog komiteta, pravi proleter morao bi, naprotiv, uslijed svojega revolucionarnog klasnog instinkta, zbog čitave te strogosti, krutosti i odrešitosti njegova najvišeg partijskog nadležstva osjećati čak izvjesnu nasladu, on se svim krutim postupcima »partijske discipline« radosno podvrgava žmireći. »Birokratizam nasuprot demokratizmu«, kaže Lenjin, »upravo je to organizacioni princip revolucionarne socijaldemokracije nasuprot organizacionom principu oportunizma« (str. 151). On se uz naglasak poziva na to da se ista suprotnost između centralističkog i autonomističkog shvaćanja primjećuje u socijaldemokracije svake zemlje gdje god se suprotstavljaju revolucionarni i reformistički ili revizionistički smjer. On specijalno navodi primjere iz najnovijih zbivanja u njemačkoj partiji i iz diskusije što se raspela oko autonomije izbornog okruga. Već i s tog razloga ispitivanje Lenjinovih paralela ne bi smjelo biti bez interesa i koristi.

Valja prije svega primijetiti da u snažnom isticanju prirodnih sposobnosti proletera za socijaldemokratsku organizaciju i u sumnjičenju »akademskih« elemenata socijaldemokratskog pokreta nema još ničega po sebi »marksistički-revolucionarnog« i da se, naprotiv, u tomu može isto tako lako dokazati srodnost s oportunističkim gledanjima. Antagonizam između čistog proleter-skog elementa i neproleterske socijalističke inteligencije — to je zajednička ideološka firma pod kojom sebi pružaju ruke francuski poluanarhistički jedino-sindikalist sa svojim starim poklikom:

Méfiez-vous des politiciens!*, nepovjerenje engleskog »tredjunionizma« prema socijalističkim »fantastima« i napokon — ako smo dobro orijentirani — također čisti »ekonomizam« bivše petrogradske novine »Rabočaja misl« (Radnička misao) sa svojim prenošenjem tredjunionističke ograničenosti u apsolutističku Rusiju.

U dosadašnjoj praksi zapadnoevropske socijaldemokracije svako se može primijetiti neosporna povezanost oportunizma s akademskim elementom, a u drugu ruku i oportunizma s tendencijom prema decentralizaciji u organizacionim pitanjima. Ali kada se te pojave, nastale na konkretnom historijskom tlu, oslobode te svoje povezanosti da bi se žigosale kao općenito i apsolutne važeće šablone, onda je takav postupak najveći grijeh protiv »duha svetoga« marksizma, naime protiv historijsko-dijalektičke metode mišljenja.

Apstraktno uzevši, može se ustanoviti samo to da »intelektualac« kao element tuđ proletarijatu po porijeklu, potekao od buržoazije, ne može dospjeti do socijalizma u skladu sa svojim klasnim osjećajem, nego samo putem njegova prevladavanja, posredstvom ideologije, i stoga je predisponiran za zastranjivanja više nego prosvijećeni proleter kojemu — ukoliko nije izgubio živu vezu sa svojim zavičajem, proleterskom masom — njegov neposredni klasni instinkt pruža siguran revolucionarni oslonac. U kojem se pak konkretnom obliku ta pretvorba intelektualca u oportunista javlja, poimence koji ona opipljivi lik organizacionih tendencija poprima, to svagda zavisi o konkretnom socijalnom miljeu društva o kojem se radi.

Pojave u životu njemačke, francuske i talijanske socijaldemokracije na koje se poziva Lenjin izrasle su iz posve određene socijalne baze, naime iz građanskog parlamentarizma. Budući da je on uopće specifično plodno tlo za sadašnje oportunističko strujanje u socijalističkom pokretu zapadne Evrope, iz njega su niknule i osobite tendencije oportunizma prema dezorganizaciji.

Parlamentarizam ne podupire samo sve one znane iluzije sadašnjeg oportunizma s kojima smo se upoznali u Francuskoj, Italiji i Njemačkoj: precjenjivanje reformatorskog rada, suradnju klasa i partija, miran razvoj itd. On ujedno tvori tlo na kojem se te iluzije mogu i praktički aktivirati, budući da on i kod socijaldemokracije odvađa intelektualce kao članove parlamenta od proleterske mase, u izvjesnoj ih mjeri uzdiže nad nju. Taj parlamentarizam napokon s porastom radničkog pokreta pravi od njega odskočnu dasku za politički uspon i pretvara ga stoga lako u skrovište slavohlepnih i onih što su propali u građanskoj egzistenciji.

* Ne vjerujte političarima! (op. prev.)

Iz svih tih momenata proizlazi i izvjesna sklonost oportunističkih intelektualaca zapadnoevropske socijaldemokracije prema dezorganizaciji i nedisciplini. Drugi određeni preduvjet sadašnjeg oportunističkog strujanja stvara, naime, prisutnost već visokog stupnja razvijenosti socijaldemokratskog pokreta, pa tako i utjecajne socijaldemokratske partijske organizacije. Ta se organizacija, eto, javlja kao onaj zaštitni zid revolucionarnog klasnog pokreta koji valja smrviti, raznijeti, kako bi se kompaktno aktivno jezgro proletarijata ponovo rastočilo u amorfnu biračku masu. Tako nastaju tendencije modernog oportunizma prema »autonomizmu« i decentralizaciji, izvrsno prilagođene historijski dobro utemeljenim i određenim političkim svrhama, koje stoga nije moguće objasniti prirođenom raspuštenošću i labavošću »intelektualaca«, kao što pretpostavlja Lenjin, nego potrebama građanskih parlamentaraca, ne psihologijom akademičara, nego politikom oportunističke.

Međutim, svi ti odnosi izgledaju znatno drugačije u apsolutističkoj Rusiji gdje oportunizam u radničkom pokretu uopće nije proizvod snažnog rasta socijaldemokracije, raspadanja građanskog društva, kao na Zapadu, nego obratno, njezine političke zaostalosti.

Klasni karakter ruske inteligencije iz koje se regrutira socijalistički intelektualac, iz razumljivih je razloga mnogo manje određen, ta je inteligencija daleko više deklasirana, u doslovnom smislu riječi, nego zapadnoevropska. Otuda doduše proizlazi — u zajednici s mladošću proleterskog pokreta u Rusiji — općenito mnogo širi prostor za teoretsko lutanje i oportunističko okolišanje, koje teče od potpunog negiranja političke strane radničkog pokreta do nasuprotne vjere u jedino spasavajući teror, da bi se napokon politički smirilo u močvarama liberalizma, ili »filozofski« u kantijanskom idealizmu.

Samo, za specifičnu aktivnu tendenciju prema dezorganizaciji, ruskim socijaldemokratskim intelektualcima ne nedostaje, po našem mišljenju, samo pozitivni oslonac u građanskom parlamentarizmu, nego i odgovarajuća socijalno-psihološka sredina. Moderni zapadnoevropski literat koji se posvećuje kultu svojeg tobožnjeg »Ja« i taj moral »gospodina čovjeka« dovlači sa sobom i u svijet socijalističke borbe i ideja, nije tip građanske inteligencije uopće nego jedne određene faze njezine egzistencije, on je, naime, proizvod jedne dekadentne, trule buržoazije zagrezle već duboko u začarani krug svoje klasne vladavine. Utopijske i oportunističke fiksne ideje ruskih socijalističkih intelektualaca iz razumljivih razloga mogu naprotiv naginjati prije tomu da poprime naopaki teorijski lik samoodricanja, samobičevanja. Ta

nekadašnje »odlaženje u narod«, tj. obvezno prerusavanje intelektualca u seljaka, bilo je u starih »narodnjaka« upravo takav očajnički izum tih intelektualaca kao što je u najnovije vrijeme grubi kult »žuljevite pesnice« u pristalica čistog »ekonomizma«.

Kada se pitanje organizacionih oblika nastoji riješiti istraživanjem danih konkretnih prilika u samoj Rusiji, rezultat će biti posve drugačiji od onoga što nastaje kada se to pitanje pokušava riješiti mehaničkim prenošenjem krutih šablona iz zapadne Evrope u Rusiju. Pripisivati oportunizmu, kao što čini Lenjin, težnju za bilo kojim određenim oblikom organizacije — recimo za decentralizacijom — svakako znači ne shvaćati njegovu unutrašnju prirodu. Oportunističkom kakav jest, oportunizmu je i u pitanjima organizacije jedini princip — besprincipijelnost. On svoja sredstva uvijek bira prema okolnostima, samo ako ona odgovaraju njegovim svrhama. Ali ako oportunizam formuliramo, poput Lenjina, kao nastojanje da se samostalan revolucionarni klasni pokret proletarijata paralizira kako bi se stavio u službu vladalačkih prohtjeva građanske inteligencije, onda se u početnim stadijima radničkog pokreta ta svrha ne da najbrže postići decentralizacijom, nego upravo krutim centralizmom koji još nemušti proleterski pokret zajedno s njegovom glavom izručuje šaćici akademski obrazovanih rukovodilaca. Karakteristično je kako su u početku pokreta i u Njemačkoj, gdje još nije bilo snažnog jezgra prosvijećenih proletera i prokušane socijaldemokratske taktike, bile u organizaciji zastupljene obje tendencije, naime krajnji centralizam od strane Lassalleova Općeg njemačkog udruženja radnika i nasuprot njemu »autonomizam« od strane ajzenahovaca. I takva je taktika ajzenahovaca, pri tomu, uz svu svoju priznatu principijelnu nejasnoću, odnjegovala znatno veće aktivno učešće proleterskog elementa u duhovnom životu partije, više inicijativnog duha u samom radništvu — u dokaz neka posluži pored ostalog brz razvoj značajne pokrajinske štampe te frakcije — i uopće mnogo snažniji zdrav pohod u širinu, nego što su to, prirodno, uzmogla sve žalosnija iskustva lasalovaca s njihovim »diktatorima«.

U prilikama gdje su revolucionarni dijelovi radničke mase još labavi, sam pokret kolebljiv, ukratko ondje gdje prilike nalikuju sadašnjima u Rusiji, općenito se kao adekvatna organizaciona tendencija oportunističkih intelektualaca lako može dokazati upravo kruti despotski centralizam. Upravo kao što, naprotiv, u kasnijem stadiju — u parlamentarnoj sredini i nasuprot jakoj, čvrsto sazdanoj radničkoj partiji — odgovarajućom tendencijom oportunističkih intelektualaca postaje decentralizacija.

Upravo sa stanovišta Lenjinovih strahovanja pred opasnim utjecajima inteligencije na proleterski pokret, njegovo vlastito shvaćanje organizacije tvori najveću opasnost po rusku socijaldemokraciju.

U zbilji ništa ne izručuje jedan još tako mlad radnički pokret vladalačkim prohtjevima intelektualaca tako lako i sigurno kao sabijanje tog pokreta u oklop birokratskog centralizma koji boračko radništvo degradira do poslužnog oruđa nekog »komiteta«. I obratno, ništa radnički pokret ne čuva od svih oportunističkih zloupotreba sa strane neke častohlepne inteligencije tako sigurno kao potenciranje njegova osjećaja političke odgovornosti.

I upravo to što Lenjin danas vidi kao utvaru, sutra vrlo lako može postati opipljivom istinom.

Ne zaboravimo da revolucija u predvečerju koje se nalazi Rusija nije proleterska nego građanska revolucija koja će čitavu sceneriju socijaldemokratske borbe jako izmijeniti. Tada će se i ruska inteligencija vrlo brzo napuniti vrlo izrazitim klasnim sadržajem. Ako je danas jedini vođa ruske radničke mase socijaldemokracija, sutradan poslije revolucije građanstvo i u prvom redu njegova inteligencija htjet će, prirodno, da od mase naprave podnožje svoje parlamentarne vladavine. Koliko će se, dakle, u sadašnjem razdoblju borbe manje rasputavati samodjelatnost, slobodna inicijativa, politički smisao najprobuđenijeg sloja radništva, koliko će ga više neki centralni komitet predvoditi kao ovan predvodnik i drilovati, toliko će lakšom biti igra građanskih demagoga u obnovljenoj Rusiji, toliko će se više plodova današnjih napora socijaldemokracije sutra premjestiti u hambare buržoazije.

Ali, prije svega je promašena čitava osnovna zamisao ultracentralističkog shvaćanja, kojoj je vrhunac u tomu da se oportunizam otkloni od radničkog pokreta putem organizacionog statuta. Pod neposrednim dojmom najnovijih zbivanja u francuskoj, talijanskoj i njemačkoj socijaldemokraciji, očito se i u ruskih socijaldemokrata stvorila sklonost da oportunizam uopće promatraju kao tuđu primjesu koju u radnički pokret unose elementi građanske demokracije samo izvana, dok je ona samom proleterskom pokretu strana. Kad bi to i bilo ispravno, statutarne organizacione ograde po sebi pokazale bi se potpuno nemoćnima protiv navale oportunističkih elemenata.

Kad jednom masovan priliv neproleterskih elemenata socijaldemokracije proiziđe iz tako duboko ukorijenjenih socijalnih uzroka kao što je rapidan ekonomski slom malograđanstva i još rapidniji politički slom građanskog liberalizma, izumiranje građanske demokracije, onda je naivna iluzija umišljati da bi ovakav

ili onakav tekst paragrafa partijskog statuta mogao odoljeti tom uzburkanom valu. Paragrafi vladaju jedino egzistencijom malih sekti ili privatnih društava, povijesna strujanja uvijek su umjela nadmudriti i najdomišljatije paragrafe; zatim, posve je pogrešno misliti kako je u interesu radničkog pokreta da se jedino brani od masovnog priliva elemenata koje oslobađa sve veće rastakanje građanskog društva. Postavku da je socijaldemokracija, klasni predstavnik proletarijata, ipak ujedno i zastupnik naprednih interesa cjelokupnog društva i svih potlačenih žrtava građanskog društvenog poretka, ne valja tumačiti samo u tom smislu da su u programu socijaldemokracije svi ti interesi obuhvaćeni idejno. Ta se postavka obistinjuje u liku historijskog razvojnog procesa uslijed kojeg socijaldemokracija također kao politička partija sve više i više postaje utočištem posve raznovrsnih najnezadovoljnijih elemenata, uslijed kojeg ona zaista postaje partijom naroda protiv male manjine vladajuće buržoazije. Radi se samo o tomu da trenutne boli tog šarenog jata suputnika radnička klasa ustrajno podređuje svojim krajnjim ciljevima, da neproleterski opozicioni duh uključuje u revolucionarnu proletersku akciju, u jednu riječ, da asimilira elemente koji joj pritiču, da ih umije probaviti. Ovo posljednje moguće je, međutim, samo ondje gdje — kao do sada u Njemačkoj — već snažna školovana jezgra proleterskih trupa daje ton u socijaldemokraciji i dovoljno je bistra da deklarirane i malograđanske suputnike povuče u revoluciju. U tom slučaju kao brana protiv oportunističkog strujanja vrlo dobro služi svrsi i stroga provedba centralističke misli u organizacionom statutu i strože paragrafiranje partijske discipline. Organizacioni statut može bez sumnje u takvim okolnostima služiti kao alat u borbi s oportunizmom, kao što je stvarno poslužio francuskoj revolucionarnoj socijaldemokraciji protiv jaurèsovske zbrke, i kao što je sada postala potrebnom revizija njemačkog partijskog statuta u tom smislu. Ali ni u tom slučaju partijski statut po sebi ne smije biti možda oružje za obranu od oportunizma, nego samo vanjsko sredstvo putem kojega utjecaj vrši stvarno prisutni revolucionarni proleterski majoritet partije. Gdje njega još nema, ne mogu ga nadomjestiti ni najrigorozniji paragrafi na papiru.

Ipak priliv građanskih elemenata, kao što smo rekli, nipošto nije jedini izvor oportunističkog strujanja u socijaldemokraciji. Drugi izvor nalazi se, naprotiv, u biću same socijaldemokratske borbe, u njezinim unutrašnjim proturječnostima. Svjetskohistorijsko napredovanje proletarijata do pobjede proces je osobit po tomu što tu, prvi put u povijesti, narodne mase same, i protiv svih vladajućih klasa, provode svoju volju, ali je moraju postaviti s onu stranu današnjeg društva, vrhu njega. Ali tu volju mase mogu, u drugu ruku, oblikovati jedino u svakodnevnoj borbi s postojećim poretkom, dakle samo u okviru njega. Sjedinjenje velike narodne mase s ciljem koji premašuje čitav postojeći poredak, sje-

dinjenje svakodnevne borbe s revolucionarnim preobražajem, to je dijalektička proturječnost socijaldemokratskog pokreta koji se mora u čitavom razvojnem toku dosljedno probijati između dviju hridi: između napuštanja masovnog karaktera s jedne strane i napuštanja zadaća krajnjeg cilja s druge, između svođenja na sektu i pada u građanski reformistički pokret.

Stoga je posve nehistorična iluzija misliti kako je moguće jednom za svagda unaprijed osigurati da socijaldemokratska taktika ima revolucionarni smisao, da se radnički pokret može jednom za svagda očuvati od oportunističkih zastranjenja. Doduše, Marxovo učenje pruža uništavajuće oružje protiv svih osnovnih tipova oportunističkog mišljenja. Ali budući da je socijalistički pokret upravo masovan pokret, i da hridi što mu prijete ne potječu iz ljudskih glava nego iz društvenih uvjeta, oportunističke se zablude ne mogu unaprijed spriječiti, njih mora, tek nakon što su u praksi poprimile svoj opipljivi oblik, nadvladati — svakako pomoću oružja koje pruža marksizam — sam pokret. Gledan s te strane, oportunizam se pojavljuje i kao proizvod samog radničkog pokreta, kao neizbježan moment njegova povijesnog razvoja. Upravo u Rusiji, gdje je socijaldemokracija još mlada i gdje su politički uvjeti radničkog pokreta tako nenormalni, oportunizam bi zasad mogao u velikoj mjeri proizlaziti i iz tog izvora, iz pipanja i eksperimentiranja s taktikom, iz nužnosti da se sadašnja borba u posve osebnim, besprimjernim prilikama dovede u sklad sa socijalističkim načelima.

Pa ako je tako, onda se čini to čudnijom ideja da se pojava oportunističkih strujanja u samim počecima jednog radničkog pokreta može zabraniti ovakvim ili onakvim tekstom organizacionog statuta. Pokušaj da se oportunizmu stane na put takvim papirnatim sredstvima zaista ne može raniti njega, nego jedino samu socijaldemokraciju, budući da u njoj sputava pulsiranje zdravog života, slabi njezinu otpornu moć ne samo u borbi protiv oportunističkih strujanja nego — što bi također trebalo biti od nekog značenja — i protiv postojećeg društvenog poretka. Sredstvo se okreće protiv svrhe.

Čini nam se, uostalom, da je sugovornik u tom strašljivom nastojanju jednog dijela ruskih socijaldemokrata da tutorstvom sveznajućeg i svuda prisutnog centralnog komiteta očuvaju od posrtanja tako pun nade i životne radosti, uspona željan ruski radnički pokret, i onaj isti subjektivizam koji je već često znao napraviti psinu socijalističkoj misli u Rusiji. Zbilja su smiješne te lakrdije što ih poštovani ljudski subjekt historije rado izvodi podjedno s vlastitim historijskim procesom. Od strane ruskog apsolutizma zgaženo, smrvljeno Ja, revanšira se tako da u svojem revolucionarnom svijetu misli samo sebe stavlja na prijestolje i

proglašuje se svemogućim — u vidu nekog komiteta zavjerenika u ime nepostojeće »narodne volje«. Ali »objekt« se pokazuje jačim, ubrzo trijumfira knuto, budući da se ono iskazalo kao »legitimni« izraz danog stadija historijskog procesa. Napokon se na površini slike kao još legitimnije dijete historijskog procesa pojavljuje — ruski radnički pokret koji upravo najljepše uzima zalet kako bi prvi put u ruskoj povijesti zaista jednom stvorio narodnu volju. Sada se opet »Ja« ruskog revolucionara hitro postavlja naglavce i ponovo se proglašuje svemogućim upravljачem historije — ovoga puta kao najosobnije veličanstvo centralnog komiteta socijaldemokratskog radničkog pokreta. Smioni akrobat pri tomu previđa da je jedini subjekt kojemu sada pripada ta uloga upravljača masovno Ja radničke klase koje posvuda čvrsto ostaje pri tomu da smije praviti vlastite pogreške i samo se učiti historijskoj dijalektici. I napokon, kažimo među sobom otvoreno: Pogreške koje počinja zbiljski revolucionaran radnički pokret historijski su neizmjereno plodnije od nepogrešivosti najboljeg »centralnog komiteta«.

Masovni štrajk, partija i sindikati

Naslov originala

Rosa Luxemburg

MASSENSTREIK, PARTEI UND GEWERKSCHAFTEN

Preveo

HRVOJE SARINIC

I

Gotovo svi dosadašnji spisi i izreke međunarodnog socijalizma o pitanjima masovnog štrajka datiraju iz vremena *prije* ruske revolucije, prvog posve zamašnog eksperimenta s tim borbenim sredstvom. Stoga je i razumljivo da je najveći dio tih spisa i izreka zastario. U njima izraženo shvaćanje u biti stoji na stanovištu Friedricha Engelsa koji je 1873. u svojoj kritici bakunjinističkog pravljenja revolucije u Španjolskoj pisao:

»Opći štrajk u bakunjinističkom je programu poluga koja se pokreće da bi započela socijalistička revolucija. Jednog lijepog jutra svi radnici u svim pogonima jedne zemlje, ili čak cijelog svijeta, obustavljaju rad i tako prisiljavaju posjedničke klase da najkasnije poslije četiri nedjelje ili padnu pod križem ili udare na radnike kako bi onda oni imali pravo da se brane i da tom prilikom cijelo staro društvo bace u smeće. Prijedlog nije ni izdaleka nov; francuski i poslije njih belgijski socijalisti marljivo su od 1848. jahali tog paradnog konja koji je, međutim, porijeklom engleske rase. Za trajanja brzog i burnog razvoja čartizma što je uslijedio poslije krize od 1837, među engleskim se radnicima već 1839. propovijedao »sveti mjesec«, obustava rada u nacionalnom razmjeru (vidi Engles, »Položaj radničke klase«) i to je naišlo na takav odjek da su tvornički radnici sjeverne Engleske u srpnju 1842. pokušali stvar izvesti. — Opći je štrajk igrao veliku ulogu i na ženevskom kongresu pristaša Alijanse 1. rujna 1873, samo su svi priznali da se za to hoće savršena organizacija radničke klase i puna blagajna. A u tom i jest jadać. U jednu ruku vlade, osobito kad ih se ohrabruje suzdržavanjem od politike, nikada neće dati da tako daleko stigne ni organizacija ni kasa radnika, a u drugu će ruku politička zbivanja i presizanja vladajućih klasa pokrenuti oslobađanje radnika daleko prije nego što će proletarijat postići

* Podloga ovog pretiska je 1. izdanje spisa. Dopune iz 2. izdanja dodane su u bilješkama ispod teksta. Stilistički ispravci i male prerade preuzeti su iz 2. izdanja bez primjedbi.

tako idealnu organizaciju i pribaviti tako kolosalne rezervne fondove. A kad bi sve to imao, ne bi mu do cilja ni trebao zaobilazni put općeg štrajka.«¹

Eto argumentacije koja je u narednim desetljećima bila mjerodavna za stanovište međunarodne socijaldemokracije prema masovnom štrajku. Ona je posve okrenuta anarhističkoj teoriji generalnog štrajka, to jest teoriji o generalnom štrajku kao sredstvu za pokretanje socijalne revolucije, nasuprot svakodnevnoj političkoj borbi radničke klase, koje se sredstvo iscrpljuje u slijedećoj jednostavnoj dilemi: ili cjelokupni proletarijat još nije u posjedu moćne organizacije i kase, pa generalni štrajk ne može provesti, ili je već dovoljno snažno organiziran, pa mu generalni štrajk nije potreban. Ta je argumentacija zacijelo tako jednostavna i na prvi pogled tako neoboriva, da je modernom proletarijatu četvrt stoljeća izvrsno služila kao logičko oružje protiv anarhističkih tlapnji i kao pomoćno sredstvo za prenošenje ideje političke borbe u najšire krugove radništva. Veličanstveni napredak radničkog pokreta u svim modernim zemljama tokom posljednjih 25 godina sjajna je potvrda taktike političke borbe koju su Marx i Engels zastupali nasuprot bakunjinizmu, a njemačka socijaldemokracija sa svojom današnjom snagom, svojim mjestom predstraže čitavog međunarodnog radničkog pokreta, uvelike je direktan produkt dosljedne i naglašene primjene te taktike.

Ruska je revolucija, eto, spomenutu taktiku podvrgnula temeljitoj reviziji. Ona je prvi put u povijesti klasnih borbi donijela grandiozno ostvarenje ideje masovnog štrajka i — kao što ćemo kasnije pokazati — dapače generalnog štrajka, pa je tako otvorila novu epohu u razvoju radničkog pokreta. Iz toga zacijelo ne proizlazi da je taktika političke borbe koju su preporučili Marx i Engels, ili njihova kritika anarhizma, bila možda pogrešna. Naprotiv, isti oni misaoni tokovi, iste metode na kojima se zasnivala Marx-Engelsova taktika i također dosadašnja praksa njemačke socijaldemokracije, sada su u ruskoj revoluciji proizveli posve nove momente i nove uvjete klasne borbe. Ruska revolucija, ta revolucija što tvori prvu povijesnu provjeru masovnog štrajka, znači ne samo da čast anarhizma nije spasena, nego da je *anarhizam upravo historijski likvidiran*. Tužno bitisanje na koje je taj duhovni smjer osudilo snažno razvijanje socijaldemokracije u Njemačkoj tokom posljednjih decenija dalo se donekle opravdavati isključivom i dugotrajnom vladavinom razdoblja parlamentarizma. Smjer skrojen samo za »udar« i »direktnu akciju«, »revolucionaran« u posve golom smislu nabadanja na vile, kao da u zavjetrini parlamentarne svakodnevce nije ni mogao drugo nego da postepeno zahiruje, ne bi li tek s povratkom raz-

¹ F. Engels, »Bakunjinisti na djelu. Internacionalno iz narodne države«, str. 20.

doblja direktne otvorene borbe, u uličnoj revoluciji, oživio i razvio svoju unutrašnju snagu. Pogotovo se Rusija učinila prikladnom da postane pokusnim bojištem za junaštva anarhizma. Zemlja u kojoj proletarijat nije imao baš nikakvih političkih prava i gdje mu je organizacija bila krajnje slaba, ta šarena zbrka raznih slojeva naroda s vrlo različitim, zamršeno isprepletenim interesima, slabo obrazovanom narodnom masom, ali zato s krajnjom bestijalnošću vladajućeg režima pri upotrebi sile — sve se to činilo upravo stvorenim da odjednom, možda makar i nakratko, podigne na vlast anarhizam. Napokon, Rusija je i povijesna kolijevka anarhizma. Ipak, Bakunjinovoj domovini bilo je postati grobnicom njegova učenja. Ne samo što u Rusiji anarhisti nisu stajali i ne stoje na čelu pokreta masovnog štrajka; ne samo što se čitavo političko vodstvo revolucionarne akcije pa tako i masovnog štrajka nalazi u rukama socijaldemokratskih organizacija koje ruski anarhisti žučljivo napadaju kao »građansku partiju«, ili dijelom u rukama takvih socijalističkih organizacija što su manje-više pod utjecajem socijaldemokracije i bliske njoj, poput terorističke partije »socijalista-revolucionara« — nego anarhisti uopće ne egzistiraju kao ozbiljan politički smjer u ruskoj revoluciji. Samo u jednom litvanskom gradiću gdje su prilike osobito teške — šarolik nacionalni sastav, pretežno rascjepkani mali pogoni, proletarijat na vrlo niskoj razini — u *Bjalistoku*, nalazi se među sedam ili osam različitih revolucionarnih grupa i šačica nedoraslih »anarhista« koja svim snagama doprinosi konfuziji i zbrci među radništvom; i napokon, poneka grupica takva soja primjećuje se i u *Moskvi* i možda još u dva do tri grada. Samo, izuzevši tih nekoliko »revolucionarnih« grupa, koja je sada za pravo uloga anarhizma u ruskoj revoluciji? To, da je anarhizam reklamni natpis običnih kradljivaca i pljačkaša; pod firmom »anarho-komunizma« vrši se velik dio onih bezbrojnih krađa i pljački nad privatnicima koje se poput mutnog vala pojavljuju u svakoj depresiji i momentanoj defanzivi revolucije. Anarhizam nije u ruskoj revoluciji postao teorijom borbenog proletarijata, nego ideološkom firmom kontrarevolucionarnog lumpenproletarijata koji poput jata morskih pasa vrvi iza ratnog broda revolucije. Na tomu se, eto, i završila povijesna karijera anarhizma.

U drugu ruku, masovni štrajk u Rusiji nije bio stvoren kao sredstvo kojim bi se, uz zaobilaženje političke borbe radničke klase i specijalno parlamentarizma, teatarskim udarom odjednom uskočilo u socijalnu revoluciju, nego kao sredstvo kojim se za proletarijat tek stvaraju uvjeti dnevne političke borbe i osobito parlamentarizma. Revolucionarnu borbu u Rusiji, u kojoj se kao najvažnije oružje primjenjuju masovni štrajkovi, radni narod i u prvom redu proletarijat vodi upravo radi onih političkih prava i uvjeta čiju su nužnost i značenje u borbi za emancipaciju rad-

ničke klase prvi dokazali Marx i Engels i koje su u Internacionali oni svom snagom zastupali nasuprot anarhizmu. Tako je historijska dijalektika, stijena na kojoj počiva učenje Marxova socijalizma, donijela sa sobom to da je danas anarhizam, s kojim je ideja masovnog štrajka bila nerazdvojno povezana, dospio u sukob sa samom praksom masovnog štrajka, dok se naprotiv masovni štrajk, osporavan jer da je u suprotnosti s političkom djelatnošću proletarijata, danas pokazao najmoćnijim oružjem političke borbe za politička prava. Kada dakle ruska revolucija zahtijeva temeljitu reviziju starog stanovišta marksizma prema masovnom štrajku, onda je i opet samo marksizam onaj čije opće metode i gledišta pri tomu u novom liku odnose pobjedu. Moorova dragana može umrijeti samo od Moorove ruke.

II

Prva revizija koja u pitanju o masovnom štrajku proizlazi iz događaja u Rusiji odnosi se na opće *shvaćanje* problema. Zasad i gorljivi zagovornici »pokušaja s masovnim štrajkom« u Njemačkoj tipa Bernsteina, Eisnera i drugih, i striktni protivnici takva pokušaja koje u sindikalnom taboru zastupa primjerice Bömelburg, stoje u osnovi na tlu istog, i to anarhističkog shvaćanja. Prividno suprotni polovi, osim što se uzajamno isključuju, i tu, kao i uvijek, istodobno jedan drugoga također uvjetuju i dopunjuju. U anarhističkom je načinu mišljenja, naime, spekuliranje neposredno s »velikim darmarom«, sa socijalnom revolucijom, samo izvanjska i nebitna značajka. U njemu je bitno u cjelini apstraktno, nehistorijsko promatranje masovnog štrajka kao i uopće svih uvjeta proletrske borbe. Za anarhiste postoje kao materijalne pretpostavke njihovih »revolucionarnih« spekulacija samo dvije stvari: kule u zraku i pored toga još dobra volja i hrabrost da se čovječanstvo izbavi iz današnje kapitalističke doline suza. Iz rezoniranja u kulama u zraku već je prije 60 godina proizišlo da je masovni štrajk najbrže, najsigurnije i najlakše sredstvo kojim se daje izvesti skok u bolju socijalnu onostranost. Iz spekulacije u tim istim kulama u zraku proizlazi u najnovije vrijeme da je sindikalna borba jedina prava »direktna akcija masa« i stoga jedina revolucionarna borba — to je, kao što je poznato, najnoviji hir francuskih i talijanskih »sindikalista«. Pri tomu je svagda bilo za anarhizam fatalno to što borbene metode improvizirane u kulama u zraku nisu bile samo račun bez krčmara, to jest čiste utopije, nego su se one, ne vodivši računa upravo o prezrenoj zloj stvarnosti, u toj zloj stvarnosti najčešće neočekivano praktički pretvarale iz revolucionarnih spekulacija u služinčad reakcije.

Na istom tom tlu apstraktnog, nehistorijskog načina gledanja stoje, međutim, danas jednako oni koji bi htjeli u Njemačkoj uskoriti, određenog datuma, po odluci nekog rukovodstva, započeti s masovnim štrajkom, kao i oni koji poput kelnskog kongresa sindikata hoće problem masovnog štrajka ukloniti s lica zemlje zabranom njegova »propagiranja«. Oba smjera polaze od zajedničke, čisto anarhističke predodžbe da je masovni štrajk puko tehničko sredstvo borbe, da ga se može po miloj volji i u najboljem uvjerenju »odlučivati« ili pak »zabranjivati«, da je to neka vrsta džepnog nožića koji se u pripremi preklopljen drži u džepu »za svaki slučaj« pa se može po odluci otvoriti i upotrijebiti. Protivnici masovnog štrajka svojataju, doduše, zaslugu da upravo oni uzimaju u obzir materijalne uvjete današnje situacije u Njemačkoj, nasuprot »romantičarima revolucije« koji lebde u zraku i uopće ne žele računati s krutom stvarnošću, njezinim mogućnostima i nemogućnostima. »Činjenice i brojke, brojke i činjenice!« viču ti protivnici masovnog štrajka poput mistera Grandgrinda u Dickensovim »Teškim vremenima«. Ono što sindikalni protivnici masovnog štrajka razumiju pod »historijskim tlom« i »materijalnim uvjetima« dva su momenta: s jedne strane slabost proletarijata, s druge strane snaga prusko-njemačkog militarizma. Nezadovoljavajuće radničke organizacije i zalihe u kasi i impozantne pruske bajunete, to su »činjenice i brojke« na kojima u danom slučaju ti sindikalni rukovodioci temelje svoju praktičnu politiku. Da, sindikalne kase i pruske bajunete doista su, nema sumnje, vrlo materijalne i vrlo historijske pojave, samo, na njima bazirano shvaćanje nije historijski materijalizam u smislu Marxa, nego policijski materijalizam u smislu Puttkamera. I zastupnici kapitalističke policijske države također jako računaju, i to isključivo s prisutnom stvarnom snagom organiziranog proletarijata, kao i s materijalnom snagom bajunete, pa iz usporedbe njihovih brojki još uvijek izvlače umirujući zaključak: revolucionarni radnički pokret stvaraju pojedini smutljivci i huškači, dakle mi u liku zatvora i bajunete imamo dostatno sredstvo da zagošpodarimo nemilim »prolaznim pojavama«.

Klasno svjesno njemačko radništvo davno je shvatilo humor u policijskoj teoriji prema kojem je čitav moderni radnički pokret umjetni, proizvoljni proizvod šačice besavjesnih »smutljivaca i huškača«.

Ali posve je jednako tomu i shvaćanje koje se ispoljuje kada nekoliko valjanih drugova sastavi kolonu dobrovoljnih noćobdija da bi ona njemačko radništvo odvratila od rabote nekolicine »romantičara revolucije« i od njihove »propagande masovnog štrajka«; ili kada po drugoj strani larmoajantnu (rasplakanu) kampanju zgražanja insceniraju oni koji misle da je izbijanje masovnog štrajka u Njemačkoj izigrano putem nekakvih »povjer-

ljivih« dogovora između predsjedništva partije i generalne komisije sindikata. Kad bi to ovisilo o zapaljivoj »propagandi« romantičara revolucije ili o povjerljivim ili javnim zaključcima partijskog vodstva, ne bismo do sada imali u Rusiji ni jednog jedinog masovnog štrajka. Ni u jednoj se zemlji, kao što sam već istaknula u »Sächsische Arbeiterzeitung«, nije tako malo mislilo na »propagiranje« ili čak »diskutiranje« masovnog štrajka kao u Rusiji. A pojedinačni slučajevi u kojima je rusko partijsko predsjedništvo donosilo zaključke i dogovore kojima se masovni štrajk doista proklamirao po njegovom vlastitom nahođenju, kao na primjer pri posljednjem pokušaju u kolovozu ove godine poslije raspuštanja Dume, gotovo su se potpuno izjalovili. Ako nas dakle ruska revolucija uči išemu, onda prije svega tomu da se masovni štrajk ne »pravi« umjetno, ne »zaključuje« u nepoznato, ne »propagira«, nego da je on historijska pojava koja u određenom trenutku historijskom nužnošću proizlazi iz socijalnih odnosa.

Problem se, dakle, ne može ni obuhvatiti ni raspraviti apstraktnim diskusijama o mogućnosti ili nemogućnosti, korisnosti ili štetnosti masovnog štrajka, nego se to može jedino istraživanjem onih momenata i onih socijalnih odnosa iz kojih masovni štrajk u sadašnjoj fazi klasne borbe izrasta, drugim riječima: ne *subjektivnim rasuđivanjem* o masovnom štrajku sa stanovišta poželjnog, nego *objektivnim istraživanjem* izvora masovnog štrajka sa stanovišta historijski nužnog.

U zračnim prostranstvima apstraktne logičke analize dade se istom snagom dokazati jednako apsolutna nemogućnost i siguran poraz, kao i potpuna mogućnost i nesumnjiva pobjeda masovnog štrajka. I stoga je vrijednost dokaza u oba slučaja jednaka, to jest nikakva. Otuda je osobito strah od »propagiranja« masovnog štrajka, koji je doveo čak do formalnih prokletstava nad tobožnjim počiniteljima tog zločina, samo proizvod nezgrapnog *qui pro quoa* (nesporazuma). »Propagirati« apstraktno masovni štrajk kao sredstvo borbe jednako je nemoguće kao što je nemoguće »propagirati« revoluciju. »Revolucija« kao i »masovni štrajk« pojmovi su koji sami za sebe znače puki vanjski oblik klasne borbe, koji imaju smisao i sadržaj jedino u vezi s posve određenom političkom situacijom.

Kad bi se netko poduhvatio da iz masovnog štrajka uopće, kao oblika proleterske akcije, učini predmet prave agitacije, kad bi s tom »idejom« pošao od kuće do kuće ne bi li za nju malo-pomalo pridobio radništvo, bio bi to isto tako dokon ali i isprazan i bljutav posao kao kad bi netko htio ideju revolucije ili borbe na barikadama pretvoriti u predmet posebne agitacije. Masovni štrajk sada je u središtu zanimanja njemačkog i međunarodnog radništva zato što je on novi oblik borbe i stoga siguran simptom

duboke unutrašnje promjene u klasnim odnosima i u uvjetima klasne borbe. To svjedoči da se zdrav revolucionarni instinkt i živahna inteligencija njemačke proleterske mase — bez obzira na tvrdokoran otpor svojih sindikalnih vođa — obraća novom problemu s toplim interesom. Samo, tom interesu, toj plemenitoj intelektualnoj žeđi i težnji radnika za revolucionarnim djelima ne može se udovoljiti tako da ih se časti apstraktnom mozgovnom gimnastikom o mogućnosti ili nemogućnosti masovnog štrajka, nego tako da im se razjasni razvoj ruske revolucije, međunarodno značenje te revolucije, zaoštavanje klasnih suprotnosti u zapadnoj Evropi, daljnje političke perspektive klasne borbe u Njemačkoj, uloga i zadaće mase u borbama što dolaze. Samo će u tom obliku diskusija o masovnom štrajku dovesti do toga da se duhovni horizont proletarijata proširi, njegova klasna svijest izoštri, njegov način mišljenja produbi i njegova djelotvorna snaga očeliči.

Ali, gledajući s tog stanovišta, u punoj se mjeri vidi kako je smiješan i onaj sudski proces što ga priređuju protivnici »revolucionarne romantike« onima koji se pri raspravi problema ne pridržavaju doslovnog teksta jenske rezolucije. Ta rezolucija svakako još zadovoljava »praktične političare« jer oni masovni štrajk povezuju prvenstveno sa sudbinom općeg prava glasa koje, kao što oni vjeruju, može donijeti dvoje: prvo, da se masovnom štrajku zadrži čisto defanzivni karakter, drugo, da se sam masovni štrajk podredi parlamentarizmu, da se pretvori u puki privjesak parlamentarizma. Međutim, u vezi s tim prava je srž jenske rezolucije u tomu što bi pri sadašnjem stanju u Njemačkoj atentat vladajuće reakcije na pravo parlamentarnih izbora najvjerojatnije mogao označiti trenutak i signalizirati početak razdoblja burnih političkih borbi u kojima će se u Njemačkoj kao borbeno sredstvo ponajprije primjenjivati masovni štrajk. Samo, htjeti da se tekstom rezolucije jednog partijskog kongresa suzi i omeđi socijalni domet i historijski prostor masovnog štrajka kao pojave i kao problema klasne borbe, pothvat je jednak onoj zabrani diskusije koju je donio kelnski sindikalni kongres. U Rezoluciji jenskog kongresa partije njemačka je socijaldemokracija oficijelno zauzela stav prema dubokoj promjeni koju je izvršila ruska revolucija u međunarodnim uvjetima proleterske klasne borbe i objavila je svoju sposobnost da se revolucionarno razvija i prilagođuje novim zahtjevima predstojeće faze klasnih borbi. U tomu je vrijednost jenske Rezolucije. A o praktičkoj primjeni masovnog štrajka u Njemačkoj odlučit će historija, kao što je o tomu odlučila u Rusiji, historija u kojoj je socijaldemokracija doduše važan faktor, ali samo *jedan* od mnogih faktora.

Masovni štrajk, onaj koji najčešće ima u vidu sadašnja diskusija u Njemačkoj, vrlo je jasno i jednostavno zamišljena, oštro ocrtana zasebna pojava. Govori se isključivo o političkom masovnom štrajku. Pri tomu se misli na jednokratnu grandioznu obustavu rada od strane industrijskog proletarijata, poduzetu u nekom političkom povodu od najvećeg domašaja, i to na osnovi pravodobnog sporazuma između partijskih i sindikalnih instanci, pa se ta obustava zatim provodi u duhu discipline i najvećeg reda, i u najljepšem se redu prekida na pravodobno dani znak vodećih instanci, pri čemu je unaprijed određeno kako će se regulirati potpore, troškovi, odricanja, ukratko, čitava materijalna bilanca masovnog štrajka.

Ako sada tu teorijsku shemu usporedimo sa zbiljskim masovnim štrajkom kakav se već pet godina pojavljuje u Rusiji, moramo kazati da predodžbi što se nalazi u središtu njemačke diskusije ne odgovara gotovo ni jedan jedini od mnogih masovnih štrajkova do kojih je tamo došlo, i da u drugu ruku masovni štrajkovi u Rusiji iskazuju takvu raznolikost svakojakih svojih vidova te uopće nije moguće govoriti o »pravom« masovnom štrajku, o apstraktnom shematskom masovnom štrajku. Svi momenti masovnog štrajka, pa i njegov karakter, ne samo da su različiti u raznim gradovima i pokrajinama carevine, nego se prije svega njihov opći karakter više puta u toku revolucije mijenjao. Masovni štrajkovi u Rusiji imaju svoju određenu historiju koja se i dalje stvara. Tko dakle govori o masovnom štrajku u Rusiji, mora prije svega imati u vidu njegovu historiju.

Sadašnje tako rekuć oficijelno razdoblje ruske revolucije s pravom datira od ustanka petrogradskog proletarijata 22. siječnja 1905, od one povorke 200.000 radnika pred carskim dvorom koja se svršila strahovitim krvoprolićem. Krvavi masakr u Petrogradu bio je, kao što znamo, signal za izbijanje prve goleme serije masovnih štrajkova koja je u nekoliko dana preplavila cijelu Rusiju i prenijela jurišni zov revolucije iz Petrograda u svaki kutak carevine i u najšire slojeve proletarijata. Ali i petrogradski ustanak od 22. siječnja bio je samo krajnji moment masovnog štrajka s kojim je prije toga proletarijat carske prijestolnice započeo siječnja 1905. Taj januarski masovni štrajk u Petrogradu odigrao se, opet, nesumnjivo pod neposrednim dojmom onoga golemog generalnog štrajka koji je nedugo prije, u prosincu 1904, izbio na Kavkazu u Bakuu, i od kojeg je neko vrijeme cijeloj Rusiji zastajao dah. Ali, decembarski događaji u Bakuu nisu, sa svoje strane, bili drugo do posljednjeg i snažnog izdanka onih silnih masovnih štrajkova što su poput periodičnih potresa prodrmali južnu Rusiju u 1903. i 1904. godini i kojih je prolog bio masovni štrajk u

Batumu (na Kavkazu) u ožujku 1902. Napokon, taj prvi pokret masovnih štrajkova u neprekidnom lancu sadašnjih revolucionarnih erupcija udaljen je samo četiri do pet godina od velikog generalnog štrajka petrogradskih tekstilnih radnika u 1896. i 1897. godini, pa ako se, gledano izvana, i čini da taj pokret odjeljuje od današnje revolucije nekoliko godina prividnog primirja i krute reakcije, ipak za svakoga tko pozna unutrašnji politički razvoj ruskog proletarijata do današnjeg stupnja njegove klasne svijesti i njegove revolucionarne energije, povijest sadašnjeg razdoblja masovnih borbi počinje s onim petrogradskim generalnim štrajkovima. Oni su za problem masovnog štrajka važni već i stoga što u jezgri sadrže upravo sve glavne momente kasnijih masovnih štrajkova.

Isprva je petrogradski generalni štrajk 1896. izgledao kao čisto ekonomska parcijalna borba oko nadnica. Njegovi su uzroci bili u nesnosnim radnim uvjetima prelaca i tkalaca u Petrogradu: 13, 14 i 15-satno radno vrijeme, bijedne akordne tarife i čitava lista najgorih poduzetničkih šikaniranja. Ipak, taj su položaj tekstilni radnici dugo podnosili strpljivo, sve dok jedna naoko sitna okolnost nije prevršila mjeru. Naime, u svibnju 1896. obavljena je krunidba današnjeg cara Nikolaja II, koja se dvije godine odgađala od straha pred revolucionarima, pa su u tom povodu petrogradski poduzetnici iskazali svoju patriotsku gorljivost tako što su svojim radnicima dali trodnevni prisilni dopust, pri čemu začudo ipak nisu htjeli za ta tri dana isplatiti nadnice. Opljačkani radnici su se pokrenuli. Na savjetovanju kojih 300 radnika u parku Katarinina dvorca zaključeno je da se štrajka, i formulirani su zahtjevi: 1. isplata nadnica za dane krunidbe; 2. radno vrijeme od deset i po sati; 3. povišenje akordnih tarifa. To se zbilo 24. svibnja. Poslije nedjelje dana mirovale su sve tkaonice i predionice a 40.000 radnika našlo se u generalnom štrajku. Danas taj događaj, mjereno silnim masovnim štrajkovima u revoluciji, može izgledati kao sitnica. U politički zamrznutoj *tadašnjoj* Rusiji, generalni je štrajk bio nešto nečuveno, sam on bio je čitava revolucija u malom. Počeli su, naravno, najbrutalniji progoni, oko 1000 radnika uhapšeno je i prognano svojim rodnim kućama, a generalni je štrajk ugušen.

Već tu vidimo sve osnovne crte kasnijih masovnih štrajkova. Neposredan povod pokretu bio je posve slučajna, čak drugorazredna, njegovo pak izbijanje elementarno; ali u tomu što je do pokreta došlo, pokazali su se plodovi višegodišnje agitacije socijaldemokracije, a u toku generalnog štrajka stajali su socijaldemokratski agitatori na čelu pokreta, vodili ga i iskorištavali za živu revolucionarnu agitaciju. Dalje: štrajk je izvanjski bio puka ekonomska tarifna borba, samo, stav vlade i agitacija socijaldemokracije pretvorili su ga u političku pojavu prvog reda. I

napokon: štrajk je bio ugušen, radnici su pretrpjeli »poraz«. Ali već u siječnju slijedeće godine, 1897, petrogradski su tekstilni radnici još jednom ponovili generalni štrajk i tada izborili izvrstan uspjeh: zakonsko uvođenje radnog vremena od jedanaest i pol sati u cijeloj Rusiji. A još mnogo važniji uspjeh bio je: dok se onaj prvi generalni štrajk u 1896. godini održao bez i najmanjeg traga organizacije i štrajkaških blagajni, sada u pravoj Rusiji počinje intenzivna sindikalna borba koja se iz Petrograda ubrzo širi po ostaloj zemlji, i socijaldemokratskoj agitaciji i organizaciji otvara posve nove izgleda, pa se tako u narednom razdoblju prividnog grobnog muka nevidljivim krtičjim radom priprema proleterska revolucija.

Kavkaski štrajk u ožujku 1902. izbio je zbog čisto ekonomskih, parcijalnih, premda i posve drugačijih momenata, kao i onaj štrajk 1896. Kavkaski štrajk u vezi je s teškom industrijskom i trgovinskom krizom u Rusiji što je prethodila japanskom ratu i zajedno s njim bila naj snažniji faktor počinjanja revolucionarnog vrenja. Kriza je izazvala enormnu nezaposlenost koja je hranila agitaciju u proleterskoj masi i stoga je vlada, da bi u radničkoj klasi uvela mir, naumila »suvišne ruke« prisilno transportirati u njihova rodna mjesta. Upravo ta mjera, koja je trebala pogoditi oko 400 radnika na petrolejskim poljima, izazvala je u Batumu masovni protest koji je doveo do demonstracija, hapšenja, masakra i napokon do političkog procesa u kojem su čisto ekonomske, parcijalne stvari odjednom postale politički i revolucionarni događaj. Odjek štrajka u Batumu, proteklog »bez ikakva rezultata« i poraženog, izazvao je niz revolucionarnih masovnih demonstracija radnika u Njižnjem Novgorodu, u Saratovu, u drugim gradovima, dakle snažan prodor općeg vala revolucionarnog gibanja.

Već u studenom 1902. slijedio je prvi pravi revolucionarni odjek u liku generalnog štrajka u Rostovu na Donu. Povod tom pokretu dala su trvenja oko nadnica po radionicama Vladikavkaske željeznice. Uprava je htjela nadnice sniziti, našto je Donski komitet socijaldemokracije izdao proglas s pozivom na štrajk i s ovim zahtjevima: devetsatni radni dan, poboljšanje nadnica, ukiđanje kazni, otpuštanje omraženih inženjera itd. Sve željezničke radionice obustavile su rad. Njima su se ubrzo pridružila sva ostala zanimanja i odjednom je u Rostovu zavladao dotada neviđeno stanje: sav tvornički rad miruje, ali zato iz dana u dan 15.000 do 20.000 radnika održava na otvorenom monstr-mitinge, katkada opkoljene kordonom Kozaka, pri čemu socijaldemokratski narodni govornici prvi put istupaju otvoreno, drže vatrene govore o socijalizmu i političkoj slobodi, koji se primaju s golemim oduševljenjem, šire se desetine tisuća revolucionarnih leta-

ka. Sred krute apsolutističke Rusije proletarijat Rostova osvaja prvi put svoje pravo zborovanja, svoju slobodu govora, na juriš. Dakako da ni to ne prolazi bez masakra. Trvenja oko nadnica po vladikavkavskim željezničkim radionicama za nekoliko su dana izrasla u politički generalni štrajk i u revolucionarnu uličnu borbu. U odjek odmah je uslijedio još jedan generalni štrajk, na stanici Tihoreckaja te iste željeznice. I tu je došlo do masakra, zatim do procesa, pa se i Tihoreckaja kao epizoda ukopčala u neprekidni lanac revolucionarnih momenata. Proljeće 1903. daje odgovor na poraze štrajkova u Rostovu i Tihoreckoj: čitav jug Rusije nalazi se u svibnju, lipnju i srpnju u plamenu. Baku, Tiflis, Batum, Jelisavetgrad, Odesa, Kijev, Nikolajev, Jekaterinoslav, doslovno stoje u generalnom štrajku. Ali ni tu pokret ne nastaje po nekom unaprijed sastavljenom planu u nekom centru, on se slijeva iz pojedinih točaka, svake s drugim povodom, s drugačijim oblicima. Započinje *Baku*, gdje se više parcijalnih tarifnih borbi pojedinih tvornica i grana napokon slijeva u jedan generalni štrajk. U *Tiflisu* počinje štrajkati 2000 trgovačkih namještenika čije je radno vrijeme od šest sati ujutro do jedanaest sati navečer; svi oni 4. srpnja u 8 sati navečer napuštaju dućane i u povorci prolaze gradom kako bi zatražili od vlasnika da zatvore radnje. Pobjeda je potpuna: trgovački namještenici osvajaju radno vrijeme od osam do osam, njima se odmah priključuju sve tvornice, radionice, uredi. Novine ne izlaze, tramvajski promet može se odvijati samo pod zaštitom vojske. — U *Jelisavetgradu* počinje 10. srpnja u svim tvornicama štrajk s čisto ekonomskim zahtjevima. Oni se najvećma odobravaju, i tada, 14. srpnja štrajk prestaje. Samo dvije nedjelje kasnije on izbija ponovo; ovoga puta parolu daju pekari, slijede ih klesari, stolari, bojadisari, mlinarski radnici a napokon i opet svi tvornički radnici. — U *Odesi* pokret počinje tarifnom borbom u koju su vladini agenti upleli »legalno« radničko udruženje osnovano prema programu čuvenog žandara Subatova. Dijalektika historije i opet je ulučila priliku da izvede zgodnu pakosnu psinu: ekonomske borbe prijašnjeg razdoblja — među njima veliki petrogradski generalni štrajk 1896. — rusku su socijaldemokraciju zaveli na pretjerivanje s takozvanim »ekonomizmom«, pa je tako ona među radništvo pripremila tlo za demagošku rabotu Subatova. Ali nakon nekog vremena velika je revolucionarna struja okrenula brodić s lažnom zastavom i prisilila ga da plovi upravo na čelu revolucionarne proletherske flotile. Subatovljeva su udruženja dala u proljeće 1904. parolu za veliki generalni štrajk u Odesi, kao što su je dala i u siječnju 1905. za generalni štrajk u Petrogradu. Radnici u Odesi koje je bila uspavala tlapnja o iskrenom prijateljstvu vlade prema radnicima i njezinoj simpatiji za čisto ekonomsku borbu, odjednom su zaželjeli da to prokušaju i članove Subatovljeva »radničkog udruženja« prisilili da u jednoj tvornici proglase štrajk zbog najskromnijih zahtjeva. Njih su poduzetnici na to

naprosto izbacili na ulicu, a kada su oni od vođa udruženja zatražili obećanu zaštitu vlasti, gazda se ispario i ostavio radnike u divljem vrenju. Ubrzo su na čelo stali socijaldemokrati i štrajkaški se pokret proširio u druge tvornice. Prvog srpnja štrajka 2500 željezničkih radnika, 4. srpnja stupaju u štrajk lučki radnici, radi podizanja nadnica od 80 kopjejkki na 2 rublja i skraćivanja radnog vremena za pola sata. Šestog srpnja pokretu se priključuju mornari. Trinaestog srpnja počinje napuštati rad tramvajsko osoblje. Tada se održava zbor svih štrajkaša, 7000 do 8000 ljudi; stvara se povorka koja ide od tvornice do tvornice rastući poput lavine, upućuje se već kao mnoštvo od 40.000 do 50.000 ljudi u luku da bi tamo obustavila svaki rad. Ubrzo u cijelom gradu vlada generalni štrajk. — U *Kijevu* 21. srpnja počinje obustava rada u željezničkim radionicama. I tu je neposredan povod u bi-jednim uvjetima rada, pa se postavljaju tarifni zahtjevi. Drugog dana primjer slijede lijevaonice. Zatim se 23. srpnja zbiva incident koji daje znak za generalni štrajk. U noći su uhapšena dva delegata željezničkih radnika; štrajkaši zahtijevaju da se oni smješta puste, a kada to nije ispunjeno, zaključuju da vlakove ne puste iz grada. Na kolodvoru sjedaju po tračnicama svi štrajkaši sa ženama i djecom — more ljudskih glava. Prijeti se pušćanim plotunima. Radnici otkrivaju grudi i viču: »Pucajte!« Na goloruku masu što sjedi po tračnicama ispaljen je plotun i na tlu ostaje 30 do 40 leševa, među njima žene i djeca. Na tu vijest istoga dana diže se u štrajk cijeli Kijev. Leševe poginulih masa podiže i nosi u beskrajnoj povorci. Zborovi, govori, hapšenja, tu i tamo ulične borbe — Kijev je sred revolucije. Pokret se brzo svršava; ali pri tomu su tiskarski radnici dobili skraćenje radnog vremena za jedan sat i povišicu nadnice za jedan rubalj; u jednoj tvornici kvasa uveden je osamsatni radni dan; željezničke su radionice po odluci ministarstva zatvorene; druge grane dalje su vodile parcijalne štrajkove za svoje zahtjeve. — U *Nikolajevu* generalni štrajk izbija pod neposrednim utiskom vijesti iz Odeše, Bakua, Batuma i Tiflisa, unatoč otporu socijaldemokratskog komiteta koji je izbijanje pokreta htio odgoditi do trenutka kada je vojska trebala otići iz grada na manevre. Masa se nije dala zadržati; jedna je tvornica počela, štrajkaši su krenuli od radionice do radionice, otpor vojske samo je dolio ulja na vatru. Ubrzo su se stvorile masovne povorke s revolucionarnim pjesmama, koje su sa sobom povukle sve radnike, namještenike, tramvajsko osoblje, muškarce i žene. Rad je potpuno mirovao. — U *Jekaterinoslavu* 5. su kolovoza počeli štrajkati pekari, 7. radnici željezničkih radionica, zatim sve ostale tvornice; 8. kolovoza prestaje tramvajski promet, novine ne izlaze. — Tako je u ljetu 1903. nastao grandiozni generalni štrajk južne Rusije. Iz mnogih malih kanala parcijalnih ekonomskih borbi i malih »slučajnih« događaja on se ubrzo slio u silno more i pretvorio čitav jug carevine na nekoliko nedjelja u bizarnu revolucionarnu radničku republi-

ku. »Bratski zagrljaji, ushićeni i oduševljeni poklici, slobodarske pjesme, radostan smijeh, humor i veselje odzvanjali su u mnoštvu tisuća ljudi koje se od jutra do mraka talasalo gradom. Raspoloženje je bilo povišeno. Gotovo se moglo pomisliti da je na Zemlji započeo nov bolji život. Duboko ozbiljna, istodobno idilična, dirljiva slika...« Tako je tada pisao dopisnik liberalnog »Osvo-bođenija« gospodina Petra von Struvea.

Godina 1904. odmah je u početku donijela sa sobom rat i kratkotrajni predah u pokretu masovnih štrajkova. Najprije je zemlju prekrrio mutan val »patriotskih« demonstracija koje je upriličila policija. Carskoslužbeni šovinizam na neko je vrijeme »liberalno« građansko društvo posve položio na tlo. Socijaldemokracija ipak uskoro ponovo osvaja bojno polje; policijskim demonstracijama patriotskog lumpenproletarijata suprotstavljaju se revolucionarne radničke demonstracije. Sramotni porazi carske vojske napokon bude iz narkoze i liberalno društvo; počinje era liberalskih i demokratskih kongresa, banketa, govora, adresa i manifesta. Apsolutizam, privremeno potišten zbog poniženja u ratu, u svojoj rastrojnosti pušta gospodi neka im bude, a ona već vide nebo puno liberalskih gusala. Pola godine politički proscenij drži u posjedu građanski liberalizam, proletarijat staje u sjenu. Samo, apsolutizam se sa svoje strane poslije duže depresije pribire, kamarila prikuplja svoje snage, i jedan jedini jači topot kozačkih čizama tjera u prosincu čitavu liberalsku akciju u mišju rupu. Banketi, govori, kongresi, kratkim se putem zabranjuju kao »drski prohtjevi« i liberalizam se odjednom zatiče u škripcu. Ali upravo ondje gdje se završava nit liberalizma, počinje akcija proletarijata. U prosincu 1904. izbija na podlozi nezaposlenosti grandiozni generalni štrajk u Bakuu: radnička klasa ponovo je na bojnopolju. Kad je govorenje bilo zabranjeno i kad je zanijemilo, započeo je ponovo rad. U Bakuu je socijaldemokracija vladala nekoliko tjedana sred generalnog štrajka kao neograničeni gospodar situacije i svojevrсни decembarski događaji na Kavkazu bili bi pobudili golemu pažnju da ih nije tako rapidno preplavila rastuća plima revolucije koju su pognali upravo ti događaji. Fantastične, nerazbistrene vijesti o generalnom štrajku u Bakuu još nisu bile ni doprle do svakog kutka carevine, kada je u siječnju 1905. masovni štrajk izbio u *Petrogradu*.

I tu je, kao što znamo, povod bio sitan. Dva radnika Putilovljevih fabrika bila su otpuštena zbog svoje pripadnosti legalnom Subatovljevu udruženju. To kažnjavanje izazvalo je 16. siječnja štrajk solidarnosti svih 12.000 radnika tih tvornica. U povodu štrajka socijaldemokrati su počeli živo agitirati da se zahtjevi prošire i isposlovali su da se zatraži osamsatni radni dan, pravo udruživanja, sloboda govora i štampe itd. Hitro je objavljeno ostalim proleterima da među putilovskim radnicima vrije i za nekoliko

dana našlo se u štrajku 140.000 radnika. Zajednička savjetovanja i burne rasprave doveli su do izrade one proleterske povelje građanskih sloboda, s osamsatnim radnim danom na čelu, s kojom je 22. siječnja 200.000 radnika krenulo pod vodstvom svećenika Gapona pred carski dvor. Konflikt zbog dva kažnjena putilovska radnika pretvorio se za nedjelju dana u prolog najsilnijoj revoluciji novoga vijeka.

Događaji što su neposredno slijedili, poznati su: petrogradsko krvoproliće izazvalo je u siječnju i veljači po svim industrijskim središtima i gradovima Rusije, Poljske, Litve, baltičkih pokrajina, Kavkaza, Sibirije, na sjeveru i na jugu, na zapadu i na istoku goleme masovne štrajkove i generalne štrajkove. Samo, gledani izbliza, masovni se štrajkovi sada pojavljuju u drugačijem obliku nego u dotadašnjem razdoblju. Ovoga puta svugdje su s pozivima prednjačile socijaldemokratske organizacije; svugdje se kao razlog i svrha generalnog štrajka izričito navodila revolucionarna solidarnost s petrogradskim proletarijatom; posvuda je istodobno bilo i demonstracija, i govora, i borbi s vojskom. Ipak, ni tu nije bilo govora o nekom unaprijed sastavljenom planu, jer pozivi partije jedva da su uzabili držati korak sa spontanim dizanjem mase; jedva da su stizali formulirati lozinke mase koja je jurila naprijed. Zatim: prijašnji masovni i generalni štrajkovi nastajali su iz pojedinačnih tarifnih borbi što su se stapale, pa se u općem raspoloženju revolucionarne situacije i pod dojmom socijaldemokratske agitacije rapidno pretvarale u političke zborove; ekonomski moment i sindikalna rascjepkanost bila su polazišta, a obuhvatna klasna akcija i političko vodstvo krajnji rezultat. Sada je kretanje obratno. Januarski i februarski generalni štrajkovi izbili su kao već unaprijed jedinstvena revolucionarna akcija pod vodstvom socijaldemokracije; samo, ta se akcija ubrzo raspala u nepregledan niz lokalnih parcijalnih ekonomskih štrajkova u pojedinim krajevima, gradovima, granama, tvornicama. Cijelog proljeća 1905. pa sve do kasnog ljeta vrila je u čitavom golemom carstvu neumorna ekonomska borba gotovo svekolikog proletarijata protiv kapitala, borba što prema gore zahvaća sva malograđanska zanimanja: trgovačke namještenike, bankovne činovnike, tehničare, glumce, umjetnička zvanja, što prema dolje prodire do kućne posluge, do nižeg policijskog činovništva, čak do slojeva lumpenproletarijata, i istodobno struji iz grada u seosku ravnicu, a kuca dapače i na željezna vrata vojničkih kasarni.

To je ta divovska šarena slika općeg razračunavanja rada s kapitalom što odražava čitavu raznolikost socijalne raščlanjenosti i političke svijesti svakog sloja i svakog kutka, što se proteže čitavom dugom ljestvicom od sindikalne borbe koju po svim pravilima vodi prokušana veleindustrijska elitna trupa proletarijata, do bezoblične provale protesta šake seoskih proletera, sve do prvih

mutnih gibanja uzbuđenog vojničkog garnizona, od dobro odgojenog elegantnog revolta u manžetama i tvrdoj ogrlici po uredima neke bankarske kuće, pa do zbunjenog plašljivo-smionog negodovanja na nezgrapnom skupu nezadovoljnih policajaca u kakvoj zadimljenoj, mračnoj i prljavoj policijskoj stanici.

Prema teoriji ljubitelja »urednih i vrlo discipliniranih« borbi po planu i shemi, osobito onih koji misle da uvijek mnogo bolje znaju »kako je to trebalo uraditi«, raspad velike političke akcije generalnog štrajka u siječnju 1905. u bezbroj ekonomskih borbi vjerojatno je bila »velika pogreška« koja je akciju »paralizirala« i pretvorila je u »vatrau od slame«. I socijaldemokracija u Rusiji, koja u revoluciji doduše sudjeluje ali je ne »djela«, i njezine zakone mora naučiti tek iz samoga njezinog toka, bila je u prvom trenutku uslijed prividno besplodnog povlačenja olujne plime generalnog štrajka na neko vrijeme ponešto izbačena iz koncepta. Samo, historija koja je počinila onu »veliku pogrešku«, obavila je time, ne hajući za rezoniranje svojih nezvanih školnika, jednako neizbježan kao po svojim posljedicama i neizmjeran divovski posao revolucije.

Iznenadni generalni ustanak proletarijata u siječnju, kojemu su silan podstrek dali petrogradski događaji, bio je prema vani čin revolucionarne objave rata apsolutizmu. Ali ta prva opća direktna klasna akcija upravo je kao takva djelovala povratno prema unutra utoliko više ukoliko je prvi put probudila, poput udara struje, klasni osjećaj i klasnu svijest milijuna. I to se buđenje klasnog osjećaja odmah ispoljilo tako što je mnogomilijunskoj proleter-skoj masi odjednom oštro i resko prodrila u svijest nepodnošljivost onog socijalnog i ekonomskog bitisanja koje je ta masa desetljećima strpljivo podnosila u lancima kapitalizma. Stoga počinje spontano opće stresanje i kidanje tih lanaca. Sve tisućestruke patnje podsjećaju moderni proletarijat na stare krvave rane. Negdje se vodi borba za osamsatni radni dan, negdje protiv rada na akord, tu jedni brutalne majstore »izvoze« u vreći na ručnim kolicima, tamo se drugi bore protiv infamnih sistema kažnjavanja, posvuda za bolje nadnice, tu i tamo za ukidanje rada po kućama. Zaostala, degradirana zanimanja u velikim gradovima, mali provincijski gradovi koji su do tada tonuli u idiličnom drijemežu, selo sa svojim nasljedstvom tjelesnog vlasništva — sve se to odjednom, probuđeno januarskom munjom, prisjeća svojih prava i sad grozničavo nastoji nadoknaditi propušteno. Ekonomska borba tu nije dakle u zbilji bila raspad, cjepkanje akcije, nego naprosto promjena fronta, naglo i prirodno pretvaranje prve generalne bitke s apsolutizmom u generalni obračun s kapitalom, koji je u skladu sa svojim karakterom poprimio *oblik* pojedinih rascjepkanih tarifnih borbi. Nije u siječnju s raspadom generalnog štrajka na ekonomske štrajkove bila skršena politička klasna

akcija, već obratno; nakon što je u danoj situaciji na danom stupnju revolucije bio iscrpljen mogući sadržaj političke akcije, ona se raspala ili dapače pretvorila u ekonomsku akciju.

Zapravo: što je još generalni štrajk u siječnju mogao postići? Samo se potpuno nepromišljeno moglo očekivati uništenje apsolutizma jednim udarcem posredstvom jednog jedinog »izdržljivog« generalnog štrajka po anarhističkoj shemi. Apsolutizam u Rusiji mora srušiti proletarijat. Ali proletarijatu je za to potreban visok stupanj političkog školovanja, klasne svijesti i organizacije. Svi ti uvjeti ne mogu se crpsti iz brošura i letaka, nego baš iz životne političke škole, iz borbe i u borbi, u toku napredovanja revolucije. Zatim, apsolutizam se ne može srušiti u bilo kojem trenutku, samo ako se uloži dovoljno potrebnog »napora« i »izdržljivosti«. Propast apsolutizma puki je vanjski izraz unutrašnjeg socijalnog i klasnog razvoja ruskog društva. Prije nego, i da bi se apsolutizam mogao srušiti, mora se buduća građanska Rusija uspostaviti i oblikovati u svojoj unutrašnjosti, u svojoj modernoj klasnoj podjeli. Za to se hoće razračunavanje među raznim socijalnim slojevima i interesima, stvaranje — pored proleterskih, revolucionarnih — ne manje i liberalnih, radikalnih, malograđanskih, konzervativnih i reakcionarnih partija, za to se hoće samoosvješćenje, samospoznaja i klasna svijest ne samo narodnih masa nego i građanskih slojeva. Ali ni oni se ne mogu oblikovati i dozoriti drugačije nego u borbi, u procesu same revolucije, kroz životnu školu zbivanja, u sudaru s proletarijatom i između sebe, u neprestanom uzajamnom trvenju. To klasno cijepanje i klasno sazrijevanje građanskog društva, kao i njegovu akciju u borbi protiv apsolutizma, po jednoj strani svojevrsna vodeća uloga proletarijata i njegove klasne akcije sputava i otežava, a po drugoj tjera naprijed i ubrzava. Razna strujanja socijalnog procesa ispod površine revolucije križaju se, uzajamno koče, povećavaju unutrašnje proturječnosti revolucije, ali ona u svojem rezultatu na taj način ubrzavaju i potenciraju svoje snažne erupcije.

Tako prividno posve jednostavan i gol, čisto mehanički problem: obaranje apsolutizma, zahtijeva vrlo dug socijalni proces, potpuno potkapanje tla pod nogama društva, ono što je najdonje mora gore, ono što je najgornje mora dolje, prividan »red« mora se pretvoriti u kaos, a iz naoko »anarhičnog« kaosa mora se stvoriti novi poredak. I tako u tom procesu socijalnog presortiranja stare Rusije nije nenadomjestivu ulogu odigrala samo januarska munja prvog generalnog štrajka, nego još više veliko nadošlo proljetno i ljetno nevrijeme ekonomskih štrajkova. Ogorčeno opće razračunavanje najamnog rada s kapitalom u jednakoj je mjeri pridonijelo razgraničenju različitih narodnih slojeva kao i onomu građanskih slojeva, klasnoj svijesti revolucionarnog proletarijata kao i onoj liberalne i konzervativne buržoazije. I kao što su

gradske tarifne borbe pridonijele stvaranju jake monarhističke moskovske stranke industrijalaca, tako je crveni pijetao snažnog seljačkog ustanka u Livonskoj doveo do brze likvidacije čuvenog agrarno-plemičkog liberalizma u liku zemstva.

Ali razdoblje ekonomskih borbi u proljeću i ljetu 1905. ujedno je kroz oblike živog socijaldemokratskog agitiranja i vođenja omogućilo gradskom proletarijatu da naknadno usvoji čitavo mnoštvo pouka januarskog prologa, da sebi razjasni daljnje zadaće revolucije. A s tim je u vezi još jedan rezultat trajnog socijalnog značenja: *opće podizanje životne razine proletarijata*, ekonomske, političke i intelektualne. Proljetni štrajkovi 1905. gotovo su svugdje protekli pobjedonosno. Kao primjer iz goleme i najvećim dijelom nesređene činjenične građe navedimo ovdje samo nekoliko podataka iz nekoliko najvažnijih štrajkova koje je samo u Varšavi vodila socijaldemokracija Poljske i Litve. U najvećim varšavskim tvornicama *metalske* grane: dioničarskom društvu Lilpop, Rau i Löwenstein, Rudzki i Co., Bormann, Schwede i Co., Handtke, Gerlach i Pulst, Braća Geisler, Eberhard, Volski i Co., dioničarskom društvu Konrad i Jarmuškievič, Weber i Daehn, Gvizdzinski i Co., tvornici žice Volanovski, dioničarskom društvu Gostinski i Co., K. Brun i sin, Fraget, Norblin, Werner, Buch, braća Kenneberg, Labor, tvornici svjetiljaka Dittmar, Serkovski, Vežicki, ukupno 22 tvornice, radnici su poslije četiri-pet nedjelja štrajka (počevši od 25. i 26. siječnja) sve u svemu izborili devetsatni radni dan, 15 do 25-postotno povišenje nadnica i razne manje zahtjeve. U najvećim varšavskim radionicama *drvne* grane, to jest u Karmanskog, Damieckog, Gromela, Scerbinskog, Treuevorskog, Horna, Bevensea, Tvorkovskog, Daaba i Martensa, ukupno 10 pogona, štrajkaši su već 23. veljače izborili devetsatni radni dan; nisu se, međutim, zadovoljili s tim nego su ustrajali pri osamsatnom radnom danu koji su poslije još jedne nedjelje i isposlovali, zajedno s povišicom nadnica. Čitava *zidarska* struka počela je štrajkati 27. veljače, zatražila je prema paroli socijaldemokracije osamsatni, a 11. ožujka izborila devetsatni radni dan, povišicu nadnica za sve kategorije, redovitu tjednu isplatu nadnica itd., itd. *Ličiaci, drvodjelci, sedlari i kovači* zajednički su izborili osamsatni radni dan bez sniženja nadnica. *Telefonske* radionice štrajkale su deset dana i izborile osamsatni radni dan uz povišicu nadnica od 10 do 15 posto. Velika *tkaonica platna* Hielle i Dietrich (10.000 radnika) izborila je poslije devet nedjelja štrajka poboljšanje nadnica od 5 do 10 posto. A jednake rezultate u bezbrojnim varijacijama vidimo i u svim ostalim granama Varšave, Lođa, Sosnovice.

U pravoj Rusiji *osamsatni* radni dan osvojen je: u prosincu 1904. za jednu kategoriju radnika na petrolejskim poljima u Bakuu, u svibnju 1905. za radnike šećerana kijevskog rajona, u siječnju

1905. u svim štamparijama grada Samare (gdje je ujedno isposlovano povišenje akordnih nadnica i ukidanje kazni), u veljači u tvornici ratnomedicinskih instrumenata, jednoj stolariji namještaja i u tvornici municije u Petrogradu, zatim je uvedena osamsatna smjena u rudnicima Vladivostoka, u ožujku osamsatni radni dan u državnoj mehaničkoj radionici državnih papira, u travnju za kovače grada Bobrujska, u svibnju za namještenike gradske električne željeznice u Tiflisu, ujedno u svibnju osam i pol sati rada u golemoj pamučnoj tkaonici Morozova (uz istovremeno ukidanje noćnog rada i povišenja nadnica za 8 posto), u lipnju osamsatni radni dan u nekim uljarama Petrograda i Moskve, u srpnju osam i pol sati za kovače u petrogradskoj luci, u studenom u svim privatnim tiskarama grada Orela (uz istovremeno povišenje nadnice po vremenu za 20 posto i u akordu za 100 posto, uz uvođenje paritetnog nagodbenog tijela).

Devetsatni radni dan u svim željezničkim radionicama (u veljači), u mnogim državnim vojnim i mornaričkim radionicama, u najvećem broju tvornica grada Berdjanska, u svim tiskarama grada Poltave i grada Minska; devet i po sati u brodogradilištu, mehaničkoj radionici i ljevaonici grada Nikolajeva, u lipnju poslije općeg štrajka konobara u mnogim gostionicama i kavanama Varšave (uz istodobno povišenje nadnica za 20 do 40 posto i dvonedjeljni godišnji odmor).

Desetsatni radni dan gotovo u svim tvornicama gradova Lođ, Sosnovica, Riga, Kovno, Reval, Dopart, Minsk, Harkov, kod pekara u Odesi, u zanatskim radionicama Kišenjeva, u nekim tvornicama šešira u Petrogradu, u tvornicama šibica Kovno (uz istovremeno povišenje nadnica za 10 posto), u svim državnim mornaričkim radionicama i za sve lučke radnike.

Povišenja nadnica posvuda su manja nego skraćenje radnog vremena, ali ipak značajna; tako je u Varšavi sredinom ožujka 1905. gradska uprava za tvornice ustanovila opće povišenje nadnica od 15 posto; u središtu tekstilne industrije Ivanovo-Voznesensku povišenja nadnica dostigla su od 7 do 15 posto; u Kovnu je povišica nadnica zahvatila 73 posto ukupnog broja radnika. Čvrsta *minimalna nadnica* uvedena je u jednom dijelu pekara Odeze, u Njevskom brodogradilištu u Petrogradu itd.

Dakako, koncesije se mnogo puta sad tu, sad tamo opozivaju. Ali to samo pruža povod za ponovne, još žešće uzvratne borbe, i tako je razdoblje proljetnih štrajkova iz 1905. samo od sebe postalo prologom beskonačnog niza ekonomskih borbi što se neprekidno šire i nadovezuju i traju do današnjeg dana. U razdobljima krajnjeg zatišja revolucije, kada telegrami ne prenose u svijet sen-

zacionalne vijesti s ruskog bojišta i kada zapadnoevropski čitalac razočaran odlaže jutarnje novine, uz primjedbu da se u Rusiji »nije ništa dogodilo«, u zbilji ispod površine čitave carevine krtica revolucije bez odmora, danju i noću, iz sata u sat nastavlja sa svojim velikim radom. Neprekidna intenzivna ekonomska borba po skraćenim metodama rapidno prevodi kapitalizam iz stadija primitivne akumulacije, patrijarhalnog raubovanja, u najmoderniji civilizirani stadij. Danas stvarno radno vrijeme u ruskoj industriji nije samo ispred ruskog tvorničkog zakonodavstva, to jest zakonskog radnog vremena od jedanaest i pol sati, nego je čak ispred stvarnih prilika u Njemačkoj. U većini grana ruske veleindustrije danas vlada devetsatni radni dan koji socijalno zakonodavstvo u njemačkoj prikazuje kao nedostižan cilj. Dapače: onaj žučni »industrijski konstitucionalizam« za kojim se u Njemačkoj čezne i za čiju bi ljubav pristaše oportunističke taktike rado otklonili od ustajalih voda jedinospasavajućeg parlamentarizma svaki oštriji vjetrić, u Rusiji se rodio upravo sred revolucionarne bure iz revolucije, zajedno s političkim »konstitucionalizmom«! U zbilji nije nastupilo opće podizanje puke životne razine ili čak kulturnog nivoa radništva. U revoluciji nema mjesta materijalnom životnom standardu kao trajnom stupnju blagostanja. Puna proturječnosti i kontrasta, revolucija zajedno s iznenađujućim ekonomskim pobjedama donosi i najbrutalnija djela osвете kapitala: danas osamsatni radni dan, sutra masovna otpuštanja i gola glad za stotine tisuća. Najdragocjenije, jer ostaje, pri tom dizanju i spuštanju valova revolucije jest njezin *duhovni talog*: skokovit intelektualni i kulturni rast proletarijata što pruža jamstvo za njegovo dalje nezadrživo napredovanje kako u ekonomskoj tako i u političkoj borbi. Ali, ne samo to. Prevrća se sam odnos radnika prema poduzetnicima; od januarskog generalnog štrajka i štrajkova što su za njim slijedili u 1905. godini princip kapitalističkog »kućevlasništva« de facto je uklonjen. U najvećim tvornicama svih najvažnijih industrijskih centara stvorila se kao sama od sebe ustanova radničkih odbora, i poduzetnik pregovara samo s njima, oni odlučuju o svojim sukobima. I napokon, još više: prividno kaotični štrajkovi i »dezorganizirana« revolucionarna akcija, poslije januarskog generalnog štrajka postaje ishodištem grozničavog *organizacionog rada*. Madam historija, smijući se izdaleka, povukla je za nos birokratske šabloniste koji srdito drže stražu pred vratima njemačke sindikalne sreće. Čvrste organizacije, kao bezuvjetna pretpostavka eventualnog pokušaja eventualnog masovnog štrajka u Njemačkoj, koje poput neosvojive tvrđave moraju biti unaprijed opasane bedemima, te se organizacije u Rusiji, upravo suprotno, iz masovnog štrajka tek rađaju. I dok se čuvari njemačkih sindikata najviše plaše da će se organizacije u revolucionarnom vrtlogu porazbijati s treskom poput skupocjenog porculana, ruska nam revolucija pokazuje direktno su-

protnu sliku: iz vrtloga i bure, iz plamena i žara masovnih štrajkova, uličnih borbi, dižu se kao Venera iz morske pjene: svježi, mladi, snažni i puni životne radosti... sindikati.

I ovdje evo malog primjera koji je, međutim, tipičan za cijelu carevinu. Na drugoj konferenciji sindikata Rusije koja je održana krajem 1906. u Petrogradu, predstavnik petrogradskih sindikata rekao je u svojem izvještaju o razvoju sindikalne organizacije u carskoj prijestolnici:

»22. siječanj 1905, koji je otplavio Gaponovo udruženje, bio je prekretnica. Radnici iz mase naučili su se od samih događaja cijeniti značenje organizacije i shvatili su da organizaciju mogu stvoriti jedino oni sami. — U direktnoj vezi s januarskim pokretom nastaje u Petrogradu prvi sindikat: onaj tiskarskih radnika. Komisija izabrana da izradi tarifu izradila je statut, i 19. lipnja sindikat je počeo postojati. Nekako u isto vrijeme oživotvoren je sindikat pisara i knjigovođa. Pored tih organizacija, koje su postojale gotovo otvoreno (legalno), nastaju od siječnja do listopada 1905. poluzakoniti i nezakoniti sindikati. Prvima pripada na primjer onaj ljekarničkih pomoćnika i trgovačkih namještelnika. Među zakonitim sindikatima valja istaći udruženje urara koji su svoju prvu tajnu sjednicu održali 24. travnja. Svi pokušaji da se sazove opća javna skupština propali su zbog upornog otpora policije i poduzetnika u liku obrtničke komore. Taj neuspjeh nije spriječio opstanak sindikata. On je održao tajne skupštine članstva 9. lipnja i 14. kolovoza, pored sjednica sindikalnih predsjedništava. Sindikat krojača i krojačica osnovan je u proljeće 1905. na jednoj skupštini u šumi, kojoj je prisustvovalo 70 krojača. Nakon što se raspravilo pitanje osnivanja, izabrana je komisija zadužena da izradi statut. Svi pokušaji komisije da sindikatu isposluje zakonitu egzistenciju ostali su bez uspjeha. Njezino se djelovanje ograničuje na agitaciju i pridobijanje članova u pojedinim radionicama. Slična je sudbina bila dosuđena sindikatu obućara. U srpnju bila se noću u šumi izvan grada okupila skupština. Tu se našlo zajedno više od 100 obućara; održan je referat o značenju sindikata, o povijesti zapadne Evrope i o zadaćama u Rusiji. Zatim je donijet zaključak da se osnuje sindikat; dvanaest ljudi izabrano je u komisiju koja je trebala izraditi statut i sazvati opću skupštinu obućara. Statut je bio izrađen, ali zasad nije uspjelo ni da se on tiska ni da se sazove opća skupština.«

To su bili prvi teški počeci. Zatim su došli oktobarski dani, drugi opći generalni štrajk, carski manifest od 30. listopada i kratko »ustavno razdoblje«. Radnici su se s plamenom gorljivošću bacili u valove političke slobode kako bi je odmah iskoristili za organizacioni rad. Pored svakodnevnih političkih skupova, debata, osnivanja udruženja, odmah se započelo s izgradnjom sindikata. U

listopadu i studenome nastaje u Petrogradu *četrdeset* novih sindikata. Ubrzo se osniva »Centralni biro«, to jest sindikalni kartel, izlaze razni sindikalni listovi, od studenoga također centralni organ: »Sindikat«. Ono što je već iznijeto o Petrogradu vrijedi i za Odesu i Moskvu, Kijev i Nikolajev, Saratov i Voronjež, Samaru i Njižnji Novgorod, za sve veće gradove Rusije i još u većem stupnju za Poljsku. Sindikati pojedinih gradova traže međusobni dođir, održavaju se konferencije. Svršetak »ustavnog razdoblja« i povratak reakciji u prosincu 1905. donosi privremeni kraj otvorene, široke djelatnosti sindikata, ali ne potamnjuje njihov životni sjaj. Oni u tajnosti djeluju i dalje kao organizacija i ujedno posve otvoreno vode tarifne borbe. Stvara se osebujna mješavina zakonitog i nezakonitog položaja sindikalnog života koja je sukladna proturječnoj revolucionarnoj situaciji. Ali organizaciono se djelo sred borbe dalje izgrađuje svom temeljitošću, upravo pedantno. Sindikati poljske i litavske socijaldemokracije, na primjer, koje je na posljednjem partijskom kongresu (u srpnju 1906.) predstavljalo pet delegata u ime 10.000 članova, snabdjeveni su urednim statutima, članskim knjižicama, markicama itd. A isti oni pekari i cipelari, metalski i tiskarski radnici Varšave i Lođa koji su u lipnju 1905. stajali na barikadama i u prosincu samo čekali da iz Petrograda stigne parola za ulične borbe, nalaze između jednog i drugog masovnog štrajka, između zatvora i otkaza, pod opsadnim stanjem, dovoljno mara i svete ozbiljnosti da bi temeljito i pažljivo raspravljali o svojim sindikalnim statutima. Da, ti jučerašnji i sutrašnji borci na barikadama više su nego jednom na skupštinama oprali glave svojim vođama i zaprijetili istupom iz partije jer se nesretne sindikalne članske knjižice nisu mogle dovoljno brzo štampati — u tajnim tiskarama uz neprestani policijski lov na vještice. Ta gorljivost i ta ozbiljnost traju i dalje sve do ovoga časa. U prve dvije nedjelje srpnja 1906. u Jekaterinoslavu je na primjer nastalo 15 novih sindikata; u Kostromi šest sindikata, više njih u Kijevu, Poltavi, Smolensku, Čerkasiju i Proskurovu — do najmanjih provincijskih gnijezda. U sjednici moskovskog sindikalnog kartela 4. lipnja ove godine bilo je poslije izvještaja pojedinih delegata zaključeno: »Da sindikati moraju svoje članove disciplinirati i suzdržavati od uličnih nereda jer se smatra da nije pogodan trenutak za masovni štrajk. U pogledu mogućih provokacija vlade oni moraju paziti kako mase ne bi pohrlile na ulicu. Kartel je, napokon, zaključio da u vrijeme kad neki sindikat vodi štrajk, drugi treba da se uzdrže od tarifnog pokreta.« Najviše ekonomskih borbi sada predvode sindikati.²

² Samo u prve dvije nedjelje lipnja 1906. vođene su ove tarifne borbe: knjigotiskara Petrograda, Moskve, Odeše, Minska, Vilne, Saratova, Mogiljeva, Tombova, za osamsatni radni dan i nedjeljni počinak; generalni štrajk mornara u Odesi, Nikolajevu, Kerču, Krimu, Kavkazu, u volškoj floti, u Kronštadtu, u Varšavi i Ploku, za priznavanje sindikata i puštanje uhapšenih radničkih

Tako je velika ekonomska borba, potekla iz januarskog generalnog štrajka, koja otada do današnjeg dana ne prestaje, stvorila široku pozadinu revolucije iz koje se u neprestanom uzajamnom djelovanju s političkom agitacijom i vanjskim događajima revolucije čas tu čas tamo uvijek iznova dižu sad pojedine eksplozije, sad opće, velike, ključne akcije proletarijata. Tako plamsaju na toj pozadini jedan za drugim: uz proslavu prvog maja 1905. uzorni apsolutni generalni štrajk u *Varšavi* s potpuno mirnom masovnom demonstracijom koja se svršava u krvavom susretu golorkog mnoštva s vojnicima. U lipnju jedan masovni izlet u Lođu, koji rastjeruju vojnici, dovodi do demonstracije 100.000 radnika na sprovodu nekoliko žrtava soldateske, zatim ponovo do sukoba s vojskom i napokon do generalnog štrajka koji 23. 24. i 25. prelazi u prvu borbu na barikadama u carevini. U lipnju također iz male upadice na palubi oklopnjače »Potemkin« eksplodira u luci Odeze prvi veliki revolt mornara crnomorske flote koji odmah kao povratan učinak izaziva u *Odesi* i *Nikolajevu* snažan masovni štrajk. Kao daljnji odjeci slijede: masovni štrajk i revolti mornara u *Kronštadu*, *Liepoj* i *Vladivostoku*.

U listopadu slijedi grandiozni eksperiment Petrograda s uvođenjem osamsatnog radnog dana. Vijeće radničkih delegata zaključuje da se u Petrogradu na revolucionaran način isposluje osamsatni radni dan. To znači: u određeni dan svi radnici Petrograda izjavljuju svojim poduzetnicima da ne žele raditi duže od osam sati dnevno i u određeni sat napuštati radne prostorije. Ideja daje povoda živoj agitaciji, proletarijat je prihvaća i provodi s oduševljenjem, ne plašeći se ni najvećih žrtava. Tako je osamsatni radni dan na primjer za tekstilne radnike, koji su do tada radili 11 sati, i to u akordu, značio golem gubitak u nadnicama, koji su oni ipak pripravno prihvatili. *Poslije nedjelje dana vladao je u svim tvornicama i radionicama Petrograda osamsatni radni dan*, a radosti radnika nema kraja. Ali ubrzo se u početku zaprepashteni poduzetnici pribiru na obranu: posvuda se prijeti zatvaranjem

delegata: lučkih radnika u *Saratovu*, *Nikolajevu*, *Caricinu*, *Arhangelsku*, *Njižnjem Novgorodu*, *Ribinsku*. Pekari su štrajkali u *Kijevu*, *Arhangelsku*, *Bjalistoku*, *Vilni*, *Odesi*, *Harkovu*, *Brest-Litovsku*, *Radomu*, *Tiflisu*; poljoprivredni radnici u distriktima Vjehrnje-Dnjeprovsk, Borisovsk, Simferopol, u gubernijama Podolsk, Tula, Kursk, u distriktima Kozlov i Lipovec, u Finskoj, u kijevskoj guberniji, u distriktu Jelisavetgrada. U više gradova u tom su razdoblju štrajkale *istodobno gotovo sve proizvodne grane*, tako u *Saratovu*, *Arhangelsku*, *Kerču*, *Kremenčugu*. U *Bahmutu* je bio generalni štrajk rudara u ugljenokopima čitavog revira. U drugim je gradovima u spomenute dvije nedjelje tarifni pokret zahvatio *jednu za drugom sve proizvodne grane*, tako u *Kijevu*, *Petrogradu*, *Varšavi*, *Moskvi*, u čitavom rajonu *Ivanovo-Voznesenskog*. Svrha štrajka posvuda: skraćenje radnog vremena, nedjeljni počinak, tarifni zahtjevi. *Najveći dio štrajkova protekao je pobjedonosno*. U lokalnim se izvještajima naglašuje da su oni dijelom obuhvatili radničke slojeve koji su prvi put sudjelovali u tarifnom pokretu.

tvornica. Dio radnika upušta se u pregovore i osvaja ovdje desetsatni, ondje devetsatni radni dan. Elita petrogradskog proletarijata, radnici velikih državnih metalskih tvornica, ostaju pak nepokolebljivi, pa slijedi otpuštanje pri kojem je 45.000 do 50.000 ljudi na mjesec dana bačeno na ulicu. Taj svršetak prevodi pokret za osamsatni radni dan u decembarski opći masovni štrajk koji je u znatnoj mjeri spriječio veliko otpuštanje.

Ali u međuvremenu, kao odgovor na Buliginov projekt Dume, slijedi u listopadu drugi veliki opći masovni štrajk u čitavoj carevini, a za nj su parolu dali željezničari. Ta druga ključna revolucionarna akcija proletarijata ima već bitno drugačiji karakter nego ona prva u siječnju. Element političke svijesti igra već mnogo veću ulogu. I tu je prva pobuda izbijanju masovnog štrajka zacijelo bila nebitna i naoko slučajna: sukob željezničara s upravom oko mirovinskog osiguranja. Samo, opće ustajanje industrijskog proletarijata što se na to nadovezalo, vodila je već jasna politička misao. Januarski štrajkaški prolog bio je hodočašće caru kako bi se politička sloboda izmolila, dok je lozinka oktobarskog štrajka glasila: Dosta je carističke ustavne komedije! A zahvaljujući neposrednom uspjehu generalnog štrajka: carskom manifestu od 30. listopada, pokret se ne povlači, kao u siječnju, u sebe da bi najprije nadoknadio početke ekonomske klasne borbe, nego se razlijeva na sve strane, kako bi se žustro poslužio svježim osvojenom političkom slobodom. Demonstracije, skupovi, prvenci štampe, javne diskusije i za kraj pjesme krvavi masakr, za njim i opet masovni štrajkovi i demonstracije — to je burna slika novembarskih i decembarskih dana. U studenom se na poziv socijaldemokracije priređuje prvi demonstrativni masovni štrajk kao protestno zborovanje protiv krvoprolića i proglašenja opsadnog stanja u Livonskoj i Poljskoj. Vrenje poslije kratkog ustavnog sanjarenja i okrutnog buđenja u prosincu napokon dovodi do izbijanja trećeg općeg masovnog štrajka u cijeloj carevini. Ovoga puta je tok i ishod ponovo posve drugačiji nego u oba prijašnja slučaja. Politička se akcija više ne pretvara u ekonomsku, kao u siječnju, ali ne postiže više ni brze pobjede, kao u listopadu. Carska kamara više se ne upušta u pokušaje s pravom političkom slobodom i tako se revolucionarna akcija prvi put u svoj svojoj širini sudara s krutim zidom [materijalne]* sile apsolutizma. Po logici unutrašnjeg razvoja započelih događaja masovni se štrajk ovoga puta pretvara u otvoreni ustanak, oružane borbe po ulicama i na barikadama u Moskvi. S moskovskim decembarskim danima kao vrhuncem uzlazne linije političke akcije i pokreta masovnih štrajkova zaključuje se prva radna godina revolucije.

* Za drugo izdanje zamijenjeno sa: fizičke.

Moskovski događaji ujedno prikazuju u malom pokusnu sliku logičnog razvoja i budućnosti revolucionarnog pokreta uopće: njegovo neizbježno okončanje u općem otvorenom ustanku koji, međutim, sa svoje strane ne može nastati drugačije nego kroz školu niza pripremnih djelomičnih ustanaka koji se upravo zbog toga mogu privremeno svršavati s djelomičnim izvanjskim »porazima« i, svaki zasebno, izgledati »preuranjeni«.

Godina 1906. donosi izbore za Dumu i epizodu s Dumom. Proletarijat po snažnom instinktu i pri jasnoj spoznaji stanja bojkotira čitavu carsko-ustavnu farsu, pa proscenij političke pozornice na nekoliko mjeseci ponovo zauzima liberalizam. Prividno se vraća situacija iz 1904: razdoblje govorenja stupa na mjesto djelovanja, i proletarijat neko vrijeme ostaje u sjeni da bi se to marljivije posvetio sindikalnoj borbi i organizacionom poslu. Masovni štrajkovi su zanijemili, dok se svakodnevno ispaljuju praskave rakete liberalne retorike. Napokon se odjednom stropoštava željezna zavjesa, glumci se rastjeruju, od liberalskih raketa ostaje samo dim i magla. Pokušaj centralnog komiteta ruske socijaldemokracije da u znak demonstracije protiv Dume i protiv obnavljanja razdoblja liberalskog govorenja izazove u čitavoj Rusiji četvrti masovni štrajk, glatko propada. Uloga samog političkog štrajka iscrpljena je, a prelazak masovnog štrajka u opći narodni ustanak i ulične borbe još nije sazrio. Liberalna je epizoda prošla, proleterska još nije ponovo počela. Pozornica ostaje privremeno prazna.

IV

U dosadašnjem izlaganju pokušali smo u nekoliko krupnih poteza skicirati povijest masovnih štrajkova u Rusiji. Već i letimičan pogled na tu povijest pruža sliku koja ni u jednoj crti ne nalikuje onoj koja se o masovnom štrajku obično stvara pri raspravama u Njemačkoj. Umjesto krute i isprazne sheme suhe političke »akcije« koja se planski i obzirno izvodi po zaključku najviše instance, vidimo komad živog života od krvi i mesa koji se uopće ne da isjeći iz velikog okvira revolucije, koji je tisućama žila povezan sa svim i svačim u revoluciji.

Masovni štrajk je, kao što nam pokazuje ruska revolucija, tako mnogolika pojava da se u njoj zrcale sve faze političke i ekonomske borbe, svi stadiji i momenti revolucije. Njegova primjenljivost, njegova djelotvornost, momenti u kojima on nastaje, ne prestano se mijenjaju. On iznenada otvara revoluciji nove, široke perspektive upravo kada se čini da je ona zapala u tjesnac, i podbacuje kada se činilo da se može očekivati s potpunom sigurnošću. Čas poput širokog morskog vala preplavljuje čitavo carstvo, čas se razlijeva u golemu mrežu tankih potočića; čas ključa

iz zemlje poput svježeg izvora, čas potpuno presahnuje. Politički štrajkovi i oni ekonomski, masovni i oni djelomični, demonstrativni i oni borbeni, generalni štrajkovi pojedinih grana i oni pojedinih gradova, mirne tarifne borbe i ulične borbe — sve se to prožima, združuje, ukrštava i preplavljuje; sve je to vječno uzburkano, nestalno more pojava. I jasan je zakon kretanja tih pojava: on se ne krije u samom masovnom štrajku, niti u njegovim tehničkim osobitostima, nego u odnosu političkih i socijalnih snaga revolucije. Masovni štrajk samo je oblik revolucionarne borbe i svaki pomak u odnosu snaga između zaraćenih, u razvoju partije, u klasnom raslojavanju, u poziciji kontrarevolucije, sve to na tisuću načina, što se jedva daju kontrolirati, smjesta utječe na štrajkašku akciju. Ali sama štrajkaška akcija pri tomu ne prestaje gotovo ni na trenutak. Ona samo mijenja svoje oblike, svoju rasprostranjenost, svoj učinak. Ona je živo bilo revolucije i ujedno njezin najmoćniji zamašnjak. Jednom riječju: masovni štrajk, kao što nam pokazuje ruska revolucija, nije lukavo sredstvo izmudreno za to da bi učinak proleTERSke borbe bio jači, *nego je on način gibanja proleTERSke mase, pojavni oblik proleTERSke borbe u revoluciji.*

Iz toga se u svrhu suda o problemu masovnog štrajka daje izvesti nekoliko općenitih gledišta.

1. Potpuno je pogrešno zamišljati masovni štrajk kao jedan čin, kao jedan pojedinačni pothvat. Masovni je štrajk, naprotiv, oznaka, zajednički pojam za čitavo jedno godišnje, možda desetogodišnje razdoblje klasnih borbi. Među bezbrojnim najrazličitijim masovnim štrajkovima koji su se u posljednje četiri godine odigrali u Rusiji, shema masovnog štrajka kao čisto političkog, planski i namjerno izazvanog i okončanog kratkotrajnog pojedinačnog akta, pristaje samo jednom, i to podređenom načinu igre: demonstrativnom štrajku. Tokom čitavog petogodišnjeg razdoblja vidjet ćemo u Rusiji samo malo demonstrativnih štrajkova koji se, nota bene, obično ograničuju na velike gradove. Na primjer godišnji prvomajski generalni štrajk u Varšavi i u Lođu — u pravoj se Rusiji Prvi maj do sada još nije slavio u spomena vrijednom obujmu; zatim masovni štrajk u Varšavi 11. rujna 1905. kao komemoracija u slavu ubijenog Martina Kaspržaka, u studenom 1905. u Petrogradu kao protestna manifestacija protiv objave opsadnog stanja u Poljskoj i Livonskoj, 22. siječnja 1906. u Varšavi, Lođu, Čenstohovi i dombrovskom ugljenom bazenu i dijelom u nekim ruskim gradovima u spomen godišnjice petrogradskog krvoprolića; nadalje u srpnju 1906. generalni štrajk u Tiflisu kao manifestacija simpatije prema vojnicima koje je ratni sud osudio zbog vojničkih revolta, napokon iz iste pobude u rujnu ove godine u Revalu, za trajanja procesa pred ratnim sudom. Svi ostali veliki i djelomični masovni štrajkovi i generalni štrajkovi nisu

bili demonstrativni nego borbeni štrajkovi, i kao takvi najčešće su nastajali spontano, svagda iz specifičnih lokalnih slučajnih pobuda, bez plana i namjere, i elementarnom su snagom izrastali u velike pokrete pri čemu se nisu »u redu povlačili« nego bi se pretvarali jednom u ekonomsku borbu, drugi put u uličnu borbu, a pokatkad bi se sami od sebe gasili.

U toj općoj slici, čisto politički demonstrativni štrajkovi igraju posve podređenu ulogu — to su pojedine male točke sred silnih ravnica. Pri tomu se može, gledano vremenski, zapaziti ova crta: demonstrativni štrajkovi, koji za razliku od borbenih štrajkova svjedoče o najvišem stupnju partijske discipline, o svjesnom vođenju i o političkom mišljenju, koji bi se dakle po shemi morali pojavljivati kao najviši i najzreliji oblik masovnog štrajka, u zbilji igraju veću ulogu samo u *početku* pokreta. Tako je primjerice apsolutno mirovanje rada Prvog maja 1905. u Varšavi, kao prvi slučaj u kojemu je na tako divljenja vrijedan način provedena odluka socijaldemokracije, bilo za proleterski pokret u Poljskoj događaj od velikog domašaja. Isto je tako u studenu iste godine onaj štrajk simpatije u Petrogradu, kao prvi pokušaj svjesne planske masovne akcije u Rusiji, ostavio snažan dojam. Upravo će tako i »pokusni masovni štrajk« hamburških drugova od 17. siječnja 1906. igrati istaknutu ulogu u historiji budućih njemačkih masovnih štrajkova, kao prvi svjež pokušaj s toliko osporavanim oružjem, pogotovo kao tako dobro uspjeli pokušaj koji doista uvjerljivo govori o borbenom raspoloženju i borbenoj gorljivosti hamburškog radništva. I jednako će tako razdoblje masovnih štrajkova u Njemačkoj, kad jednom ozbiljno započne, samo od sebe dovesti do istinskog općeg mirovanja rada na dan Prvog maja. Prvomajska proslava trebala bi, naravno, svakom služiti na čast kao prva velika demonstracija u znaku masovnih borbi. U tom smislu »hromo kljuse«, kao što su prvomajsku proslavu nazvali na kelnskom sindikalnom kongresu, ima pred sobom još veliku budućnost i važnu ulogu u proleterskoj klasnoj borbi u Njemačkoj. Samo, s razvojem ozbiljnih revolucionarnih borbi značenje takvih demonstracija naglo slabi. Upravo isti oni momenti koji objektivno omogućuju da dođe do demonstrativnih štrajkova po unaprijed sročenom planu i pod parolom partije: porast političke svijesti i školovanosti proletarijata, onemogućuju taj način masovnih štrajkova; danas proletarijat u Rusiji, i to upravo najjaljanija prethodnica mase, neće ni da čuje za demonstrativne štrajkove; radnici više ne poznaju šale i od sad žele misliti samo na ozbiljnu borbu sa svim njezinim posljedicama. I dok je u prvom velikom masovnom štrajku u siječnju 1905. demonstrativni element, ne doduše u namjernom nego više u instinktivnom, spontanom obliku igrao još veliku ulogu, dotle je, naprotiv, pokušaj Centralnog komiteta ruske socijaldemokracije da u kolovozu izazove masovni štrajk kao manifestaciju za ras-

puštenu Dumu propao, pored ostaloga i zbog odlučne nesklonosti prosvijećenog proletarijata prema slabašnim poluakcijama i pukim demonstracijama.

2. Ako pak umjesto demonstrativnog štrajka kao podređene vrste uočimo onaj borbeni štrajk koji je danas u Rusiji pravi nosilac proleterske akcije, zapazit ćemo, nadalje, da u njemu nije moguće razdvojiti ekonomski i politički moment. I tu zbilja znatno odstupa od teorijske sheme, pa iskustvo ruske revolucije temeljito opovrgava pedantnu predodžbu u kojoj se čisti politički masovni štrajk logički izvodi iz sindikalnog generalnog štrajka kao njegov najviši i najzreliji stupanj, ali se ujedno od njega i jasno odvađa. To se historijski ne ispoljuje naprosto u tomu što masovni štrajkovi, počev od one prve velike tarifne borbe petrogradskih tekstilnih radnika u 1896—1897. godini pa do posljednjeg masovnog štrajka u prosincu 1905, posve neprimjetno prelaze iz ekonomskih u političke, tako da ih je gotovo nemoguće razgraničiti. Svaki pojedini veliki masovni štrajk također je, rekli bismo, ponavljanje u malom opće povijesti ruskih masovnih štrajkova pa svi oni počinju sa čisto ekonomskim ili svakako parcijalnim sindikalnim sukobom da bi postepeno stigli do političkog očitovanja. Velika oluja masovnih štrajkova na jugu Rusije 1902. i 1903. nastala je, kao što smo vidjeli, u Bakuu iz konflikta zbog kažnjavanja otpuštanjem, u Rostovu iz neslaganja oko nadnica po željezničkim radionicama, u Tiflisu iz borbe trgovačkih namještenika za skraćanje radnog vremena, u Odesi iz tarifne borbe u jednoj jedinoj maloj tvornici. Januarski masovni štrajk razvija se iz unutrašnjeg sukoba u putilovskim tvornicama, oktobarski štrajk iz borbe željezničara za mirovinsko osiguranje, decembarski štrajk napokon iz borbe poštanskih i telegrafskih namještenika za pravo udruživanja. Napredak pokreta u cjelini ne ispoljuje se u tomu što izostaje početni ekonomski stadij, nego naprotiv u brzini kojom se prelazi ljestvica do političkog očitovanja, i u ekstremnosti točke do koje masovni štrajk napreduje.

Samo, pokret u cjelini ne ide naprosto smjerom od ekonomske prema političkoj borbi, nego i obratno. Svaka od velikih političkih masovnih akcija pretvara se, nakon što je dostigla svoj politički vrhunac, u čitavu gomilu ekonomskih štrajkova. A to se, i opet, ne odnosi samo na svaki od velikih masovnih štrajkova pojedinačno, nego na revoluciju u cjelini. S pripremanjem, razbistravanjem i potenciranjem političke borbe ne samo da se ekonomska borba ne povlači, nego se širi, organizira i potencira istim korakom. Između obiju postoji potpuna interakcija.

Svako novo nastupanje i nova pobjeda političke borbe preobražava se u snažan podstrek za ekonomsku borbu proširujući ujedno i njezine vanjske mogućnosti i unutrašnji nagon radnika da

poboljšaju svoj položaj, povećavajući njihovu borbenost. Poslije svakog pjenušavog vala političke akcije ostaje plodan talog iz kojeg smjesta niču tisućustruke vlasti ekonomske borbe. I obratno. Neprestano ratno stanje između radnika i kapitala održava borbenu energiju budnom u svim političkim pauzama, ono tvori tako rekuć trajni svježi rezervoar proleterske klasne snage iz kojeg politička borba svagda nanovo crpi svoju moć i ujedno neumorno ekonomsko vrtanje proletarijata svakog trenutka dovodi čas tu, čas tamo do oštih konflikata iz kojih i nehotice eksplodiraju politički konflikti velikih razmjera.

Jednom riječju: ekonomska borba je ono što neprestano vodi od jednog političkog čvorišta do drugog, politička borba je periodično oplođivanje tla za ekonomsku borbu. Uzrok i posljedica svakog trenutka zamjenjuju mjesta, pa tako ekonomski i politički moment u razdoblju masovnih štrajkova, daleko od toga da bi se posve odvajali ili čak isključivali kao što to hoće pedantna shema, tvore, naprotiv, dvije međusobno isprepletene strane proleterske klasne borbe u Rusiji. I upravo *njihovo jedinstvo* jest masovni štrajk. Kada mudrujuća teorija, da bi se domogla »čistog političkog masovnog štrajka«, poduzima umjetno logičko seciranje masovnog štrajka, onda se pri tom seciranju, kao i pri svakom drugom, pojava ne upoznaje u njezinu živom biću, nego samo usmrćena.

3. Napokon, zbivanja u Rusiji pokazuju nam da je masovni štrajk neodvojiv od revolucije. Povijest ruskih masovnih štrajkova povijest je ruske revolucije. Doduše, kad se zastupnicima našeg njemačkog oportunizma spomene »revolucija«, oni smjesta pomišljaju na prolijevanje krvi, na ulične bitke, na prah i olovo, pa iz toga slijedi logični zaključak: masovni štrajk neizbježno dovodi do revolucije, *ergo*, ne smijemo ga praviti. Zaista u Rusiji vidimo da se gotovo svaki masovni štrajk na kraju krajeva svršava u sukobu s naoružanim čuvarima carskog reda; u tomu su takozvani politički štrajkovi posve jednaki većim ekonomskim borbama. Samo, revolucija je nešto drugo, nešto više nego prolijevanje krvi. Za razliku od policijskog shvaćanja, koje revoluciju motri isključivo sa stanovišta uličnih nemira i izgreda, dakle sa stanovišta »nereda«, stanovište znanstvenog socijalizma vidi u revoluciji prije svega dubok unutrašnji preobražaj socijalnih klasnih odnosa. A s tog stanovišta postoji između revolucije i masovnog štrajka u Rusiji još i posve drugačija veza od one koju konstatira trivijalno shvaćanje da masovni štrajk obično svršava krvoprolićem.

Vidjeli smo unutrašnji mehanizam ruskih masovnih štrajkova koji počiva na neprestanoj interakciji političke i ekonomske borbe. Ali upravo to uzajamno djelovanje uvjetovano je revolucionar-

nim razdobljem. Jedino u olujnom zraku revolucionarnog razdoblja može, naime, svaki djelomični mali sukob između rada i kapitala izrasti u opću eksploziju. U Njemačkoj se svake godine i svakog dana zbivaju najžešći, najsuroviji sukobi između radnika i poduzetnika, a borba ne prelazi među pojedine grane, pojedinog grada, čak pojedine tvornice. Kažnjavanje organiziranih radnika kao u Petrogradu, nezaposlenost kao u Bakuu, tarifni sukobi kao u Odesi, borbe za pravo udruživanja kao u Moskvi, u Njemačkoj su na dnevnom redu. Ipak se ni jedan jedini od tih slučajeva ne pretvara u zajedničku klasnu akciju. I kad oni sami narastu do pojedinih masovnih štrajkova, koji su bez sumnje obojeni politički, ni tada ne podižu opću buru. To frapantno potvrđuje generalni štrajk holandskih željezničara koji je unatoč toplim simpatijama iskrvario sred potpune nepokretnosti proletarijata u zemlji.

I obratno, samo u revolucionarnom razdoblju, kada socijalni temelji i zidovi klasnog društva olabave i počnu se trajno ljuljati, svaka politička klasna akcija proletarijata može u nekoliko sati trgnuti iz nepokretnosti čitave dotad netaknute slojeve radništva, i to se, naravno, smjesta ispoljuje u burnoj ekonomskoj borbi. Radnik, odjednom trgnut iz sna električnim udarom neke političke akcije, posegnut će u prvi tren prije svega za onim što mu je najbliže: za obranom od robovskog ekonomskog odnosa; od nagle kretnje k političkoj borbi on će odjednom neslućeno intenzivno osjetiti golemu težinu i pritisak svojih ekonomskih lanaca. I dok na primjer najžešća politička borba u Njemačkoj: izborna borba, ili parlamentarna borba oko carinske tarife, jedva da osjetnije utječe neposredno na tok i intenzivnost istodobnih tarifnih borbi, svaka se politička akcija proletarijata u Rusiji smjesta ispoljuje u proširenju i produbljivanju poprišta ekonomske borbe.

Tako, eto, tek revolucija stvara socijalne uvjete u kojima je moguće ono neposredno pretvaranje ekonomskih borbi u političke i političkih borbi u ekonomske koje se ispoljuje u masovnom štrajku. Pa ako vulgarna shema vidi vezu između masovnog štrajka i revolucije samo u krvavim uličnim sukobima, s kojima se masovni štrajkovi završavaju, onda nam nešto drukčiji uvid u ruska zbivanja pokazuje posve *obratnu* vezu: u zbilji ne proizvodi masovni štrajk revoluciju, nego revolucija proizvodi masovni štrajk.

4. Dovoljno je sabrati ono što je već rečeno da bi se izvukla pouka i o svjesnom vođenju i inicijativi pri masovnom štrajku. Ako masovni štrajk ne znači pojedinačan čin nego čitavo razdoblje klasne borbe, i ako je to razdoblje identično s razdobljem revolucije, onda je jasno da se masovni štrajk ne može izazvati po slobodnom nahođenju, makar odluka o tomu potekla i od najviše instance najjače socijaldemokratske partije. Istinsko raz-

doblje masovnih štrajkova ne može se oživotvoriti kao živ snažan narodni pokret ni uz najveće oduševljenje i nestrpljivost socijaldemokratskih trupa dokle god nije u moći socijaldemokracije da ona inscenira i opoziva revoluciju prema vlastitoj procjeni. Na osnovi odlučnosti nekog partijskog vodstva i uz partijsku disciplinu socijaldemokratskog radništva zacijelo se može prirediti neka jednokratna kratkotrajna demonstracija, poput švedskog masovnog štrajka ili najnovijeg austrijskog, ili čak hamburškog masovnog štrajka od 17. siječnja. Ali te se demonstracije razlikuju od zbiljskog razdoblja revolucionarnih masovnih štrajkova upravo tako kao što se dobro poznate demonstracije flote u tuđim lukama u napetim diplomatskim odnosima razlikuju od pomorske bitke. Masovni štrajk rođen iz puke discipline i oduševljenja u najboljem će slučaju igrati neku ulogu kao epizoda, kao simptom borbenog raspoloženja radništva, poslije čega će se odnosi ipak opet povući u svoju mirnu svakidašnjicu. Masovni štrajkovi zacijelo ni za trajanja revolucije baš ne padaju s neba. Njih moraju radnici napraviti na ovaj ili onaj način. I tu igra neku ulogu odluka i zaključak radništva, s tim što inicijativa i daljnje vođenje pripada, naravno, organiziranoj i najprosvjećenijoj socijaldemokratskoj jezgri proletarijata. Samo, za tu inicijativu i za to vodstvo najčešće ima prostora jedino prilikom primjene na pojedine akcije, pojedine štrajkove, kada je revolucionarno razdoblje već prisutno, i to pretežno u granicama jednog jedinog grada. Tako je, kao što smo vidjeli, socijaldemokracija više puta s uspjehom dala parolu za masovni štrajk u Bakuu, u Varšavi, u Lođu, u Petrogradu. To isto već je mnogo manje uspijevalo prilikom primjene na opće pokrete čitavog proletarijata. Zatim, tu se inicijativi i svjesnom vodstvu postavljaju posve određene ograde. Upravo za trajanja revolucije bilo kojem je vodećem organu proleterskog pokreta krajnje teško predvidjeti i proračunati koja pobuda i koji momenti mogu dovesti do eksplozije, a koji ne. Ni tu se inicijativa i vodstvo ne sastoje u komandiranju po slobodnom nahođenju, nego u što spretnijem prilagođavanju situaciji i što tješnjem dodiru s raspoloženjima mase. Element spontanosti, kao što smo vidjeli, igra veliku ulogu u svim ruskim masovnim štrajkovima bez izuzetka, bilo kao pokretački, bilo kao sputavajući element. Ali to ne potječe otuda što je u Rusiji socijaldemokracija još mlada ili slaba, nego otuda što pri svakom pojedinom borbenom aktu sudjeluje toliko nepreglednih ekonomskih, političkih i socijalnih, općih i lokalnih, materijalnih i psihičkih momenata, da se nijedan pojedini akt ne da postaviti i razraditi poput računskog zadatka. Revolucija, iako vodeću ulogu u njoj igra proletarijat na čelu sa socijaldemokracijom, nije manjevar proletarijata na otvorenom polju, nego je to borba sred neprestane lomljave, mrvljenja i pomicanja svih socijalnih tema. Ukratko, u masovnim štrajkovima u Rusiji element sponta-

nosti ne igra tako dominantnu ulogu stoga što ruski proletarijat ne bi bio »školovan«, nego stoga što se revolucija ne da školovati.

Ali u drugu ruku u Rusiji vidimo da ista ta revolucija, što tako često socijaldemokraciji otežava komandu nad masovnim štrajkom i hirovito joj svakog časa sad izbija, sad gura u ruku dirigentski štapić, za uzdarje sama rješava upravo one poteškoće oko masovnog štrajka što se u teorijskoj shemi njemačke diskusije uzimaju kao glavne brige »vodstva«: pitanje »snabdijevanja«, »pokrića troškova«, i »žrtava«. Istina je, revolucija nipošto ne rješava ta pitanja u onom smislu kao što se s olovkom u ruci ona rješavaju na nekoj mirnoj povjerljivoj konferenciji vrhovnih vodstava radničkog pokreta. »Rješenje« svih tih pitanja u tomu je što revolucija dovodi na pozornicu upravo tako goleme mase da svaki proračun i reguliranje troškova njihova pokreta, onako kao što se unaprijed naznačuju troškovi neke civilne parnice, ispada posve beznadnim pothvatom. I vodeće organizacije u Rusiji zacijelo kušaju, koliko mogu, dati potporu direktnim žrtvama borbe. Tako su se, na primjer, tjednima potpomagale hrabre žrtve masovnog otpuštanja zbog kampanje za osamsatni radni dan u Petrogradu. Samo, sve te mjere u golemoj su bilanci revolucije tek jedna kap u more. U trenutku kad počne pravo ozbiljno razdoblje masovnih štrajkova, svi »proračuni troškova« postaju jednaki nakani da se ocean isprazni čašom za vodu. Čitav je to naime ocean strašnih odricanja i patnji, kojima proleterska masa iskupljuje svaku revoluciju. I rješenje koje revolucionarno razdoblje daje tim prividno nesavladivim teškoćama sastoji se u tomu što ono oslobađa tako golemu količinu masovnog oduševljenja, pored koje je masa neosjetljiva i za najsurovije nedaće.

Ako je vođenje masovnih štrajkova u smislu davanja komande za njihovo nastajanje i u smislu proračuna i pokrivanja njihovih troškova stvar samog revolucionarnog perioda, onda socijaldemokraciji i njezinim vodećim organima pripada vodstvo u posve drugom smislu. Umjesto da sebi razbija glavu tehničkom stranom, mehanizmom masovnog pokreta, socijaldemokracija je zvana da preuzima *političko* vodstvo i u samom toku historijske krize. Dati parolu, smjer borbi, udesiti *taktiku* političke borbe tako da se u borbenom stavu partije u svakom trenutku realizira i ispoljuje čitava količina raspoložive, već oslobođene, pokrenute snage proletarijata, da se taktika socijaldemokracije po svojoj odlučnosti i oštirini nikada ne nađe *ispod* nivoa stvarnog odnosa snaga nego da, naprotiv, taj odnos prestiže, to je najvažnija zadaća »vodstva« u velikoj povijesnoj krizi. I to se vodstvo u izvjesnoj mjeri samo od sebe pretvara u tehničko vodstvo. Konsekventna, odlučna, poduzetna taktika socijaldemokracije izaziva u masi osjećaj sigurnosti, samopouzdanja i borbenosti; kolebljiva, slabunjava taktika, bazirana na potcjenji-

vanju proletarijata, masu paralizira i zbunjuje. U prvom slučaju masovne akcije izbijaju »same od sebe« i uvijek »pravodobno«, u drugom one i uz direktne pozive vodstva na masovnu akciju ostaju bezuspješne. A rječite primjere za oba slučaja pruža ruska revolucija.

V

Postavlja se pitanje do koje su mjere sve pouke što se daju izvući iz ruskih masovnih štrajkova prikladne za Njemačku. Socijalni i politički odnosi, povijest i stvaranje radničkog pokreta, u Njemačkoj su posve različiti od onih u Rusiji. Na prvi pogled može se činiti da su i već prikazane unutrašnje zakonitosti ruskih masovnih štrajkova naprosto proizvod specifičnih ruskih prilika koje za njemački proletarijat uopće ne vrijede. U ruskoj revoluciji postoji najtješnja unutrašnja veza između političke i ekonomske borbe; njihovo se jedinstvo ispoljuje u razdoblju masovnih štrajkova. Ali, nije li to naprosto posljedica ruskog apsolutizma? U državi koja zabranjuje svaki oblik i svaki izraz radničkog pokreta, gdje je najobičniji štrajk politički zločin, mora logički svaka ekonomska borba postati političkom.

Zatim, ako je, obratno, već prva provala političke revolucije povukla za sobom opći obračun ruskog radništva s poduzetnicima, onda je to i opet naprosto posljedica okolnosti da se ruski radnik do tada nalazio na najnižoj razini življenja i još uopće nikada nije vodio pravu ekonomsku borbu za poboljšanje svojeg položaja. Proletarijat u Rusiji morao se najprije donekle iskopati iz najgorega, koje čudo onda da se toga latio s mladenačkom smionošću čim je revolucija unijela prvi svježi dašak u zagušljivi zrak apsolutizma. I napokon, buran revolucionarni tok ruskih masovnih štrajkova i njihov pretežno spontani, elementarni karakter, objašnjavaju se s jedne strane političkom zaostalošću Rusije, nužnošću da se najprije sruši orijentalni despotizam, a s druge strane nedostatkom organiziranosti i školovanosti ruskog proletarijata. U zemlji gdje radnička klasa ima trideset godina političkog iskustva i elitne trupe od tri milijuna jake socijaldemokratske partije i milijun i četvrt sindikalno organiziranih, nemoguće je da politička borba, masovni štrajkovi, poprime jednako buran, elementarni karakter kao u jednoj polubarbarskoj državi koja tek pravi skok iz srednjeg vijeka u novovjeki građanski poredak. To je udomaćena predodžba u onih koji stupanj zrelosti društvenih odnosa neke zemlje žele pročitati iz teksta njezinih pisanih zakona.

Istražimo pitanja po redu. Ponajprije, pogrešno je početak ekonomskih borbi u Rusiji datirati tek s izbijanjem revolucije. Štraj-

kovi, tarifne borbe, bili su zapravo u pravoj Rusiji sve više na dnevnom redu od početka devedesetih, u ruskoj Poljskoj dapače od kraja osamdesetih godina, i napokon su sebi pribavili praktičko pravo građanstva. Dakako da su oni često povlačili za sobom brutalna policijska kažnjavanja, ali su ipak spadali među svakodnevne pojave. Tako je, eto, primjerice u Varšavi i Lođu već 1891. postojala znatna opća štrajkaška blagajna, a čežnja za sindikatima te je godine dapače na kratko stvorila u Poljskoj one »ekonomашke« iluzije što su nekoliko godina kasnije harale Petrogradom i ostalom Rusijom.³

Isto tako mnogo pretjerivanja ima u predodžbi da je proleter u carevini bio prije revolucije posve na životnoj razini paupera. Upravo onaj sloj krupnoindustrijskih velegradskih radnika što je sada najgorljiviji i najmarljiviji kako u ekonomskoj tako i političkoj borbi, stajao je u pogledu svoje materijalne životne razine jedva osjetno niže od jednakih slojeva njemačkog proletarijata, a u nekim zanimanjima mogu se u Rusiji naći jednake, ako ne i više nadnice nego u Njemačkoj. I u pogledu radnog vremena razlika između krupnoindustrijskih pogona ovdje i tamo jedva da je znatnija. Tako su predodžbe što se grade na tobožnjem materijalnom i kulturnom helotstvu ruskog radništva prilično ishitrene. Tim bi predodžbama, uz malo razmišljanja, moralo proturječiti već i samo postojanje revolucije i istaknute uloge proletarijata u njoj. S pauperima se ne prave revolucije takve političke zrelosti i misaone jasnoće, i industrijski radnik Petrograda i Varšave, Moskve i Odeše, koji se nalazi u prvom borbenom redu, kulturno je i duhovno mnogo bliži zapadnoevropskom tipu nego što misle

³ Stoga drugarica Roland-Holst brka činjenice u predgovoru ruskom izdanju svoje knjige o masovnom štrajku kad kaže: »Proletarijat (u Rusiji) poznavao je gotovo od pojave krupne industrije masovni štrajk, iz jednostavnog razloga što djelomični štrajkovi nisu bili mogući pod političkim pritiskom apsolutizma.« (Vidi »Neue Zeit« br. 33. 1906.) Bilo je obratno. Tako je i izvjestilac petrogradskog sindikalnog kartela na drugoj konferenciji ruskih sindikata u veljači 1906. u početku svojeg referata rekao: »Pri sastavu konferencije koji vidim tu pred sobom, nije ni potrebno da najprije istaknem kako naš sindikalni pokret ne potječe možda iz 'liberalnog' razdoblja kneza Svjatopolk-Mirskog, (u godini 1904. R. L.) ili od 22. siječnja, kao što neki pokušavaju ustvrditi. Sindikalni pokret ima mnogo dublje korijenje, on je nerazdvojno povezan sa čitavom prošlošću našeg radničkog pokreta. Naši sindikati samo su novi organizacioni oblici za vođenje onih ekonomskih borbi koje ruski proletarijat vodi već desetljećima. Ne udubljujući se u daleku povijest, smijemo svakako reći da ekonomska borba petrogradskih radnika poprima više ili manje organizirane oblike od znamenitih štrajkova u 1896. i 1897. godini. Vođenje te borbe, sretno kombinirano s vođenjem političke borbe, stvar je one organizacije što se zove »Petrogradsko udruženje borbe za oslobođenje radničke klase«, i koja se poslije konferencije u ožujku 1898. pretvorila u »Petrogradski komitet ruske socijaldemokratske radničke partije«. Stvoren je komplicirani sistem tvorničkih, rajonskih i prigradskih organizacija koji bezbrojnim nitima povezuje centralu s radničkom masom i omogućuje joj da putem letaka reagira na sve potrebe radništva. Stvara se mogućnost za potpomaganje i predvođenje štrajkova.«

oni za koje je jedina i nenadoknativa kulturna škola proletarijata građanski parlamentarizam i propisana sindikalna praksa. Modern krupnokapitalistički razvoj Rusije i desetljeće i po duhovnog utjecaja socijaldemokracije koji je ohrabrivao i predvodio ekonomsku borbu obavili su dobar dio kulturnog posla i bez vanjskih garancija građanskog pravnog poretka.

Ali kontrast će biti još manji kad po drugoj strani nešto dublje zavirimo u stvarni životni nivo *njemačkog* radništva. Veliki politički masovni štrajkovi u Rusiji od prvog su trenutka budili najšire slojeve proletarijata i prolamali se u grozničavu ekonomsku borbu. Samo, nema li i u Njemačkoj posve mračnih zakutaka u bitisanju radništva kamo topla svjetlost sindikata prodire još vrlo škrto, nema li čitavih velikih slojeva koji se do sada uopće nisu pokušali, ili se uzalud pokušavaju uzdići iz socijalnog helotstva putem svakodnevnih tarifnih borbi? Uzmimo *bijedu rudara*. Već u doba mirnog dirinčenja, u hladnoj atmosferi parlamentarne jednoličnosti Njemačke — kao što to biva i u drugim zemljama, čak i u Eldoradu sindikata, u Engleskoj — tarifna borba rudara gotovo se ne ispoljuje drugačije nego u povremenim silnim erupcijama, masovnim štrajkovima tipičnog, elementarnog karaktera. To pokazuje kako je tu suprotnost između kapitala i rada upravo preoštira da bi se mogla usitniti u oblike mirnih, planskih, parcijalnih sindikalnih borbi. Ali ta rudarska bijeda sa svojim eruptivnim tлом koje je već u »normalnim« vremenima ishodište najžešćih oluja, morala bi se u Njemačkoj, netom bi došlo do koje veće političke masovne akcije radničke klase, do kojeg većeg trzaja što poremećuje momentanu ravnotežu socijalne svakidašnjice, neminovno iskaliti u silnoj ekonomsko-socijalnoj borbi. Uzmimo zatim *bijedu tekstilnih radnika*. I tu ogorčene i najčešće bezuspješne provale tarifne borbe koja svakih nekoliko godina prohuji Vogtlandom*, pružaju tek blijedu sliku žestine kojom bi velika, sklupčana masa helota karteliziranog tekstilnog kapitala morala pri nekom političkom potresu, pri snažnoj i smionoj masovnoj akciji njemačkog proletarijata, eksplodirati. Uzmimo, nadalje, *bijedu radnika po kućama, pa bijedu konfekcijskih radnika, bijedu električarskih radnika*, sve sama ishodišta oluje iz kojih će pri svakom političkom povjetarcu u Njemačkoj izbiti silne ekonomske borbe to sigurnije što tu proletarijat inače, u mirno vrijeme, rjeđe prihvaća borbu, i što se bezuspješnije svaki put bori, što ga kapital brutalnije prisiljava da se, škrgućući zubima, vrati u robovski jaram.

Ali tu se radi i o čitavim velikim kategorijama proletarijata kojima je pri »normalnom« toku stvari u Njemačkoj uskraćena uopće

* Vogtland — geografsko područje u Njemačkoj što pokriva uglavnom jugozapadnu Sasku i jugoistočnu Tiringiju, bazen tekstilne industrije. (op. prev.)

svaka mogućnost da se mirno bore za poboljšanje svojeg ekonomskog položaja i da se služe pravom na sindikalno udruživanje. Navedimo, prije svega, recimo ulaštenu bijedu *željezničkih i poštanskih namještenika*. Ta za te državne radnike vladaju sred Njemačke, parlamentarne pravne države, ruske prilike, upamtimo, ruske što su vladale samo *prije* revolucije, za nepomućenog sjaja apsolutizma. Već u velikom oktobarskom štrajku ruski je željezničar, u formalno još apsolutističkoj Rusiji, stajao u pogledu slobode svojeg ekonomskog i socijalnog kretanja neusporedivo više od njemačkog. Ruski željezničari i poštanski namještenici osvojili su pravo sindikalnog udruživanja faktički na juriš, pa ako i daždi proces za procesom, kazna za kaznom, nitko im više ne može oduzeti unutrašnju povezanost. Ali, bio bi to posve pogrešan psihološki proračun kad bi netko htio, zajedno s njemačkom reakcijom, pretpostaviti da će nijema poslušnost njemačkih željezničara i poštanskih namještenika trajati vječno, da je to stijena koju ništa ne može poljuljati. Iako su se njemački sindikalni vođe tako navikli na postojeće prilike te im ta gotovo u čitavoj Evropi besprimjerna sramota ne zamućuje donekle zadovoljan pogled na uspjehe sindikalne borbe u Njemačkoj, ipak će duboko skriveno, dugo nagomilavano ogorčenje uniformiranih državnih robova neminovno pokušati da pri općem ustajanju sebi dade oduška. A kada proleterska predstraža iz industrije ushtije da u masovnim štrajkovima posegne za daljnjim političkim pravima, ili da obrani stara, velika trupa željezničara i poštanskih namještenika prirodnom će nužnošću morati da se sjeti svoje osobite sramote i da se napokon jednom digne radi oslobođenja od posebnog obroka ruskog apsolutizma koji je specijalno za nju pripremljen u Njemačkoj. Pedantsko shvaćanje koje hoće da se veliki narodni pokreti odvijaju po shemi i receptu, misli da tek u osvajanju prava željezničara na sindikalno udruživanje treba gledati nužnu *pretpostavku* bez koje se u Njemačkoj »ne smije misliti« na masovni štrajk. Zbiljski i prirodan tok zbivanja može biti samo obratan: samo iz snažne spontane akcije masovnog štrajka može se uistinu roditi pravo udruživanja jednako njemačkih željezničara kao i poštanskih službenika. I, zadaća koja je pri postojećim prilikama u Njemačkoj nerješiva, pod utiskom i pod pritiskom opće političke masovne akcije proletarijata za sebe će stvoriti mogućnost i način rješenja.

I napokon, najveće i najvažnije: *bijeda poljoprivrednih radnika*. Ako su engleski sindikati prilagođeni isključivo industrijskim radnicima, onda je ta pojava pri specifičnom karakteru engleske nacionalne privrede, pri maloj ulozi poljoprivrede u čitavom ekonomskom životu, dosta razumljiva. U Njemačkoj će sindikalna organizacija, bila ona ma kako sjajno izgrađena, odražavati položaj proletarijata u cjelini slabo i nepotpuno dokle god će obuhvaćati samo industrijske radnike, a čitavoj vosci poljoprivred-

nih radnika ostajati nepristupačnom. Ali i opet bi bila kobna iluzija vjerovati da se prilike na selu ne mijenjaju i ne kreću, da neumoran prosvjetiteljski rad socijaldemokracije, a još više čitava unutrašnja klasna politika Njemačke, ne podrivaju neprestano izvanjsku pasivnost poljoprivrednih radnika, i da se zemljišni proletarijat neće uzbuniti pri nekoj većoj općoj klasnoj akciji njemačkog industrijskog proletarijata koja bi se u tu svrhu i poduzela. To se, međutim, posve prirodno, ne može ispoljiti drugačije nego ponajprije u općoj burnoj ekonomskoj borbi, u silnim masovnim štrajkovima poljoprivrednih radnika.

Tako se slika tobožnje ekonomske nadmoćnosti njemačkog proletarijata nad ruskim upravo znatno mijenja čim s dijagrama sindikalno organiziranih industrijskih i zanatskih grana svrnemo pogled na one velike skupine proletarijata što se nalaze posve izvan sindikalne borbe ili se njihov osobit ekonomski položaj ne da ugurati u tijesni okvir svakodnevnog sindikalnog malog rata. Tada ćemo ugledati, jedno za drugim, silna područja u kojima su suprotnosti zaoštrene do krajnjih granica, gdje je nagomilano obilje zapaljivog materijala, gdje se skriva vrlo mnogo »ruskog apsolutizma« u najgorem obliku i gdje još u ekonomskom pogledu valja nadoknaditi najelementarnije obračune s kapitalom.

Svi će ti stari računi tada pri općoj političkoj masovnoj akciji biti neminovno predočeni vladajućem sistemu. Prema nekoj umjetno aranžiranoj jednokratnoj demonstraciji gradskog proletarijata, nekoj akciji masovnog štrajka izvršenoj iz puke discipline i pod dirigentskom palicom nekog partijskog predsjedništva, široki bi narodni slojevi doista mogli ostati hladni i ravnodušni. Jedino prava borbena akcija industrijskog proletarijata, rođena iz revolucionarne situacije, snažna i bezobzirna, zasigurno bi morala djelovati na slojeve niže razine i povući sa sobom u burnu opću ekonomsku borbu upravo sve one što u normalna mirna vremena stoje postrance od svakodnevne sindikalne borbe.

Ali ako se vratimo i organiziranim prednjim odredima njemačkog industrijskog proletarijata, i ako s druge strane uočimo ciljeve ekonomske borbe za koje danas vodi bitku rusko radništvo, ustanovit ćemo da to uopće nisu nastojanja koja bi odrasliji njemački sindikati mogli s razlogom gledati preko ramena kao iznošene dječje cipele. Tako najvažniji opći zahtjev ruskih štrajkova poslije 22. siječnja 1905, osamsatni radni dan, zacijelo nije za njemački proletarijat zastario, nego je u najviše slučajeva njegov lijep daleki ideal. To vrijedi i za borbu protiv »kućevlasničkog« stava, za borbu oko uvođenja radničkih odbora u sve tvornice, borbu za ukidanje rada na akord, za ukidanje kućnog rada u zanatstvu, za potpuno provođenje nedjeljnog počinka, za prizna-

vanje prava na sindikalno udruživanje. Da, kada se pogledaju izbliza, svi objekti ekonomske borbe ruskog proletarijata u sadašnjoj revoluciji u najvećoj su mjeri aktualni i za njemački proletarijat i redom diraju bolna mjesta njegova radničkog bitisanja.

Iz toga prije svega proizlazi da je čisti politički masovni štrajk, s kojim se najradije operira, i za Njemačku puka beživotna teorijska shema. Ako iz jakog revolucionarnog vrenja kao odlučna politička borba gradskog radništva prirodnim putem proizidu masovni štrajkovi, oni će se jednako tako prirodno, upravo kao i u Rusiji, pretvoriti u čitavo jedno razdoblje elementarnih ekonomskih borbi. Dakle, strahovanja sindikalnih vođa da bi borba za ekonomske interese mogla u razdoblju burnih političkih borbi, u razdoblju masovnih štrajkova, biti naprosto gurnuta u stranu, ugušena, počivaju na posve neosnovanoj i školničkoj predodžbi o toku stvari. Revolucionarno bi razdoblje, naprotiv, i u Njemačkoj izmijenilo karakter sindikalne borbe i tako je potenciralo da bi današnji gerilski rat sindikata naprama njoj bio dječja igra. A u drugu ruku i politička bi borba iz tog elementarnog nevremena masovnih ekonomskih štrajkova neprestano crpla nove protuudare i svježije snage. Uzajamno djelovanje ekonomske i političke borbe koje tvori unutrašnju pogonsku snagu današnjih masovnih štrajkova u Rusiji i istodobno tako rekuć regulacioni mehanizam revolucionarne akcije proletarijata, jednako bi tako prirodno i u Njemačkoj proizišlo iz samih prilika.

VI

U vezi s tim i pitanje odnosa organizacije prema problemu masovnih štrajkova u Njemačkoj poprima posve drugačiji izgled.

Stav mnogih sindikalnih vođa prema tom pitanju obično se iscrpljuje u tvrdnji: »Još nismo dovoljno jaki da bismo riskirali tako smiono odmjeravanje snaga kao što je masovni štrajk.« To je stanovište, eto, neodrživo utoliko što se smirenim, brojčanim proračunom nipošto ne da ustanoviti kada je proletarijat »dovoljno jak« za bilo koju borbu. Prije 30 godina njemački su sindikati imali 50.000 članova. To je očito bio broj pri kojem se, prema spomenutom mjerilu, nije moglo pomišljati na masovni štrajk. Poslije daljnjih 15 godina sindikati su bili četiri puta jači i brojili su 237.000 članova. Da se, međutim, današnje sindikalne vođe tada bilo zapitalo je li sad organizacija proletarijata zrela za masovni štrajk, oni bi zasigurno odgovorili da ni izdaleka nije tako, i da bi sindikalno organizirani morali brojiti milijune. Danas broj organiziranih članova sindikata prelazi već u drugi milijun, ali je stanovište njihovih vođa posve jednako, što očito može ići unedogled. Pri tomu se prešutno pretpostavlja da bi morala biti

primljena u organizaciju uopće čitava radnička klasa Njemačke, do posljednjeg muškarca i posljednje žene, prije nego što će biti »dovoljno jaka« da bi se odvažila na akciju masovnog štrajka, koja bi se onda, po staroj formuli, vjerojatno pokazala čak i »izlišnom«. Ta je teorija ipak potpuno utopijska iz jednostavnog razloga što trpi od unutrašnje proturječnosti, što se vrti u začaranom krugu. Radnici, prije nego što poduzmu bilo kakvu direktnu klasnu borbu, treba da budu u cijelosti organizirani. Ali prilike, uvjeti kapitalističkog razvoja i građanske države donose sa sobom to da pri »normalnom« toku stvari, bez burnih klasnih borbi, određeni slojevi — i to upravo većina, oni najvažniji slojevi proletarijata što su na najnižem stupnju, koje kapital i država najviše tlače — uopće ne mogu biti organizirani. Tà i sami vidimo kako se u Engleskoj za čitava stogodišnjeg trajanja neumornog sindikalnog rada bez svake »smetnje« — bez ikakvih »romantično revolucionarnih« zabluda i mamaca — nije došlo dalje od toga da se organizirala *manjina* bolje situiranih slojeva proletarijata.

S druge se strane, međutim, ni sami sindikati, kao ni svaka druga borbena organizacija proletarijata, ne mogu trajno održati drugačije nego upravo u borbi, i to ne samo u smislu boja žaba i miševa po ustajalim vodama građanskog parlamentarnog razdoblja, nego u smislu žešćih, revolucionarnijih razdoblja masovne borbe. Kruto, mehanički-birokratsko shvaćanje hoće da borba bude dopuštena samo kao proizvod organizacije na izvjesnom stupnju njezine jakosti. Živ dijalektički razvoj dopušta, obratno, da organizacija nastane kao proizvod borbe. Već smo vidjeli grandiozan primjer te pojave u Rusiji, gdje je gotovo neorganizirani proletarijat u godinu i po dana burne revolucionarne borbe stvorio sebi obuhvatnu mrežu organizacionih začetaka. Drugi primjer te vrsti pokazuje vlastita povijest njemačkih sindikata. U 1878. godini broj članova sindikata iznosio je 50.000. Po teoriji današnjih sindikalnih vođa nije ta organizacija, kao što rekosmo, bila ni izdaleka »dovoljno jaka« da bi prihvatila žestoku političku borbu. Ali njemački sindikati, ma koliko tada bili slabi, *jesu* prihvatili borbu — naime borbu protiv zakona o socijalistima — i pokazali su se ne samo »dovoljno jakim« da iz borbe iziđu kao pobjednici, nego su u toj borbi svoju snagu upeterostručili; poslije pada zakona o socijalistima u 1891. godini brojili su 277.659 članova. Metoda kojom su sindikati u borbi protiv zakona o socijalistima pobijedili ne odgovara doduše idealu mirnog, pčelinjeg neprekidnog građenja; oni su se u borbi najprije bili raspali u ruševine da bi se zatim propeli iz slijedećeg vala i nanovo rodili. Ali to i jest upravo specifična metoda rasta što odgovara proleterskoj klasnoj organizaciji: oprobati se u borbi i iz borbe izići reproduciran.

Pri potanjenj ispitivanju njemačkih prilika i položaja raznih slojeva radnika postaje jasno da ni razdoblje burnih političkih masovnih borbi što dolazi neće njemačkim sindikatima zaprijetiti propašću, nego će, obratno, donijeti novu neslućenu perspektivu rapidnog skokovitog proširenja sfere njihove moći. Samo, pitanje ima i svoju drugu stranu. Plan da se masovni štrajk kao ozbiljna politička klasna akcija poduzme samo s organiziranima uopće je potpuno beznadan. Da bi masovni štrajk uspio, ili dapače da bi masovni štrajkovi uspjeli, da bi uspjela masovna borba, ona mora postati pravim *narodnim* pokretom, to jest, mora uvući u borbu najšire slojeve proletarijata. — Već i pri parlamentarnom obliku, moć proleterske klasne borbe ne počiva na malom organiziranom jezgru, nego na širokoj okolnoj periferiji revolucionarno nastrojenog proletarijata. Kad bi socijaldemokracija htjela izborne bitke izvojevati samo s nekoliko stotina tisuća organiziranih, sama bi sebe osudila na ništavnost. Pa ako socijaldemokracija i teži tomu da po mogućnosti primi u partijsku organizaciju sve svoje mobilizirane birače, njezina se biračka masa, kao što pokazuje tridesetogodišnje iskustvo, ipak ne povećava s porastom partijske organizacije, nego obratno, svježi slojevi radništva, osvojeni sa svakom izbornom borbom, tvore svagda njivu za organizacionu sjetvu što zatim slijedi. I tu ne samo što organizacija daje trupe za borbu, nego borba u još većoj mjeri regrutira trupe za organizaciju. U mnogo većem stupnju nego na parlamentarnu borbu, to se očito odnosi na direktnu političku masovnu akciju. Ako socijaldemokracija kao organizirana jezgra radničke klase i jest vodeća pretходnica čitavog radnog naroda, ako upravo iz te organizacije i izvire politička jasnoća, snaga i jedinstvo radničkog pokreta, ipak se klasni pokret proletarijata nikada ne smije shvatiti kao pokret organizirane manjine. Svaka zbiljska velika klasna borba mora počivati na pomoći i sudjelovanju najširih masa, i strategija klasne borbe koja ne računa s tim sudjelovanjem, koja je skrojena iz pukih spretno izvedenih marševa malih dijelova proletarijata iz kasarni, unaprijed je osuđena na bijedni fijasko.

Nemoguće je, dakle, da u Njemačkoj masovne štrajkove, masovne političke borbe nose samo organizirani, i da se pri tomu računa s propisnim »vođenjem« iz neke partijske centrale. Ali u tom slučaju i opet — posve kao i u Rusiji — nije u pitanju ni »disciplina«, »školovanost«, ni što brižljivija priprema potpore i pokrića troškova, nego naprotiv zbiljski revolucionarna, odlučna klasna akcija koja bi bila kadra pridobiti i povući za sobom najšire krugove neorganizirane, ali po svojem raspoloženju i svojem položaju revolucionarne proleterske mase.

Vidjeli smo kako u Rusiji već gotovo dvije godine iz najsitnijeg parcijalnog sukoba radnika s poduzetnikom, iz najsitnijeg lokalne brutalnosti vladinih organa, može smjesta nastati velika, opća

akcija proletarijata. Svi to vide i smatraju prirodnim, jer u Rusiji je, eto, »revolucija«. Ali što to znači? Znači da je klasni osjećaj, klasni instinkt u ruskog proletarijata živ u najvećoj mjeri, tako da on svaku parcijalnu stvar bilo koje male skupine radnika osjeća neposredno kao opću stvar, stvar klase, i na nju munjevito reagira kao cjelina. Dok u Njemačkoj, u Francuskoj, u Italiji, u Holandiji najžešći sindikalni konflikti ne izazivaju baš nikakve opće akcije radničke klase — čak ni njezina organiziranog dijela — u Rusiji i najmanji povod pokreće čitavu buru. Ali to neće reći ništa drugo — zvučilo to ma kako paradoksalno — nego da je sada klasni instinkt u mladog, neškolovanog, slabo prosvijećenog i još slabije organiziranog ruskog proletarijata beskrajno jači nego u organiziranog, školovanog i prosvijećenog radništva Njemačke ili koje druge zapadnoevropske zemlje. I to nije možda neka osobita vrlina »mladog neistrošenog Istoka« u usporedbi s »trulim Zapadom«, nego naprosto rezultat neposredne revolucionarne masovne akcije. U njemačkih prosvijećenih radnika klasna svijest koju je usadila socijaldemokracija *teoretska je, latentna*: u razdoblju vladavine građanskog parlamentarizma ona se u pravilu ne može staviti u pokret kao direktna masovna akcija; ona je u tom razdoblju idejna suma četiri stotine paralelnih akcija po izbornim okruzima za trajanja izborne borbe, mnogih ekonomskih parcijalnih borbi i slično. U revoluciji, kada se na političkom pozorju pojavljuje sama masa, klasna svijest postaje *praktična, aktivna*. Stoga je jedna godina revolucije dala ruskom proletarijatu ono »školovanje« koje njemačkom proletarijatu ne može umjetno dati trideset godina parlamentarne i sindikalne borbe. Zacijelo će taj živi, aktivni klasni osjećaj proletarijata i u Rusiji poslije okončanja revolucionarnog razdoblja i nakon što se uspostavi građansko-parlamentarna pravna država znatno splasnuti ili će se, naprotiv, pretvoriti u prikriveni, latentni klasni osjećaj. Ali jednako je tako sigurno da će u Njemačkoj, obratno, u razdoblju snažnih političkih akcija, živi, akciono sposobni revolucionarni klasni osjećaj zahvatiti najšire i najdublje slojeve proletarijata, čak to brže i to silnije što će biti veće do tada urađeno odgojno djelo socijaldemokracije. To odgojno djelo, zajedno s razdražujućim i revolucionirajućim učinkom čitave sadašnje njemačke politike, ispoljit će se u tomu što će se u jednom ozbiljnom revolucionarnom razdoblju za zastavom socijaldemokracije od jednom povoditi sve one gomile što su sada u svojoj prividnoj političkoj stupidnosti neosjetljive prema svim organizacionim pokušajima socijaldemokracije i sindikata. Šest mjeseci revolucionarnog razdoblja obavit će na školovanju te sada neorganizirane mase posao koji ne može svladati deset godina narodnih zborovanja i dijeljenja letaka. I kada prilike u Njemačkoj dostignu stupanj zrelosti za takvo razdoblje, danas neorganizirani najzaostaliји slojevi tvorit će u borbi, prirodno, najradikalniji, najžešći element, a ne privjesak. Dođe li u Njemačkoj do masov-

nog štrajka, gotovo sigurno neće najveću akcionu sposobnost razviti oni najbolje organizirani — jamačno ne tipografi — nego oni lošije ili čak nikako organizirani, rudari, tekstilni radnici, možda čak poljoprivredni radnici.

Ali na taj način dolazimo, kao i pri analizi ruskih zbivanja, i u Njemačkoj do istih zaključaka u pogledu pravih zadataka *vodstva*, u pogledu uloge socijaldemokracije u masovnom štrajku. Napustimo li, naime, pedantnu shemu demonstrativnog masovnog štrajka organizirane manjine koji je umjetno i za ljubav sindikata zapovjedila partija, i okrenemo li se živoj slici pravog narodnog pokreta što elementarnom snagom nastaje iz krajnje zaoštrenosti klasnih suprotnosti i političke situacije, a iskaljuje se u jednako političkim kao i ekonomskim burnim masovnim borbama, masovnim štrajkovima, onda se zadaća socijaldemokracije očito ne smije sastojati u tehničkim pripremama i tehničkom vodstvu masovnih štrajkova, nego prije svega u političkom vođenju čitavog pokreta.

Socijaldemokracija je najprosvjećenija, klasno najsvjesnija predstraža proletarijata. Ona ne može i ne smije fatalistički skrštenih ruku čekati nastup »revolucionarne situacije«, čekati da onaj spontani narodni pokret padne s neba. Naprotiv, ona mora, kao i uvijek, *prestizati* razvoj događaja, kušati da ga ubrza. Ali ona to ne može tako da i kad treba i kad ne treba odjednom u prazno izbacuje »lozinku« za masovni štrajk, već prije svega tako da najširim proleterskim slojevima objašnjava neminovnost nastupanja tog revolucionarnog razdoblja, unutrašnje socijalne momente što do njega dovode i njegove političke posljedice. Treba li najšire proleterske slojeve pridobiti za neku masovnu političku akciju socijaldemokracije, i treba li, obratno, pri nekom masovnom pokretu socijaldemokracija preuzeti i zadržati stvarno vodstvo, zagospodariti čitavim pokretom u *političkom smislu*, tada ona mora znati da s punom jasnoćom, dosljednošću i odlučnošću postavi *taktiku* njemačkog proletarijata u razdoblju predstojećih borbi.

VII

Vidjeli smo da masovni štrajk u Rusiji nije proizvod neke namjeravane taktike socijaldemokracije, nego prirodna historijska pojava na tlu sadašnje revolucije. Koji su, dakle, momenti doveli u Rusiji do tog novog pojavnog oblika revolucije?

Ruskoj revoluciji najneposrednija je zadaća da ukloni apsolutizam i uspostavi modernu građansko-parlamentarnu pravnu državu. Formalno je to ista ona zadaća što je u Njemačkoj stajala pred martovskom revolucijom, u Francuskoj pred velikom revoluci-

jom na izmaku osamnaestog stoljeća. Samo, prilike i povijesni milje u kojima su se te formalno analogne revolucije zbivale, temeljito se razlikuju od onih u današnjoj Rusiji. Odlučujuće je to što se između onih građanskih revolucija Zapada i današnje građanske revolucije na Istoku odvio čitav ciklus kapitalističkog razvoja. I taj razvoj nije zahvatio samo zapadnoevropske zemlje, nego i apsolutističku Rusiju. Krupna industrija sa svim svojim posljedicama, s modernim klasnim raslojavanjem, grubim socijalnim kontrastima, modernim velegradskim životom i modernim proletarijatom, u Rusiji je postala vladajućim, to jest u socijalnom razvoju odlučujućim oblikom proizvodnje. Iz toga je, međutim, proizišla čudna, proturječna historijska situacija da građansku revoluciju u pogledu njezinih formalnih zahtjeva izvodi u prvom redu moderni klasno svjesni proletarijat, i to u međunarodnom miljeu što stoji u znaku propadanja građanske demokracije. Nije sada, kao u prijašnjim revolucijama Zapada, vodeći revolucionarni element buržoazija, dok proleterska masa, rastopljena u malo-građanštini, služi buržoaziji za regrutaciju, nego je, obratno, klasno svjesni proletarijat onaj element što predvodi i tjera, dok su krupno-građanski slojevi dijelom raspoloženi direktno kontrarevolucionarno, dijelom donekle liberalno, a jedino zemljišno malo-građanstvo, uz gradsku malograđansku inteligenciju, odlučno opoziciono, čak revolucionarno. Ali zato ruski proletarijat, kojemu je u tolikoj mjeri namijenjena vodeća uloga u građanskoj revoluciji, stupa u borbu sam oslobođen svih iluzija građanske demokracije, s jako razvijenom sviješću o vlastitim specifičnim klasnim interesima pri jako zaoštrenoј suprotnosti između kapitala i rada. Taj se proturječan odnos izražava u činjenici da je u toj formalno građanskoј revoluciji suprotnost građanskog društva prema apsolutizmu nadjačana suprotnošću proletarijata prema građanskom društvu, da se borba proletarijata jednakom snagom usmjeruje istodobno protiv apsolutizma i protiv kapitalističkog izrabljivanja, da je program revolucionarnih borbi s jednakim naglaskom usmjeren prema političkoј slobodi kao i prema osvajanju osamsatnog radnog dana i materijalne egzistencije proletarijata dostojne čovjeka. Taj se dvojaki karakter ruske revolucije ispoljuje u onoj unutrašnjoj vezi i interakciji ekonomske i političke borbe koju smo upoznali iz zbivanja u Rusiji i koja svoj prikladan izraz nalazi upravo u masovnom štrajku.

U prijašnjim građanskim revolucijama u kojima su se, u jednu ruku, za političko školovanje i predvođenje revolucionarne mase brinule građanske političke stranke, i gdje se, u drugu ruku, radilo o golom obaranju stare vlade, prikladan oblik revolucionarne borbe bila je kratkotrajna bitka na barikadama. Danas, kada radnička klasa mora u toku revolucionarne borbe sama sebe prosvjeđivati, sama okupljati i sama predvoditi, i kada je revolucija sa svoje strane jednako usmjerena i protiv državne vlasti i protiv

kapitalističkog izrabljivanja, masovni se štrajk pojavljuje kao prirodno sredstvo za regrutiranje najširih proleterskih slojeva u samoj akciji, kao što je on istodobno i sredstvo za miniranje i rušenje stare državne vlasti i za obuzdavanje kapitalističkog izrabljivanja. Gradski industrijski proletarijat danas je duša revolucije u Rusiji. Ali da bi ma koju direktnu političku akciju izveo kao masa, proletarijat se mora najprije ponovo skupiti u masu i u tu svrhu mora prije svega izaći iz tvornica i radionica, iz rudnika i talionica, mora nadvladati usitnjenost i razmrvljenost po pojedinim radionicama na koju je prisiljen pod svakodnevnim jarmom kapitala. Tako je masovni štrajk prvi prirodan, impulzivni oblik svake velike revolucionarne akcije proletarijata, i što je više vladajući oblik društvene privrede industrija, što je u revoluciji istaknutija uloga proletarijata i što je razvijenija suprotnost između rada i kapitala, to silniji i utjecajniji moraju biti masovni štrajkovi. Prijašnji glavni oblik građanske revolucije, bitka na barikadama, otvoreni sukob s naoružanom vlašću države, u današnjoj je revoluciji samo krajnja točka, samo trenutak u čitavom procesu masovne proleterske borbe.

A na taj se način u novom obliku revolucije postiglo i ono civiliziranje i ublažavanje klasnih borbi koje su proročanski predskazali oportunisti njemačke socijaldemokracije Bernstein, David i drugi. Imenovani su, u duhu malograđansko-demokratskih iluzija, željeno ublažavanje i civiliziranje klasne borbe, zacijelo, vidjeli u tomu da klasna borba bude ograničena isključivo na parlamentarnu borbu i da revolucija po ulicama bude naprosto ukinuta. Historija je pronašla rješenje u nešto dubljem i finijem obliku: u podizanju revolucionarnog masovnog štrajka, koji zacijelo ne zamjenjuje i ne pravi izlišnom golu brutalnu uličnu borbu, ali je reducira na samo jedan trenutak u dugotrajnom razdoblju političke borbe, i ujedno s revolucionarnim razdobljem spaja golemo kulturno djelo u najtočnijem smislu riječi: materijalno i duhovno podizanje čitave radničke klase putem »civiliziranja« barbarskih oblika kapitalističkog izrabljivanja.

Tako se, eto, pokazuje da masovni štrajk nije specifično ruski, iz apsolutizma proizišli proizvod, nego da je on opći oblik proleterske klasne borbe koji proizlazi iz sadašnjeg stadija kapitalističkog razvoja i klasnih odnosa. Tri građanske revolucije: velika francuska, njemačka martovska i sadašnja ruska, tvore s tog stanovišta lanac neprestanog razvoja u kojem se odražava blaženstvo i kraj kapitalističkog stoljeća. U velikoj francuskoj revoluciji još posve nerazvijena unutrašnja protuslovlja građanskog društva otvarala su prostor dugom razdoblju velikih borbi u kojima su se nesmetano i neusiljeno s bezobzirom radikalnošću iskaljivale sve prve suprotnosti što su u žaru revolucije brzo klijale i zorile. Pol stoljeća kasnije, revoluciju njemačkog građanstva, koja je bi-

la izbila na polovici puta kapitalističkog razvoja, već je usred njezina toka sputala suprotnost interesa i ravnoteža snaga između kapitala i rada, i ugušio građansko-feudalni kompromis, skratio je na kratku, jadnu, u po riječi zanijemjelu epizodu. Još pol stoljeća, i današnja ruska revolucija stoji na točki povijesnog puta koja je već s onu stranu brijega, onkraj vrhunca kapitalističkog društva, ondje gdje građansku revoluciju više ne može ugušiti suprotnost između buržoazije i proletarijata, nego se ona, naprotiv, razvija u novo, dugo razdoblje silnih socijalnih borbi u kojima se poravnavanje starog računa s apsolutizmom pojavljuje kao sitnica naprama mnogim novim računima koje otvara nova revolucija. Tako današnja revolucija u osobitom slučaju apsolutističke Rusije realizira ujedno opće rezultate međunarodnog kapitalističkog razvoja i ispada manje kao posljednji epigon starih građanskih revolucija a više kao preteča nove serije proleterskih revolucija Zapada. Najzaostaliya zemlja, upravo zato što je tako neoprostivo zakasnila sa svojom građanskom revolucijom, pokazuje putove i metode daljnje klasne borbe proletarijata Njemačke i najnaprednijih kapitalističkih zemalja.

Čini se, prema tomu, da je, uzeto i s te strane, posve pogrešno izdaleka promatrati rusku revoluciju kao lijepu predstavu, kao nešto specifično »rusko«, i diviti se, u najboljem slučaju, junaštvu boraca, to jest izvanjskom oruđu borbe. Mnogo je važnije da se njemački radnici nauče promatrati rusku revoluciju kao *svoju vlastitu stvar*, ne samo u smislu međunarodne klasne solidarnosti s ruskim proletarijatom, nego prije svega kao *poglavlje vlastite socijalne i političke povijesti*. Oni sindikalni vođe i parlamentarci koji smatraju da je njemački proletarijat »preslab« i da su njemačke prilike suviše nezrele za revolucionarne masovne borbe, očito nemaju ni pojma da se mjerilo zrelosti klasnih odnosa u Njemačkoj i mjerilo snage proletarijata ne nalazi u statistici njemačkih sindikata ili u izornoj statistici, nego — u zbivanjima ruske revolucije. Upravo tako kao što su se zrelost francuskih klasnih suprotnosti pod julskom monarhijom i pariski junski pokolj odrazili u njemačkoj martovskoj revoluciji, njezinu toku i fijasuku, tako se danas zrelost njemačkih klasnih suprotnosti odražava u zbivanjima, u snazi ruske revolucije. I dok birokrati njemačkog radničkog pokreta kopkaju za dokazom njegove snage i njegove zrelosti po ladicama svojih kancelarija, dotle ne vide da im ono što traže leži upravo pred očima u velikom historijskom objavljenju, jer historijski uzeto, ruska je revolucija odraz moći i zrelosti međunarodnog, dakle u prvom redu njemačkog radničkog pokreta.

Stoga bi bio i suviše bijedan, groteskno sićušan rezultat ruske revolucije, kad bi njemački proletarijat iz nje htio izvući puku pouku kako da od nje — kao što hoće drugovi Frohne, Elm i osta-

li — posudi vanjski oblik borbe, masovni štrajk, i da ga kastrira u rezervni top za slučaj ukidanja izbornog prava za Rajhstag, to jest u pasivno sredstvo parlamentarne defenzive. Uzmü li nam izbornu pravo, branit ćemo se. Ali zbog te odluke ne treba zauzimati herojsku pozu jednog Dantona, kao što je uradio na primjer drug Elm u Jeni; jer obrana već posjedovane skromne mjere parlamentarnih prava nije toliko nečuvana novotarija kojoj bi kao ohrabrenje trebale tek užasne hekatombe ruske revolucije, koliko je ona, naprotiv, najobičnija i prva dužnost svake opozicione stranke. Samo, politika proletarijata u revolucionarnom se razdoblju nikada ne smije iscrpljivati u pukoj obrani. Pa ako je u jednu ruku teško sa sigurnošću proreći hoće li do poništenja općeg prava glasa u Njemačkoj doći u situaciji koja će neminovno smjesta izazvati akciju masovnog štrajka, onda je u drugu ruku posve sigurno da čim u Njemačkoj stupimo u razdoblje burnih masovnih akcija, socijaldemokracija nipošto neće smjeti da svoju taktiku oslanja na puku parlamentarnu defenzivu. Nije u moći socijaldemokracije da unaprijed odredi pobudu i trenutak izbijanja masovnih štrajkova u Njemačkoj, jer u njezinoj moći nije ni izazivanje historijskih situacija putem zaključaka partijskih kongresa. Ali ono što socijaldemokracija može i mora, jest to da razjasni, i kao odlučnu, dosljednu taktiku formuliра političke smjernice tih borbi kada jednom do njih dođe. Politički događaji ne drže se na uzdi tako da im se propisuje, nego tako da se unaprijed dozovu u svijest njihove vjerojatne mjerljive posljedice i da se prema njima prilagodi vlastiti način djelovanja.

Politička opasnost koja najneposrednije prijeti, na koju je njemački proletarijat pripravan već niz godina, jest državni udar reakcije koji će htjeti da najširim slojevima narodnih radnih masa oduzme najvažnije političko pravo, pravo izbora Rajhstaga. Unatoč golemom domašaju tog mogućeg događaja, nemoguće je, kao što smo kazali, sa sigurnošću ustvrditi da će za državnim udarom smjesta uslijediti otvoreni narodni pokret u obliku masovnih štrajkova, jer su nam danas nepoznate sve one bezbrojne okolnosti i momenti što zajednički određuju situaciju pri masovnom pokretu. Samo, ako se uzme u obzir sadašnja krajnja zaoštrenost odnosa u Njemačkoj, i po drugoj strani raznoliki međunarodni povratni učinci ruske revolucije i zatim buduće obnove Rusije, onda je jasno da se u njemačkoj politici prevrat koji bi proizišao iz ukidanja prava na izbore za Rajhstag ne bi mogao zaustaviti samo na borbi za to izbornu pravo. Takav bi državni udar, naprotiv, prije ili kasnije elementarnom snagom povukao sa sobom veliki opći politički obračun jednom povrijeđene i probuđene narodne mase s reakcijom — obračun za lihvarjenje s kruhom, za umjetno poskupljenje mesa, za osiromašenje uslijed bezgraničnog militarizma i marinizma, za pokvarenost kolonijalne politike, za nacionalnu sramotu kenigsberškog procesa, za miro-

vanje socijalne reforme, za bespravnost željezničara, poštanskih službenika i poljoprivrednih radnika, za izigravanje i porugu rudara, za löbtausku presudu i čitavo klasno sudstvo, za brutalni sistem kolektivnog otpuštanja — ukratko za čitav dvadesetogodišnji pritisak udružene vladavine istočnopolapskog junkerstva i karteliranog krupnog kapitala.

A kada se kamen jednom počne kotrljati, više se ne da zaustaviti, htjela to socijaldemokracija ili ne. Protivnici masovnog štrajka običavaju odbacivati pouke i primjere ruske revolucije kao posve nemjerodavne za Njemačku prvenstveno stoga što je u Rusiji, eto, valjalo najprije napraviti silan skok iz orijentalne despocije u moderan građanski pravni poredak. Formalna udaljenost između starog i novog političkog poretka treba da posluži kao dostatan dokaz za objašnjenje žestine i snage revolucije u Rusiji. U Njemačkoj već odavna imamo nužne oblike i garancije pravne države, pa tu stoga nije moguće takvo elementarno divljanje socijalnih suprotnosti. Oni koji tako spekuliraju, zaboravljaju da će zato u Njemačkoj onaj historijski uvjetovani cilj, kad jednom počnu izbijati otvorene političke borbe, biti posve drugačiji od današnjega u Rusiji. Upravo stoga što građanski pravni poredak u Njemačkoj postoji odavna, što je dakle imao vremena da se potpuno iscrpi i dođe kraju, što su građanska demokracija i liberalizam imali vremena da izumru, o *građanskoj* revoluciji u Njemačkoj više ne može biti ni govora. I stoga se u razdoblju otvorenih političkih narodnih borbi u Njemačkoj može raditi jedino još o *diktaturi proletarijata* kao konačnom historijski nužnom cilju. Ali ta je zadaća udaljena od današnjeg stanja u Njemačkoj još mnogo više nego što je građanski pravni poredak udaljen od orijentalne despocije, i stoga se ta zadaća i ne da ispuniti jednim udarcem, nego također u dugom razdoblju gigantskih socijalnih borbi.

Ne krije li se, ipak, oštra proturječnost u perspektivama koje smo ocrtali? Po jednoj se strani kaže kako će u eventualnom budućem razdoblju masovnih političkih akcija prije svega najzaostaliји slojevi njemačkog proletarijata, poljoprivredni radnici, željezničari, poštanski robovi morati da najprije osvoje pravo svojeg sindikalnog udruživanja, da će biti potrebno najprije ukloniti najgrublje izdanke izrabljivanja, a po drugoj strani politička zadaća tog razdoblja treba da bude već osvajanje političke vlasti od strane proletarijata! S jedne strane ekonomske, sindikalne borbe za neposredne interese, za materijalno podizanje radničke klase, s druge strane već krajnji konačni cilj socijaldemokracije! Zacijelo su to oštre proturječnosti, ali ne proturječnosti našeg rezoniranja, nego proturječnosti kapitalističkog razvoja. On se ne kreće skladnom ravnom crtom, nego grubom, munji sličnom cik-cak linijom. Kao što razne kapitalističke zemlje iskazuju najrazličitije

stadije razvoja, tako ih u svakoj zemlji iskazuju i razni slojevi jedne te iste radničke klase. Ali historija ne čeka strpljivo da najprije zaostale zemlje i slojevi dostignu one najnaprednije, kako bi se cjelina dalje mogla kretati simetrično poput svrstane kolone. Ona u prednjim najistaknutijim točkama odmah dovodi do eksplozija čim ondje sazriju za to potrebni odnosi, a zatim se u buri revolucionarnog razdoblja u nekoliko dana i mjeseci nadočnauje propušteno, izjednačuje nejednako, čitavo se socijalno napredovanje jednim mahom pretvara u jurišni korak.

Kao što se u ruskoj revoluciji čitava ljestvica interesa raznih radničkih slojeva ujedinjuje u socijaldemokratskom programu revolucije, i bezbrojne parcijalne borbe u zajedničkoj klasnoj akciji proletarijata, tako će biti i u Njemačkoj kad za to sazriju prilike. A zadaća socijaldemokracije tada će biti u tomu da svoju taktiku ne podešava prema najzaostalijim fazama razvoja, nego prema onima najnaprednijim.

VIII

Najvažniji zahtjev u razdoblju velikih borbi koje će doći prije ili kasnije, koje njemačka radnička klasa željno očekuje, bit će, pored potpune odlučnosti i dosljednosti taktike, što veća akciona sposobnost, to jest što veće jedinstvo vodećeg socijaldemokratskog dijela proleterse mase. Međutim, već su prvi slabi pokušaji priređivanja veće masovne akcije smjesta otkrili važnu slabost u tom pogledu: potpunu odvojenost i osamostaljenost obiju organizacija radničkog pokreta, socijaldemokracije i sindikata.

I iz pobližeg promatranja masovnih štrajkova u Rusiji i iz odnosa u samoj Njemačkoj jasno proizlazi da bilo koja veća masovna akcija nipošto ne smije biti zamišljena kao takozvani politički masovni štrajk ako se ne želi ograničiti samo na puku jednokratnu demonstraciju, nego treba da postane zbiljskom borbenom akcijom. U takvoj bi masovnoj borbenoj akciji u Njemačkoj sudjelovali sindikati upravo tako kao i socijaldemokracija. Ne stoga što sindikalni vođe umišljaju kako je socijaldemokracija uslijed mnogo manje brojnosti svoje organizacije upućena na milijun i četvrt sindikalaca i kako bez njih ne može ništa, nego iz razloga koji leže mnogo dublje: stoga što bi svaka direktna masovna akcija ili razdoblje otvorenih klasnih borbi ujedno bili i političke i ekonomske naravi. Dođe li u Njemačkoj u bilo kojem povodu i u bilo kojem trenutku do velikih političkih borbi, do masovnih štrajkova, otvorit će se ujedno era silnih sindikalnih borbi u Njemačkoj, pri čemu zbivanja neće nipošto pitati jesu li vođe sindikata dali svoj pristanak za pokret ili nisu. Budu li stajali po strani, ili čak kušali da se pokretu suprotstave, uspjeh će takva

ponašanja biti jedino taj da će val događaja naprosto gurnuti vođe sindikata* u stranu i da će i ekonomske i političke masovne borbe izboriti i bez njih.

Zapravo, razdvajanje političke i ekonomske borbe i njihovo osamostaljivanje samo je umjetni iako historijski uvjetovani proizvod parlamentarnog razdoblja. U njemu se, s jedne strane, pri mirnom, »normalnom« hodu građanskog društva ekonomska borba usitnjuje, raspada u mnoštvo pojedinačnih borbi u svakom poduzeću, u svakoj grani proizvodnje. S druge strane političku borbu ne vodi sama masa u direktnoj akciji, nego se ona, u skladu s oblicima građanske države, vodi reprezentativnim putem, pritiskom na zakonodavna predstavništva. Čim nastupi razdoblje revolucionarnih borbi, to jest čim se na poprištu pojavi masa, smjesta otpada i usitnjenost ekonomske borbe i indirektan parlamentarni oblik političke borbe; u jednoj su revolucionarnoj masovnoj akciji i politička i ekonomska borba jedno, i umjetna se pregrada između sindikata i socijaldemokracije kao dvaju odvojenih posve samostalnih oblika radničkog pokreta naprosto briše. Ali ono što se očito ispoljuje u revolucionarnom masovnom pokretu, vrijedi kao stvarno stanje stvari i za parlamentarno razdoblje. Ne postoje dvije različite klasne borbe radničke klase, ekonomska i politička, nego postoji samo *jedna* klasna borba koja je istodobno usmjerena i na ograničavanje kapitalističkog izrabljivanja unutar građanskog društva i na ukidanje izrabljivanja zajedno s građanskim društvom.

Iako se te dvije strane klasne borbe u parlamentarnom razdoblju iz tehničkih razloga razdvajaju, ipak one ne tvore možda dvije paralelne akcije, nego naprosto dvije faze, dva stupnja u borbi radničke klase za emancipaciju. Sindikalna borba obuhvaća sadašnje interese, socijaldemokratska borba buduće interese radničkog pokreta. Komunisti, kaže se u »Komunističkom manifestu«, zastupaju nasuprot raznih grupnih interesa proleterata (nacionalnih, lokalnih interesa) zajedničke interese čitavog proletarijata i na raznim stupnjevima razvoja klasne borbe interese čitavog pokreta, što će reći krajnje ciljeve oslobođenja proletarijata. Sindikati zastupaju grupne interese i jednu fazu radničkog pokreta. Socijaldemokracija zastupa radničku klasu i interese njezina oslobođenja u cjelini. Sindikati se, dakle, odnose prema socijaldemokraciji kao dio prema cjelini, pa ako teorija o »ravnopravnosti« sindikata i socijaldemokracije nailazi među sindikalnim vođama na toliki odjek, onda to počiva na temeljitom neshvaćanju samog bića sindikata i njihove uloge u općoj oslobodilačkoj borbi radničke klase.

* Za drugo izdanje R. L. je dodala: upravo kao i vođe partije u analognom slučaju,

Teorija o paralelnosti akcije socijaldemokracije i sindikata i o njihovoj ravnopravnosti ipak nije potpuno ishitrena, već ima svoje historijske korijene. Ona naime počiva na iluziji o mirnom, »normalnom« razdoblju građanskog društva, u kojem se pričinja da je politička borba socijaldemokracije prešla u *parlamentarnu* borbu. Ali parlamentarna borba, kao dopunski dio sindikalne borbe, jednako je kao i ova samo borba isključivo na tlu građanskog društvenog poretka. Ona je po svojoj naravi rad na političkoj reformi, kao što sindikati rade na ekonomskoj reformi. Ona tvori politički rad sadašnjosti, kao što sindikati tvore ekonomski rad sadašnjosti. I ona je, kao i sindikati, samo faza, razvojni stupanj u cjelini proleTERSKE klasne borbe čiji ciljevi u jednakoj mjeri nadilaze parlamentarnu borbu kao i sindikalnu borbu. Jer parlamentarna se borba prema socijaldemokratskoj politici odnosi također kao dio prema cjelini, upravo poput sindikalnog rada. Socijaldemokracija po sebi upravo je objedinjavanje jednako parlamentarne kao i sindikalne borbe u klasnu borbu usmjerenu na uklanjanje građanskog društvenog poretka.

Teorija o »ravnopravnosti« sindikata i socijaldemokracije nije, dakle, naprosto teorijski nesporazum, puka zabuna, nego je ona izraz poznate tendencije onog oportunističkog krila socijaldemokracije koje zaista hoće političku borbu radničke klase reducirati na parlamentarnu borbu i socijaldemokraciju pretvoriti iz revolucionarne proleTERSKE u malograđansku reformističku partiju.⁴

⁴ Budući da se prisutnost takve tendencije unutar njemačke socijaldemokracije obično osporava, valja pozdraviti otvorenost kojom je nedavno oportunistički smjer formulirao svoje prave ciljeve i želje. Na partijskom zboru u Mainzu 10. rujna ove godine prihvaćena je ova rezolucija koju je predložio dr. David:

»Rasudivši da socijaldemokratska partija pojam *revolucija* ne uzima u smislu masovnog prevrata nego u smislu mirnog razvoja, to jest postepenog provođenja jednog novog principa ekonomije, javni partijski zbor u Mainzu odbacuje svaku *revolucionarnu romantiku*».

Zbor u osvajanju političke vlasti ne vidi ništa drugo do pridobijanja većine naroda za ideje i zahtjeve socijaldemokracije; ništa drugo do osvajanja koje se ne može dogoditi nasilnim sredstvima nego samo revolucioniranjem glava putem duhovne propagande i praktičkog reformatorskog rada na svim poljima političkog, privrednog i socijalnog života.

U uvjerenju da će socijaldemokracija daleko bolje napredovati uz zakonita sredstva nego uz nezakonita i uz prevrat, zbor odbacuje *direktnu masovnu akciju* kao taktički princip i ustraje na principu *parlamentarne akcije za reforme*, to jest ona želi da se partija kao i do sada ozbiljno trudi kako bi naše ciljeve *postepeno postigla putem zakonodavstva i organskog razvitka*.

Fundamentalna pretpostavka te reformatorske borbene metode zacijelo je u tomu da se *mogućnost učešća neposjedničke narodne mase u zakonodavstvu* ni u Rajhu ni u pojedinim državama ne uskraćuje, nego proširuje do potpune ravnopravnosti. S toga razloga zbog drži da je neosporno pravo radnika da u obranu od atentata na svoja zakonska prava, i radi osvajanja novih prava, ako sva druga sredstva zataje, na kraće ili duže vrijeme obu-

Kad bi socijaldemokracija akceptirala teoriju o »ravnopravnosti« sindikata, ona bi time na indirektan način i prešutno akceptirala onu pretvorbu kojoj odavna teže zastupnici oportunističkog smjera.

U Njemačkoj je, međutim, takva promjena odnosa unutar radničkog pokreta moguća manje nego u bilo kojoj drugoj zemlji. Odnos iz teorije, prema kojem su sindikati samo dio socijaldemokracije, nalazi upravo u Njemačkoj svoju klasičnu ilustraciju u činjenicama, u živoj praksi, i to se ispoljuje u tri smjera. Prvo, njemački su sindikati direktan proizvod socijaldemokracije; ona je bila stvorila prve početke sindikalnog pokreta u Njemačkoj, ona ga je podigla da odraste, ona mu do danas daje vođe i najradnije nosioce njegove organizacije. Drugo, njemački su sindikati proizvod socijaldemokracije i u tom smislu što socijaldemokratsko učenje tvori dušu sindikalne prakse, sindikati zahvaljuju svoju nadmoćnost nad svim građanskim i vjerskim sindikatima ideji klasne borbe, njihovi praktički uspjesi, njihova moć, rezultat su okolnosti da njihovu praksu obasjava teorija znanstvenog socijalizma i podiže je iz nizina uskogrudnog empirizma. Snaga »praktičke politike« njemačkih sindikata leži u njihovu uvidu u dublje socijalne i ekonomske veze kapitalističkog poretka. Ali taj uvid oni ne zahvaljuju nikom drugom nego teoriji znanstvenog socijalizma na koju se oslanjaju u svojoj praksi. U tom smislu ono traženje da se sindikati emancipiraju od socijaldemokratske teorije znači traženje jedne druge »sindikalne teorije« u suprotnosti sa socijaldemokracijom, to traženje nije ni u pogledu samih sindikata ništa drugo do pokušaj samoubojstva. Oslobođanje sindikalne prakse od teorije znanstvenog socijalizma značilo bi za njemačke sindikate trenutačni gubitak čitave nadmoćnosti nad svim sortama građanskih sindikata, njihov pad s dosadašnje visine na nivo pipkanja bez oslonca i posve plitkog empirizma.

I napokon treće, sindikati su i direktno po svojoj brojčanoj jačini proizvod socijaldemokratskog pokreta i socijaldemokratske agitacije, što je pomalo iščezlo iz svijesti njihovih vođa*. Neki

stave rad. Ali budući da se politički masovni štrajk može provesti pobjedonosno po radničku klasu samo onda ako se pridržava strogo zakonskih okvira, i ako se od strane štrajkaša ne pruži nikakav opravdani povod za primjenu oružane sile, zbor vidi jedinu nužnu i djelotvornu pripremu za upotrebu tog borbenog sredstva u daljnjoj izgradnji političke, sindikalne i zajedničke organizacije. Jer samo se tako u širokoj masi mogu stvoriti pretpostavke koje zajamčuju uspješan tok masovnog štrajka a to su: svrhovita disciplina i prikladna ekonomska podrška.«

* Za drugo izdanje R. L. je dodala: Dakako da je sindikalna agitacija u mnogim krajevima prethodila i prethodi socijaldemokratskoj, i posvuda sindikalni rad ravna putove i partijskom radu. Sa stanovišta njihova učinka, partija i sindikati rade posve ruku pod ruku.

sindikalni rukovodioci rado sa svoje uznosite visine od milijun i četvrt članova s izvjesnim trijumfom [i izvjesnom zburadošću]* gledaju sirotih jedva pol milijuna organiziranih članova socijal-demokracije i podsjećaju je na ona vremena prije deset do dvanaest godina kada se u redovima socijaldemokracije mislilo o perspektivama sindikalnog razvoja još pesimistički. Oni uopće ne primjećuju da između dviju činjenica: velikog broja članova sindikata i malog broja socijaldemokratski organiziranih postoji u izvjesnoj mjeri *direktan kauzalni odnos*. Tisuće i tisuće radnika ne pristupaju partijskim organizacijama upravo *jer* stupaju u sindikate. Po teoriji, radnici bi trebali biti dvostruko organizirani: ići na dvojake skupove, plaćati dvostruku članarinu, čitati dvojaku radničku štampu itd. Ali da bi to činili, potreban je već visok stupanj inteligencije i onog idealizma koji ne preza pred svakodnevnim žrtvovanjem vremena i novca iz čistog osjećaja dužnosti prema radničkom pokretu, potreban je napokon i onaj strastveni interes za pravi partijski život koji može zadovoljiti samo pripadnost partijskoj organizaciji. Sve to prisutno je u najprosvjećenije i najinteligentnije socijaldemokratske manjine radništva po velegradovima, gdje je partijski život sadržajan i privlačan, gdje je način života radnika na višem stupnju. Ali u širih slojeva velegradske radničke mase, pa u provinciji, po manjim i najmanjim gnijezdima, gdje je lokalni politički život nesamostalan, gdje je on običan refleks zbivanja po glavnim gradovima, gdje je stoga partijski život siromašan i monoton, gdje je, napokon, ekonomski stupanj života radnika najčešće jako kukavan, vrlo je teško provesti dvostruku organizacionu vezu.

Za socijaldemokratski raspoloženog radnika iz mase pitanje se onda samo od sebe rješava na taj način da on pristupa upravo sindikatima. Neposredni interes svoje ekonomske borbe on, naime, ne može, što je uvjetovano i prirodom same te borbe, zadovoljiti drugačije nego pristupom svojoj strukovnoj organizaciji. Dopri nos koji on tu plaća, često i uz znatno odricanje od svojih životnih potreba, donosi mu neposrednu, vidljivu korist. A svoje socijaldemokratsko raspoloženje može on aktivirati i bez pripadnosti nekoj posebnoj partijskoj organizaciji: dajući svoj glas pri parlamentarnim izborima, posjećujući socijaldemokratske narodne zborove, prateći izvještaje o socijaldemokratskim govorima u predstavničkim tijelima, čitajući partijsku štampu — neka se usporedi na primjer broj socijaldemokratskih birača i broj pretplatnika »Vorwärtsa« s brojem organiziranih članova partije u Berlinu. I, ono što odlučuje: socijaldemokratski raspoloženi prosječan radnik iz mase, koji kao običan čovjek ne može imati razumijevanja za kompliciranu i finu teoriju o dvije duše [sindikal-

* U kasnijim izdanjima brisano.

nih vođa]* osjeća se i u sindikatu upravo *socijaldemokratski* organiziranim. Iako središnji savezi ne nose službenih partijskih natpisa, svaki radni čovjek iz mase ipak će u svakom gradu i svakom gradiću na čelu svojeg sindikata zapaziti kao najdjelatnije rukovodioce one kolege koje poznaje i kao drugove, kao socijaldemokrate iz javnog života: jednom kao socijaldemokratske zastupnike u Rajhstagu, zemaljskoj ili općinskoj skupštini, jednom kao socijaldemokratske povjerenike, predsjednike udruženja birača, partijske redaktore, partijske sekretare ili naprosto kao govornike i agitatore. On će, zatim, pri agitaciji u svojem sindikatu najčešće čuti one njemu omiljele i razumljive misli o kapitalističkom izrabljivanju, o klasnim odnosima, koje pozna i iz socijaldemokratske agitacije; da, najomiljeniji govornici na sindikalnim zborovima, [oni što sami »unose život u kolibu« i služe kao privlačna snaga inače slabo posjećених i dremljivih sindikalnih zborova]** upravo su poznati socijaldemokrati.

Tako sve izlazi na to da klasno svjestan prosječni radnik stječe dojam kako on, organiziravši se sindikalno, pripada time i svojoj radničkoj partiji, da je organiziran socijaldemokratski. *Upravo u tomu i leži prava privlačna moć njemačkih sindikata*. Zahvaljujući ne prividu neutralnosti, nego socijaldemokratskoj zbilji svojeg bića, središnji su savezi uzabili dostići svoju današnju jakost. [Danas taj privid ne zavodi doista nikoga u Njemačkoj].*** To se dokazuje naprosto posredstvom postojanja istih onih raznih građansko-stranačkih sindikata: katoličkih, Hirsch-Dunckerovih i drugih, kojim se upravo kuša dokazati nužnost ove tobožnje »neutralnosti«. Kada njemački radnik, koji se može potpuno slobodno priključiti nekom kršćanskom, katoličkom, evangeličkom ili slobodnom sindikatu, ne odabire niti jedan od njih, nego »slobodni sindikat«, ili čak iz njih prelazi u ovaj, on to čini samo stoga što središnje saveze shvaća kao izrazite organizacije moderne klasne borbe ili, što je u Njemačkoj isto, kao socijaldemokratske sindikate. Ukratko: privid »neutralnosti« koji je prisutan u nekih sindikalnih vođa, za masu sindikalno organiziranih ne postoji. I to na svu sreću po [središnje saveze].**** Kad bi se onaj privid »neutralnosti«, ono otuđenje i otcjepljenje sindikata od socijaldemokracije ikada obistinili, i osobito u očima proleterske mase postali stvarnošću, — tada bi sindikati smjesta izgubili svu svoju prednost pred konkurentskim savezima, pa tako i svoju privlačnu moć, svoj živi oganj. To što smo rekli frapantno

* U drugom izdanju brisano.

** U kasnijim izdanjima brisano.

*** U drugom izdanju brisano.

**** U kasnijim izdanjima zamijenjeno sa: sindikalni pokret.

dokazuju općenito poznate činjenice. Privid partijske političke »neutralnosti« sindikata mogao bi, naime, izvrsno poslužiti kao privlačno sredstvo u zemlji gdje sama socijaldemokracija ne uživa kod masa nikakva kredita, gdje bi odijum jedne radničke organizacije u očima masa mogao sindikatima više škoditi nego koristiti, gdje bi, u jednu riječ, sami sindikati morali svoje trupe regrutirati tek iz posve neprosvijecene, građanski nastrojene mase.

Primjer takve zemlje bila je za čitava prošlog stoljeća, a u znatnoj je mjeri još i danas — *Engleska*. U Njemačkoj su partijski odnosi ipak posve drugačiji. U zemlji gdje je socijaldemokracija najснаžnija politička partija, gdje o njezinoj privlačnoj moći svjedoči vojska od preko tri milijuna proletera, smiješno je govoriti o zastrašujućem odijumu socijaldemokracije i o nužnosti da jedna borbena organizacija radnika čuva političku neutralnost. Gola usporedba broja socijaldemokratskih birača i broja sindikalnih organizacija u Njemačkoj dostaje da i svakom djetetu postane jasno kako njemački sindikati svoje trupe ne vrбуju, kao u Engleskoj, iz neprosvijecene građanski nastrojene mase, nego iz mase koju je socijaldemokracija već probudila i pridobila za misao klasne borbe, iz socijaldemokratske biračke mase. Neki sindikalni vođe sa zgražanjem odbijaju od sebe misao — to je jedan od rekvizita »teorije neutralnosti« — da sindikati školuju regrute za socijaldemokraciju. U zbilji se ta za njih toliko uvredljiva, a uistinu krajnje laskava primjedba, u Njemačkoj pretvara u fantaziju iz jednostavnog razloga što su odnosi najčešće obrnuti; socijaldemokracija je ona koja u Njemačkoj školuje regrute za sindikate. Premda je organizacioni posao sindikata najčešće još vrlo težak i mukotrpan [tako da se u sindikalnih rukovodilaca budi i hrani iluzija kako upravo oni po proleterskoj krčevini povlače prve brazde i siju prvo sjeme]*, ipak ne samo da je [u stvari]** tlo postalo plodnim već pod socijaldemokratskim plugom, nego sama sindikalna sjetva i napokon sijač treba da budu još i »crveni«, socijaldemokratski, da bi žetva uspjela. Ako pak na taj način brojčanu snagu sindikata ne uspoređujemo sa socijaldemokratskim organizacijama, nego — što je i jedino ispravno — sa socijaldemokratskom biračkom masom, dolazimo do zaključka koji znatno odstupa od [pobjedničkog trijumfa sindikalnih vođa]***. Proizlazi, naime, da »slobodni sindikati« zapravo danas još tvore manjinu klasno svjesnog radništva Njemačke, oni s milijun i četvrt organiziranih nisu uzmoгли iscrpsti još ni polovinu masa koje je probudila socijaldemokracija.

* U drugom izdanju brisano.

** Za drugo izdanje zamijenjeno sa: izuzevši neke krajeve i slučajeve, u cjelini

*** Za drugo izdanje zamijenjeno sa: udomaćene predodžbe.

Najvažniji je zaključak iz navedenih činjenica taj da je *stvarno prisutno* potpuno *jedinstvo* sindikalnog i socijaldemokratskog pokreta neminovno nužno za masovne borbe u Njemačkoj što dolaze, i ono je utjelovljeno u širokoj masi koja istodobno tvori bazu jednako socijaldemokracije kao i sindikata i u čijoj su se svijesti obje strane pokreta stopile u jedno duhovno jedinstvo. Tobožnja suprotnost između socijaldemokracije i sindikata svodi se pri takvom stanju stvari na suprotnost između socijaldemokracije i [gornjeg sloja]* sindikata, ali to je ujedno i suprotnost između tog dijela sindikalnih vođa i sindikalno organizirane proleterske mase.

Jak porast sindikalnog pokreta u Njemačkoj tokom posljednjih 15 godina, osobito u razdoblju visoke privredne konjunktura od 1895. do 1900, sam je sa sobom donio veliko osamostaljenje sindikata, specijalizaciju njihovih metoda borbe i njihova vođenja, i napokon pojavljivanje pravog pravcatog staleža sindikalnih činovnika. Sve su te pojave potpuno razumljiv i prirodan historijski produkt petnaestogodišnjeg rasta sindikata, produkt privrednog prosperiteta i političkog zatišja u Njemačkoj. [Te su pojave, što poimence vrijedi za činovnički stalež sindikata, historijski nužno zlo.]* Sam, dijalektika razvoja upravo i donosi sa sobom to da se ta nužna sredstva za unapređivanje porasta sindikata na izvjesnoj razini organizacije i na izvjesnom stupnju sazrelosti prilika pretvaraju u svoju suprotnost, u prepreke daljem porastu.

Specijaliziranost njihove profesionalne djelatnosti u svojstvu sindikalnih rukovodilaca i prirodno uzak vidokrug skopčan s usitnjenim ekonomskim borbama u mirnom razdoblju, dovodi u sindikalnih činovnika posve lako do birokratizma [i do ograničenosti shvaćanja].*** A oboje se ispoljuje u čitavom nizu tendencija koje bi mogle biti do krajnosti kobne po budućnost samog sindikalnog pokreta. Ovamo prije svega spada precjenjivanje organizacije, koja se pomalo pretvara iz sredstva za postizanje svrhe u samosvrhu, u najviše dobro kojem interesi borbe treba da budu podređeni. To objašnjava i onu otvoreno priznatu potrebu za mirom, strahovanje pred većim rizikom i tobožnjim opasnostima po ostatak sindikata, pred neizvjesnošću većih masovnih akcija, zatim precjenjivanje samog načina sindikalne borbe, njezinih izgleda i uspjeha. Sindikalni rukovodioci, koje neprestano apsorbira ekonomski mali rat, čija je zadaća da radničku masu uvjeravaju u visoku vrijednost i one najmanje ekonomske tekovine, svake po-

* Za drugo izdanje zamijenjeno sa: izvjesnog dijela

** Za drugo izdanje zamijenjeno sa: te su pojave, iako nerazdvojive od izvjesne nužde, nesumnjivo ipak historijski nužno zlo.

*** Za drugo izdanje zamijenjeno sa: i do izvjesne uskosti shvaćanja.

više nadnica ili skraćanja radnog vremena, pomalo dopijevaju dotle da i sami gube iz vida širu povezanost i ukupan pregled stanja. Samo se tako može objasniti što [njemački]* sindikalni vođe s tako velikim zadovoljstvom ukazuju recimo na tekovine posljednjih 15 godina, na milijune maraka povišice nadnica, umjesto da naglase drugu stranu medalje: u isto vrijeme nastalo golemo srozavanje životnog standarda uslijed lihvarjenja s kruhom, uslijed sveukupne poreske i carinske politike, uslijed lihve sa zemljištem koja je na tako iscrpljujući način podigla stanarine, u jednu riječ, umjesto da naglase sve objektivne tendencije građanske politike koje one velike tekovine petnaestogodišnjih sindikalnih borbi čine ponovo iluzornima. Tako se cijela socijaldemokratska istina, koja pored naglašavanja sindikalnog rada i njegove apsolutne nužnosti stavlja težište na *kritiku* i međe tog rada, potkresuje u sindikalnu *poluistinu* koja ističe samo ono pozitivno iz svakodnevne borbe. I, iz prešućivanja objektivnih međa koje građanski društveni poredak povlači sindikalnoj borbi, nastaje direktno neprijateljstvo prema svakoj teorijskoj kritici koja ukazuje na te međe u vezi s krajnjim ciljevima radničkog pokreta. Bezuvjetne slavopojke, bezgranični optimizam, postaju dužnošću svakog »prijatelja sindikalnog pokreta«. Ali budući da se socijaldemokratsko stanovište sastoji upravo u pobijanju nekritičkog parlamentarnog optimizma upravo kao i u pobijanju nekritičkog sindikalnog optimizma, stvara se napokon front protiv same socijaldemokratske teorije: [sindikalni činovnici pipkajući traže »novu teoriju« koja bi odgovarala *njihovim* potrebama i *njihovom* shvaćanju]**, to jest teorija koja bi sindikalnim borbama, suprotno socijaldemokratskom učenju, otvorila na tlu kapitalističkog poretka posve neograničene perspektive ekonomskog uspona. Takva teorija već neko vrijeme zaista postoji: to je teorija prof. *Sombarta* koja je postavljena s izričitom namjerom da se zabije klin između sindikata i socijaldemokracije u Njemačkoj i da se sindikati premame na građansko tlo.

[U najtješnjoj vezi s tim teorijskim zaokretom jednog dijela sindikalnih vođa nalazi se — također posve u smislu Sombartove teorije — i zaokret u odnosu vođa prema masi. Na mjesto kolegijalne, neplaćene, iz čistog idealizma vođene sindikalne agitacije od strane lokalnih komisija samih drugova, stupa profesionalno, birokratski propisano vođenje od strane sindikalnog činovnika koji je najčešće poslan sa strane. Budući da se u njegovim rukama koncentriraju niti pokreta, njegovom profesionalnom specijalnošću postaje i odlučivanje u sindikalnim stvarima. Masa drugova degradira se u masu nesposobnu da odlučuje, kojoj se

* U kasnijim izdanjima zamijenjeno sa: neki.

** U drugom izdanju zamijenjeno sa: pipkajući se traži nova sindikalna teorija.

prvenstveno stavlja u dužnost vrlina »discipline«, to jest pasivne poslušnosti. Nasuprot socijaldemokraciji, gdje protivno tendencioznim pričama o »Bebelovoj diktaturi« stvarno vlada najveći demokratizam posredstvom izbornosti i kolektivnog vođenja poslova, gdje je predsjedništvo partije stvarno samo upravni organ, u sindikatima ima daleko više odnosa vlasti prema podređenoj masi. Takav odnos cvjeta naimej* u argumentaciji kojom se zabranjuje svaka teorijska kritika izgleda i mogućnosti sindikalne prakse jer ona navodno škodi pobožnom raspoloženju masa prema sindikatima. Pri tom se polazi od gledišta da se radnička masa može pridobiti i zadržati za sindikate samo uz slijepu dječju vjeru u spasonosnu sindikalnu borbu. Suprotno socijaldemokraciji, koja svoj utjecaj temelji upravo na uvidu mase u proturječnosti postojećeg poretka, na kritičkom stavu mase prema svim momentima i svim stadijima vlastite klasne borbe, prema ovoj se napakoj teoriji utjecaj i moć sindikata temelji na nekritičnosti i nesposobnosti rasuđivanja mase. »Narodu treba očuvati vjeru« — to je načelo po kojem neki sindikalni činovnici žigošu svaku kritiku objektivnih nedostataka sindikalnog pokreta kao atentat na sam taj pokret. I napokon, rezultat te specijalizacije i tog birokratizma među sindikalnim činovnicima također je jaka osamostaljenost i »neutralnost« sindikata naprama socijaldemokraciji. Izvanjska samostalnost sindikalnih organizacija proizišla je iz njihova rasta kao prirodan uvjet, kao odnos što nastaje iz tehničke podjele rada među političkim i sindikalnim oblicima borbe. »Neutralnost« njemačkih sindikata nastala je sa svoje strane kao proizvod reakcionarnog zakonodavstva o udruživanju, kao proizvod prusko-njemačke policijske države. Oba odnosa — i samostalnost i neutralnost — s vremenom su promijenila svoju prirodu. Iz policijski iznuđenog stanja političke »neutralnosti« sindikata naknadno je napravljena teorija njihove dobrovoljne neutralnosti kao nužnosti koja je tobož utemeljena u samoj prirodi sindikalne borbe. A tehnička samostalnost sindikata, koja bi trebala

* Za drugo izdanje zamijenjeno sa: U tijesnoj vezi s tim teorijskim tendencijama nalazi se zaokret u odnosu vođa prema masi. Na mjesto kolegijalnog vodstva od strane lokalnih komisija s njihovim nesumnjivim nedostacima stupa profesionalno vodstvo sindikalnih činovnika. Inicijativa i sposobnost odlučivanja postaju na taj način tako rekuć profesionalnom specijalnošću, dok je masa obvezana uglavnom na više pasivnu vrlinu discipline. Te tamne strane činovništva zasigurno kriju u sebi i za partiju znatne opasnosti koje mogu vrlo lako proizići iz najnovijih promjena, iz namještanja lokalnih partijskih sekretara, ako socijaldemokratska masa ne bude mislila na to da imenovani sekretari ostaju čistim izvršnim organima i ne bude ih smatrala možda zvanima da nose inicijativu i vodstvo lokalnog partijskog života. Samo, birokratizmu su u socijaldemokraciji po prirodi stvari, po karakteru same političke borbe, povučene uže granice nego u sindikalnom životu. Tu upravo tehničku specijaliziranost tarifnih borbi, na primjer zaključivanje kompliciranih tarifnih sporazuma, i slično, donosi sa sobom da se masi organiziranih često odriče pregled »nad čitavim poslovnim životom« i tako dokazuje njezina nesposobnost odlučivanja. Takav odnos cvjeta poimence

počivati na praktičkoj podjeli rada unutar jedinstvene socijaldemokratske klasne borbe, pretvorena je u [nezavisnost]* sindikata od socijaldemokracije, od njezinih gledišta i od njezina vodstva, u takozvanu »ravnopravnost« sa socijaldemokracijom.

Ta prividna [nezavisnost] i izjednačivanje sindikata sa socijaldemokracijom otjelovljuje se, međutim, prvenstveno u sindikalnim činovnicima, hrani ih upravni aparat sindikata. S usporednim postojanjem čitavog štaba sindikalnih činovnika, potpuno nezavisne centrale, brojne strukovne štampe i napokon sa sindikalnim kongresima, stvoren je izvanjski privid potpunog paralelizma s upravnim aparatom socijaldemokracije, Predsjedništvom partije, partijskom štampom i kongresima partije. Ta iluzija jednakosti između socijaldemokracije i sindikata dovela je pored ostaloga i do monstruozne pojave da se na socijaldemokratskim partijskim kongresima i na sindikalnim kongresima raspravlja o posve analognim točkama dnevnog reda i da se o istim pitanjima donose različiti, upravo suprotni zaključci. Iz [podjele rada]** između partijskog kongresa, koji zastupa opće interese i zadaće radničkog pokreta, i sindikalnih konferencija, koje se bave mnogo užim područjem specijalnih pitanja i interesa strukovne dnevne borbe, konstruirana je umjetna podvojenost između tobož sindikalnog i socijaldemokratskog nazora na svijet u pogledu *istih* općih pitanja i interesa radničkog pokreta. [A kad je to nenormalno stanje jednom stvoreno, ono ima prirodnu tendenciju da se dalje širi i zaoštrava. Otkako se pojavio porok paralelnih dnevnih redova sindikalnih kongresa i partijskih skupština, samo postojanje sindikalnih kongresa prirodno razdražuje sve oštrije razgraničavanje i udaljavanje od socijaldemokracije. Da vlastita »samostalnost« ne bi morala biti pred njima samima i pred drugima dokumentirana, da pukim ponavljanjem stanovišta partijskih skupština ne bi dokazali svoju izlišnost ili podložnost, sindikalni kongresi — koji su, kao što je poznato, uglavnom kongresi činovnika — moraju instinktivno nastojati da istaknu ono što je »specifično sindikalno«. Jednako tako samo postojanje paralelnog nezavisnog centralnog rukovodstva sindikata sad psihološki dovodi do toga da ono na svakom koraku pokazuje vlastitu nezavisnost naprama vodstvu socijaldemokracije, da svaki dodir s partijom promatra prije svega sa stanovišta »razgraničenja kompetencija«.]***

Tako se stvorilo svojevrsno stanje u kojemu isti onaj sindikalni pokret što je sa socijaldemokracijom dolje, u širokoj proleter-

* Za drugo izdanje zamijenjeno, kao i u slijedećem pasusu, sa: odvojenost.

** U kasnijim izdanjima kaže se: prirodne podjele rada.

*** U drugom izdanju brisano.

skoj masi, potpuno jedno, u upravnoj kancelariji oštro odskaje od socijaldemokracije i prema njoj se postavlja kao nezavisna druga velevlast. Njemački radnički pokret dobiva, tako, čudan oblik dvostruke piramide kojoj se baza i tijelo sastoje od jednog masiva, a oba vrha strše svaki na svoju stranu.

Iz izloženog postaje jasno kojim se putem može na jedino prirodan i uspješan način stvoriti ono kompaktno jedinstvo njemačkog radničkog pokreta koje je bezuvjetno nužno s obzirom na predstojeće političke klasne borbe i koje je u vlastitom interesu daljnjeg razvoja sindikata. Ništa ne bi bilo pogrešnije i beznadnije od pokušaja da se željeno jedinstvo uspostavlja putem povremenih ili periodičnih pregovora o pojedinim pitanjima radničkog pokreta između socijaldemokratskog partijskog vodstva i sindikalne centrale. Upravo najviši organizacioni vrhovi obaju oblika radničkog pokreta utjelovljuju u sebi, kao što smo vidjeli, njihovu razdvojenost i osamostaljenost, [ujedno su — to se poimence odnosi na sindikalno vodstvo — nosioci i oslonci]* iluzije o »ravnopravnosti« i paralelnoj egzistenciji socijaldemokracije i sindikata. Htjeti da se njihovo jedinstvo uspostavi putem veza između predsjedništva partije i Generalne komisije značilo bi graditi most upravo ondje gdje je razmak najveći i prijelaz najteži. [Kad bi ta vrsta povezivanja partije i sindikata, opetovano pregovaranje velesile s velesilom, postala sistem, to ne bi bilo drugo do posveta upravo onog federativnog odnosa između cjeline proleterskog klasnog pokreta i neke djelomične pojave tog pokreta koji valja ukloniti kao nenormalnost. Diplomatsko-federativni odnos između najviše socijaldemokratske i najviše sindikalne instance može dovesti samo do još većeg otuđenja i hlađenja odnosa, postati izvorom neprestanih trvenja. I to leži u prirodi stvari. Samim je naime oblikom tog odnosa predodređeno da se krupno pitanje sjedinjenja ekonomske i političke strane proleterske borbe za emancipaciju pretvori u sitno pitanje »dobrosusjedskog« odnosa između »instanci« u Lindenstrasse i na Engel-Uferu i da se zamašna stanovišta radničkog pokreta zakriju sitničavim obzirima ranga i osjetljivosti. Prvi pokušaji s diplomatskom metodom instanci, pregovori Predsjedništva partije s Generalnom komisijom oko masovnog štrajka, već su pružili dovoljno dokaza o beznadnosti takva postupka. Pa ako je Generalna komisija nedavno izjavila da je uzvratne razgovore između nje i Predsjedništva partije već više puta tražila sad jedna, sad druga strana, i da je do njih došlo, onda to uvjeravanje može u pogledu uzajamne etikete djelovati vrlo umirujući i okrepljujući; ali njemački radnički pokret koji s obzirom na ozbiljna vremena što dolaze mora sve probleme svoje borbe zahvatiti nešto dublje, ima puno razloga da to

* Za drugo izdanje zamijenjeno sa: sami su, dakle, nosioci.

kinesko mandarinstvo gurne u stranu i da rješenje zadatka potraži ondje gdje se ono, zahvaljujući prilikama, samo nadaje.]* Ne leži jamstvo pravog jedinstva radničkog pokreta gore, u vrhovima organizacionih vodstava i u njihovu federativnom savezu, nego dolje, u organiziranoj proleterskoj masi. U svijesti milijuna članova sindikata partija i sindikati u stvari su *jedno*, oni su *nai-*me *socijaldemokratska* borba za emancipaciju proletarijata, u različitim oblicima. A otuda sama od sebe proizlazi i nužnost da se odstrane ona trvenja između socijaldemokracije i [sindikata]**, da se njihov međusobni odnos prilagodi svijesti proleterske mase, što će reći da se *sindikati ponovo uključe u socijaldemokraciju*. Jedino će to izraziti sintezu razvoja koji je od prvobitne inkorporiranosti sindikata doveo do njihova izdvajanja iz socijaldemokracije da bi zatim kroz razdoblje snažnog porasta jednako sindikata kao i socijaldemokracije pripremio predstojeći period velikih proleterskih masovnih borbi i tako učinio nužnim ponovno ujedinjenje socijaldemokracije i sindikata u obostranom interesu.

Samo se po sebi razumije da se pri tom ne radi možda o pretakanju čitave sindikalne izgradnje u partiju, nego se radi o uspostavljanju onog prirodnog odnosa između vodstva socijaldemokracije i sindikata, između partijskih skupština i sindikalnih kongresa, koji odgovara stvarnom odnosu između radničkog pokreta u cjelini i njegove sindikalne djelomične pojave. Takav će obrat izazvati, jer bez toga ne ide, žestoku opoziciju jednog dijela sindikalnih vođa. Samo, krajnje je vrijeme da se socijaldemokratska masa nauči ispoljavati svoju sposobnost rasuđivanja i sposobnost akcije i da tako dokaže svoju dozrelost za ona vremena velikih borbi i krupnih zadaća u kojima ona, masa, treba da bude kor koji je nosilac radnje, a vodstva samo »govornici«, tumači volje masa.

Sindikat nije ono što se zrcali u potpuno objašnjivim ali pogrešnim iluzijama [nekoliko tuceta]*** sindikalnih vođa, nego ono što živi u svijesti velike mase proletera pridobijenih za klasnu borbu. U toj svijesti sindikalni je pokret dio socijaldemokracije. »A onakvim kakav jest, neka se usudi i pokazati.«

Petrograd, 15. rujna 1906.

* U drugom izdanju brisano.

** Za drugo izdanje zamijenjeno sa: jednog dijela sindikata.

*** Za drugo izdanje zamijenjeno sa: manjine.

Kriza socijaldemokracije

(Junius - brošura)

Naslov originala

Rosa Luxemburg

DIE KRISE DER SOZIALDEMOKRATIE

Preveo

HRVOJE ŠARINIĆ

I

Scena se temeljito promijenila. Marš na Pariz u šest tjedana izrastao je u svjetsku dramu; masovno klanje postalo je do umora jednoličnim svakodnevnim poslom koji ne vodi ni naprijed ni natrag. Građansko državničko umijeće našlo se u stupici, uhvaćeno u vlastitu klopku.

Prošla je opijenost. Prošla patriotska buka po ulicama, lov na zlatne automobile, utrka lažnih vijesti, bunari otrovani bakterijama kolere, ruski studenti koji po svim željezničkim mostovima Berlina bacaju bombe, Francuzi koji lete nad Nürnbergom, ulični ispadi publike u potjeri za špijunima, ustalasane gomile ljudi po kavanama u kojima su patriotske pjesme i zaglušujuća svirka dostigli plimu; vrijeme kada se stanovništvo cijelih gradova pretvaralo u rulju spremnu da denuncira, da zlostavlja žene, da viče »hura« i samu sebe tjera lažnim glasinama u delirij; prošla je atmosfera ritualnog umorstva, kišenjevskog zraka, u kojoj je stržar na uglu ulice bio jedini predstavnik ljudskog dostojanstva.

Režiji je kraj. Njemački učenjaci, ti »kolebljivi lemuri«, odavna su opozvani. Glasna cika i trka djevojaka više ne ispraćuje vlakove rezervista, oni s prozora vagona više ne pozdravljaju narod radosnim smiješkom; tiho, sa svojim kartonom u ruci, koračaju oni ulicama kojima prolaznici mrzovoljna lica hitaju za svojim svakodnevnim poslom.

U trezvenoj atmosferi blijedog dana bruji drugi kor: promukla graja lešinara i hijena bojnog polja. Deset tisuća šatorskih krila zajamčeno po propisima! 100.000 kilograma slanine, kakao u prahu, nadomjestak za kavu, samo za gotovo, isporuka odmah! Granate, strugovi, nabojnjače, ženidbeno posredovanje za udovice palih, kožno remenje, posredništvo isporuka za vojsku — samo ozbiljne ponude! U kolovozu, u rujnu utovarena i patriotski uznesena topovska hrana trune po Belgiji, po Vogezi, po Mazurima, po mrtvačkim njivama na kojima obilato, u snopovima buja profit. Žetvu valja brzo spremati u ambare. Preko oceana pruža se tisuću pohlepnih ruku ne bi li i one štogod ugrabile.

Posao cvjeta na razvalinama. Gradovi postaju hrpe ruševina, sela se pretvaraju u groblja, zemlje u pustinje, žitelji u prosjake, crkve u konjske staje; međunarodno pravo, državni ugovori, savezi, najsvetije riječi, najviši autoriteti, razderani su u komadiće; svaki suveren po milosti božjoj izvrgava općem preziru svojeg srodnika na suprotnoj strani kao glupana i vjerolomnu hulju, svaki diplomat kolegu s druge strane kao ishlapjelog nitkova, svaka vlada onu drugu kao zlu kob vlastitog naroda; a u Veneciji, u Lisabonu, u Moskvi, u Singapuru nemiri gladnih, i kuga u Rusiji i bijeda i očaj posvuda.

Osramočeno, obeščašćeno, ogrezlo u krvi, zapljusnuto kalom — tako izgleda građansko društvo, ono i jest takvo. Ne kada uglađeno i čedno glumi kulturu, filozofiju i etiku, poredak, mir i pravnu državu. Kao grabežljiva zvijer, kao anarhično vrzino kolo, kao dah kuge na kulturu i čovječanstvo — izgleda ono u svojem zbiljskom, golom liku.

Sred tog vrzinog kola zbila se svjetskopovijesna katastrofa: kapitulacija međunarodne socijaldemokracije. Zavaravati se oko toga, prikrivati je, bilo bi najluđe, ono najkobnije što bi moglo zadesiti proletarijat. »Demokrat« (to jest revolucionarni malograđanin), kaže Marx, »izlazi iz najsramotnijeg poraza jednako neokaljan kao što je nevin u njega i ušao. S novim uvjerenjem da mora pobijediti, ne da njemu i njegovoj stranci valja napustiti staro stanovište, već obratno, da se prilike moraju prilagoditi njemu.« Moderni proletarijat prolazi u povijesnim kušnjama drugačije. Kao što su njegove zadaće gigantske, takve su mu i zablude. Nikakva unaprijed nacrtana i zauvijek valjana shema, nije dan nepogrešivi vođa neće mu pokazati put kojim treba ići. Povijesno iskustvo njegov je jedini učitelj, njegov trnoviti put samooslobađanja nije popločan samo neizmjernim patnjama nego i bezbrojnim zabloudama. Cilj njegova putovanja, njegovo oslobođenje, ovisi o tomu da li se proletarijat umije učiti iz vlastitih zabluda. Samokritika, bezobzirna, okrutna, samokritika što ide do dna stvari, životni je dah i životno svjetlo proleterskog pokreta. Pad socijalističkog proletarijata u sadašnjem ratu besprimjoran je, nesreća je za čovječanstvo. Izgubljen bi bio socijalizam samo tada kad međunarodni proletarijat ne bi htio izmjeriti dubinu pada, kad se ne bi dao od njega poučiti.

Ono što je sada u pitanju čitav je četrdesetpetogodišnji odsječak u razvoju suvremenog radničkog pokreta. Ono što doživljujemo kritika je, podvučena crta i zbroj ispod stavaka našega gotovo polustoljetnog rada. S grobom Pariske komune okončala se prva faza evropskog radničkog pokreta i Prva internacionala. Zatim je počela nova faza. Umjesto spontanih revolucija, ustanaka, borbi

na barikadama, poslije kojih je proletarijat svagda ponovo zapadao u pasivnost, počela je sistematska svakodnevna borba, iskorištavanje građanskog parlamentarizma, masovno organiziranje, sjedinjavanje ekonomske borbe s političkom i socijalističkom ideala s tvrdokornom obranom neposrednih dnevnih interesa. Prvi put zasvijetlila je stvari proletarijata i njegove emancipacije zvijezda vodilja znanstvenog učenja. Umjesto sekta, škola, utopija, eksperimenata u svakoj zemlji na svoju ruku, nastala je jedinstvena međunarodna teorijska osnova koja je skupila zemlje u jednu knjigu, kao retke. Marksistička spoznaja stavila je u ruke radničkoj klasi cijelog svijeta kompas da se snalazi u vrtlogu dnevnih događaja, da borbenu taktiku u svakom trenutku usmjeruje prema čvrstom konačnom cilju.

Nosilac, pobornik i čuvar te nove metode bila je njemačka socijaldemokracija. Rat 1870. i poraz Pariske komune premjestili su težište evropskog radničkog pokreta u Njemačku. Kao što je Francuska bila klasičnim poprištem prve faze proleTERSKE klasne borbe, kao što Pariz u ono doba bijaše srcem evropske radničke klase što krca i krvavi, tako je njemačko radništvo postalo predstražom u drugoj fazi. Ono je uz bezbrojne žrtve u neumornom sitnom radu izgradilo najjaču i najuzorniju organizaciju, stvorilo najveću štampu, pokrenulo najdjelotvornija sredstva obrazovanja i prosvjećivanja, okupilo oko sebe najveće biračke mase, izborilo najbrojnije parlamentarno zastupništvo. Njemačku socijaldemokraciju smatrali su najčišćim otjelovljenjem marksističkog socijalizma. Ona je zauzimala i tražila posebno mjesto kao učiteljica i voditeljica Druge internacionale. U svojem čuvenom predgovoru Marxovim »Klasnim borbama u Francuskoj« Engels je 1895. pisao: »Ma što se dogodilo u drugim zemljama, njemačka socijaldemokracija ima posebno mjesto pa tako barem za sada i posebnu zadaću. Dva milijuna birača koje ona šalje pred glasačke kutije, pored mladih muškaraca i žena što stoje iza njih nemajući pravo glasa, tvore najbrojniju, najkompaktniju masu, odlučujuću, »udarnu grupu« međunarodne proleTERSKE armije.« Njemačka socijaldemokracija bijaše, kao što je 5. kolovoza 1914. pisala »Wiener Arbeiterzeitung«, »dragulj u organizaciji klasno svjesnog proletarijata«. Njezinim su stopama sve gorljivije kročile francuska, talijanska i belgijska socijaldemokracija, radnički pokreti Holandije, Skandinavije, Švicarske, Sjedinjenih Država. A slaven-ske zemlje, Rusi, socijaldemokrati Balkana, gledali su je s bezgraničnim, gotovo nekritičkim divljenjem. U Drugoj internacionali njemačka je »udarna grupa« igrala mjerodavnu ulogu. Na kongresima, u sjednicama Biroa Socijalističke internacionale, čekalo se njemačko mišljenje. Da, upravo u pitanjima borbe protiv militarizma i rata, istupanje njemačke socijaldemokracije bilo je odlučujuće. »Za nas Nijemce to je neprihvatljivo«, redovito bi do-

stajalo da se odredi orijentacija Internationale. Ona se sa slijepim povjerenjem i divljenjem predavala vodstvu moćne njemačke socijaldemokracije: bijaše ona ponos svakog socijalista i strah i trepet vladajućim klasama u svim zemljama.

A što smo doživjeli u Njemačkoj kada je došla velika historijska kušnja? Najdublji pad, najveći slom. Nigdje kao u Njemačkoj nije organizacija proletarijata tako potpuno upregnuta u službu imperijalizma, nigdje se opasno stanje ne podnosi tako pokorno, nigdje štampa nije tako sputana, nigdje javno mnijenje tako ugušeno, ekonomska i politička klasna borba radničke klase tako potpuno napuštena.

Ali njemačka socijaldemokracija nije bila naprosto najjača predstraža, bila je ona misaoni mozak Internationale. Stoga mora u njoj i oko njezina pada započeti analiza, proces njezina vlastitog osvješćivanja. Njezin je dug časti da prednjači u spasavanju međunarodnog socijalizma, to jest, da prednjači bespoštednom samokritikom. Nijedna druga partija, nijedna druga klasa građanskog društva ne smije pred cijelim svijetom pokazati vlastite pogreške, vlastite slabosti, u jasnom ogledalu kritike jer bi joj ogledalo ujedno odrazilo i historijske međe pred njom i povijesnu kob iza nje. Radnička klasa smije svagda bez straha pogledati u lice istini, pa i najgorčoj samooptužbi, jer njezina je slabost samo u zbunjenosti i strogi zakon povijesti vraća joj snagu, jamčuje njezinu konačnu pobjedu.

Bespoštedna samokritika nije puko životno pravo, ona je i najviša dužnost radničke klase. Na svojoj smo palubi nosili najveća blaga čovječanstva, za njihova čuvara bijaše pozvan proletarijat! I dok građansko društvo, osramoćeno i obeščaćeno, kroz krvavu orgiju i dalje srlja prema svojem usudu, međunarodni proletarijat mora se i hoće pribitati i podići zlatno blago koje je ispustio na tlo kada se načas zbunio u divljem vrtlogu svjetskog rata.

Jedno je sigurno: svjetski rat svjetska je prekretnica. Nerazumno je i ludo stvari zamišljati tako da nam samo valja pretrajati rat kao što zec pod grmom čeka dok ne prođe nevrijeme, pa ćemo zatim čilo nastaviti istom kolotečinom. Svjetski rat promijenio je uvjete naše borbe a najviše nas same. Ne tako što bi se promijenili temeljni zakoni razvoja kapitalizma, što bi se ublažio rat na život i smrt između kapitala i rada. Već sada, usred rata, padaju maske i cere nam se stara poznata lica. Ali tempo razvitka dobio je s izbijanjem imperijalističkog vulkana snažan zamah i žestina sukoba u krilu društva, veličina zadataka što bujaju neposredno pred socijalističkim proletarijatom — daju obličje nježne idile svemu dosadašnjem u povijesti radničkog pokreta.

Historijski, ovaj je rat bio pozvan da uvelike unaprijedi stvar proletarijata. U Marxa, koji je proročanskim pogledom otkrio u krilu budućnosti tolike historijske događaje, nalazi se u spisu »Klasne borbe u Francuskoj« ovo znamenito mjesto:

»U Francuskoj malograđanin čini ono što bi normalno trebao činiti industrijski buržuj (boriti se za parlamentarna prava); radnik čini ono što bi bila normalna zadaća malograđanina (boriti se za demokratsku republiku); a tko rješava zadaću radnika? Nitko. Ona se u Francuskoj ne rješava, ona se u Francuskoj proklamira. Ona se nigdje neće riješiti unutar nacionalnih zidina. Klasni rat unutar francuskog društva preobrazit će se u svjetski rat u kojem će se sukobiti nacije. Rješenje, ono će početi tek u trenutku kada svjetski rat izbaci proletarijat na čelo onog naroda što vlada svjetskim tržištem, kada ga izbaci na čelo Engleske. Revolucija, kojoj tu neće biti kraj nego organizacioni početak, nije revolucija kratka daha. Sadašnje pokoljenje nalik je Židovima koje je Mojsije vodio kroz pustinju. Ono treba ne samo da osvoji novi svijet nego i da propadne kako bi napravilo mjesta ljudima koji su novom svijetu dorasli.«

To je bilo napisano 1850, u vrijeme kada je Engleska bila jedina kapitalistički razvijena zemlja, engleski proletarijat najorganiziraniji, i kada se činilo da je on zbog privrednog uspona svoje zemlje najpozvaniji da vodi međunarodnu radničku klasu. Čitaj umjesto Engleska: Njemačka, i Marxove će riječi postati genijalno predviđanje današnjeg svjetskog rata. Taj je rat bio pozvan da njemački proletarijat izbaci na čelo naroda kako bi došlo do »organizacionog početka« velikog međunarodnog generalnog obračuna između rada i kapitala oko političke vlasti u državi.

Ta zar smo možda ulogu radničke klase u svjetskom ratu zamišljali drugačije? Sjetimo se kako smo posve nedavno običavali opisivati ono što dolazi.

»Zatim će se dogoditi *katastrofa*. Tada će Evropu pogoditi sveopći pohod u kojem će se 16—18 milijuna ljudi, cvijet raznih naroda, naoružanih najubitačnijim oruđem, sukobiti na bojnom polju kao neprijatelji. Ali ja sam uvjeren da će iz velikog sveopćeg pohoda nastati veliki darmar. Nećemo ga izazvati mi, nego vi sami. Vi tjerate mak na konac, to vi dovodite stvar do katastrofe. Žet ćete ono što ste posijali. *Sumrak bogova građanskog svijeta nastupa. Budite uvjereni: on nastupa!*«

Tako je govorio govornik naše frakcije Bebel u debati o Maroku u Rajhstagu.

Službeni partijski letak »Imperijalizam ili socijalizam?«, koji se prije nekoliko godina dijelio u stotinama tisuća primjeraka, svršava riječima:

»Tako borba protiv imperijalizma sve više prerasta u *odlučujuću borbu između kapitala i rada*. Ratna opasnost, skupoća i kapitalizam — mir, blagostanje za sve, socijalizam! to je pitanje koje se postavlja. *Povijest kroči u susret velikim odlukama*. Proletarijat mora bez prestanka raditi na svojoj svjetskohistorijskoj zadaći, jačati moć svoje organizacije, jasnoću svoje spoznaje. Ma što se dogodilo, neka njegova snaga uzmogne čovječanstvu prištedjeti užasne strahote svjetskog rata, *a ako kapitalistički svijet ne može utonuti u historiju drugačije nego što se iz nje rodio, u krvi i nasilju, — historijski će trenutak radničku klasu zateći spremnom, a biti spreman to je sve.*«

U službenom »Priručniku za socijaldemokratske birače« iz 1911. godine uz posljednje izbore za Rajhstag možemo na stranici 42. o svjetskom ratu što se očekivao pročitati:

»Smatraju li naši vlastodršci i vladajuće klase da smiju od naroda tražiti tu strahotu? Neće li se u tim narodima prolomiti krik užasa, gnjeva i pobune, i potaknuti ih da ubijanju učine kraj?

Neće li oni upitati: za koga, čemu sve to? Zar smo duševni bolesnici da se s nama tako postupa ili što dopuštamo takav postupak sa sobom?

Tko mirno razmišlja o vjerojatnosti velikog evropskog rata ne može doći do drugačijih zaključaka od ovih ovdje.

Slijedeći evropski rat bit će igra va banque kakve svijet još nije vidio, po svemu sudeći bit će to posljednji rat.»

Takvim jezikom, takvim riječima zadobili su naši sadašnji poslanici u Rajhstagu svojih 110 mandata.

Kada je u ljetu 1911. zbog skoka »Pantere« u Agadir i bučne hajke njemačkih imperijalista zaprijetila najneposrednija opasnost od evropskog rata, jedan je međunarodni skup u Londonu 4. kolovoza donio ovu rezoluciju:

»Njemački, španjolski, engleski, holandski i francuski delegati radničkih organizacija izjavljuju da su *spremni suprotstaviti se svim raspoloživim sredstvima svakoj objavi rata*. Svaka zastupljena nacija preuzima obvezu da u skladu sa zaključcima svojih nacionalnih i međunarodnih kongresa *djeluje protiv svih zločinačkih spletki vladajućih klasa.*«

A kada se u studenom 1912. u Bazelu sastao kongres Internacionala, kada je duga povorka radničkih predstavnika stigla u katedralu, svi su prisutni uzdrhtali pred veličinom sudbonosnog sata što dolazi i u svojim grudima donijeli herojsku odluku.

Hladni, skeptični *Victor Adler* vikao je:

»Drugovi, najvažnije je da smo tu, na zajedničkom izvoru naše snage, da oдавde ponesemo snagu kojom će svatko u svojoj zemlji učiniti što može kako bismo se svim oblicima i sredstvima koje imamo, svom silom koju posjedujemo, oduprli zločinu rata. A ako on bude izvršen, ako bude zaista izvršen, *tada se mi moramo pobrinuti da to postane temeljac, temeljac kraja.*

To je uvjerenje što nadahnjuje cijelu Internacionalu.

Pa ako civiliziranom Evropom krene umorstvo, i požar, i kuga — mi na to možemo pomišljati samo s grozom a iz naših se grudi otimlje užas i ogorčenje. I mi se pitamo: *ta jesu li ljudi, jesu li proletari zaista još i danas ovce da bi ih se, nijeme, moglo odvesti u klaonicu?*«

Troelstra je govorio u ime »malih naroda«, također u ime Belgije:

»Dušom i tijelom stavlja se proletarijat malih zemalja na raspolaganje Internacionali, odlukama koje će donijeti kako bi se otklonio rat. Mi i dalje izražavamo nadu da će, ako jednom vladajuće klase velikih država pozovu sinove proletarijata pod oružje kako bi na tlu malih naroda utažile žeđ svojih vlada za grabežom i vlašću, *da će tada sinovi proletarijata pod snažnim utjecajem svojih proletherskih roditelja, klasne borbe i proletherske štampe tri puta promisliti prije nego što će u službi tog protukulturnog pothvata nama, svojoj braći, svojim prijateljima, učiniti išta nažao.*«

A *Jaurès*, nakon što je u ime Biroa Internacionala pročitao manifest protiv rata, svoj je govor završio:

»Internacionala zastupa sve moralne snage u svijetu! Pa kada bi jednom kucnuo tragičan čas u kojem bismo se morali posve predati, ta bi nas svijest poduprla i ojačala. Ne samo olako govoreći, ne, *nego iz najdublje dubine svojega bića mi izjavljujemo da smo spremni na svaku žrtvu!*«

Bilo je to poput zakletve švicarskih oslobodilaca na Rütliju. Cijeli je svijet upirao oči u bazelsku katedralu čija su zvona ozbiljno i svečano zvonila na buduću veliki boj između armije radnika i vlasti kapitala.

Trećega prosinca 1912. govornik socijaldemokratske frakcije David rekao je:

»Bio je to, priznajem, jedan od najljepših trenutaka mogega života. Kada su zvona s katedrale popratila povorku socijaldemokrata Internacionale, kada su se na crkvenom koru i oko oltara pojavile crvene zastave i kada je zvuk orgulja pozdravio izaslanike naroda koji hoće navijestiti mir, stvorio se zacijelo dojam koji nikada neću zaboraviti... Treba da vam bude zaista jasno što se to događa. *Mase prestaju biti bezvoljna, nepromišljena stada.* To je u povijesti novo. Prije su se mase slijepo dale huškati i tjerati u masovnu smrt od strane zainteresiranih za rat. *To prestaje. Mase prestaju biti bezvoljnim instrumentima i trabantima kojekakvih ratnih interesenata.*«

Samo nedjelju dana prije izbijanja rata, 26. srpnja 1914, njemački su partijski listovi pisali:

»*Mi nismo marionete*, mi se svim silama borimo protiv sistema što ljude pretvara u bezvoljno oruđe slijepe vladavine prilika, protiv tog kapitalizma što se latio da mira žednu Evropu pretvori u zaparenu klaonicu. Bude li opačina išla svojim tokom, ne bude li odlučna volja za mir njemačkog, međunarodnog proletarijata, koja će se ovih dana objaviti na velikim zborovima, kadra suzbiti svjetski rat, tada neka to barem bude posljednji rat, tada neka on bude sumrak bogova kapitalizma.« (*»Frankfurter Volksstimme«*)

Još 30. srpnja 1914. centralni je organ njemačke socijaldemokracije dovikivao:

»Socijalistički proletarijat otklanja svaku odgovornost za događaje koje je izazvala do bezumlja zaslijepljena vladajuća klasa. *On zna da će upravo njemu iz ruševina procvasti nov život. Sva odgovornost pada na današnje vlastodršce!*

Njima se radi o biti ili ne biti!

Povijest svijeta je svjetski sud!«

A tada je došlo ono nečuveno, ono besprimjerno, 4. kolovoz 1914.

Zar je moralo doći? Događaj takva domašaja zacijelo nije igra slučaja. On se mora temeljiti na dubokim i dalekosežnim objektivnim uzrocima. Ali ti uzroci mogu ležati i u propustima vođe proletarijata, socijaldemokracije, u tomu što je zatajila naša borbenost, naša hrabrost, dosljednost našem uvjerenju. Znanstveni socijalizam naučio nas je shvaćati objektivne zakone povijesnog razvoja. Ljudi ne prave svoju povijest po vlastitom nahođenju.

Ali je prave sami. Proletarijat u svojoj akciji ovisi o danom stupnju zrelosti društvenog razvoja, ali se društveni razvoj ne događa s onu stranu proletarijata koji je u jednakoj mjeri njegova pogonska snaga i uzrok kao što mu je proizvod i posljedica. Sama njegova akcija suodlučujući je dio povijesti. Pa iako povijesni razvoj ne možemo preskočiti, kao ni čovjek svoju sjenu, možemo ga ipak ubrzati ili usporiti.

Socijalizam je prvi narodni pokret u svjetskoj povijesti koji je sebi postavio za cilj i koji je historijski pozvan da u društvenu djelatnost ljudi unese svjesni smisao, plansko mišljenje, i s njima slobodnu volju. Zato Friedrich Engels naziva konačnu pobjedu socijalističkog proletarijata skokom čovječanstva iz životinjskog carstva u carstvo slobode. I taj »skok« vezan je uz čvrste zakone povijesti, uz tisuće prečnica na ljestvama mukotrpnog i sasvim polaganog predašnjeg razvoja. Ali se on uopće ne da izvesti dokle god iz cijele te iskustvom prikupljene građe materijalnih preduvjeta ne izbiye iskra svjesne volje širokih narodnih masa. Pobjeda socijalizma neće pasti s neba kao fatum. Ona se može izboriti samo u dugom lancu silovitih odmjeravanja snaga između starih i novih sila, odmjeravanja snaga u kojima međunarodni proletarijat pod vodstvom socijaldemokracije kuša i uči se uzeti svoju povijest u vlastite ruke, domoći se kormila društvenog života, postati od igrčke vlastite povijesti njezinim upravljačem prema jasnom cilju.

Friedrich Engels jednom je rekao: građansko društvo stoji pred dilemom — ili prijelaz u socijalizam ili ponovni pad u barbarstvo. Što znači »ponovni pad u barbarstvo« na našoj razini evropske civilizacije? Svi smo mi zacijelo te riječi čitali i ponavljali ih sve do sada ne razmišljajući, ne naslućujući njihovu strašnu zbiljnost. Pogled unaokolo u ovom trenutku pokazuje što znači povratak građanskog društva u barbarstvo. Ovaj svjetski rat — to je ponovni pad u barbarstvo. Trijumf imperijalizma vodi uništenju kulture — djelomičnom za trajanja jednog modernog rata i konačnom ako se razdoblje svjetskih ratova što je sada započelo nesputano nastavi do svojih krajnjih konsekvencija. Danas dakle stojimo, upravo kao što je Engels preorekao prije jednog ljudskog vijeka, prije četrdeset godina, pred izborom: ili trijumf imperijalizma i propast svake kulture kao u starom Rimu, pomor pučanstva, opustošenje, degeneracija, veliko groblje. Ili pobjeda socijalizma, to jest svjesne borbene akcije međunarodnog proletarijata protiv imperijalizma i njegove metode: rata. To je dilema svjetske povijesti, jedno ili-ili na čijoj se tezulji plitice kolebaju dršćući pred odlukom klasno svjesnog proletarijata. Budućnost kulture i čovječanstva ovisi o tomu hoće li proletarijat muški odlučno baciti na pliticu svoj revolucionarni bojni mač. U ovom ratu imperijalizam je pobijedio. Njegov krvavi mač kojim mori

narode brutalnom je prevagom povukao pliticu u ponor jada i srama. Taj jad i taj sram može se poništiti samo tako da se od rata i u ratu naučimo kako proletarijat iz sluge u rukama vladajućih klasa izrasta u gospodara vlastite sudbine.

Moderna radnička klasa skupo kupuje svaku spoznaju svojega historijskog poziva. Put po Golgoti njezina klasnog oslobođanja posut je strahovitim žrtvama. Junski borci, žrtve Komune, mučnici ruske revolucije — kolo krvavih sjena gotovo bez broja. Ali oni su pali na polju časti. Njih je, kao što je Marx pisao o junacima Komune, »radnička klasa za vječna vremena zaključala u svoje veliko srce«. Sada milijuni proletera svih jezika padaju na polju srama kao bratoubojice, komadajući se uzajamno, s ropskom pjesmom na usnama. Eto, i to smo doživjeli. Uistinu nalikujemo Židovima koje je Mojsije vodio kroz pustinju. Ali mi nismo izgubljeni, i mi ćemo pobijediti, ako nismo zaboravili učiti se. Ako se pak današnja predvodnica proletarijata, socijaldemokracija, ne umije učiti, onda će propasti »da bi napravila mjesta ljudima koji su novom svijetu dorasli«.

II

»Sada stojimo pred neospornom činjenicom rata. Prijete nam strahote neprijateljske invazije. Danas ne treba da se odlučimo za rat ili protiv rata, nego da odlučimo o pitanju sredstava potrebnih za obranu zemlje. — Naš narod i njegova slobodarska budućnost proigrat će mnogo, ako ne i sve, pobijedi li ruski despotizam što se uprljao krvlju najboljih u svojem narodu. Valja se obraniti od te opasnosti, osigurati kulturu i nezavisnost naše vlastite zemlje. Sada obistinjujemo ono što smo uvijek naglašavali: Mi u trenutku opasnosti nećemo vlastitu domovinu ostaviti na cjedilu. Mi se pri tom osjećamo suglasni s Internacionalom koja je svagda priznavala pravo svakog naroda na nacionalnu samostalnost i samoobranu, kao što u suglasnosti s njom osuđujemo svaki osvajački rat. — Vođeni tim načelima, mi odobravamo za-tražene ratne kredite.«

Tom izjavom dala je parlamentarna frakcija u Rajhstagu 4. kolovoza parolu prema kojoj se njemačka radnička klasa trebala opredijeliti i vladati u ratu. Domovina u opasnosti, nacionalna obrana, narodni rat za opstanak, kultura i sloboda — to je bila lozinka koju je dalo parlamentarno zastupstvo socijaldemokracije. Sve ostalo proizašlo je iz toga kao jednostavna posljedica: stav partijske i sindikalne štampe, patriotski zanos masa, građanski mir, nenadano raspuštanje Internacionale — sve su to neminovne konsekvencije početne orijentacije koja je bila donijeta u Rajhstagu.

Ako se zbilja radi o opstanku nacije, o slobodi, ako se njih može obraniti jedino ubojitim gvoždem, ako je rat sveta narodna stvar — onda je sve po sebi razumljivo i jasno, onda valja biti spreman na sve. Tko hoće svrhu, mora htjeti i sredstva. Rat je metodično, organizirano, golemo ubijanje. Ali u normalnih ljudi, da bi sistematski ubijali, mora se najprije izazvati prikladna opijenost. Odavna je to dobro utemeljena metoda zavojevača. Bestijalitetu prakse mora odgovarati bestijalitet misli i uvjerenja, ovaj mora onoga pripremiti i pratiti. I tako su »Wahre Jacob« od 28. kolovoza sa slikom njemačkih »mlatilaca« i partijski listovi u Chemnitzu, Hamburgu, Kielu, Frankfurtu, Koburgu i drugdje, sa svojim patriotskim huškanjem u pjesmi i prozi, pravi i nužni duhovni narkotik za proletarijat koji može spasavati samo još vlastiti opstanak i slobodu, a zabija smrtonosno gvožđe u grudi svoje ruske, francuske i engleske braće. Ti su huškački listovi još i dosljedniji od onih što spajaju vodu s vatrom, rat žele sjediniti s »humanošću«, ubijanje s bratskom ljubavlju, odobravanje sredstava za rat sa socijalističkim bratimljenjem naroda.

Ali, da je parola koju je 4. kolovoza dala njemačka parlamentarna frakcija bila ispravna, njome bi bila izrečena presuda radničkoj Internacionali ne samo za ovaj rat, nego uopće. Prvi put otkako postoji moderan radnički pokret razjapio se ponor između zakona međunarodne solidarnosti proletera i interesa slobode i nacionalnog opstanka naroda, prvi put stojimo pred otkrićem kako nezavisnost i sloboda nacija zapovjednički traže da se proleter i raznih jezika međusobno uništavaju i istrebljuju. Do sada smo živjeli u uvjerenju da se interesi nacija i klasni interesi proletera harmonično ujedinjuju, da su identični, da se ne mogu uzajamno sukobiti. To je bila baza naše teorije i prakse, duša naše agitacije u narodnim masama. Zar smo u toj kardinalnoj postavci svojega nazora na svijet bili žrtve goleme zablude? Pred nama je životno pitanje međunarodnog socijalizma.

Svjetski rat nije prva provjera naših internacionalističkih načela. Prvu kušnju izdržala je naša partija prije 45 godina. Tada, 21. srpnja 1870, dali su Wilhelm Liebknecht i August Bebel u sjevernonjemačkom Rajhstagu ovu historijsku izjavu:

»Sadašnji rat dinastički je rat poduzet u interesu dinastije Bonaparte, kao što je onaj 1866. bio rat u interesu dinastije Hohenzollern.

Novčana sredstva za vođenje rata zatražena od Rajhstaga mi ne možemo odobriti jer bi to značilo glasati za povjerenje pruskoj vladi koja je svojim postupkom u 1866. godini pripremila sadašnji rat.

Isto tako mi ne možemo uskratiti zatražena novčana sredstva jer bi se to moglo shvatiti kao odobravanje drske i zločinačke politike Bonaparta.

Kao principijelni protivnici svakog dinastičkog rata, kao socijal-republikanci i članovi Međunarodnog radničkog udruženja koje se bori protiv tlačitelja bez obzira na njihovu narodnost i nastoji sve potlačene sjediniti u jednu bratsku četvu, ne možemo se ni direktno ni indirektno izjasniti za sadašnji rat i stoga se uzdržavamo od glasanja, pri čemu izražavamo pouzdanu nadu da će narodi Evrope, poučeni sadašnjim nesretnim događajima, uložiti sve kako bi izborili svoje pravo samoodređenja i današnju oružanu i klasnu vladavinu odstranili kao uzrok svih državnih i društvenih zala.«

Tom izjavom zastupnici njemačkog proletarijata stavili su nje-govu stvar jasno i nedvosmisleno pod znak Internacionale i ratu protiv Francuske odrekli bez okolišanja karakter nacionalnog, slobodarskog rata. Poznato je kako Bebel u svojim memoarima kaže da bi bio glasao protiv odobrenja kredita samo da je već pri glasanju znao ono što se saznalo tek narednih godina.

U onom, dakle, ratu koji je čitava građanska javnost i golema većina naroda smatrala tada, pod utjecajem Bismarckovih opsjena, nacionalnim životnim interesom Njemačke, vođe socijaldemokracije zastupali su stanovište: životni interesi nacije i klasni interesi međunarodnog proletarijata jedno su, obadva su *protiv* rata. Tek današnji svjetski rat, tek izjava socijaldemokratske frakcije od 4. kolovoza 1914, prvi put otkrivaju strašnu dilemu: ili nacionalna sloboda — ili međunarodni socijalizam!

Eto, fundamentalnoj činjenici u svojoj izjavi, načelnoj preorijentaciji proleterske politike, naša se frakcija u Rajhstagu dosjetila očito posve iznenada. Bila je to naprosto jeka verzije prijestolne besjede i kancelarova govora od 4. kolovoza. »Nas ne tjera želja za osvajanjem« — kaže se u prijestolnoj besjedi — »nas nadahnjuje nepokolebljiva volja da za sebe i za sva pokoljenja što dolaze očuvamo mjesto na koje nas je Bog postavio. Iz spisa što su vam uručeni saznat ćete kako su se Moja Vlada i iznad svega Moj Kancelar do posljednjeg trenutka trudili da otklone ono krajnje. U nametnutoj nužnoj obrani, čiste savjesti i čistom rukom laćamo se mača.« A Bethmann Hollweg izjavio je: »Moja gospodo, mi smo sada u nužnoj obrani, a nužda ne poznaje zakon. — Tko je tako ugrožen kao što smo mi, i bori se za svoje najsvetije, taj smije misliti jedino kako da se tuče. — Mi se borimo za plodove svojega mirnog rada, za ostavštinu jedne velike prošlosti i za svoje budućnost.« To je točan sadržaj socijaldemokratske izjave: 1. Mi smo učinili sve da se sačuva mir, rat su nam nametnuli drugi.

2. Eto, rat je tu, moramo se braniti. 3. U ovom ratu za njemački narod sve je na kocki. Izjava naše frakcije u Rajhstagu samo je nešto drugačije stilizirana izjava vlade. Kao što se ova poziva na diplomatske mirovne napore Bethmann Hollwega i na carske telegrame, tako se frakcija poziva na mirovne demonstracije socijaldemokracije prije izbijanja rata. Kao što prijestolna besjeda otklanja daleko od sebe svaku želju za osvajanjem, tako frakcija otklanja osvajački rat ukazujući na socijalizam. A kada car i kancelar viču: Mi se borimo samo za naše najsvetije! Ja ne poznajem nikakvih partija, poznajem još samo Nijemce, jeka u socijaldemokratskoj izjavi odgovara: Za naš narod sve je na kocki, u trenutku opasnosti mi svoju domovinu nećemo ostaviti na cjedilu. Samo u jednom socijaldemokratska izjava odstupa od vladine sheme: u prvi plan orijentacije ona stavlja ruski despotizam kao opasnost po njemačku slobodu. U prijestolnoj besjedi kaže se u odnosu na Rusiju sa žaljenjem: »Teška srca ja sam svoju armiju morao mobilizirati protiv susjeda s kojim se ona zajednički borila na tolikim ratištima. S iskrenim žaljenjem uvidio sam da je iznevjereno prijateljstvo koje je Njemačka vjerno čuvala.« Njemačka socijaldemokracija bolnu je izdaju vjerno čuvanog prijateljstva s ruskim carizmom prestilizirala u fanfaru protiv despotizma i tako se, na jedinom mjestu gdje pokazuje samostalnost naprama vladinoj izjavi, latila revolucionarne tradicije socijalizma ne bi li rat demokratski oplemenila, pridala mu aureolu popularnosti.

Sve je to, kako rekosmo, socijaldemokraciji sinulo posve iznenada, 4. kolovoza. Sve što je ona do tog dana, još u predvečerje izbijanja rata, govorila, bilo je u suštoj suprotnosti s izjavom frakcije. Tako je »Vorwärts« 25. srpnja, kada je bio objavljen austrijski ultimatum Srbiji, koji je potpalio rat, pisao:

»Oni hoće rat, besavjesni elementi, što su na bečkom carskom dvoru utjecajni i mjerodavni. Oni hoće rat — to već tjednima odzvanja iz divlje krike crno-žute huškačke štampe. Oni hoće rat — to cijelom svijetu jasno objelodanjuje austrijski ultimatum Srbiji.

Zato što je od hitaca jednog zabludjelog fanatika potekla krv Franje Ferdinanda i njegove žene, treba da *poteče krv tisuća radnika i seljaka, jedan suludi zločin treba natkriliti daleko luđim zločinom!* ... *Austrijski ultimatum Srbiji može biti fitilj koji će Evropu potpaliti sa sve četiri strane!*

Jer taj je *ultimatum* po svojem načinu jednako kao i po zahtjevi-
ma tako *bestidan* da svaka srpska vlada koja bi pred tom notom ponizno ustuknula mora računati s mogućnošću da je narod protjera prije nego što svane novi dan ...

Bio je zločin od strane šovinističke štampe Njemačke kada je ratobornost dragog saveznika raspirivala do krajnosti, a nema sumnje da je i gospodin von Bethmann Hollweg obećao gospodinu Berchtoldu sigurno zaleđe. Ali u Berlinu igraju pri tom jednako opasnu igru kao i u Beču...»

»Leipziger Volkszeitung« pisala je 24. srpnja:

»Austrijska vojna stranka... stavlja sve na jednu kartu jer nacionalni i militaristički šovinizam nema ni u jednoj zemlji svijeta što izgubiti... U Austriji su šovinistički krugovi osobito izgubljeni, njihovo nacionalno urlanje treba da prikrije njihovu privrednu propast, a ratno umorstvo da napuni njihove kase...»

»Dresdner Volkszeitung« istog se dana izjasnila:

»...Zasad su ratni huškači s bečkog Ballplatzja još uvijek dužni pružiti one uvjerljive dokaze koji bi Austriji davali pravo da Srbiji postavlja zahtjeve.

Dokle god austrijska vlada to nije kadra, ona sa svojim provokativnim, uvredljivim nasrtajem na Srbiju pred cijelom Evropom nije u pravu. Čak da je srpska krivnja i dokazana, da se sarajevski atentat bio pripremao pod paskom srpske vlade, zahtjevi postavljeni u noti prelazili bi sve normalne granice. Samo najdrskije ratne namjere jedne vlade mogu objasniti ovakvo navaljivanje na neku drugu vladu...»

»Münchener post« od 25. srpnja kaže:

»Ta je austrijska nota spis kojemu nema ravna u povijesti posljednjih dvaju stoljeća. On na temelju istražnih akata kojih je sadržaj evropskoj javnosti do sada uskraćen, i bez pokrića putem javnog sudskog postupka protiv ubojica prestolonasljedničkog para, postavlja Srbiji zahtjeve čije bi prihvatanje bilo jednako samoubojstvu te države...»

»Schleswig-Holsteinische Volkszeitung« 24. je srpnja izjavila:

»Austrija provocira Srbiju, Austro-Ugarska hoće rat, čini zločin koji može utopiti u krvi cijelu Evropu...»

Austrija igra va banque. Ona se usuđuje provocirati srpsku državu što sebi ova, ako nije posve bez obrane, zacijelo neće dopustiti.

Svaki kulturan čovjek treba najenergičnije protestirati protiv tog zločinačkog ponašanja austrijskih vlastodržaca. Stvar radni-

ka ponajprije, i svih drugih ljudi kojima je i najmanje stalo do mira i kulture, mora biti da pokušaju sve kako bi se spriječile posljedice krvavog ludila koje je izbio u Beču.»

»*Magdeburger Volksstimme*« od 25. srpnja kaže:

»Svaku srpsku vladu koja bi se makar izdaleka ponašala kao da ozbiljno pristupa kojemu od tih zahtjeva istog bi trenutka zbacio i parlament i narod.

Postupak Austrije utoliko je ništavniji što Berchtoldi pred srpsku vladu pa tako i pred cijelu Evropu izlaze s praznim tvrdnjama...

Tako se danas više ne može zapodijevati rat jer bi on bio svjetski rat. Tako se ne može postupati ako se ne želi narušiti mir cijelog jednog dijela svijeta. Tako se ne može stjecati moralni ugled ili neopredijeljene uvjeriti u svoje pravo. Stoga valja pretpostaviti da će evropska štampa i zatim vlade Evrope energično pozvati na odgovornost tašte i prežestoke bečke državnike.«

»*Frankfurter Volksstimme*« pisala je 24. srpnja:

»Potaknuta *hajkom ultramontane štampe* koja je u Franji Ferdinandu oplakala svojega najboljeg prijatelja i njegovu smrt htjela osvetiti na srpskom narodu; potaknuta i od dijela *ratnih hušakača iz Njemačkog Rajha* čiji je jezik postajao iz dana u dan sve većma prijetećim i prostačkim, austrijska se vlada dala zavesti da uputi srpskoj kraljevini ultimatum koji nije samo sastavljen jezikom najveće moguće drskosti nego sadrži i nekoliko zahtjeva koje srpska vlada nipošto ne može ispuniti.«

»*Elberfelder Freie Presse*« istog je dana pisala:

»Telegrafska vijest poluslužbenog Wolffova biroa prenosi austrijske zahtjeve Srbiji. Iz njih se vidi da *vlastodršci u Beču svim silama nameću rat*, jer ono što se traži u noti sinoć predanoj Beogradu, već je neka vrsta protektorata Austrije nad Srbijom. Bilo bi potrebno da *berlinska diplomacija žurno stavi do znanja bečkim hušakačima kako Njemačka ne može ni prstom maknuti da bi poduprla tako uobražena traženja* i kako se stoga preporučuje opoziv austrijskih zahtjeva.«

A »*Bergische Arbeiterstimme*« iz Solingena:

»Austrija hoće sukob sa Srbijom i sarajevski atentat iskorišćuje samo kao izliku da Srbiju moralno obezvrijedi. Ali stvar je začeta ipak suviše nespretno da bi prijevara javnog mnijenja Evrope mogla uspjeti...

Ako pak *ratni huškači* s bečkog Ballplatza drže da bi im u slučaju konflikta, u koji bi bila uvučena i Rusija, morali *priteći u pomoć trojnoj saveznicu Italija i Njemačka, tada se odaju praznim iluzijama*. Italiji bi slabljenje Austro-Ugarske, konkurenta na Jadranu i na Balkanu, jako godilo i stoga ona sebi neće opržiti prste помаžući Austriji. U Njemačkoj, međutim, *vlastodršci* — čak kada bi bili toliko ludi da to i hoće — *ne smiju se usuditi da za zločinačku habsburšku politiku sile stave na kocku život i jednog jedinog vojnika a da protiv sebe ne izazovu bijes naroda.*»

Ovako je sva naša partijska štampa, bez izuzetka, rasuđivala o ratu još nedjelju dana prije nego što je izbio. Prema ovom nije se radilo o opstanku i slobodi Njemačke — već o zločinačkoj avanturi austrijske vojne stranke, ne o nužnoj obrani, branjenju nacije i vođenju nametnutog svetog rata u ime vlastite slobode — nego o drskoj provokaciji, o bestidnoj prijetnji tuđoj, srpskoj samostalnosti i slobodi.

Što se to dogodilo 4. kolovoza da je ovako oštro izraženo, ovako općenito rašireno shvaćanje socijaldemokracije odjednom postavljeno naglavce? Pridošla je samo jedna nova činjenica: Bijela knjiga koju je toga dana njemačka vlada podnijela Rajhstagu. A u njoj je na 4. stranici stajalo:

»U tim okolnostima Austrija je morala sebi kazati kako se ne bi dalo spojiti niti s dostojanstvom niti sa samoodržanjem Monarhije da ona i dalje skrštenih ruku gleda rabotu s onu stranu granice. *Kraljevska i carska vlada obavijestila nas je o tom stanovištu i zamolila za mišljenje*. Punim srcem mogli smo svojem savezniku izjaviti da smo suglasni s njegovom procjenom stanja stvari i uvjeriti ga kako bismo mi odobrili akciju koju bi on smatrao nužnom da učini kraj pokretu u Srbiji uperenom protiv opstanka Monarhije. *Pri tomu smo bili posve svjesni da bi možebitni ratni pothvat Austro-Ugarske protiv Srbije doveo na poprište Rusiju i da bi nas tako, u skladu s našom savezničkom dužnošću, mogao uplesti u rat*. Ali pri spoznaji vitalnih interesa Austro-Ugarske koji su bili u igri, *mi svojem savezniku nismo mogli niti savjetovati popustljivost nespojivu s njegovim dostojanstvom*, niti mu u tom teškom trenutku otkazati svoju potporu. To nismo mogli utoliko prije što su neprestanim srpskim rovarenjem bili najosjetljivije ugroženi i naši interesi. Kada bi se Srbima i dalje dopuštalo da uz pomoć Rusije i Francuske ugrožavaju opstanak susjedne Monarhije, to bi imalo za posljedicu postepeno propadanje Austrije i podvrgavanje cijelog slavenstva ruskom žezlu, čime bi položaj njemačke rase u srednjoj Evropi postao neodrživ. *Moralno oslabljena Austrija, koja bi propadala uslijed nadiranja ruskog panslavizma, za nas više ne bi bio saveznik s kojim bismo*

mogli računati i na kojeg bismo se mogli osloniti kao što to moramo s obzirom na držanje naših istočnih i zapadnih susjeda koje sve više postaje prijetećim. Stoga smo Austriji dali posve odriježene ruke u njezinoj akciji protiv Srbije. »

Te riječi našle su se 4. kolovoza pred socijaldemokratskom frakcijom Rajhstaga, riječi što tvore jedino važno, odlučujuće mjesto u cijeloj Bijeloj knjizi, što tvore jezgrovite izjave njemačke vlade pored kojih su sve ostale žute, sive, plave i narančaste knjige posve beznačajne i sporedne za rasvjetljavanje diplomatske prethistorije rata i njezinih neposrednih pokretačkih sila. Tu je frakcija Rajhstaga dobila u ruke ključ za procjenu situacije. Čitava socijaldemokratska štampa vikala je tjedan dana ranije kako je austrijski ultimatum zločinačka provokacija svjetskog rata i nadala se da će njemačka vlada utjecati na bečke ratne hušakače obuzdavajući ih i smirujući. Čitava socijaldemokracija i čitava njemačka javnost bila je uvjerena da njemačka vlada od trenutka austrijskog ultimatumu u znoju lica radi na održanju evropskog mira. Čitava socijaldemokratska štampa pretpostavljala je da je taj ultimatum bio i za njemačku vladu grom iz vedra neba kao što je bio i za njemačku javnost. Sada je Bijela knjiga jasno i glasno objavila: 1. da je austrijska vlada prije svojega koraka protiv Srbije pribavila pristanak Njemačke; 2. da je njemačka vlada bila potpuno svjesna kako će postupak Austrije dovesti do rata sa Srbijom i u daljem slijedu do evropskog rata; 3. da njemačka vlada nije Austriji savjetovala popustljivost već je, naprotiv, izjavila kako popustljiva, oslabjela Austrija Njemačkoj više ne bi mogla biti dostojnim saveznikom; 4. da je njemačka vlada Austriji prije njezina istupa protiv Srbije čvrsto obećala pomoć u ratu i, napokon, 5. da pri tomu njemačka vlada nije sebi pridržala pravo kontrole nad odlučujućim ultimatumom Austrije Srbiji o kojemu je ovisio rat, nego je Austriji »dala posve odriježene ruke«.

Četvrtog kolovoza naša frakcija Rajhstaga sve je to saznala. A iz usta vlada saznala je toga dana još jednu novu činjenicu: da su njemačke trupe već umarširale u Belgiju. Iz sveg toga socijaldemokratska je frakcija zaključila da se radi o obrambenom ratu Njemačke protiv tuđe invazije, o opstanku domovine, o kulturi i o slobodarskom ratu protiv ruskog despotizma.

Zar je mogla jasna pozadina rata i kulisa što je za nuždu prekriva, zar je mogla cijela diplomatska igra što je uokvirila izbijaње rata, ta vika o mnoštvu neprijatelja koji listom žele Njemačku usmrtiti, oslabiti, poniziti, podjarmiti, zar je sve to moglo njemačku socijaldemokraciju zaskočiti, postaviti prevelike zahtjeve njezinoj moći rasuđivanja, njezinoj kritičkoj oštroumnosti? Upra-

vo za našu partiju to nipošto ne vrijedi! Dva velika njemačka rata bila je već doživjela i iz oba je mogla crpiti pouke koje se pamte.

Svaki prvoškolac iz povijesti danas zna da je rat 1866. protiv Austrije Bismarck pripremao planski i na dugu stazu, da je njegova politika od prvoga časa vodila prekidu, ratu s Austrijom. Prestolonasljednik i kasnije car Friedrich, 14. je studena one godine sam u svoj dnevnik zapisao tu kancelarovu namjeru:

»On (Bismarck) bijaše imao, preuzimajući svoju dužnost, čvrstu namjeru da Prusku zarati s Austrijom, ali se dobro čuvao kako ne bi tada ili uopće prerano o tomu govorio Njegovu Veličanstvu, sve dok ne bude smatrao da je trenutak pogodan.«

»S tim priznanjem — kaže Auer u svojoj brošuri 'Proslava Sedana i socijaldemokracija' — neka se, eto, usporedi tekst proglasa koji je kralj Wilhelm uputio 'Svojim narodima':

»Domovina je u opasnosti!

Protiv nje stoje pod oružjem Austrija i velik dio Njemačke! Prije samo nekoliko godina Ja sam po slobodnoj odluci i zaboravljajući prijašnje nepravde, caru Austrije pružio savezničku ruku kada je valjalo jednu njemačku zemlju osloboditi tuđeg gospodstva. — Ali moje su me nade iznevjerile. Austrija ne želi zaboraviti da su njezini knezovi nekada vladali Njemačkom: u Pruskoj, koja je mlađa ali se snažno razvija, ne želi ona vidjeti prirodnog saveznika već jedino neprijateljskog takmaca. Prusku se — smatra ona — mora suzbijati pri svakom njezinom nastojanju, jer što Pruskoj koristi, Austriji škodi. Stara nesretna ljubomora opet se rasplamsala jarkim plamenom: *Prusku treba oslabiti, uništiti, obeščastiti*. U odnosu na nju više ne vrijede nikakvi ugovori, protiv Pruske njemački se savezni knezovi ne samo huškaju nego i zavode na vjerolomstvo. Kuda god u Njemačkoj pogledamo, okruženi smo neprijateljima čiji je bojni poklič: poniženje Pruske.

Ne bi li za taj pravedni rat izmolio blagoslov neba, kralj Wilhelm je odredio da 18. lipnja bude opći dan molitve i pokajanja, rekavši pri tomu: 'Bogu se nije svidjelo okruniti uspjehom Moja nastojanja da Svojemu narodu sačuvam blagodat mira.'«

Zar službena popratna muzika uz izbijanje rata 4. kolovoza nije morala živo podsjetiti našu frakciju, ako ona nije posve zaboravila svoju partijsku historiju, na odavna poznatu melodiju i riječi?

I ne samo to. U 1870. godini došlo je do rata s Francuskom, a u povijesti je s njegovim izbijanjem ostao nerazdvojno povezan

jedan dokument: *Emska depeša*, dokument koji je postao klasičnim ključem za dešifriranje čitavoga građanskog državničkog umijeća u pravljenju ratova i koji označuje jednu znamenitu epizodu u povijesti naše partije. Bio je to, dakako, stari Liebknecht, bila je to njemačka socijaldemokracija, koja je tada smatrala svojom zadaćom i dužnošću da razotkrije i pokaže narodnim masama: »Kako se prave ratovi«.

»Pravljenje rata« samo i jedino radi obrane ugrožene domovine nije, uostalom, izumio Bismarck. On je jedino sa sebi svojstvenom neskrupuloznošću slijedio stari, opći, zaista internacionalni recept građanskog državničkog umijeća. Kada je i gdje, otkako u računima vlada igra neku ulogu takozvano javno mnijenje, bilo jednog jedinog rata u kojemu svaka zaraćena strana nije teška srca povukla mač iz toka jedino da bi obranila domovinu i svoju pravednu stvar od bezobzirnog napada protivnika? Ta legenda spada uz rat upravo kao prah uz olovo. Igra je stara. Novo je jedino to što je u toj igri sudjelovala socijaldemokratska partija.

III

Samo, našu su partiju još dublje veze i još temeljitiji uvidi upućivali da prozre pravu bit, stvarne ciljeve ovog rata i da se u tom pogledu ne da iznenaditi. Zbivanja i pokretački činioци koji su doveli do 4. kolovoza 1914. nisu bili tajna. Svjetski se rat pripremao desetljećima, u najširoj javnosti, po bijelomu danu, korak po korak, iz sata u sat. Pa kada danas razni socijalisti jarnosno najavljuju uništenje »tajnoj diplomaciji« koja je tobož zakuhala tu vragoliju iza kulisa, onda oni tim ubogim đavolima nezasluženo pripisuju čarobnu moć, poput Botokuda koji zbog nevremena za kaznu šiba kip svojeg fetiša. Takozvani usmjerivači državne povijesti bili su ovoga puta, kao i svagda, samo šahovske figure što ih guraju nadmoćna historijska zbivanja i promjene na zemaljskoj kori građanskog društva. Pa ako je itko bio rad i kadar da ta zbivanja i promjene cijelo vrijeme prati bistrim okom, bijaše to njemačka socijaldemokracija.

Dvije razvojne crte najnovije povijesti vode ravno današnjem ratu. Jedna potječe još iz razdoblja konstituiranja nacionalnih država, to jest modernih kapitalističkih država, iz doba Bismarckova rata protiv Francuske. Rat 1870, koji je s aneksijom Elzasa i Lotaringije bacio francusku republiku u naručaj Rusije, doveo je do rascjepa Evrope na dva neprijateljska tabora i otvorio eru sulude utakmice u naoružavanju, dovukao je prvo gorivo za današnji svjetski rat. Još dok su Bismarckove trupe stajale u Francuskoj, Marx je Odboru u Braunschweigu pisao:

»Koga nije posve zaglušila vika trenutka, ili nema interesa da zaglušu njemački narod, mora uvidjeti da rat od 1870. nosi u krilu rat između Njemačke i Rusije upravo onako nužno kao što je rat od 1866. nosio rat od 1870. Kažem nužno, neizbježno, osim u nevjerojatnom slučaju da prije toga u Rusiji izbije revolucija. Ako do tog nevjerojatnog slučaja ne dođe, tada se rat između Njemačke i Rusije mora već sada uzeti kao un fait accompli (svršena činjenica). Potpuno ovisi o sadašnjem ponašanju njemačkih pobjednika, hoće li taj rat djelovati korisno ili štetno. Uzmemo li Elzas i Lotaringiju, Francuska će s Rusijom zaratiti protiv Njemačke. Suvišno je ukazivati na zlosretne posljedice.«

Tomu su se proročanstvu tada rugali; veza što je Prusku spajala s Rusijom smatrala se tako čvrstom da je značilo ludost i pomisliti kako bi se autokratska Rusija mogla povezati s republikanskom Francuskom. Zastupnike takva shvaćanja prikazivali su kao čiste luđake. A ipak se sve što je prorekao Marx ispunilo do posljednjeg slova. »Prava je socijaldemokratska politika« — kaže Auer u »Proslavi Sedana« — »ona koja jasno vidi što jest, i po tomu se razlikuje od one svakodnevne politike koja se slijepo baca ničice pred svakim uspjehom.«

Svakako, veza se ne smije shvatiti kao da je odmazda za Bismarckovu otimačinu, sazrela već 1870, sada poput neumitne sudbine natjerala Francusku da odmjeri snage s Njemačkim Rajhom, kao da je sadašnji svjetski rat u svojoj suštini toliko razvikani »revanš« za Elzas i Lotaringiju. Tako je to u udobnoj nacionalističkoj legendi njemačkih ratnih hušaka koji fabuliraju o mračnoj Francuskoj koja snuje osvetu, koja »ne može zaboraviti« svoj poraz, kao što su Bismarckovi novinski trabanti 1866. fabulirali o prijestolja lišenoj princezi Austriji koja »ne može zaboraviti« svoje negdašnje prvenstvo pred dražesnom Pepeljugom Pruskom. U zbilji se osveta za Elzas i Lotaringiju pretvorila u puki teatarski rekvizit nekolicine patriotskih lakrdijaša, »Belfortski lav« pretvorio se u životinju sa starinskog grba.

U francuskoj je politici aneksija već davno prevladana, prerasle su je nove brige, i niti vlada niti bilo koja ozbiljna stranka u Francuskoj nisu pomišljale na rat s Njemačkom zbog državnog teritorija. Ako je Bismarckova oporuka i bila prva cjepanica za današnji svjetski požar, bila je to, naprotiv, utoliko što je u jednu ruku Njemačku i Francusku pa tako i cijelu Evropu gurnula na nizbrdicu trke u vojnom naoružavanju, a u drugu ruku kao neminovnu posljedicu izazvala savez Francuske s Rusijom i Njemačke s Austrijom. Tako se onamo našlo izvanredno jačanje ruskog carizma kao faktora sile u evropskoj politici — upravo otada i traje sistematsko ljubomorno dodvoravanje pruske Njemačke i republike Francuske oko naklonosti Rusije — a ovamo

se stvorila politička sprega Njemačkog Rajha s Austro-Ugarskom, koja je okrunjena, kao što pokazuju navedene riječi iz njemačke Bijele knjige, »oružanim bratstvom« u današnjem ratu.

Tako je rat od 1870. po svojim posljedicama uveo u život evropskih naroda krajnje političko svrstavanje oko osi njemačko-francuskih suprotnosti i formalnu vladavinu militarizma. Ali ta vladavina i to svrstavanje ispunili su daljnji povijesni razvoj posve novim sadržajem. Druga crta, koja završava u današnjem svjetskom ratu i tako sjajno potvrđuje Marxovo proročanstvo, vodi od zbivanja međunarodne naravi koja Marx više nije doživio: od razvoja imperijalizma tokom posljednjih 25 godina.

Kapitalistički uspon, koji je poslije ratnog razdoblja šezdesetih i sedamdesetih godina uzeo maha u novo konstituiranoj Evropi i koji je, osobito poslije svladavanja duge depresije što je slijedila iza utemeljivačke groznice i sloma 1873, dostigao vrhunac u dotada neviđeno visokoj konjunkturi devedesetih godina, otvorio je, kao što je poznato, novo razdoblje burnog poleta evropskih država: njihovu ekspanziju u trci za nekapitalističkim zemljama i zonama svijeta. Već od osamdesetih godina prisutna je nova, osobito energična težnja za osvajanjem kolonija. Engleska prisvaja Egipat i u južnoj Africi stvara svoje golemo kolonijalno carstvo, Francuska zauzima Tunis u sjevernoj Africi i Tonkin u istočnoj Aziji, Italija se učvršćuje u Abesiniji, Rusija privodi kraju svoja osvajanja u srednjoj Aziji i prodire u Mandžuriju, Njemačka stječe u Africi i na Južnom moru prve kolonije, napokon stupaju u kolo i Sjedinjene Države pa s Filipinima stječu »interese« u istočnoj Aziji. To razdoblje komadanja Afrike i Azije koje je, počevši od kinesko-japanskog rata u 1895. godini, izazvalo gotovo neprekidni lanac krvavih ratova, dostiže vrhunac u velikom pohodu na Kinu a svršava se s rusko-japanskim ratom 1904. godine.

Sva ta uzastopna zbivanja stvorila su na svim stranama nove izvan-evropske suprotnosti: između Italije i Francuske u sjevernoj Africi, između Francuske i Engleske u Egiptu, između Engleske i Rusije u srednjoj Aziji, između Rusije i Japana u istočnoj Aziji, između Japana i Engleske u Kini, između Sjedinjenih Država i Japana na Tihom oceanu — uzburkano more, ljuljanje valova oštiri suprotnosti i prolaznih alijansi, napetosti i popuštanja, pri čemu bi svakih nekoliko godina zaprijetilo izbijanje kojeg parcijalnog rata između evropskih sila, ali se ono svagda ponovo odgađalo. To je svakomu jasno govorilo: 1. da potajni, u tišini vođeni rat svih kapitalističkih zemalja protiv sviju preko leđa azijskih i afričkih naroda mora prije ili kasnije dovesti do generalnog obračuna, da vjetar posijan u Africi i Aziji jednom mora prohujati Evropom kao strahovita bura, utoliko prije što se kao talog azijskih i afričkih događaja neprestano javljalo sve veće naoruža-

vanje u Evropi; 2. da će do izbijanja evropskog svjetskog rata doći čim parcijalne i nepostojane suprotnosti među imperijalističkim državama nađu os centralizacije, *jednu* nadmoćno jaku proturječnost oko koje se mogu privremeno grupirati. Takvo stanje stvoreno je s nastupom njemačkog imperijalizma.

Uspón imperijalizma može se u Njemačkoj, gdje je zbijen u najkraći vremenski razmak, promatrati u čistom obliku. Besprimjerni zamah krupne industrije i trgovine počev od osnivanja Rajha tu je osamdesetih godina proizveo dva karakteristična osebujna oblika akumulacija kapitala: najveću kartelizaciju u Evropi i najveće podizanje i koncentraciju bankarstva u cijelom svijetu. Ta je koncentracija organizirala tešku industriju, to jest upravo onu granu kapitala što je neposredno zainteresirana za isporuke državi, za vojno naoružavanje i imperijalističke pothvate (izgradnju željeznica, iskorištavanje rudnih ležišta itd.) — kao najutjecajniji faktor u državi. To je financijski kapital zbilu u jedinstvenu snagu najveće, neprestano napete energije, u silu što zapovjednički vedri i oblači u industriji, trgovini i kreditu zemlje, što je jednako presudna u privatnoj kao i u državnoj privredi, što je nesputana i sposobna da se skokovito širi, što uvijek gladuje za profitom i pothvatima, što je bezlična i stoga širokogrudna, smiona i bezobzirna, po rodu internacionalna, u silu koja je po svoj svojoj građi skrojena da poprištem njezinih djela bude svjetska pozornica.

Dodamo li tomu najjači, u svojim političkim inicijativama najpokretljiviji osobni režim i najslabiji, svakoj opoziciji nevješt parlamentarizam, uz to sve građanske slojeve ujedinjene u najoštrijeg protivnika radničke klase i ušančene iza vlade, moglo se predvidjeti da taj mladi, od snage nabrekli, nikakvim ogradama opterećeni imperijalizam, koji je na svjetsku pozornicu stupio s golemim apetitima kada je svijet bio već gotovo podijeljen, mora vrlo brzo postati neizmjernim faktorom opće uznemirenosti.

To je najjavio već radikalni zaokret u vojnoj politici Rajha krajem devedesetih godina sa svoja dva projekta ratne mornarice što su jedan za drugim došli 1898. i 1899. godine i značili na besprimjeren način iznenađujuće udvostručenje ratne flote, jedan golemi, gotovo dvadesetogodišnji plan pomorskog naoružavanja. To nije bila samo dalekosežna preinaka financijske politike i trgovinske politike — carinska tarifa od 1902. godine bila je samo sjena što prati oba projekta flote — a u daljoj logičnoj posljedici i preinaka socijalne politike i svih unutrašnjih klasnih i stranačkih odnosa. Projekti ratne mornarice značili su prije svega demonstrativnu promjenu u onom kursu vanjske politike Rajha koji je bio na snazi od njegova osnutka. Dok se Bismarckova politika bila temeljila na načelu da je Rajh kopnena sila i da takvom mora ostati, a njemačku se flotu u najboljem slučaju smatralo suviš-

nim rekvizitom obalne obrane — ta sam je državni sekretar Hollmann u ožujku 1897. u budžetskoj komisiji Rajhstaga izjavio: »Za zaštitu obala uopće nam nije potrebna mornarica; obale se brane same od sebe« — odjednom je napravljen posve nov program: Njemačka je trebala postati prvom silom na kopnu i na moru. To je značilo zaokret od Bismarckove kontinentalne politike prema svjetskoj politici, od obrane prema napadu kao svrsi naoružavanja. Jezik činjenica bio je tako jasan da je i u samom njemačkom Rajhstagu došlo do komentara. Već 11. ožujka 1896, poslije poznatog careva govora prigodom dvadesetpetogodišnjeg jubileja njemačke carevine, u kojem je on kao preteča projekata mornarice razvio novi program, tadašnji je vođa centra, Lieber, govorio o »bezgraničnim planovima ratne mornarice« kojih se valja odlučno kloniti. Drugi vođa centra, Schädler, uzviknuo je u Rajhstagu 23. ožujka 1898. u povodu prvog mornaričkog projekta: »Narod je mišljenja da mi ne možemo biti i prva sila na kopnu i prva sila na moru. Iako mi se ovog časa dovikuje da mi to nećemo, — da, moja gospodo, vi ste na početku toga, i to uvelike na početku.« A kada je došao drugi projekt, isti taj Schädler u Rajhstagu je 8. veljače 1900, rekao nakon što je upozorio na sve prijašnje izjave prema kojima se ne pomišlja na nove projekte mornarice: »A danas eto novele koja inaugurira ni više ni manje nego stvaranje svjetske flote kao podloge svjetske politike udvostručenjem naše flote uz gotovo dvadesetogodišnju obvezu.« Uostalom, i sama je vlada otvoreno iznijela politički program novog smjera: 11. prosinca 1899. tadašnji je državni sekretar za vanjske poslove von Bülow rekao, obrazlažući drugi projekt flote: »Ako Englezi govore o greater Britain (većoj Britaniji), a Francuzi o nouvelle France (novoj Francuskoj), ako Rusi za se otvaraju Aziju, onda i mi zahtijevamo veću Njemačku... Ako sebi ne stvorimo flotu koja će biti dostatna za zaštitu naše trgovine i naših zemljaka u tuđini, naših misija i sigurnosti naših obala, ugroziti ćemo najvitalnije interese svoje zemlje... U stoljeću što dolazi njemački će narod biti ili malj ili nakovanj.« Svučemo li s njega govorničke floskule o zaštiti obala, misija i trgovine, preostat će lapidarni program: Veća Njemačka, politika malja za druge narode.

Protiv koga su te provokacije uperene, bilo je jasno svima: nova agresivna politika flote trebala je od Njemačke napraviti konkurenta prvoj pomorskoj sili, Engleskoj. Ondje tu politiku nisu ni shvatili drugačije. Reforma flote i programatski govori što su je pratili izazvali su u Engleskoj najveću uznemirenost, koja otada nije jenjavala. U ožujku 1910. u engleskom je Donjem domu lord Robert Cecil prigodom debate o floti ponovio kako on poziva svakoga da navede barem jedan razuman razlog zbog kojeg Njemačka gradi golemu flotu, osim ako time ne namjerava zapodjenuti borbu s Engleskom. Utakmica na moru što je s obje strane trajala

petnaestak godina, i napokon grozničava gradnja drednota i superdrednota, to je već bio rat između Njemačke i Engleske. Projekt ratne mornarice od 11. prosinca 1899. bio je njemačka objava rata koju je Engleska potvrdila 4. kolovoza 1914.

Valja znati da ta bitka na moru nije imala ništa zajedničko s privrednom konkurentskom borbom za svjetsko tržište. »Engleski monopol« na svjetskom tržištu koji je tobož sputavao kapitalistički razvoj Njemačke, o kojem se još i danas toliko trabunja, spada u carstvo patriotskih ratnih legendi što ne mogu ni bez vazda jarosnog francuskog »revanša«. Taj se »monopol«, na jad engleskih kapitalista, već osamdesetih godina bio pretvorio u priču iz starih vremena. Industrijski razvoj Francuske, Belgije, Italije, Rusije, Indije, Japana, a prije svega Njemačke i Sjedinjenih Država, učinio je kraj onom monopolu iz prve polovice i početka šezdesetih godina 19. stoljeća. Pored Engleske na svjetsko je tržište posljednjih desetljeća stupala zemlja za zemljom, kapitalizam se prirodno i na juriš razvijao u svjetsku kapitalističku privredu.

A engleska prevlast na moru, koja čak i danas ponekom njemačkom socijaldemokratu ne da mirno spavati, pa se tim dobrijanima čini da bi je nužno valjalo uništiti na dobrobit međunarodnog socijalizma, ta prevlast na moru — posljedica širenja britanskog carstva na svih pet kontinenata — do sada je tako malo smetala njemačkom kapitalizmu da je on pod njezinim »jarmom« jezivom brzinom izrastao u posve kršnog momka jedrih obraza. Da, upravo sama Engleska i njezine kolonije važan su ugaoni kamen uspona njemačke veleindustrije kao što je, obratno, Njemačka postala za britansko carstvo najvažniji i nenadoknadiivi potrošač. Daleko od toga da bi jedan drugomu stajao na putu, razvoj britanskog i razvoj njemačkog krupnog kapitalizma upućeni su jedan na drugoga i povezuje ih dalekosežna podjela rada, čemu u najvećoj mjeri pogoduje engleska trgovina. Njemačka robna trgovina i njezini interesi na svjetskom tržištu nemaju, dakle, nikakve veze s promjenom fronta u njemačkoj politici i s izgradnjom flote.

Jednako tako nije ni dosadašnji njemački kolonijalni posjed po sebi vodio opasnom svjetskom suprotstavljanju i pomorskoj konkurenciji s Engleskom. Za zaštitu njemačkih kolonija nije bila potrebna nikakva ozbiljna pomorska snaga jer pri njihovu stanju jedva da je Njemačkom Rajhu na njima zavidio itko, a najmanje Engleska. Što su ih sada u ratu Engleska i Japan oduzeli, što je plijen promijenio posjednika, uobičajena je ratna mjera i posljedica, upravo kao što sada apetit njemačkih imperijalista užasno vapi za Belgijom, dok se prije, u miru, ni jedan čovjek koji ne želi da ga zatvore u ludnicu ne bi bio usudio stvarati plan za gutanje Belgije. Radi jugoistočne i jugozapadne Afrike, radi Wilhel-

move Zemlje, ili radi Cingtaua Njemačka i Engleska ne bi nikada zaratile ni na kopnu ni na moru, ta nije li netom prije izbijanja današnjeg rata bio čak posve zgotovljen sporazum između Njemačke i Engleske po kojem su obje sile trebale započeti s dobronamjernom međusobnom diobom portugalskih kolonija?

Širenje pomorskih snaga i razvijanje međunarodnopolitičke ratne zastave s njemačke strane najavilo je, dakle, nove i veličanstvene pohode njemačkog imperijalizma po svijetu. S prvoklasnom agresivnom mornaricom i učestalim povećanjima vojske paralelno s izgradnjom flote najprije je stvoren aparat buduće politike koje je smjer i cilj širom otvarao vrata neslućenim mogućnostima. Gradnja flote i naoružavanje bili su po sebi grandiozni poslovi njemačke veleindustrije, a ujedno su stvarali neograničene perspektive težnjama karteliranog i bankarskog kapitala za novim operacijama širom svijeta. Na taj način bilo je osigurano skretanje svih građanskih stranaka pod zastavu imperijalizma. Primjer nacionalnih liberala, te elitne trupe imperijalističke teške industrije, slijedio je centrum koji je 1900. godine definitivno postao vladinom strankom prihvaćajući upravo međunarodnopolitičke projekte ratne mornarice koje je bio tako glasno denuncirao; za centrumom su sa zakašnjelim vojnikom zakona o floti — gladnom carinskom tarifom — dokaskali slobodoumni; kolonu je zaključilo junkerstvo koje se od prkosnog protivnika »grozne flote« i gradnje kanala obratilo u gorljivog parazita na jaslama pomorskog imperijalizma, kolonijalne pljačke i s njom povezane carinske politike. Izbori za Rajhstag 1907, takozvani hotentotski izbori, razotkrili su čitavu građansku Njemačku u paroksizmu imperijalističkog oduševljenja, čvrsto zbijenu pod jednom zastavom, Njemačku von Bülowa koja se osjeća pozvanom da nastupi kao malj svijeta. A i ti su izbori — sa svojom pogromaškom duhovnom atmosferom — predigrom Njemačkoj od 4. kolovoza — bili izazov ne samo njemačkoj radničkoj klasi nego i drugim kapitalističkim državama, pesnica podignuta ni na koga posebno, ali zapravo na sve ...

IV

Najvažnijim operacionim područjem njemačkog imperijalizma postala je Turska, njegovim tamošnjim čelnim trkačem Njemačka banka i njezini golemi poslovi u Aziji što su stavljeni u središte njemačke istočne politike. Pedesetih i šezdesetih godina gospodario je u azijskoj Turskoj uglavnom engleski kapital koji je gradio željeznice iz Smirne i zakupio prvu dionicu anatolijske pruge do Ismida. 1888. na planu se pojavljuje njemački kapital i od Abdul Hamida dobiva eksploataciju pruge koju su sagradili

Englezi i gradnju nove pruge od Ismida do Angore s odvojcima za Skutari, Brusu, Koniju i Kaizarile. 1899. zatražila je Njemačka banka koncesiju za izgradnju luke u Hajdar-Paši i isključivu vlast nad trgovinom i carinama u luci. Turska je vlada 1901. povjerila Njemačkoj banci koncesiju za veliku Bagdadsku željeznicu do Perzijskog zaljeva, 1907. za isušenje Karavirskog jezera i navodnjavanje Komske ravnice.

Naličje tog veličanstvenog »mirnog kulturnog rada« jest »mirno« veličanstveno propadanje maloazijskog seljaštva. Troškove golemih pothvata predujmila je, naravno, Njemačka banka po široko razgranatom sistemu javnih dugova, a turska je država za vječna vremena postala dužnikom gospode Siemens, Gwinner, Helferich itd., kao što je već i prije bila dužna engleskom, francuskom i austrijskom kapitalu. Taj dužnik morao je od sada iz države neprestano crpsti ne samo goleme svote za otplatu kamata na zajam, nego je morao dati i garanciju za bruto dobit ovako podignutih željeznica. Najmodernija prometna sredstva i uređaji tu su nakalemljeni na posve zaostale, još dobrim dijelom naturalno-privredne prilike, na najprimitivnije seljačko gospodarstvo. Iz škrtog zemljišta tog gospodarstva, koje je stoljećima bez skrupula isisavala orijentalna despocija i koje, povrhu onih za državna davanja, jedva proizvodi nekoliko vlati za ishranu seljaštva, ne može, naravno, proizaći nužan promet i profit za željeznice. U skladu s privrednim i kulturnim prilikama zemlje, robna trgovina i putnički promet jako su nerazvijeni i mogu rasti samo vrlo sporo. Ono što ne dotječe da bi se ostvario potreban kapitalistički profit, turska država godišnje doplaćuje željezničkim kompanijama u obliku takozvane »kilometarske garancije«. Po tom sistemu austrijski je i francuski kapital podizao željeznice u evropskoj Turskoj, a sada je on primijenjen na pothvate Njemačke banke u azijskoj Turskoj. Kao zalog i osiguranje da će se doplata izvršiti, turska je vlada predstavniku evropskog kapitala, takozvanom Upravnom vijeću javnih dugova, predala glavni izvor državnih prihoda u Turskoj: desetine iz čitavog niza pokrajina. Od 1893. do 1910. turska je vlada na taj način, primjerice za željeznicu do Angore i za prugu Eskişehir—Konija, »doplatila« oko 90 milijuna franaka. »Desetine« koje turska država neprestano daje u zalog svojim evropskim vjerovnicima prastara su seljačka naturalna davanja u žitu, ovcama, svili itd. Desetine se ne uzimaju direktno, nego posredstvom zakupnika, nalik čuvenim poreznici-ma predrevolucionarne Francuske, kojima država prodaje za gotovo putem aukcije, to jest po najboljoj ponudi, predvidivi iznos davanja svakog pojedinog vilajeta (pokrajine). Ako se desetine neke pokrajine domogao špekulant ili kakav konzorcij, on prodaje desetine pojedinih sandžaka (okruga) drugim špekulantima koji opet svoj dio ustupaju čitavom lancu manjih agenata. Što se više

bliži seljaku, desetina raste poput lavine, budući da svatko hoće pokriti svoj ulog i izvući što je moguće veću dobit. Ako se zakupac u svojem proračunu prevario, nastoji se obeštetiti na račun seljaka. Ovaj, uvijek zadužen, s nestrpljenjem čeka trenutak kada će moći svoju žetvu prodati, ali kad požanje svoje žito, često mora tjednima čekati s vršidbom, dok se zakupniku ne prohtije da uzme svoj dio. Taj položaj seljaka, kojemu prijeti da čitava žetva na njivi sagnije, iskorištava zakupnik koji je obično i trgovac žitom, pa on iznuđuje žetvu po niskoj cijeni, a protiv pritužbi nezadovoljnih umije se osigurati u činovnika i osobito muktara (seoskih starješina). Ako se zakupnik poreza ne može naći, vlada utjeruje desetinu in natura, sprema je u skladišta i »doplatu« kao dužnik doznačuje kapitalistima. Eto unutrašnjeg mehanizma »privredne regeneracije Turske« putem kulturnih djela evropskog kapitala.

Tim operacijama postiže se, dakle, dvojaki rezultat. Maloazijska seljačka privreda postaje objekt dobro organiziranog procesa izrabljivanja na korist i dobrobit evropskog, u ovom slučaju prije svega njemačkog bankovnog i industrijskog kapitala. Uslijed toga se povećavaju »interesne sfere« Njemačke u Turskoj, odakle opet izvire razlog i pobuda za političku »zaštitu« Turske. Istodobno turska vlada, kao nužni aparat za muženje pri ekonomskom iskorištavanju seljaštva, postaje poslušnim oruđem, vazalom njemačke vanjske politike. Pod evropskom kontrolom već su i prije bile turske financije, carinska politika, porezna politika, državni izdaci. Njemački se utjecaj domogao poimence *vojne organizacije*.

Poslije svega jasno je da njemački imperijalizam gaji interes za jačanje turske državne vlasti u mjeri potrebnj da se spriječi njezin prijevremeni raspad. Prebrza likvidacija Turske dovela bi do njezine diobe među Engleskom, Rusijom, Italijom, Grčkom i drugima, uslijed čega bi morala iščeznuti jedinstvena baza za velike operacije njemačkog kapitala. Istodobno bi izvanredno porasla snaga Rusije i Engleske, a i sredozemnih država. Njemačkom imperijalizmu valja, dakle, održavati ugodan aparat »samo-stalne turske države«, »integritet« Turske, tako dugo dok ona, iznutra izjedena od njemačkog kapitala, kao prije Egipat od Engleza ili sada Maroko od Francuza, ne padne Njemačkoj u krilo poput zrela ploda. Ne kaže li, na primjer, poznati glasnogovornik njemačkog imperijalizma Paul Rohrbach posve otvoreno i pošteno:

»Utemeljeno je u prirodi prilika da Turska, okružena sa svih strana pohlepnim susjedima, traži oslonac u sili koja po mogućnosti ne bi imala teritorijalnih interesa na Orijentu. To je Njemačka. Mi bismo pak s nestankom Turske pretrpjeli veliku štetu.

Ako Rusija i Engleska budu glavni baštinici Turaka, očito je da će u tom slučaju moć tih dviju država znatno porasti. Pa kad bi Turska bila podijeljena i tako da dobar komad pripadne nama, za nas bi to značilo beskrajne poteškoće jer su Rusija, Engleska, a u izvjesnom smislu također Francuska i Italija, kao susjedi sadašnjeg turskog posjeda, kadri da kopnom ili morem, ili na oba načina, svoj dio zauzmu i obrane. Mi se, naprotiv, nalazimo po strani od bilo koje direktne veze s Orijentom... *Njemačka Mala Azija ili Mezopotamija mogle bi postati stvarnost* samo kad bi prije toga barem Rusija a s njom i Francuska bile prisiljene da se odreknu svojih sadašnjih političkih ciljeva i ideala, to jest, *kad bi prije toga ishod svjetskog rata ispao odlučno u korist Njemačke.*» (*«Rat i njemačka politika», str. 36*)

Tako je Njemačka, koja se 8. studena 1898. u Damasku svečano zaklela sjenom Velikog Saladina da će braniti i štititi muhamedanski svijet i Prorokovu zelenu zastavu, jedno desetljeće gorljivo jačala režim krvavog Abdul Hamida i nakon kratkotrajnog odustajanja nastavila posao s mladoturskim režimom. Misija se, pored unosnih poslova Njemačke banke, prvenstveno sastojala u reorganizaciji i drilu turske vojske od strane njemačkih instruktora na čelu s Goltz-pašom. S modernizacijom vojske bili su, naravno, prevladani na pleća turskih seljaka novi teški tereti, ali su otpočeli i novi sjajni poslovi za Kruppa i Njemačku banku. Turski militarizam ujedno je postao depandansom prusko-njemačkog militarizma, uporištem njemačke politike u Sredozemlju i Maloj Aziji.

Da je »regeneracija« Turske od strane Njemačke bila pukim pokušajem umjetne galvanizacije jedne lešine, najbolje pokazuje sudbina turske revolucije. U njezinu prvom stadiju, kada je u mladoturskom pokretu prevladavao ideologijski element, kada je ona još gajila poletne planove i samoobmane o životnom proljeću i unutrašnjoj obnovi Turske, njezine su se političke simpatije odlučno okretale prema Engleskoj u kojoj je ona gledala ideal liberalne moderne države, dok je Njemačka, oficijelni dugogodišnji zaštitnik svetog režima staroga sultana, slovila kao protivnik Mladoturaka. Činilo se da revolucija od 1908. znači bankrot njemačke politike na Orijentu, i tako je bila općenito shvaćena, svrgavanje Abdul Hamida kao da je bilo svrgavanje njemačkog utjecaja. Ali u mjeri u kojoj su se Mladoturci, došavši na kormilo, pokazivali potpuno nesposobnima za bilo kakvu modernu i širokogrudnu privrednu, socijalnu i nacionalnu reformu, u mjeri u kojoj je sve više izvirivalo njihovo kontrarevolucionarno kopito, vraćali su se oni prirodnom nužnošću djedovskim metodama vladavine Abdul Hamida, to jest povremenom organiziranju krvavih kupki uzajamno nahuškanih podjarmljenih naroda i bezgraničnom orijentalnom isisavanju seljaštva kao dvama glavnim stu-

povima države. Tako je umjetno održavanje jednog nasilničkog režima postalo i »Mlodoj Turskoj« glavnom brigom pa ju je to i u vanjskoj politici ubrzo vratilo tradicijama Abdul Hamida — alijansi s Njemačkom.

Da je pored mnoštva nacionalnih pitanja što razaraju tursku državu: jermenskog, kurdskog, sirijskog, arapskog, grčkog (do nedavna još i albanskog i makedonskog), da je pored svakojakih ekonomsko-socijalnih problema u raznim dijelovima carstva, pored nastupanja snažnog i za život sposobnog kapitalizma u susjednim mladim balkanskim državama i prije svega pored dugogodišnjeg haranja međunarodnog kapitala i međunarodne diplomacije, da je pored svega toga jedna zbiljska regeneracija turske države jalov posao i da se svi pokušaji održavanja na okupu trule, raspadnute hrpe ruševina svode na reakcionaran pothvat, odavna je svima i posebno njemačkoj socijaldemokraciji potpuno jasno. Već u povodu velikog kretskeg ustanka 1896. godine njemačka je partijska štampa temeljito razmotrila orijentalne probleme, što je dovelo do revizije stanovišta koje je nekada, u doba krimskog rata, zastupao Marx, i do definitivnog odbacivanja »integriteta Turske« kao stvari koju je namrla evropska reakcija. I nitko nije tako brzo i točno prozreo unutrašnju socijalnu neplodnost i kontrarevolucionarni karakter mladoturskog režima kao njemačka socijaldemokratska štampa. A i bila je baš prava pruska ideja da su potrebne samo stratezijske željeznice za brzu mobilizaciju, i strogi vojni instruktori, pa će se osposobiti za život tako trula baraka kao što je turska država.¹

¹ 3. prosinca 1912, poslije prvog balkanskog rata, govornik socijaldemokratske frakcije, David, u Rajhstagu je rekao: »Jučer je ovdje netko primijetio da njemačka orijentalna politika nije kriva za *slom Turske*, da je njemačka orijentalna politika bila dobra. Gospodin kancelar Rajha rekao je da smo Turskoj učinili mnogu dobru uslugu, a gospodin je Bassermann kazao kako smo Tursku potaknuli da provede razumne reforme. O ovom posljednjem ja, eto, ne znam baš ništa (veselost kod socijaldemokrata), a stavio bih upitnik i iza dobrih usluga. Zašto je Turska propala? Ono što je tamo propalo bio je *junkerski režim*, nalik onomu što mi imamo u istočnom Polabljju. (»Vrlo točno!« kod socijaldemokrata. — Smijeh na desnici.) *Slom Turske* paralelna je pojava sa *slomom mandžurijskog junkerskog režima* u Kini. Čini se da junkerskim režimima svuda dolazi kraj (dobacivanja socijaldemokrata: »Nadajmo se!«); oni više ne odgovaraju modernim potrebama.

Rekao sam, prilike u Turskoj bile su nalik do izvjesnog stupnja onima u istočnom Polabljju. Turci su vladajuća osvajačka kasta, samo jedna mala manjina. Pored njih ima i Neturaka koji su primili muhamedansku vjeru; ali porijeklom pravi Turci samo su mala manjina, ratnička kasta, kasta što je poput one u Pruskoj zaposjela sva vodeća mjesta u upravi, u diplomaciji, u vojsci; kasta koje se ekonomski položaj oslanjao na veliki zemljišni posjed, na raspolaganje pokornim seljacima, upravo kao i u istočnom Polabljju; kasta koja je prema tim kmetovima što su bili drugog porijekla i druge vjere, bugarskim, srpskim seljacima, provodila jednako bezobzirnu zemljoposjedničku politiku kao i naši spahije u istočnom Polabljju. (Veselost.) Dok je Turska imala naturalnu privredu, to je još i išlo; jer u njoj je takav

Već u ljetu 1912. morao je mladoturski režim ustupiti mjesto kontrarevoluciji. Prvi akt turske »regeneracije« u ovom ratu bio je, valja istaći, državni udar, ukidanje ustava, dakle i u tom pogledu formalno vraćanje režimu Abdul Hamida.

Turska vojska koju su drilovali Nijemci već je u prvom balkanskom ratu jadno bankrotirala. A sadašnji rat, u kojeg je jezivi vrtlog Turska gurnuta kao »štićenik« Njemačke, dovest će neumitnom fatalnošću, ma kakav bio ishod rata, do daljnje ili čak definitivne likvidacije turskog carstva.

Pozicija njemačkog imperijalizma — i u njegovoj jezgri: interes Njemačke banke — dovela je na Orijentu Njemački Rajh u suprotnost sa svim drugim državama. Prije svega s Engleskom. Ona nije morala samo prepustiti njemačkom rivalu konkurentne poslove u Anatoliji i Mezopotamiji, i zajedno s njima debele profite kapitala, što je napokon i pregorila. Povrh toga pod njemačkim su se utjecajem počele graditi stratezijske željeznice i počeo se jačati turski militarizam na točki što je u međunarodnopolitičkom pogledu najosjetljivija po Englesku: na raskrsnici između srednje Azije, Perzije i Indije s jedne i Egipta s druge strane.

zemljoposjednički režim još donekle snošljiv budući da vlasnik zemlje još ne nasrće na svoje kmetove toliko da bi ih izmoždio; ako on i bez toga ima dosta jela i pića, zadovoljan je. Ali od trenutka kada je Turska putem dođira s Evropom stigla do moderne novčane privrede, turski su junkeri počeli svoje seljake pritiskati sve nesnosnije. Počelo je gnječenje tog seljačkog staleža i velik dio seljaka srozao se do prosjaka; mnogi su postali razbojnicima. To su komite! (Smijeh na desnici.) Turski junkeri nisu vodili rat samo protiv vanjskog neprijatelja, ne, ispod površine tog rata protiv vanjskog neprijatelja u Turskoj se odigrala seljačka revolucija. To je bilo ono što je Turcima slomilo zaleđe i to je srušilo njihov junkerski sistem!

Pa ako se sada kaže da je njemačka vlada tamo činila dobre usluge, onda najbolje usluge koje je mogla učiniti Turskoj i također mladoturskom sistemu ona nije učinila. Trebalo im je savjetovati da provedu reforme koje je Turska bila dužna provesti prema Berlinskom protokolu, da svoje seljake zaista oslobode, kao što su to učinile Bugarska i Srbija. Ali, kako bi to uzmogla prusko-njemačka junkerska diplomacija!

... Instrukcije koje je gospodin von Marschall primao iz Berlina zaista nisu mogle pretendirati da Mladoturcima učine dobru uslugu. Ono što su im donijele — neću uopće govoriti o vojnim stvarima — bio je izvjestan duh koji su unijele u turski oficirski kor, duh, duh »elegantnog gardijskog oficira« (veselost kod socijaldemokrata), duh koji se u ovoj borbi pokazao do krajnosti pogubnim za tursku armiju. Priča se kako su nađeni leševi oficira u cipelama od laka itd. Izdizanje nad narodnu masu, prije svega nad masu vojnika, to dotjerivanje oficira, to komandovanje s visoka, u korijenu je razaralo odnos povjerenja u turskoj vojsci, pa je i shvatljivo da je taj duh pridonio unutrašnjem rastakanju turske armije.

Moja gospodo, naša se, dakle, mišljenja u pogledu pitanja tko je kriv za slom Turske ipak razlikuju. Pomoć izvjesnog pruskog duha nije sama skrivila slom Turske, naravno da nije, ali i on mu je dao svoj doprinos, on ga je pospješio. Osnovni su bili, kao što sam obrazložio, ekonomski uzroci.«

»Englesku se« — pisao je Rohrbach u svojoj »Bagdadskoj željeznici« — »može napasti kopnom i teško raniti samo na jednom mjestu: u Egiptu. S gubitkom Egipta Engleska ne bi izgubila samo vlast nad Sueskim kanalom i vezu s Indijom nego vjerojatno i svoje posjede u srednjoj i istočnoj Africi. Osvajanje Egipta od strane muhamedanske sile poput Turske moglo bi, osim toga, opasno utjecati na 60 milijuna muhamedanskih podanika Engleske u Indiji, k tomu na Afganistan i Perziju. Ali Turska može pomišljati na Egipat samo uz pretpostavku da raspolaže izgrađenim željezničkim sistemom u Maloj Aziji i Siriji, da s produženjem anatolijske željeznice bude kadra suzbiti napad Engleske na Mezopotamiju, da poveća i poboljša svoju armiju i da njezino opće privredno stanje i financije uznapreduju.«

A u svojoj knjizi »Rat i njemačka politika«, koja je izašla početkom rata, on kaže:

»Bagdadska željeznica bila je od početka namijenjena neposrednom povezivanju Carigrada i vojnih središta turskog carstva u Maloj Aziji sa Sirijom i provincijama na Eufratu i Tigrisu. — Moglo se, naravno, predvidjeti da bi ta željeznica, zajedno sa željezničkim prugama u Siriji i Arabiji što su dijelom projektirane, dijelom započete ili već dovršene, omogućila i nastupanje turskih trupa prema Egiptu. — Nitko neće osporiti da uz pretpostavku njemačko-turskog saveza, i uz razne druge pretpostavke kojih bi ostvarenje bilo još manje jednostavno nego ostvarenje tog saveza, Bagdadska željeznica Njemačkoj znači političko životno osiguranje.«

Ovako otvoreno poluslužbeni su govornici iznosili planove i namjere njemačkog imperijalizma na Orijentu. Ondje je njemačka politika poprimila određene dalekosežne oblike, agresivnu tendenciju krajnje prijelomnu za tadašnju međunarodnopolitičku ravnotežu, i oštricu protiv Engleske. Njemačka orijentalna politika postala je tako konkretnim komentarom mornaričke politike inaugurirane 1899.

Istodobno, Njemačka je sa svojim programom integriteta Turske došla u sukob s balkanskim državama kojih se historijsko opredjeljenje i unutrašnji uspon identificiraju s likvidacijom evropske Turske. Njemačka je, napokon, dospjela u sukob i s Italijom čiji se imperijalistički apetiti usmjeruju u prvom redu prema turskim posjedima. Ta već na konferenciji o Maroku u Algecirasu 1905. i Italija je bila na strani Engleske i Francuske. A šest godina kasnije talijanska ekspedicija u Tripolitaniju, što se nadovezala na austrijsku aneksiju Bosne i dala svoj doprinos pobudama za prvi balkanski rat, minirala je Trojni savez i izolirala njemačku politiku i s te strane.

Drugi smjer njemačkih ekspanzionističkih težnji došao je do izražaja na zapadu, u marokanskoj aferi. Nigdje se odstupanje od Bismarckove politike nije ispoljilo grublje nego ondje. Kao što je poznato, Bismarck je namjerno podupirao kolonijalne težnje Francuske kako bi je odvratio od kontinentalnih žarišta, Elzasa i Lotaringije. Najnoviji kurs u Njemačkoj bio je, naprotiv, uperen direktno protiv francuske kolonijalne ekspanzije. U Maroku su pak stvari stajale znatno drugačije nego u azijskoj Turskoj. Opravdanih kapitalističkih interesa Njemačke bilo je u Maroku vrlo malo. U vrijeme marokanske krize njemački su imperijalisti, doduše, iz nevolje kao »domovinski životni interes« svim silama nadovali zahtjeve kapitalističke firme Mannesmann iz Remscheid-a koja je marokanskom sultanu bila pozajmila novac i zato dobila koncesije za otvaranje rudnika. Ali očita činjenica da je svaku od grupacija kapitala što su konkurirale u Maroku: grupu Mannesmann i društvo Krupp-Schneider tvorila posve internacionalna mješavina njemačkih, francuskih i španjolskih poduzetnika, ne dopušta da se ozbiljno i s bilo kakvim uspjehom priča o nekakvoj »njemačkoj interesnoj sferi«. Utoliko su simptomatičniji bili odlučnost i naglasak s kojima je Njemački Rajh 1905. iznenada postavio svoj zahtjev da sudjeluje pri sređivanju marokanskih prilika i protestirao protiv francuske vladavine u Maroku. Bio je to prvi međunarodnopolitički sudar s Francuskom. U 1895. godini Njemačka je u Šimonosekiju još zajedno s Francuskom i Rusijom bila pobjedničkom Japanu pala u zagrljaj ne bi li ga spriječila da iskoristi pobjedu nad Kinom. Pet godina kasnije ona je ruku pod ruku s Francuskom u čitavoj internacionalnoj falangi krenula u pljačkaški pohod protiv Kine. Sada, u Maroku, ispoljila se radikalna preorijentacija njemačke politike u odnosu na Francusku. U marokanskoj krizi, koja je za svojega sedmogodišnjeg trajanja dva puta zamalo dovela do rata između Njemačke i Francuske, nije se više radilo o »revanšu«, o bilo kakvim kontinentalnim suprotnostima između dviju država. Ispoljila se tu posve nova suprotnost stvorena tako što je njemački imperijalizam ušao u zabran francuskog. U krajnjem rezultatu krize Njemačka se dala namiriti francuskim područjem u Kongu i tako sama priznala da u Maroku nije posjedovala i morala braniti vlastite interese. Ali upravo je stoga njemačko zadiranje u marokansku stvar dobilo široko političko značenje. Upravo zato što nije odredila svoje opipljive ciljeve i zahtjeve, cijela je njemačka politika u Maroku odavala neograničene apetite, ispipavanje i traženje plijena, — ona je bila, uzevši posve općenito, objava imperijalističkog rata Francuskoj. Suprotnost između dviju država tu se ispoljila u jarkom svjetlu. Tamo polagani industrijski razvitak, stagnacija stanovništva, rentijerska država koja pravi uglavnom vanjske financijske poslove, s bremenom velikog kolonijalnog carstva koje se jedva jedvice drži na okupu, tu — moćni mladi kapitalizam koji hoće prvo mjesto, koji se otiskuje u svijet da bi

tragao za kolonijama. Nije bilo moguće pomišljati na osvajanje engleskih kolonija. Stoga se silna glad njemačkog imperijalizma mogla u prvom redu, osim na azijsku Tursku, usmjeriti još samo na to da naslijedi Francusku. To je nasljedstvo nudilo i zgodan mamac kojim bi se na račun Francuske eventualno obeštetila Italija za austrijske ekspanzionističke prohtjeve na Balkanu pa bi se tako uz međusobno trgovanje ostalo pri trojnom savezu. Da su njemački zahtjevi za Marokom morali do krajnosti uznemiriti francuski imperijalizam, jasno je kada se ima u vidu da bi Njemačka, učvršćena u bilo kojem dijelu Maroka, mogla kada god joj se prohtije sa svih strana potpaliti cijelo sjevernoafričko carstvo Francuske, isporučujući oružje njegovu stanovništvu koje živi u kroničnom ratnom stanju s francuskim osvajačima. Končno odustajanje Njemačke i njezino namirivanje otklonilo je samo tu neposrednu opasnost, dok je opća uznemirenost Francuske i jednom stvorena međunarodnopolitička suprotnost ostala².

Međutim, Njemačka se nije zbog svoje marokanske politike sukobila samo s Francuskom nego posredno i s Engleskom. Iznenadno iskršavanje njemačkog imperijalizma tu, u Maroku, u neposrednoj blizini Gibraltara, gdje se nalazi drugo najvažnije rasršće svjetskopolitičkih putova britanskog carstva, moralo se, zajedno s isticanjem zahtjeva tog imperijalizma i drastičnim naglaskom što je bio pridat toj akciji, shvatiti kao očitovanje protiv Engleske. Prvi protest Njemačke i formalno je bio uperen direktno protiv dogovora između Engleske i Francuske o Maroku i Egiptu iz 1904. godine, i njemački je zahtjev jasno i glasno išao za tim da se Englesku isključi iz sređivanja marokanske afere.

² Glasna hajka zbog Maroka što je godinama trajala u krugovima njemačkih imperijalista također nije pogodovala smirivanju francuske zabrinutosti. Staronjemački savez glasno je zastupao program aneksije Maroka, naravno, kao »životnog pitanja« Njemačke, i širio letak iz pera svojeg predsjednika, Heinricha Glassa, pod naslovom: »Istočni Maroko njemački!« Kada je poslije pogodbe o preprodaji Konga profesor Schiemann pokušao u listu »Kreuzzeitung« obraniti utanačenje ministarstva vanjskih poslova i odricanje od Maroka, novina »Post« ovako ga je napala:

»Gospodin profesor Schiemann po rođenju je Rus, a možda uopće nema čisto njemačkih predaka. Nitko mu stoga ne može zamjeriti što se tako hladno i s prezirom odnosi prema pitanjima koja na *najosjetljiviji način diraju nacionalnu svijest i patriotski ponos u grudima svakog Nijemca iz Rajha*. Sud jednog stranca koji o klijenuti patriotskog srca, o bolnim trzajima uplašene duše njemačkog naroda govori kao o minuloj političkoj fantaziji, o konkvistadorskoj pustolovini, mora izazvati naš opravdani gnjev i prezir utoliko prije što taj stranac kao visokoškolski nastavnik berlinskog sveučilišta uživa *gostoprinstvo* pruske države. A *dubokom boli* mora nas ispunjavati što je taj čovjek, koji se u vodećem organu njemačke konzervativne stranke *usuđuje na takav način grditi najsvetije osjećaje njemačkog naroda*, učitelj i savjetnik našeg cara u političkim stvarima i slovi — s pravom ili ne — kao carev glasnogovornik.«

Da će to stanovište neizbježno djelovati na njemačko-engleske odnose, nije ni za koga moglo biti tajna. Tada stvorenu situaciju jasno opisuje *Frankfurter Zeitung* od 8. studena 1911. u jednom dopisu iz Londona:

»Facit je ovo: milijun crnaca na Kongu, veliki mamurluk i strašna srdžba na ‚perfidnog Albiona‘. Mamurluk će Njemačka prebroditi. Ali što će biti s našim odnosom prema Engleskoj koji se, kakav jest, apsolutno ne može nastaviti već se mora, prema svim historijskim računima vjerojatnosti, ili pogoršavati, dakle voditi ratu, ili ubrzo popraviti... Pohod ‚Pantere‘ bio je, kako se nedavno zgodno izrazila *Frankfurter Zeitung* u jednom dopisu iz Berlina, udarac u rebra koji je Francuskoj trebao pokazati da je tu i Njemačka... Učinak koji će taj prepad izazvati ovdje, Berlinu nikada nije mogao biti nejasan; u najmanju ruku nijedan novinski dopisnik nije sumnjao da će Engleska energično prijeći na francusku stranu. Kako *Norddeutsche Allgemeine Zeitung* može još uvijek ustrajati na frazi da Njemačka ima što razgovarati samo s Francuskom! Posljednjih stotinjak godina politički interesi u Evropi sve su se više ispreplitali: Ako jednog zlostavljaju, neke to, prema prirodnom zakonu politike koji je iznad nas, ispunjuje radošću, neke zabrinutošću. Kada su prije dvije godine Austrijanci trgovali s Rusijom oko Bosne, na planu se našla ‚pod svijetlim oružjem‘ Njemačka, iako bi to u Beču, kako je kasnije rečeno, radije bili obavili sami... Nije shvatljivo kako se u Berlinu moglo misliti da bi se Engleze, koji su netom prebrodili jedno razdoblje odlučno protunjemačkog raspoloženja, odjednom dalo uvjeriti kako se naše rasprave s Francuskom njih baš nimalo ne tiču. U krajnjoj se liniji radilo o upotrebi sile, jer udarac u rebra, izgledao on ma kako prijateljskim, nešto je opipljiva i nitko ne može predvidjeti kako će brzo za njim uslijediti udarac šakom po zubima... Otada stanje više nije tako kritično. U trenutku kada je govorio Lloyd George, postojala je, kako smo posve točno obaviješteni, akutna opasnost rata između Njemačke i Engleske... Zar se pri takvoj politici, koju sir Edward Grey i njegovi predstavnici slijede već odavna i o čijoj se opravdanosti ovdje uopće ne raspravlja, smio od njih očekivati drugačiji stav u pitanju Maroka? Ako je to očekivao Berlin, onda nam se čini da to i usmjeruje berlinsku politiku.«

Tako je imperijalistička politika i u Prednjoj Aziji i u Maroku stvorila oštru suprotnost Njemačke s Engleskom i Francuskom. A kakvi su odnosi nastali između Njemačke i Rusije? Na čemu se temelji sukob između njih? U pogromskom raspoloženju koje je prvih tjedana rata bilo zahvatilo njemačku javnost vjerovalo se svašta. Vjerovalo se da belgijske žene kopaju oči njemačkim ranjenicima, da Kozaci žderu stearinske svijeće i dojenčad grabe

za nožice pa trgaju na komade, vjeruje se, također, da su ruski ratni ciljevi u anektiranju Njemačkog Rajha, uništenju njemačke kulture od Varte do Rajne, u uvođenju apsolutizma od Kiela do Münchena.

Socijaldemokratska »*Chemnitzer Volksstimme*« pisala je 2. kolovoza:

»U ovom trenutku svi mi osjećamo dužnost da se prije svega borimo protiv ruske vladavine knuta. *Žene i djeca Njemačke ne smiju pasti žrtvom ruskih zvjerstava, njemačka zemlja plijenom Kozaka. Jer, ako pobijedi savez triju sila, Njemačkom neće vladati engleski guverner ili neki francuski republikanac već ruski car. Stoga u ovom trenutku branimo svu njemačku kulturu i svu njemačku slobodu pred nesmiljenim i barbarskim neprijateljem.*«

»*Fränkische Tagespost*« istog je dana vikala:

»*Mi nećemo da Kozaci, koji su već zaposjeli sva granična mjesta, dojure u našu zemlju i donesu propast našim gradovima. Mi nećemo da ruski car, u čiju miroljubivost socijaldemokracija nije vjerovala ni na sam dan proglašenja njegova mirovnog manifesta, car koji je najljubiji neprijatelj ruskog naroda, zapovijeda nekom tko je njemačka roda.*«

A »*Königsberger Volkszeitung*« od 3. kolovoza piše:

»Ali nitko od nas, bio ili ne bio vojni obveznik, ne može ni trenutka sumnjati da dokle god traje rat mora činiti sve kako bi držao daleko od naših granica *taj nedostojni carizam koji bi, da pobijedi, tisuće naših drugova prognao u grozne tamnice Rusije.* Pod ruskim žezlom nema ni traga samoodređenju naroda; tamo nije dopuštena socijaldemokratska štampa; socijaldemokratska društva i skupovi zabranjeni su. I stoga nikomu od nas ne pada na um da u ovom času prepustimo slučaju hoće li Rusija pobijediti ili neće, nego ćemo, ostajući pri svojem protivljenju ratu, svi *zajedno djelovati kako bismo se sami očuvali od strahota onih bestidnika što vladaju Rusijom.*«

Odnosom njemačke kulture prema ruskom carizmu, što tvori posebno poglavlje u držanju njemačke socijaldemokracije u ovom ratu, još ćemo se potanje pozabaviti. Ali, u pogledu carevih aneksonističkih težnji prema Njemačkom Rajhu moglo bi se s istim pravom pretpostaviti da Rusija namjerava anektirati Evropu ili čak Mjesec. U današnjem je ratu uopće došao u pitanje opstanak samo dviju država: Belgije i Srbije. Na obje su se uperili njemački topovi uz poviku da je riječ o egzistenciji Njemačke. S vjernicima ritualnog ubijanja svaka je diskusija, kao što znamo, isklju-

čena. Ali ljudima koji kao dokaz ne uzimaju instinkte svjetine i svjetini namijenjene velikokalibarske parole nacionalističke huš-kačke štampe mora biti jasno da ruski carizam može ići za aneksijom Njemačke toliko koliko i za aneksijom Mjeseca. Na vrhu ruske politike nalaze se prepredene hulje, ali ne i luđaci, pa je politici apsolutizma, pored sve osebnosti, zajedničko sa svakom drugom politikom da ne lebdi u zraku nego se kreće u svijetu realnih mogućnosti gdje stvari čvrsto stoje na svojem mjestu. Ako je, dakle, riječ o strahovanju da će njemački drugovi biti pohapšeni i doživotno prognani u Sibiriju, da će se u Njemačkom Rajhu zavesti ruski apsolutizam, onda su državnici krvavog cara uza svu svoju duhovnu inferiornost bolji historijski materijalisti nego urednici naših partijskih listova: državnici vrlo dobro znaju da se neki politički oblik države ne da posvuda »zavesti« po miloj volji, nego da svaki državni oblik odgovara određenoj ekonomsko-socijalnoj podlozi; oni iz vlastitog gorkog iskustva znaju da su odnosi čak i u samoj Rusiji prerasli njihovu vladavinu; oni, napokon, znaju da i vladajuća reakcija u svakoj drugoj zemlji treba i može podnijeti jedino oblike koji njoj odgovaraju i da je podvrsta apsolutizma koja odgovara njemačkim klasnim i stranačkim odnosima hoencolernska policijska država i prusko izbornopravo s tri razreda glasača. Pri trijeznom se promatranju stvari, dakle, unaprijed isključuje svaka osnova strahovanju da bi se ruski carizam, čak i u nevjerovatnom slučaju svoje potpune pobjede, mogao osjetiti ozbiljno pobuđenim da dirne u te proizvode njemačke kulture.

U zbilji, riječ je o posve drugačijim suprotnostima između Njemačke i Rusije. Te se suprotnosti ne sukobljuju na polju unutrašnje politike koja je, naprotiv, svojom zajedničkom tendencijom i unutrašnjom srodnošću utemeljila sto godina staro tradicionalno prijateljstvo između dviju država, nego na polju vanjske politike, oko svjetskopolitičkog lova — nasuprot i unatoč solidarnosti unutrašnje politike.

Imperijalizam je u Rusiji, kao i u zapadnim državama, spleten od različitih elemenata. Ipak, njegov najjači konop ne tvori ekonomska ekspanzija kapitala što gladije za akumulacijom, kao u Njemačkoj ili Engleskoj, nego politički interes države. Istina je da ruska industrija, kao što je uopće tipično za kapitalističku proizvodnju, usprkos svoj neizgrađenosti unutrašnjeg tržišta, već dosta dugo bilježi izvoz na Orijent, u Kinu, Perziju, srednju Aziju, pa carska vlada nastoji taj izvoz svim sredstvima unaprijediti kao poželjnu osnovu za svoju »interesnu sferu«. Ali pri tom je državna politika onaj koji gura a ne onaj koga guraju. U osvajačkoj tendenciji carevine ispoljuje se, s jedne strane, tradicionalna ekspanzija velike zemlje koja danas broji 170 milijuna stanovnika i koja iz privrednih kao i strategijskih razloga kuša za-

dobiti pristup slobodnim svjetskim morima, Tihom oceanu na istoku, Sredozemnom moru na jugu. S druge strane upliću se i životni interesi apsolutizma, nužnost da on u općoj utrci velesila na svjetskopolićkom polju potvrdi svoje ugledno mjesto kako bi sebi u kapitalistićkom inozemstvu osigurao finansijski kredit bez kojeg carizam apsolutno ne može opstati. Tu je, napokon, kao u svim monarhijama, i dinastićki interes kojemu je pri svakom oštrijem sukobu oblika vladavine s velikom masom stanovništva trajno nužan, kao neophodna kućanska potrepština državnićkog umijeća, vanjski prestiž i otklon pažnje od unutrašnjih teškoća.

Samo, kao činilac imperijalizma u carevini dolaze sve više u obzir i suvremeni građanski interesi. Mladi ruski kapitalizam koji se, naravno, pod apsolutistićkim režimom ne može potpuno razviti i općenito isplivati iz stadija primitivnog sistema raubovanja, ipak vidi pred sobom, pri neizmjernim prirodnim izvorima goleme carevine, veliku budućnost. Nema sumnje da će se Rusija, čim bude uklonjen apsolutizam, brzo razviti u vodeću modernu kapitalistićku državu — ukoliko joj međunarodno stanje klasne borbe dade za to dovoljno vremena. Naslućivanje te budućnosti i apetiti za akumulacijom, tako rekuć kao predujmom, ono je što rusku buržoaziju ispunjuje vrlo izrazitim imperijalistićkim nagonom i nuka je da gorljivo najavljuje svoje zahtjeve pri podjeli svijeta. Taj historijski nagon poduprt je i vrlo snažnim interesima ruske buržoazije u sadašnjosti. To je ponajprije opipljiv interes industrije naoružanja i njezinih liferanata; i u Rusiji veliku ulogu igra jako kartelizirana teška industrija. Zatim je to suprotnost s »unutrašnjim neprijateljem«, revolucionarnim proletarijatom, zbog nje je ruska buržoazija počela osobito cijeniti militarizam i umirujuć i učinak vanjskopolićkog evanđelja, dok se građanstvo okupilo oko kontrarevolucionarnog režima. U olujnoj revolucionarnoj atmosferi imperijalizam buržoaskih krugova u Rusiji, poimence liberala, vidno je porastao i, moderno okršten, pridao je modernu crtu i tradicionalnoj vanjskoj politici carevine.

Glavni cilj tradicionalne politike carizma kao i suvremenih apetita ruske buržoazije jesu Dardanele koje prema poznatoj Bismarckovoj izreci tvore ključ od kućnih vrata ruskih posjeda na Crnom moru. Za volju tog cilja Rusija je od 18. stoljeća vodila s Turskom niz krvavih ratova, preuzela osloboditeljsku misiju na Balkanu i u njegovoj službi stvorila golema brda leševa kod Ismailije, kod Navarina, kod Sinope, Silistrije i Sevastopolja, kod Plevne i Šipke. Obrana slavenske braće i kršćana od turskih zvjerstava igrala je kod ruskog mužika ulogu isto tako privlačne ratne legende kao što je sada igra obrana njemaćke kulture i slobode od ruskih zvjerstava kod njemaćke socijaldemokracije.

Ali i ruska se buržoazija mnogo više zagrijavala za izgleda na Sredozemnom moru nego za kulturnu misiju u Mandžuriji i Mongoliji. Liberalno građanstvo kritiziralo je tako oštro rat s Japanom kao besmisleni pustolovinu osobito stoga što je on odvratio rusku politiku od njezine najvažnije zadaće — od Balkana. Nesretni japanski rat još je u jednom pogledu djelovao u istom smislu. Širenje ruske vlasti u istočnoj Aziji, u srednjoj Aziji, sve do Tibeta i Perzije, moralo je živo uzbuditi pažnju engleskog imperijalizma. Zabrinuta za golemo indijsko carstvo, Engleska je morala prodore carevine u Aziju pratiti sa sve većim nepovjerenjem. Englesko-ruska suprotnost u Aziji bila je početkom stoljeća zapravo najveća vanjskopolitička suprotnost u međunarodnoj situaciji, kao što bi vjerojatno mogla biti i žarištem budućeg imperijalističkog razvoja poslije ovog svjetskog rata. Poraz Rusije do nogu 1904. godine i izbijanje revolucije promijenili su situaciju. Zategnutost između očito oslabjele carevine i Engleske popustila je, što je 1907. godine dovelo čak do sporazuma o zajedničkom opkoljavanju Perzije i o dobrosusjedskim odnosima u srednjoj Aziji. Tako je put do velikih pothvata na istoku bio za Rusiju privremeno odgođen i njezina se energija utoliko jače usmjerila prema starom cilju — politici na Balkanu.

Tu se, eto, zbilo da je carska Rusija prvi put za stogodišnjeg vjernog i dobro utemeljenog prijateljstva s njemačkom kulturom dospjela s tom kulturom u sukob. Put do Dardanela vodi preko lešine Turske, ali Njemačka već jedno desetljeće smatra čuvanje »integriteta« te lešine svojom najuzvišenijom vanjskopolitičkom zadaćom. Metoda ruske politike na Balkanu već se, doduše, svakako mijenjala, pa je jedno vrijeme i Rusija — ogorčena zbog »nezahvalnosti« oslobođenih balkanskih Slavena koji su se pokušali oteti vazalstvu prema carevini — zastupala program »integriteta« Turske, također uz jednaku prešutnu ogradu da se dioba mora odgoditi do boljih vremena. Ali sada se konačna likvidacija Turske uklopila u ruske planove, kao što se uklapa i u politiku Engleske koja sa svoje strane teži da radi jačanja vlastite pozicije u Indiji i Egiptu okupi turska područja što leže između njih — Arabiju i Mezopotamiju — u veliko muhamedansko carstvo pod britanskim žezlom. Tako je na Orijentu ruski imperijalizam, kao već prije i engleski, nabasao na njemački što je u ulozi povlaštenog korisnika rasapa Turske zauzeo stražarsko mjesto na Bosporu³.

³ Kao što je javila njemačka štampa, u siječnju 1908. ruski je liberalni političar Petar Struve pisao: »Sada je vrijeme da se izrekne kako postoji samo jedan put za stvaranje velike Rusije, a taj je: skretanje svih snaga na područje koje je pristupačno realnom utjecaju ruske kulture. To je područje cijeli crnomorski bazen, to jest, sve evropske i azijske zemlje koje imaju izlaz na Crno more. Tu mi posjedujemo istinsku bazu za svoju neospornu privrednu prevlast: ljude, kameni ugljen i željezo. Na toj realnoj osnovi —

Ali još direktnije nego s Njemačkom, ruska se politika na Balkanu sukobila s *Austrijom*. Politička dopuna njemačkog imperijalizma, njegov sijamski blizanac i u isto vrijeme njegova zla kob, jest austrijski imperijalizam.

Njemačka, koja se svojom međunarodnom politikom posvuda izolirala, smatra saveznikom samo Austriju. Savez s Austrijom doista je star, njega je Bismarck zasnovao 1879. godine, ali se od tada njegov karakter potpuno promijenio. S razvojem u toku posljednjih desetljeća i savez s Austrijom, kao i suprotnost s Francuskom, ispunio se novim sadržajem. Bismarck je mislio samo na obranu posjedovnog stanja koje su stvorili ratovi iz 1864. i 1870. godine. Trojni savez koji je on zaključio bio je posve konzervativnog karaktera, posebno u tom smislu što je značio konačno odricanje Austrije od pristupanja savezu njemačkih država, pomirenje sa stanjem stvari koje je stvorio Bismarck, ovjekovječenje nacionalne rascjepkanosti Njemačke i vojne hegemonije velike Pruske. Austrijske tendencije prema Balkanu Bismarcku su bile jednako mrske kao i njemačke tečevine u južnoj Africi. U svojim »Mislima i sjećanjima« on kaže:

»Prirodno je da stanovnici dunavskog bazena imaju potrebe i planove koji se protežu preko današnjih granica monarhije: i ustav Njemačkog Rajha pokazuje put kojim Austrija može postići

i samo na njoj — može se neumornim kulturnim radom, koji mora svestrano podupirati država, stvoriti privredno jaka velika Rusija.«

Početkom današnjeg rata, još prije nego što se umiješala Turska, taj je isti Struve pisao: »U njemačkih se političara javlja samostalna politika prema Turskoj koja se kristalizira u ideji i programu egiptizacije Turske pod zaštitom Njemačke. Bospor i Dardanele trebali bi se pretvoriti u njemački Suez. Već prije talijansko-turskog rata koji je Tursku potisnuo iz Afrike, i prije balkanskog rata koji je Tursku gotovo izbacio iz Evrope, pred Njemačku se jasno postavila zadaća: održati Tursku i njezinu nezavisnost u interesu privrednog i političkog učvršćenja Njemačke. Poslije spomenutih ratova ta se zadaća izmijenila samo utoliko što je izašla na vidjelo krajnja slabost Turske; u tim okolnostima morao se savez de facto izroditi u protektorat ili starateljstvo, što mora otomansko carstvo dovesti napokon na nivo Egipta. Ali, savršeno je jasno da bi jedan njemački Egipat na Crnom i Mramornom moru bio sa stanovišta Rusije potpuno neprihvatljiv. Stoga nije začudno što je ruska vlada smjesta protestirala protiv koraka koji su smjerali takvoj politici, kao što je protestirala protiv misije generala Limana von Sandersa koji je trebao ne samo reorganizirati tursku vojsku nego i zapovijedati jednim armijskim korpusom u Carigradu. U tom pitanju Rusija je formalno dobila zadovoljstinu, ali se u zbilji stanje stvari nije ni najmanje promijenilo. U takvim je okolnostima u prosincu 1913. zamao došlo do rata između Rusije i Njemačke: slučaj vojne misije Limana von Sandersa razotkrio je politiku Njemačke usmjerenu na »egiptizaciju« Turske.

Već je i taj novi smjer njemačke politike mogao biti dovoljan povod oružanom sukobu između Njemačke i Rusije. U prosincu 1913. stupili smo, dakle, u epohu sazrijevanja jednog konflikta koji je neizbježno morao poprimiti karakter svjetskog konflikta.«

pomirenje političkih i materijalnih interesa što se nalaze između istočne granice rumunjskog naroda i Boke kotorske. *Ali nije zadaća Njemačkog Rajha da život i imetak svojih podanika pozajmljuje u svrhu ostvarivanja susjedskih želja.*»

A to je on jednom još drastičnije izrazio poznatom izrekom da mu cijela Bosna nije vrijedna kostiju jednog jedinog pomeranijskog grenadira. Da Bismarck zaista nije namjeravao staviti Trojni savez u službu austrijskih ekspanzionističkih težnji, najbolje svjedoči »ugovor o uzajamnoj sigurnosti« zaključen s Rusijom 1884. prema kojemu Njemački Rajh u slučaju rata između Rusije i Austrije ne bi možda stao na stranu ove druge, nego bi sačuvao »dobronamjernu neutralnost«.

Otkako se u njemačkoj politici zbio imperijalistički preokret, promijenio se i njezin odnos prema Austriji. Austro-Ugarska leži između Njemačke i Balkana, dakle na putu prema žarištu njemačke orijentalne politike. Pri općoj izolaciji u kojoj se Njemačka našla uslijed svoje politike, sukob s Austrijom značio bi isto što i napuštanje svih svjetskopolitičkih planova. A i sa slabljenjem i raspadom Austro-Ugarske, što bi bilo identično istovremenoj likvidaciji Turske i izvanrednom jačanju Rusije, balkanskih država i Engleske, ostvarilo bi se doduše nacionalno ujedinjenje i jačanje Njemačke, ali bi izbljednula životna svjetlost imperijalističke politike Njemačkog Rajha⁴. Spasavanje i održavanje habsburške monarhije postalo je, dakle, logičnom nuzzadaćom njemačkog imperijalizma, dok mu je glavna zadaća bila održavanje Turske.

Ali Austrija znači neprestano latentno ratno stanje na Balkanu. Otkako je nezadrživi proces rastakanja Turske doveo do stvaranja i jačanja balkanskih država u neposrednoj blizini Austrije, nastala je i suprotnost između habsburške monarhije i njezinih mladih susjeda. Jasno je da se s truljenjem ionako razrovane monarhije moralo samo ubrzati pojavljivanje samostalnih za život sposobnih država tik monarhije sastavljene od samih krhotina tih istih narodnosti kojima ona umije vladati jedino palošem diktatorskih paragrafa. Unutrašnja životna nesposobnost Austrije ispoljila se upravo u njezinoj balkanskoj politici, a osobito u odnosu prema Srbiji. Unatoč svojim imperijalističkim apetitima koji su se nasumce bacali čas na Solun, čas na Drač, Austrija nije bila kadra, recimo, anektirati Srbiju čak ni tada kad se ona još nije bila ojačala i povećala u balkanskim ratovima. S pripajanjem Srbije Austrija bi u svojoj nutрини opasno pojačala jednu od naj-

⁴ U imperijalističkom letku »Zašto je ovo njemački rat« čitamo: »Rusija nas je već i prije pokušavala namamiti nuđajući nam njemačku Austriju, onih deset milijuna Nijemaca što su pri našem nacionalnom ujedinjavanju 1866. i 1870/71. morali ostati vani. Izručimo li im staru monarhiju habsburgovaca, mogli bismo za tu izdaju izvući nagradu.«

nepokornijih južnoslavenskih narodnosti koju i inače jedva uspijeva obuzdati brutalnim i tupoglavim režimom svoje reakcije⁵.

Ali Austrija ne može trpjeti ni samostalan normalan razvoj Srbije i iz njega crpsti koristi putem normalnih trgovinskih odnosa, jer habsburška monarhija nije politička organizacija građanske države, nego naprosto labavi sindikat nekoliko klika društvenih nametnika koji žele punim rukama grabiti, služeći se državnim nasilnim sredstvima, dok trula građevina monarhije još traje. U interesu mađarskog agrara i umjetnog poskupljenja poljoprivrednih proizvoda, Austrija je, dakle, zabranila uvoz stoke i voća iz Srbije i tako toj seljačkoj zemlji odsjekla glavno tržište njezinih proizvoda. U interesu svojih industrijskih kartela Austrija je prisilila Srbiju da samo od nje kupuje industrijske proizvode, po najvišim cijenama. Da bi je održala u privrednoj i političkoj zavisnosti, Austrija je Srbiji onemogućila da na istoku zadobije pristup Crnom moru putem saveza s Bugarskom i da na zapadu stekne izlaz na Jadransko more pribavljanjem jedne luke u Albaniji. Balkanska politika Austrije išla je, dakle, naprosto za gušenjem Srbije. Ali ona je u isto vrijeme bila uperena protiv svakog međusobnog zbližavanja i unutrašnjeg uspona balkanskih država uopće, i značila je za njih trajnu opasnost. Ta austrijski je imperijalizam neprestano ugrožavao opstanak i razvojne mogućnosti balkanskih država sad aneksijom Bosne, sad zahtjevima za Sandžakom, Novim Pazarom i Solunom, sad zahtjevima za albanskom obalom. Za volju tih austrijskih tendencija, i uslijed konkurencije Italije, morala je poslije drugog balkanskog rata nastati i ona sramotna tvorevina »nezavisna Albanija« pod jednim njemačkim knezom, da od samog početka ne bi bila drugo do igračka u intrigama imperijalističkih rivala.

Tako je imperijalistička politika Austrije u posljednjem desetljeću ometala normalan napredni razvoj na Balkanu i sama sebe dovela pred neizbježnu dilemu: ili habsburška monarhija ili kapitalistički razvitak balkanskih država! Balkan, koji se bio emancipirao od turske vlasti, ugledao je pred sobom još jednu zadaću — da ukloni s puta prepreku Austriju. Likvidiranje Austro-Ugarske historijski je samo nastavak raspadanja Turske i zajedno s njim ono je zahtjev povijesnog razvojnog procesa.

⁵ »*Kölnische Zeitung*« pisala je poslije sarajevskog atentata, dakle u predvečerje rata, kada službena njemačka politika još nije bila otvorila karte: »Tko nije upućen u prilike, postaviti će pitanje, otkuda to da Austrija unatoč dobroćinstvima koja je učinila Bosni nije u toj zemlji omiljena već je, naprotiv, upravo omražena od Srba koji tvore 42% stanovništva? Odgovor će razumjeti samo onaj pravi poznavalac naroda i prilika, dok ga netko sa strane, osobito oni što su vični evropskim pojmovima i stanju, neće shvatiti. Odgovor je kratak i jasan: *Upravljanje Bosnom u svojoj je osnovi i u temeljnim zamislima promašeno*, a tomu je krivo upravo kažnjivo nepoznavanje stvarnih prilika u zemlji, koje dijelom vlada još danas, više od jednog ljudskog vijeka poslije okupacije.«

Ali ona dilema nije dopuštala drugog rješenja do rata, i to svjetskog rata. Iza Srbije je, naime, stajala Rusija koja se nije mogla odreći svojeg utjecaja i uloge »zaštitnika« na Balkanu a da pri tomu ne napusti cijeli svoj imperijalistički program na Orijentu. Ruska se politika, u direktnoj suprotnosti s austrijskom, svodila na okupljanje balkanskih država, naravno, pod protektoratom Rusije. Balkanski savez koji je u svojem pobjedonosnom ratu 1912. godine gotovo zbrisao evropsku Tursku bio je djelo Rusije, i prema njezinim je intencijama svoju oštricu trebao usmjeriti protiv Austrije. Balkanski se savez, doduše, unatoč svim naporima Rusije, ubrzo raspao u drugom balkanskom ratu, ali Srbija, koja je u tom ratu bila pobijedila, ostala je upućena na savezništvo s Rusijom jednako kao što je Austrija postala smrtnim neprijateljem Rusije. Njemačkoj, koja se svezala sa sudbinom habsburške monarhije, činilo se da njezinu ultrareakcionarnu balkansku politiku mora braniti na svakom koraku, pa sada udvostručiti i svoju suprotnost s Rusijom.

Ali austrijska je politika na Balkanu dovela i do sukoba s Italijom koju jednako živo zanima i likvidacija Austrije kao i likvidacija Turske. Talijanskom imperijalizmu služe austrijski posjedi na tlu Italije kao najpristupačniji i najudobniji plašt — jer je i najpopularniji — za prikrivanje svojih ekspanzionističkih prohtjeva koji su, pri novom poretku stvari na Balkanu, usmjereni prije svega prema nasuprotnoj albanskoj obali na Jadranu. Trojni savez, koji je bio pretrpio snažan udarac već u ratu s Tripolitanijom, do kraja je potkopala akutna kriza na Balkanu poslije dvaju balkanskih ratova i dvije je centralne sile dovela u oštru suprotnost sa čitavim ostalim svijetom. Njemački imperijalizam, privezan uz dvije lešine u raspadanju, zaplovio je ravno u svjetski rat.

Plovidba je, uostalom, bila potpuno svjesna. Osobito je Austrija, kao pogonska snaga, već godinama s fatalnom zaslijepljenošću srljala u zločin. Njezina vladajuća klerikalno-militaristička klika na čelu s nadvojvodom Franjom Ferdinandom i njegovim doglavnikom barunom von Chlumezkom formalno je tragala za izlikom kako bi mogla navaliti. Ona je 1909. godine dala profesoru *Friedmannu* da radi izazivanja nužnog ratnog uzbuđenja fabricira čuvene dokumente koji su razotkrivali široko razgranatu paklensku zavjeru Srba protiv habsburške monarhije i jedina im je mala mana bila u tomu što su od prvog do posljednjeg slova bili krivotvoreni. Nekoliko godina kasnije trebala je poput iskre upaliti bure baruta danima kolportirana vijest o užasnom mučenju austrijskog konzula *Prohaske* u Skoplju, a on je dotle zdrav i čitav fićukajući šetao ulicama Skoplja. Napokon je došao sarajevski atentat, dugo priželjkivani pravi pravcati užasavajući zločin. »Ako je ikoja krvna žrtva donijela *oslobađajući, iskupljujući* učinak, bila je to ova«, likovali su glasnogovornici njemačkog

imperijalizma. Austrijski su imperijalisti likovali još glasnije, odlučni da nadvojvodske leševe iskoriste dok su još svjež⁶. U brzom sporazumijevanju s Berlinom dogovoren je rat i poslan je ultimatum da bi poput fitilja potpalio kapitalistički svijet sa sve četiri strane.

Ali, incident u Sarajevu pružio je samo izliku. U pogledu uzroka, suprotnosti, rat je bio već davno sazrio, konstelacija koju danas doživljujemo zgotovljena je već prije deset godina. Sa svakom godinom i svakim političkim događajem u posljednje je vrijeme ona dolazila korak bliže: s turskom revolucijom, aneksijom Bosne, marokanskom krizom, ekspedicijom u Tripolitaniju, s oba balkanska rata. Svi vojni planovi posljednjih su se godina donosili direktno s obzirom na ovaj rat, kao svjesna priprema za neizbježni generalni obračun. Tokom posljednjih godina izbijanje današnjeg rata bilo je već pet puta izbjegnuto samo za vlas: U ljetu 1905, kada je Njemačka prvi put na odlučan način izjavila svoje zahtjeve u stvari Maroka. U ljetu 1908, kada su Engleska, Rusija i Francuska poslije sastanka vladara u Revalu zbog makedonskog pitanja htjele Turskoj postaviti ultimatum, a Njemačka se spremala da radi zaštite Turske uleti u rat, koji je tom zgodom spriječilo

⁶ »Zašto je ovo njemački rat?« str. 21.

Organ kliče austrijskog nadvojvode »Velika Austrija« donosio je iz tjedna u tjedan potpaljivačke članke u ovakvom stilu:

»Ako se smrt nadvojvode-prestolonasljednika Franje Ferdinanda želi osvetiti na način koji će biti dostojan i dosljedan njegovim osjećajima, *tada neka se što je moguće brže izvrši politička oporuka* nevine žrtve nesretnog razvoja prilika na jugu carevine.

Već šest godina čekamo mi konačan rasplet svih tegobnih pritisaka koje nadasve mučno osjećamo u cijeloj svojoj politici.

Budući da znademo kako se tek u ratu može roditi nova i velika Austrija, sretna velika Austrija, osloboditeljica svojih naroda, *mi hoćemo rat.*

Mi hoćemo rat jer smo duboko uvjereni da jedino ratom možemo dostići svoj ideal: *jaku veliku Austriju* u kojoj austrijska ideja države, austrijska misionarska zamisao da *balkanskim narodima* donese slobodu i kulturu, cvjeta u sunčanom sjaju velike, radosne budućnosti.

Otkako je mrtav velikan čija bi čvrsta ruka, neukrotiva energija, preko noći bila stvorila veliku Austriju, otada je naša nada jedino još rat.

To je posljednja karta na koju stavljamo sve!

Možda će golemo negodovanje protiv Srbije što poslije ovog atentata vlada u Austriji i Ugarskoj narasti do eksplozije protiv Srbije a u daljem toku i protiv Rusije.

Nadvojvoda Franjo Ferdinand mogao je kao pojedinac taj imperijalizam samo pripremiti, ne i provesti. *Njegova će smrt, nadajmo se, biti ona krvna žrtva što je bila nužna da bi se imperijalizam razbuktao čitavom Austrijom.*«

jedino nenadano izbijanje turske revolucije⁷. Početkom 1909, kada je Rusija na austrijsku aneksiju Bosne odgovorila mobilizacijom, na što je Njemačka Petrogradu najformalnije izjavila kako je pripravna ući u rat na strani Austrije. U ljetu 1911, kada je »Pantera« bila poslana u Agadir, što bi bezuvjetno bilo dovelo do izbijanja rata da se Njemačka nije odrekla udjela u Maroku i dala se namiriti Kongom. I napokon, početkom 1913, kada je Njemačka zbog namjere Rusije da umaršira u Jermeniju po drugi put Petrogradu najformalnije izjavila kako je spremna na rat.

Tako je današnji rat osam godina visio u zraku. Bivao je neprestano odgađan samo zato što koja od umiješanih strana još ne bi bila gotova s vojnim pripremama. Današnji je svjetski rat bio sazio pogotovo u vrijeme pustolovine s »Panterom« 1911. — bez umorstva nadvojvodskog para, bez francuskih letaća nad Nürnbergom i bez ruske invazije u istočnu Prusku. Njemačka ga je samo odgodila, do trenutka koji će joj biti prikladniji. I tu je dovoljno samo pročitati otvoreno izlaganje njemačkih imperijalista: »Ukoliko je takozvana općenjemačka strana za marokanske krize 1911. bila njemačkoj politici predbacila slabost, onda tu pogrešnu misao potire već sama činjenica da je preinaka kanala Sjeverno more — Istočno more bila u vrijeme kada smo »Panteru« poslali u Agadir još usred gradnje, izgrađivanje Helgolanda u veliku pomorsku tvrđavu još ni izdaleka dovršeno, a naša je flota u odnosu na englesku pomorsku silu bila u drednotima i pomoćnom naružanju znatno slabija nego tri godine kasnije. I kanal, i Helgoland i jačina flote bili su u usporedbi s ovom, 1914. godinom, dijelom u velikom zaostatku, dijelom uopće neupotrebljivi za rat. U takvoj situaciji, kada se zna da će nešto kasnije šanse biti mnogo povoljnije, bila bi naprosto ludost ići za izazivanjem odlučujućeg rata.«⁸ Najprije je trebalo dotjerati njemačku flotu i od Rajhstaga iznuditi zamašne vojne planove. U ljetu 1914. Njemačka se osjećala pripremljenom za rat, dok je Francuska još razrađivala svoju trogodišnju vojnu obvezu, a Rusija još nije bila dogotovila ni program flote ni pripremu kopnene vojske. Valjalo je to stanje energično iskoristiti. »Nas je, to jest Njemačku i Austriju« — piše o situaciji u srpnju 1914. isti taj Rohrbach, koji nije samo najozbiljniji glasonoša imperijalizma u Njemačkoj nego je u redovitom dodiru s vodećim krugovima njemačke politike, njihov poluslužbeni govornik — »nas je tada najviše zabrinjavalo hoće li nas prolazna i prividna *popustljivost Rusije moralno prisiliti da*

⁷ »Na strani njemačke politike znalo se, naravno, što treba da se dogodi i danas više neće biti otkrivena nikakva tajna činjenicom da se poput ostalih evropskih flota i njemačka ratna mornarica tada bila nalazila u stanju neposredne ratne pripravnosti.« Rohrbach, »Rat u njemačkoj politici«, str. 32.

⁸ Rohrbach, »Rat i njemačka politika«, str. 41.

čekamo dok se Rusija i Francuska zaista ne pripreme«. ⁹ Drugim riječima: u srpnju 1914. ponajviše se strepilo pred mogućnošću da »mirovna akcija« njemačke vlade uspije, da Rusija i Srbija popuste. I, uspjelo je. »S dubokom boli uvidjeli smo da su naši neumorni naponi usmjereni na održanje svjetskog mira propali« itd.

Ulazak njemačkih bataljona u Belgiju, stavljanje njemačkog Rajhs-taga pred svršenu činjenicu rata i opasnog stanja, nije, dakle, prema svemu ovom bio grom iz vedra neba, nova nečuvena situacija, događaj koji bi svojim političkim značenjem mogao iznenaditi socijaldemokratsku frakciju. Svjetski rat što se službeno započeo 4. kolovoza bio je onaj što ga je njemačka i međunarodna imperijalistička politika neumorno pripremala desetljećima, onaj kojeg je približavanje njemačka socijaldemokracija jedno desetljeće isto tako neumorno predskazivala gotovo svake godine, onaj što su ga socijaldemokratski poslanici, novine i brošure ti- suću puta žigosali kao drski imperijalistički zločin što nema ništa zajedničko ni s kulturom ni s nacionalnim interesima već je, na- protiv, njihova sušta suprotnost.

I doista. Ne radi se u ovom ratu o »opstanku i slobodarskom raz- vitku Njemačke«, kao što kaže izjava socijaldemokratske frakci- je, ne o njemačkoj kulturi, kao što piše socijaldemokratska štam- pa, nego o sadašnjim profitima Njemačke banke u azijskoj Tur- skoj i budućim profitima Mannesmann i Kruppa u Maroku, o opstanku Austrije i njezine reakcije, te »gomile organizirane tru- leži što se zove habsburška monarhija«, kao što je pisao »Vor- wärts« 25. srpnja 1914, radi se o mađarskim svinjama i šljivama, o paragrafu 14, o pričama za malu djecu i kulturi Friedmann- -Prohaska, o održavanju vlasti turskih bašibozuka u Maloj Aziji i kontrarevolucije na Balkanu.

Velik dio naše partijske štampe moralno se zgražao stoga što su protivnici Njemačke natjerali u rat »obojene i divljake«, crnce, Sikse, Maure. Eto, ti narodi igraju u današnjem ratu gotovo istu ulogu kao i socijalistički proletarijat evropskih država. Jer ako su Mauri s Novog Zelanda, kao što javlja Reuter, izgarali od čežnje da gube glave za engleskog kralja, onda su pokazali da su upravo toliko svjesni vlastitih interesa koliko i njemačka socijal- demokratska frakcija koja je očuvanje habsburške monarhije, Turske i blagajni Njemačke banke pobrkala s opstankom, slobod- om i kulturom njemačkog naroda. Ipak, postoji tu i velika raz- lika: Mauri su se još prije jedne generacije bavili ljudožderstvom a ne marksističkom teorijom.

⁹ Na istom mjestu, str. 83.

A tek carizam! On je bio, bez sumnje, osobito u prvim trenucima rata, presudan za stav partije. Socijaldemokratska frakcija dala je u svojoj izjavi parolu: protiv carizma! Socijaldemokratska štampa ubrzo je to pretvorila u rat oko »kulture« za cijelu Evropu.

Frankfurtska »*Volksstimme*« pisala je već 31. srpnja:

»Njemačka socijaldemokracija već dugo okrivljuje carizam da je on krvavo utočište evropske reakcije još od vremena kada su *Marx i Engels* s pooštrenom pozornošću motrili svaki pokret tog barbarskog režima pa sve do danas kada on puni zatvore političkim prestupnicima a ipak drhti pred svakim pokretom radnika. *Neka se sada, pod njemačkim ratnim zastavama, pruži prilika za obračun s tim strašnim društvom.*«

»*Pfälzische Post*« iz Ludwigshafena istoga dana:

»To je načelo koje je iskovao naš nezaboravni August Bebel. Tu se radi o borbi kulture protiv nekulture, tu svojeg čovjeka daje i proletarijat.«

»*Münchener Post*« od 1. kolovoza:

»Pri dužnosti obrane zemlje od krvavog carizma mi se ne damo pretvoriti u građane drugoga reda.«

»*Volksblatt*« iz Hallea 5. kolovoza:

»Ako je istina da nas je Rusija napala — a to proizlazi iz svih dosadašnjih vijesti — *onda se po sebi razumije da socijaldemokracija odobrava sva sredstva za obranu.* Carizam se mora svim silama izbaciti iz zemlje!«

I 18. kolovoza:

»Ali sada su se otvorila paklena vrata, sada nama kao i svim drugim Nijemcima ne gura oružje u ruke samo dužnost obrane domovine, samoodržanja, nego i svijest da zajedno s neprijateljem protiv kojeg se borimo na istoku tučemo i neprijatelja svakog napretka i svake kulture... *Poraz Rusije ujedno je pobjeda slobode u Evropi.*«

»*Volksfreund*« iz Braunschweiga od 5. kolovoza pisao je:

»Neodoljivi pritisak vojne sile odvlači sa sobom svakoga. Ali klasno svjesni radnici ne slijede samo izvanjsku silu, oni slušaju vlastito uvjerenje kada tlo na kojemu stoje brane od prodora Istoka.«

Esenska »*Arbeiterzeitung*« već je 3. kolovoza dovikivala:

»Ako ovu zemlju sada ugrožavaju nakane Rusije, onda se socijal-demokrati, s obzirom na činjenicu da je riječ o borbi s krvavim ruskim carizmom, počiniteljem milijuna zločina nad slobodom i kulturom, neće dati ni od koga u zemlji nadmašiti u ispunjavanju dužnosti i u požrtvornosti... Onda će parola biti: Dolje carizam! Dolje leglo barbarstva!«

Tako i bielefeldska »*Volkswacht*« 4. kolovoza:

»...Lozinka je posvuda jednaka: *Protiv ruskog despotizma i podlosti!*...«

Elberfeldski partijski list 5. kolovoza:

»Od životnog je interesa za cijelu zapadnu Evropu da ona iskorijeni strahoviti, ubilački carizam. Ali taj interes čovječanstva guši pohlepa kapitalističkih klasa Engleske i Francuske za mogućnostima profita koje je do sada imao njemački kapital.«

»*Rheinische Zeitung*« u Kölnu:

»Činite što vam je dužnost, prijatelji, bilo kamo vas postavila sudbina! *Vi se borite za kulturu Evrope*, za slobodu svoje domovine i za vlastitu dobrobit.«

»*Schleswig-Holsteinische Volkszeitung*« od 7. kolovoza pisala je:

»Po sebi se razumije da živimo u doba kapitalizma i posve je izvjesno da će klasnih borbi biti i poslije velikog rata. Ali te će se klasne borbe odigravati u državi slobodnijoj od ove koju poznajemo danas, te će se klasne borbe mnogo više ograničavati na ekonomska područja i sa socijaldemokratima se ubuduće, kada iščezne ruski carizam, neće moći postupati kao s izopćenima, kao s građanima drugoga reda, kao s politički bespravnima.«

»*Hamburger Echo*« od 11. kolovoza vikao je:

»Jer mi treba da vodimo ne samo obrambeni rat protiv Engleske i Francuske, mi moramo prije svega ratovati *protiv carizma*, i to činimo s punim oduševljenjem. Jer to je rat za kulturu.«

A partijski organ u Lübecku izjavljuje još 4. rujna:

»Ako se sloboda Evrope spasi, onda će to Evropa, kad je već došlo do rata, *trebati da zahvali snazi njemačkog oružja*. Naša glavna bitka uperena je protiv onoga tko je smrtni neprijatelj svake demokracije i svake slobode.«

To se jednoglasno orilo iz grla njemačke partijske štampe.

Njemačka je vlada u početnom stadiju rata prihvaćala ponuđenu pomoć: nehajnom kretnjom zadjenula je sebi za šljem lovoriku oslobodioca evropske kulture. Da, prilagodila se ona ulozi »osloboditelja nacija«, iako s očitom nelagodnošću i prilično nespretnom gracioznošću. Vrhovne komande »obadviju velikih armija« dapače su se — »nužda zakon mijenja« — naučile i ulagivati Židovima pa su u ruskoj Poljskoj »protuhe i zavjerenike« češkale iza ušiju. Poljaci su još dobili i mjenicu za carstvo nebesko, naravno uz cijenu upravo onakve masovne »veleizdaje« svoje carske vlade s kakvom je navodno u Kamerunu pokušao Duala Manga Bell pa su ga u ratnoj buci potihio i bez tegobnih sudskih procesa objesili. A svim tim medvjedićim koracima njemačkog imperijalizma u nevolji kumovala je i socijaldemokratska partijska štampa. Dok je frakcija u Rajhstagu diskretnom šutnjom prikrivala leš poglavice Duala, socijaldemokratska je štampa širila zrakom likujući ševin poj o slobodi koju »njemački kundaci« donose sirotim žrtvama carizma.

Teorijski organ partije, »*Neue Zeit*«, pisao je u broju od 28. kolovoza:

»Granično stanovništvo u zemlji baćuške cara s oduševljenim je poklicima pozdravilo njemačke prethodnice — jer ono Poljaka i Židova što naseljuje taj potez uvijek je sve ono što tvori pojam domovine iskušavalo jedino u liku korupcije i knuta. Jadni i zaista lišeni domovine, ti odbačeni podanici krvavog Nikolaja ne bi, čak da za to pokazuju i volju, imali braniti ništa do svojih lanaca, pa stoga oni sada žive i izgaraju u jedinoj čežnji i nadi da će njemački kundaci kojima vitlaju njemačke pesnice uskoro smrskati čitav caristički sistem... Jasno usmjerena politička volja živi i u njemačkoj radničkoj klasi dok se na njezine glave srućuju gromovi svjetskog rata: obraniti se od saveznika istočnog barbarstva na zapadu da bi se s njima sklopio častan mir i da bi se sve snage do posljednjeg daha uložile u uništenje carizma.«

Nakon što je socijaldemokratska frakcija ratu pripjevala karakter obrane njemačke nacije i kulture, socijaldemokratska mu je štampa pripjevala čak i karakter oslobodioca tuđih nacija. Hindenburg je postao izvršiocem oporuke Marxa i Engelsa.

Pamćenje je našoj partiji u ovom ratu doista fatalno podvalilo: dok je sva svoja načela, sve zavjete i zaključke međunarodnih kongresa ona potpuno zaboravila upravo u trenutku kada ih je valjalo primijeniti, na svoju se nevolju sjetila jedne Marxove »ostavštine« i izvukla je iz prašine zaborava kada je ona mogla

poslužiti samo kao ukras njemačkog militarizma u čije je uništenje Marx htio uložiti »sve snage do posljednjeg daha«. To su njemačkoj socijaldemokraciji odjednom, u godini spasa 1914, doprili do ušiju zamrznuti zvuci trube »*Novih rajnskih novina*«, njemačke martovske revolucije protiv Rusije samodržca Nikolaja I, i gurnuli joj u ruke, rame uz rame s pruskim junkerstvom, »njemački kundak« — protiv Rusije iz doba velike revolucije.

Ali upravo tu valja početi s »revizijom« i preispitati parole iz martovske revolucije služeći se povijesnim iskustvom od gotovo 70 godina.

Ruski carizam je 1848. doista bio »utočište evropske reakcije«. Sa zemljom srasli proizvod ruskih socijalnih odnosa, duboko ukorijenjen u njihovim srednjovjekovnim, naturalno-privrednim temeljima, apsolutizam je bio zaštitnik i ujedno nadmoćni predvodnik monarhističke reakcije poljuljane građanskom revolucijom i oslabljene, poimence u Njemačkoj, rascjepkanošću državnica. Nikolaj I. mogao je još 1851. posredstvom pruskog poslanika von Rochowa staviti Berlinu do znanja kako bi on »svakako bio rado vidio da je u studenom 1848. pri ulasku generala Wrangela u Berlin revolucija bila ugušena u korijenu« i da je »bilo i drugih momenata u kojima nije trebalo davati loših ustava«. Ili drugom zgodom, u jednoj opomeni Manteauffelu: kako on »čvrsto vjeruje da će kraljevsko ministarstvo pod vodstvom Hochderoa braniti prava krune nasuprot domovima i osnažiti poštovanje konzervativnih načela«. Taj isti Nikolaj mogao je također i jednom pruskom ministru predsjedniku podijeliti orden Aleksandra Njevskog u znak priznanja za njegove »postojane napore... oko učvršćenja zakonitog poretka u Pruskoj«.

Već je krimski rat sve to uvelike promijenio. On je doveo stari sistem do vojnog, a s njim i do političkog bankrota. Ruski je apsolutizam uvidio kako je prisiljen da krene putem reformi, da se modernizira, da se prilagodi građanskim odnosima, i tako je đavolu pružio mali prst, a on ga sada već čvrsto drži za obje ruke i napokon će ga čitavog odnijeti. Rezultati krimskog rata ujedno su bili poučno prokušavanje dogme o oslobođenju koje bi se nekom porobljenom narodu moglo donijeti »kundacima«. Vojni bankrot kod Sedana Francusku je obdario republikom. Ali ta republika nije bila poklon Bismarckove soldateske: Pruska nije imala za poklon drugim narodima ni tada, kao što nema ni danas, ničega do junkerskog režima. Republika u Francuskoj bila je iznutra sazreli plod socijalnih borbi od 1789. i triju revolucija. Slom kod Sevastopolja djelovao je, naprotiv, poput onoga kod Jene: budući da nije bilo revolucionarnog pokreta u unutrašnjosti zemlje, doveo je on samo do izvanjske obnove i do ponovnog učvršćenja starog režima.

Ali reforme u Rusiji šezdesetih godina, koje su put prokrčile građansko-kapitalističkom razvitku, mogle su se jedino novčanim sredstvima građansko-kapitalističke privrede i ostvariti. A ta je sredstva pružio zapadnoevropski kapital — iz Njemačke i Francuske. Na to se nadovezao novi odnos što traje do današnjeg dana: ruski apsolutizam izdržava zapadnoevropska buržoazija. »Ruski rubalj« ne kotrlja se više diplomatskim salonima i, kako je pruski prestolonasljednik Wilhelm još 1854. s gorčinom rekao, »sve do predsoblja kraljevskih odaja«. Naprotiv, njemačko se i francusko zlato kotrlja u Petrograd da bi ondje prehranjivalo carsku vladavinu čija bi se misija bez tih oživljavajućih sokova već davno završila. Otada carizam više nije puki proizvod ruskih prilika: novi su mu korijeni kapitalistički odnosi zapadne Evrope.

Da, otada se odnosi sa svakim desetljećem sve više mijenjaju. Kako se u samoj Rusiji s razvojem ruskog kapitalizma unutrašnji, sa zemljom srasli korijen samovlašća rastače, sve više jača onaj drugi, zapadnoevropski korijen. Financijskom podupiranju pridružila se, poslije rata 1870, pojačana politička podrška uslijed takmičenja između Francuske i Njemačke. Što više revolucionarne snage iz krila samog ruskog naroda ustaju protiv apsolutizma, to se više one sudaraju s otporima iz zapadne Evrope koja ugroženom carizmu jača moralno i političko zaleđe. Upravo kada je početkom osamdesetih godina teroristički pokret starijeg ruskog socijalizma u jednom trenutku bio snažno potresao carsku vladavinu, uništio njezin unutrašnji i vanjski autoritet, Bismarck je sklopio s Rusijom svoj ugovor o uzajamnoj sigurnosti i zaštitio joj leđa u međunarodnoj politici. S druge strane, što je Rusiju više snubila njemačka politika, to joj se, naravno, većma otvarala kesa francuske buržoazije. Crpeći pomoć iz oba izvora, apsolutizam je produživao svoj vijek u borbi sa sve većom plimom unutrašnjeg revolucionarnog pokreta.

Kapitalistički razvoj, koji je carizam svojom rukom gajio i njegovao, napokon je urodio plodom: s devedesetim godinama počinje masovni revolucionarni pokret ruskog proletarijata. Temelji carizma ljuljaju se i tresu u vlastitoj zemlji. Nekadašnje »utočište evropske reakcije« ubrzo uviđa da je prisiljeno i samo dati »loš ustav« i da pred nabujalom plimom u vlastitoj kući mora i samo potražiti spas u nekom »utočištu«. I nalazi ga — u Njemačkoj. Njemačku Bülowa tereti dug u koji bijaše zapala Pruska Wrangela i Manteuffela. U odnosima se zbiva direktan obrat: ruska pomoć protiv njemačke revolucije zamjenjuje se njemačkom pomoći protiv ruske revolucije. Uhodarenja, protjerivanja, izručenja — prava pravcata »hajka na demagoge« iz blagoslovljenih vremena Svete alijanse pokreće se u Njemačkoj protiv ruskih boraca za slobodu i slijedi ih sve do praga ruske revolucije. *Königsberški proces 1904.* ne predstavlja puko krunisanje hajke:

ona tu poput munje osvjetljuje cijeli povijesni put razvoja od 1848, potpun prevrat u odnosima između ruskog apsolutizma i evropske reakcije. Tada res agitur! dovikuje jedan pruski ministar pravde vladajućoj klasi Njemačke upirući prstom u poljuljane temelje carskog režima u Rusiji. *»Uspostavljanje demokratske republike u Rusiji moralo bi na najosjetljiviji način utjecati na Njemačku«* — izjavljuje u Königsbergu prvi državni odvjetnik Schulze. — *»Ako susjedova kuća gori, i moja je ugrožena.«* A njegov pomoćnik Caspar ističe: *»Naravno, na javne interese Njemačke znatno utječe hoće li bedem apsolutizma opstati ili neće. Nema sumnje da plamenovi revolucionarnog pokreta lako mogu zahvatiti i Njemačku...«* Tu se napokon moglo očima vidjeti kako krtica povijesnog razvoja podrija stvari, postavlja ih naglavce, kako je ona pokopala staru frazu o *»utočištu evropske reakcije«*. Sada ona, evropska reakcija, u prvom redu prusko-junkerska, tvori utočište ruskog apsolutizma. Uz nju on se još drži uspravno, smrtno pogođen može biti samo zajedno s njom. Morala je to potvrditi sudbina ruske revolucije.

Revolucija je bila poražena. Ali upravo su uzroci njezina privremenog neuspjeha, kada se razmotre nešto dublje, poučni za stav njemačke socijaldemokracije u ovom ratu. Dva uzroka mogu nam objasniti poraz ruskog ustanka u godinama 1905—1906, unatoč besprimjernom zalaganju revolucionarnih snaga u njemu, jasnoći njegova cilja i njegovoj žilavosti. Jedan je u unutrašnjem karakteru same revolucije: u njezinu golemom historijskom programu, u mnoštvu ekonomskih i političkih problema koje je pokrenula, kao i velika francuska revolucija prije sto godina, a od kojih se neki, poput agrarnog pitanja, uopće ne daju riješiti u okviru današnjeg društvenog poretka; u teškoćama oko stvaranja modernog državnog oblika za klasnu vladavinu buržoazije protiv kontrarevolucionarnog otpora svekoliike buržoazije carevine. Gledana s te strane, ruska revolucija nije uspjela upravo stoga što je bila proleterska revolucija s buržoaskim zadaćama ili, ako hoćemo, građanska revolucija s proletersko-socijalističkim sredstvima borbe, stoga što je bila olujni sudar dvaju vijekova, jednako plod zakašnjelog razvitka klasnih odnosa u Rusiji kao i njihove prezrelosti u zapadnoj Evropi. Gledan ovako, poraz u 1906. godini nije njezin bankrot već naprosto prirodni kraj prvog poglavlja iza kojeg moraju slijediti dalja, nužnošću prirodnog zakona. Drugi uzrok bio je pak vanjske prirode: ležao je u zapadnoj Evropi. Evropska reakcija ponovo je bila pohrlila u pomoć svojem štićeniku u nevolji. Ne još s ostrim nabojima, premda su *»puščani kundaci«* već 1905. *»u njemačkim pesnicama«* samo čekali mig iz Petrograda pa da zakorače u susjednu Poljsku. Ali carizam su prihvatili ispod ruku sredstvima pomoći što su bila jednako djelotvorna: finansijskim potporama i političkim savezima. Carizam je fran-

cuskim novcem pribavio karteče kojima je tukao ruske revolucionare, a iz Njemačke je stizalo moralno i političko pojačanje kako bi se on izvukao iz dubine poniženja u koje su ga strovalila japanska torpeda i pesnice ruskih proletera. U Potsdamu je 1910. službena Njemačka primila ruski carizam raširenih ruku. Prijemom u krvi ogrezlih na dverima prijestolnice Rajha Njemačka nije blagoslovila samo gušenje Perzije nego prije svega krvnički posao ruske kontrarevolucije, bio je to službeni banket njemačke i evropske »kulture« na tobožnjem grobu ruske revolucije. I začudo! Tada, kad je u svojem vlastitom domu prisustvovala tim izazovnim karminama na hekatombama ruske revolucije, njemačka je socijaldemokracija mukom mučala i potpuno zaboravila »ostavštinu našega starog učitelja« iz 1848. godine. Dok se od početka rata, otkako policija to dopušta, i najmanji partijski list opija krvožednim izrazima na račun krvnika ruske slobode, dotle se 1910, kada su krvnika slavili u Potsdamu, nijednim glasom, protestnom akcijom, člankom, ne objavljuje solidarnost s ruskom slobodom, veto protiv podupiranja ruske kontrarevolucije! Pa ipak, upravo je trijumfalno carevo putovanje Evropom 1910. bolje od svega otkrilo kako poraženi ruski proleter i nisu žrtve samo domaće već i zapadnoevropske reakcije, kako i oni upravo poput martovskih boraca 1848. nisu raskrvarili glave samo u borbi protiv reakcije u vlastitoj zemlji nego i protiv njezina utočišta u inozemstvu.

Međutim, živi izvor revolucionarne energije u ruskom proletarijatu jednako je neiscrpan kao i pehar njegovih patnji pod režimom dvojakog knuta carizma i kapitala. Poslije razdoblja najnečovječnijeg križarskog pohoda kontrarevolucije ponovo je počelo revolucionarno vrenje. Od 1911, od pokolja na Leni, radnička se masa ponovo laća borbe, plima počinje rasti i pjeniti se. Ekonomski štrajkovi u Rusiji obuhvatili su prema službenim izvještajima 1910. godine 46.623 radnika i 256.385 dana, 1911. — 96.730 radnika i 768.556 dana, u prvih pet mjeseci 1912. godine 98.771 radnika i 1.214.881 dan. Politički masovni štrajkovi, protestne akcije, demonstracije, obuhvatili su 1912. godine 1.005.000 radnika, 1913. 1.272.000. U 1914. godini plima je uz potmulu tutnjavu rasla sve više, prijetila sve jače. U znak proslave početka revolucije, 22. siječnja, izbio je demonstrativni masovni štrajk 200.000 radnika. U lipnju je, upravo kao prije izbijanja revolucije 1905, buknuo zarazni plamen na Kavkazu, u Bakuu. Tu se u masovnom štrajku našlo 40.000 radnika. Plamen se smjesta prebacio u Petrograd: ondje je 17. srpnja štrajkalo 80.000, a 20. srpnja 200.000 radnika, 23. srpnja počeo se cijelom ruskom carevinom širiti generalni štrajk, već su se podizale barikade, revolucija je nastupala... Još nekoliko mjeseci, i ona bi bila zacijelo došla s razvijenim zastavama. Još nekoliko godina, i ona bi možda mogla

tako paralizirati carizam da on više ne bi bio upotrebljiv na plesu svih imperijalističkih država što je zakazan za 1916. godinu. Možda bi to promijenilo čitavu svjetskopolitičku konstelaciju, imperijalizmu stavilo križ preko računa...

Ali njemačka je reakcija, naprotiv, opet stavila križ preko revolucionarnih računa ruskog pokreta. Beč i Berlin raspirili su rat i on je pod ruševinama pokopao rusku revoluciju — možda ponovo za godine. »Njemački kundaci« nisu smrskali carizam već njegove protivnike. Pomogli su carizmu da povede najpopularniji rat koji je Rusija vodila u posljednjih sto godina. Ovoga puta sve je radilo za moralni nimbus ruske vlade: svakomu izvan Njemačke očita provokacija rata od strane Beča i Berlina, »građanski mir« u Njemačkoj i delirij nacionalizma koji je on raspirio, sudbina Belgije, nužnost da se pritekne u pomoć francuskoj republici — nikada apsolutizam nije u nekom evropskom ratu bio u tako nečuveno povoljnom položaju. S nadom zalepršala zastava revolucije u divljem se vrtlogu rata spustila — ali spustila se neokaljana i opet će zalepršati iz divljeg pokolja — usprkos »njemačkim kundacima«, unatoč njihovoj pobjedi i unatoč porazu carizma na bojnem polju.

Zatajili su i nacionalni ustanci u Rusiji. »Nacije« su se oslobodilačkom misijom Hindenburgovih kohorta očito dale namamiti manje nego njemačka socijaldemokracija. Židovi, praktičan narod kakav jesu, lako su mogli na prste izračunati kako su »njemačke pesnice«, nemoćne da »smrskaju« svoju vlastitu prusku reakciju, primjerice troklasno izborno pravo, još manje kadre smrskati ruski apsolutizam. Poljaci, prepušteni trostrukom paklu rata, nisu doduše mogli na obećavajuće spasonosne poruke svojih oslobodilaca iz Vroclava gdje se njemački očenaš krvavim masnicama ispisivao po tijelima poljske djece, i iz pruskih komisija za naseljavanje, odgovoriti glasno, ali su potihom smjeli jezgrovit njemačku izreku Götza von Berlichingena prevesti na još jezgrovitiji poljski. Svi: i Poljaci, i Židovi i Rusi zacijelo su vrlo brzo došli do spoznaje da im »njemački kundaci« kojima se razbijaju njihove lubanje ne donose slobodu nego smrt.

Ali oslobodilačka legenda njemačke socijaldemokracije oko Marxove ostavštine u ovom ratu više je nego neslana šala: ona je drskost. Marxu je ruska revolucija značila svjetsku prekretnicu. Sve njegove političke i historijske perspektive vezala je ograda: »ukoliko u međuvremenu ne izbije revolucija u Rusiji«. Marx je vjerovao u rusku revoluciju i očekivao ju je, premda mu je pred očima bila još samodržačka Rusija. Revolucija je u međuvremenu došla. Nije pobijedila u prvom naletu, ali više se ne da odagnati, na dnevnom je redu, upravo se ponovo uspravila. I tada odjednom nastupaju njemački socijaldemokrati s »njemačkim

kundacima« i proglašuju rusku revoluciju ništetnom, brišu je iz povijesti. Odjednom oni izvlače zapisnik iz 1848: Živio rat protiv Rusije! Ali 1848. godine u Njemačkoj je bila revolucija, a u Rusiji kruta, beznadna reakcija. U 1914. godini revolucija je, naprotiv, u tijelu Rusije, a u Njemačkoj vlada prusko junkerstvo. Ne s njemačkih barikada, poput Marxa 1848, nego direktno iz pandorskog podruma gdje ih je držao zatvorene sitni poručnik, krenuli su njemački »osloboditelji Evrope« na svoju kulturnu misiju protiv Rusije. Krenuli su — bratski zagrljeni, jedan narod, s pruskim junkerstvom koje je najjače utočište ruskog carizma; »mirnograđanski« zagrljeni s ministrima i državnim odvjetnicima iz Königsberga — krenuli su protiv carizma i zavitali »puščanim kundacima« — po lubanjama ruskih proletera!...

Krvavija historijska lakrdija, brutalnija poruga ruskoj revoluciji i Marxovoj ostavštini jedva se dade zamisliti. Ona tvori najtamniju epizodu političkog ponašanja socijaldemokracije u vrijeme rata.

Trebalo je, naime, da oslobađanje evropske kulture bude ipak samo epizoda. Njemački imperijalizam vrlo je brzo skinuo neudobnu masku i front se otvoreno okrenuo protiv Francuske i osobito protiv Engleske. Partijska štampa dijelom se hitro prilagodila i toj promjeni. Umjesto krvavog cara počela je izvirgavati općem preziru perfidnog Albiona i njegov kramarski duh, a umjesto od ruskog apsolutizma, počela je evropsku kulturu oslobađati od engleske pomorske prevlasti. Kobno zamršenu situaciju u koju je dospjela partija nije, međutim, ništa moglo iskazati jasnije od grčevitih pokušaja boljeg dijela partijske štampe koji se, uplašen pred frontom reakcije, posvuda trudio da ratu vrati prvotni cilj, da ga prikuje uz »ostavštinu naših učitelja« — to jest uz mit koji je stvorila ona sama, socijaldemokracija! »Teška srca Ja sam Svoju armiju morao mobilizirati protiv susjeda s kojima se ona zajednički borila na tolikim ratištima. S iskrenim žaljenjem uvidio sam da je iznevjereno prijateljstvo koje je Njemačka vjerno čuvala.« Bilo je to jednostavno, otvoreno i časno. Socijaldemokratska frakcija i štampa to je prestilizirala u članak iz »Novih rajnskih novina«. Sada, kad je prozaičan lapidarni stil imperijalizma rastjerao retoriku iz prvih tjedana rata, jedino se slabo objašnjenje stava njemačke socijaldemokracije raspršilo poput dima.

VI

Druga strana stava socijaldemokracije bila je u oficijelnom prihvaćanju građanskog mira, to jest u obustavljanju klasne borbe za trajanja rata. Prvi akt tog napuštanja klasne borbe bila je

sama izjava frakcije pročitana u Rajhstagu 4. kolovoza: njezin tekst bio je unaprijed uglavljen s predstavnicima vlade Rajha i građanskih stranaka, svečani čin 4. kolovoza bio je iza kulisa pripremljeni patriotski igrokaz za narod i za inozemstvo u kojem je socijaldemokracija, uz druge sudionike, igrala već preuzetu ulogu.

Odobrovanje kredita od strane frakcije postalo je krilaticom svih vodećih instanci radničkog pokreta. Vodstvo sindikata odmah je pokrenulo obustavu svih tarifnih borbi i to je službeno saopćilo poduzetnicima izričito se pozivajući na patriotsku dužnost građanskog mira. Borba protiv kapitalističkog izrabljivanja bila je za trajanja rata dobrovoljno napuštena. To isto vodstvo sindikata prihvatilo se isporuka gradske radne snage poljoprivrednicima, kako bi im osiguralo neometano skupljanje žetve. Vodstvo socijaldemokratskog ženskog pokreta proglasilo je ujedinjenje s građanskim ženama u zajednički »nacionalni front žena«, da bi najvažniji dio partijskih radnika koji su poslije mobilizacije ostali u zemlji prekomandiralo, umjesto na socijaldemokratsku agitaciju, u nacionalnu samaritansku akciju, na dijeljenje juhe, davanje savjeta itd. Pod Zakonom o socijalistima partija je parlamentarne izbore najvećma iskorištavala da usprkos svim opsadnim stanjima i progonima socijaldemokratske štampe širi prosvjećenost i potvrđuje svoju poziciju. Sada se socijaldemokracija službeno odrekla svake izborne borbe pri parlamentarnim izborima za Rajhstag, za zemaljske skupštine i komunalna zastupstva, odrekla se, dakle, svake agitacije i prosvjećivanja u smislu proleTERSKE klasne borbe i svela je parlamentarne izbore na njihov ogoljeli građanski sadržaj: na zgrtanje mandata oko kojih se što milom što silom složila s građanskim partijama. Glasanjem za budžete u zemaljskim skupštinama i komunalnim zastupstvima uz svečano pozivanje na građanski mir — s izuzetkom pruske i elzaško-lotaringijske zemaljske skupštine — socijaldemokratski su zastupnici naglasili grubi prekid s praksom prije izbijanja rata. Socijaldemokratska štampa, uz najviše nekoliko iznimaka, glasno je uzdigla načelo nacionalnog jedinstva do životnog interesa njemačkog naroda. Ona je odmah, čim je izbio rat, odvrćala od povlačenja imovine iz štedionica i tako je, koliko je mogla, spriječila nemir u ekonomskom životu i osigurala izvrstan odziv štedionica pri upisivanju ratnih zajmova; ona je opomenula proleTERSKE žene neka svoje muževe na ratištu ne obavještavaju o nestašici koju trpe one i njihova djeca, o nedostatnoj državnoj opskrbi, i savjetovala ih da ratnike radije umiruju i ohrabruju opisima ugodnog obiteljskog života »i prijateljskim prikazima pomoći koju su do sada primile«. ¹⁰ Odgojni rad suvremenog rad-

¹⁰ Vidi članak *nirnberškog* partijskog organa preštampan u »Hamburger Echo« od 6. listopada 1914.

ničkog pokreta ona je pohvalila kao izvrsno pomoćno sredstvo pri vođenju rata, na primjer u ovom svojem klasičnom uzorku:

»Pravi prijatelji upoznaju se samo u nevolji. Ta stara poslovice sada se ozbiljuje. Napaćeni, odrpani i iskundaćeni socijaldemokrati stali su svi kao jedan na obranu domovine, a njemačke sindikalne centrale, kojima su u pruskoj Njemačkoj tako često zagorčavali život, one jednoglasno izvještavaju da su njihovi najbolji ljudi pod zastavom. Čak i listovi poduzetnika, kova Generalanzeigera, javljaju tu činjenicu i uz to primjećuju kako su uvjereni da će 'ti ljudi' ispuniti svoju dužnost poput drugih a da će tamo gdje oni stoje možda padati najgušći udarci.

Ali mi smo uvjereni da naši školovani sindikalisti umiju i više nego 'mlatiti'. S modernim masovnim vojskama nije vođenje rata postalo generalima možda lakše, moderni pješadijski topovi kojima se može gotovo na 3000 metara, a sigurno na 2000 metara postići 'pogodak' potpuno onemogućuju da vojskovođe pokreću naprijed velike formacije trupa u zatvorenoj marševskoj koloni. Tu valja pravovremeno uzeti 'rastojanje', a to rastojanje zahtijeva opet mnogo veći broj patrola i takvu disciplinu i jasnoću pogleda, ne samo po odjeljenjima nego i u svakog pojedinog čovjeka, da će se u ovom ratu doista pokazati kako odgojno djeluju sindikalisti i kako se dobro može osloniti na taj odgoj u danima teškim poput sadašnjih. Ruski i francuski vojnik može pokazati čudesnu hrabrost, u hladnom, mirnom promišljanju njemački će ih sindikalist nadmašiti. Pored toga sindikalno organizirani ljudi često poznaju svaki puteljak u graničnom području kao svoj džep, mnogi sindikalni činovnik vlada i stranim jezicima itd. *Ako se, dakle, 1866. godine govorilo kako je napredovanje pruskih trupa bila pobjeda školnika, ovoga puta moći će se govoriti o pobjedi sindikalnih činovnika.*» (Frankfurtska »Volksstimme« od 18. kolovoza 1914.)

Teorijski organ partije »Neue Zeit« (broj 32 od 25. rujna 1914.) izjavio je: »Dok pitanje glasi naprosto *pobjeda ili poraz*, ono potiskuje sva druga pitanja, *dapače i ono o svrsi rata*. Pogotovo dakle potiskuje sve razlike između stranaka, klasa, nacija, unutar vojske i stanovništva.« A u svojem broju 8 od 27. studena 1914. izjavila je ta ista »Neue Zeit« pod naslovom »Granice Internacionalne«: »Svjetski rat cijepa socijaliste na različite tabore i pretežno različite nacionalne tabore. *Internacionala je nespособna da to spriječi*. To jest, ona nije djelotvorno oruđe u ratu, ona je u biti instrument mira.« Njezina »velika historijska zadaća« je »borba za mir, klasna borba u miru«.

Socijaldemokracija je, dakle, proglasila da od 4. kolovoza 1914. pa do budućeg zaključenja mira klasna borba ne postoji. Njemač-

ka se s prvom grmljavinom Kruppovih topova u Belgiji pretvorila u čudesnu zemlju klasne solidarnosti i društvene harmonije.

Kako da zapravo zamislimo to čudo? Kao što je poznato, klasna borba nije izum, nije proizvoljna tvorevina socijaldemokracije, da bi je ona mogla kada god zaželi, i po svojem nahođenju, u izvjesnim razdobljima obustavljati. Proleterska klasna borba starija je od socijaldemokracije; kao elementarni proizvod klasnog društva plamti ona već od pojave kapitalizma u Evropi. Nije socijaldemokracija prva navela moderni proletarijat na klasnu borbu nego je, naprotiv, nju samu oživotvorio on, da bi u razne mjesne i vremenske fragmente klasne borbe uveo svjesni cilj i povezanost. Što se od toga promijenilo s izbijanjem rata? Zar je možda prestalo privatno vlasništvo, kapitalističko izrabljivanje, klasna vladavina? Zar su možda posjednici, uzavreli od patriotizma, izjavili: sada, suočeni s ratom, mi za njegova trajanja dajemo sredstva proizvodnje: zemljišta, tvornice, radionice, u posjed zajednici, odričemo se inokosnog iskorištavanja dobara, ukidamo sve političke privilegije i žrtvujemo ih na oltar domovine dok je ona u opasnosti? Hipoteza je krajnje neukusna i podsjeća na dječju početnicu. Pa ipak bi to bila jedina pretpostavka poslije koje bi mogla logički slijediti izjava radničke klase: klasna se borba obustavlja. Ali ništa se takva, naravno, nije dogodilo. Naprotiv: svi vlasnički odnosi, izrabljivanje, klasna vladavina, čak i politička obespravljenost, ostali su u svojim mnogobrojnim prusko-njemačkim oblicima intaktni. U ekonomskoj, socijalnoj i političkoj strukturi Njemačke nije grmljavina topova u Belgiji i u istočnoj Pruskoj promijenila ni najmanju sitnicu.

Ukidanje klasne borbe bila je, dakle, posve jednostrana mjera. Dok je »unutrašnji neprijatelj« radničke klase — izrabljivanje i tlačenje — ostao, vođe radničke klase: socijaldemokracija i sindikati u patriotskoj su velikodušnosti radničku klasu izručili za trajanja rata tom neprijatelju bez borbe. Dok su vladajuće klase ostale potpuno naoružane svojim posjedničkim i vladalačkim pravima, socijaldemokracija je proletarijatu zapovjedila »razoružanje«.

Čudo klasne harmonije, bratimljenje svih slojeva u modernom građanskom društvu, već smo jednom doživjeli — 1848. godine u Francuskoj.

»U ideji proletera«, — piše Marx u svojim »Klasnim borbama u Francuskoj« — »koji su uopće brkali finansijsku aristokraciju s buržoazijom; u mašti republikanskih poštenjačina koji su nijekali i samo postojanje klasa ili su ih u najboljem slučaju priznavali kao posljedicu ustavne monarhije; u licemjernim frazama do tada iz vlasti isključenih građanskih frakcija *vladavina buržoazije* bila je s uvođenjem republike ukinuta. Svi rojalisti pretvorili su se

tada u republikance a svi pariski milijunaši u radnike. Fraza koja je odgovarala tom tobožnjem ukidanju klasnih odnosa bila je *fraternité*, opće bratimljenje i bratstvo. To udobno apstrahiranje klasnih suprotnosti, to sentimentalno izjednačavanje proturječnih klasnih interesa, to zaneseno uzdizanje nad klasnu borbu, to *fraternité*, bila je prava lozinka februarske revolucije... Pariski se proletarijat naslađivao u toj velikodušnoj *fraternité*-pijanci... Pariski proletarijat, koji je u republici gledao svoju vlastitu tvorevinu, pljeskao je, naravno, svakom aktu privremene vlade koji joj je olakšavao da zauzme mjesto u građanskom društvu. On je pristao da ga Caussidière upotrijebi za policijsku službu kako bi u Parizu štitio vlasništvo, kao što je Louisu Blancu dao da izglađuje sporove oko nadnica između radnika i poslodavaca. Njegova časna dužnost bila je da građansku čast republike očuva netaknutom pred očima Evrope.«

U februaru 1848. pariski je proletarijat, dakle, u naivnoj iluziji također bio obustavio klasnu borbu, ali, valja upamtiti, nakon što je svojom revolucionarnom akcijom razbio julsku monarhiju i iznudio republiku. 4. kolovoza 1914. bila je naglavce postavljena februarska revolucija: klasne suprotnosti ukidaju se ne pod republikom nego pod vojnom monarhijom, ne poslije pobjede naroda nad reakcijom nego nakon pobjede reakcije nad narodom, ne uz proklamiranje *liberté*, *égalité*, *fraternité*, nego uz proklamiranje opsadnog stanja, gušenje slobode štampe i ukidanje ustava! Vlada je svečano proglasila građanski mir i sve su joj stranke dale riječ da će ga časno poštovati. Ali kao iskusni političar nije ona baš sasvim vjerovala obećanju i sebi je »građanski mir« osigurala opipljivim sredstvima vojne diktature. Socijaldemokratska frakcija i to je akceptirala bez ikakva protesta i otpora. Ni jednim slovom nije se izjava frakcije Rajhstaga od 4. kolovoza, kao ni ona od 2. prosinca, osigurala od pljuske opsadnog stanja. S građanskim mirom i ratnim kreditima socijaldemokracija je prešutno odobrila i opsadno stanje koje je nju samu, svezanu, položilo pred noge vladajućih klasa. Samim tim ona je priznala da je za obranu domovine nužno opsadno stanje, tlačenje naroda, vojna diktatura. Ali opsadno stanje nije bilo upereno ni protiv koga drugog do socijaldemokracije. Samo se s njezine strane mogao očekivati otpor, neprimljive, protestne akcije protiv rata. Dok se uz pristanak socijaldemokracije proklamirao građanski mir, dakle ukidanje klasnih sukoba, u istom je dahu bila njoj samoj, socijaldemokraciji, u vidu opsadnog stanja proklamirana borba protiv radničke klase u svojem najoštrijem obliku, u formi vojne diktature. Kao plod svoje kapitulacije socijaldemokracija je dobila ono što bi dobila u najgorem slučaju, pri porazu u odlučnom otporu: opsadno stanje! Svečana izjava frakcije Rajhstaga poziva se, da bi obrazložila odobravanje kredita, na socijalistički princip: sa-

moodređenje nacija. Prvi korak »samoodređenja« njemačke nacije u ovom ratu bilo je stavljanje socijaldemokracije u luđačku košulju opsadnog stanja! Većeg samoponiženja jedne partije povijest valjda zaista nije vidjela.

S prihvaćanjem građanskog mira socijaldemokracija je zanijekala klasnu borbu za trajanja rata. Ali ona je tako zanijekala bazu vlastita opstanka, vlastite politike. Što je svaki njezin dah drugo nego klasna borba? Koju je to ulogu mogla igrati u vrijeme rata dočim je napustila svoj životni princip: klasnu borbu? Nijekanjem klasne borbe socijaldemokracija je sama sebi dala za doba rata otkaz kao aktivnoj političkoj stranci, kao zastupniku radničke politike. Ali tako je sebi izbila iz ruku i svoje najvažnije oružje: kritiku rata s posebnog stanovišta radničke klase. »Obranu domovine« prepustila je vladajućim klasama i zadovoljila se time da radničku klasu stavlja pod njihovu komandu i brine se za mir pod opsadnim stanjem, to jest, da igra ulogu žandara nad radničkom klasom.

Ali stav socijaldemokracije najozbiljnije ugrožava još zadugo poslije ovog rata i stvar njemačke slobode o kojoj se sada, prema izjavi frakcije, brinu Kruppovi topovi. U vodećim krugovima socijaldemokracije mnogo se toga gradi na izgledima da će se poslije rata radničkoj klasi, kao nagrada za njezino domoljubivo ponašanje u ratu, podijeliti znatno šire demokratske slobode, građanska ravnopravnost. Ali potčinjene klase nisu još nikada u povijesti dobile od vladajućih klasa politička prava kao napojnicu za ponašanje koje je njima po volji. Naprotiv, povijest vrvi primjerima bezobzirnih vjerolomstava vladajućih čak i u slučajevima kada su se svečana obećanja davala i prije rata. U zbilji, socijaldemokracija nije svojim ponašanjem osigurala buduće proširenje političkih sloboda u Njemačkoj nego je poljuljala one što su bile zadobijene prije rata. Način na koji se u Njemačkoj bez ikakve borbe, čak uz djelomično odobravanje upravo sa socijaldemokratske strane¹¹, podnosi ukidanje slobode štampe, slobode zborovanja i javnog života, način kako se podnosi opsadno stanje što traje, eto, već mjesecima, besprimjeran je u povijesti modernog društva. U Engleskoj vlada potpuna sloboda štampe, u Francuskoj štampa nije ni izdaleka tako prigušena kao u Njemačkoj. Ni u jednoj zemlji nije javno mnijenje tako potpuno iščezlo, naprosto zamijenjeno oficioznim »mnijenjem«, nalogima

¹¹ »Chemnitzer Volksstimme« pisala je 21. listopada 1914: »Vojna cenzura u Njemačkoj, uzeta u cjelini, svakako je pristojnija i pametnija nego u Francuskoj ili Engleskoj. Povika na cenzuru, iza koje se mnogo puta krije nedostatak čvrstog stava prema problemu rata, samo pomaže neprijateljima Njemačke da šire laži kako je Njemačka druga Rusija. Tko zaista drži da pod sadašnjom vojnom cenzurom ne može pisati onako kako misli, neka odloži pero i neka šuti.«

vlade, kao u Njemačkoj. I u Rusiji je znano pravo haranje cenzorove crvene olovke što tamani opoziciono mišljenje ali je, na protiv, posve nepoznata ustanova po kojoj bi opoziciona štampa morala tiskati gotove članke što joj šalje vlada, u vlastitim člancima morala zastupati izvjesna shvaćanja koja joj vladina nadležstva kazuju u pero i nalažu u »povjerljivim razgovorima sa štampom.« Ni u samoj Njemačkoj nije se tokom rata 1870. moglo doživjeti ništa slična današnjem stanju. Štampa je uživala neograničenu slobodu, i ratne je događaje, na jad Bismarcku, pratila djelomice oštrom kritikom i živahnom borbom mišljenja osobito o ciljevima rata, pitanjima aneksije, ustavnim pitanjima itd. A kada je bio uhapšen Johann Jacoby, Njemačkom je prohujala bura zgražanja i sam je Bismarck odbacio taj drski atentat kao teški promašaj. Takvo je stanje vladalo u Njemačkoj nakon što su Bebel i Liebknecht u ime njemačke radničke klase bili otklonili svaku vezu s vladajućim patriotskim bukačima. I trebala je doći tek domoljubiva socijaldemokracija sa svoja četiri i pol milijuna birača, dirljiva svečanost pomirenja u građanskom miru i pristanak socijaldemokratske frakcije na ratne kredite, pa da na Njemačku padne najteža vojna diktatura kakvu je ikada koji punoljetan narod dopustio da mu nametnu. Činjenica da je nešto takva danas u Njemačkoj moguće, da se prima bez pokušaja ikakva spomena vrijednog otpora ne samo od strane građanske, nego — eto — i od strane tako razvijene i utjecajne štampe poput socijaldemokratske, od kobnog je značenja po sudbinu njemačke slobode. Ta činjenica dokazuje da danas društvo u Njemačkoj nema u samom sebi osnove za političke slobode dočim se slobode može odreći tako lako i bez ikakva trvenja. Ne zaboravimo da kukavna mjera političkih prava koja je prije rata postojala u Njemačkoj nije, kao u Francuskoj i Engleskoj, bila plod velikih i uzastopnih revolucionarnih borbi, niti je po njihovoj tradiciji ukorijenjena u život naroda, nego je bila poklon Bismarckove politike nakon pobjedonosne kontrarevolucije što je trajala više od dva desetljeća. Njemački ustav nije sazio na njivama revolucije nego u diplomatskoj igri pruske vojne monarhije, kao cement kojim se ta vojna monarhija izgradila u današnji Njemački Rajh. Opasnosti po »slobodarski razvitak Njemačke« ne kriju se, kao što je rekla frakcija Rajhstaga, u Rusiji, one se kriju u samoj Njemačkoj. One su u tom osobitom kontrarevolucionarnom porijeklu njemačkog ustava, u onim reakcionarnim faktorima moći u njemačkom društvu koji su od osnutka Rajha vodili neprestani tihi rat protiv kukavne »njemačke slobode«; a to su: istočnopolapsko junkerstvo, veleindustrijski radikalizam, ultrareakcionarni centrum, profučkani njemački liberalizam, vladavina jedne osobe, i iz svih tih faktora proizišla vladavina mača, savernski* kurs koji je upravo pred rat slavio u Njemačkoj trijumfe. To su prave opasnosti po

* Savern (njemački: Zabern) — grad u Elzasu (op. prev.)

kulturu i »slobodarski razvitak« Njemačke. A sve te faktore sada u najvećoj mjeri jača rat, opsadno stanje i stav socijaldemokracije. Postoji, dakako, jedan pravi liberalski izgovor za današnji grobni muk u Njemačkoj: ta to je samo »privremeno« odricanje dok traje rat. Ali politički zrio narod ne može se »privremeno« odreći političkih prava kao što se ni živ čovjek ne može privremeno »odreći« disanja. Narod koji svojim ponašanjem priznaje da je opsadno stanje u vrijeme rata potrebno, priznao je ujedno da je politička sloboda uopće izlišna. Trpeljiv pristanak socijaldemokracije na današnje opsadno stanje — jer njezino odobravanje kredita bez ikakve ograde i prihvaćanje građanskog mira ne znači drugo — mora narodne mase, to jedino uporište ustava u Njemačkoj, demoralizirati u jednakoj mjeri u kojoj vladajuću reakciju, neprijatelja ustava, ohrabruje i jača.

Ali odustajanjem od klasne borbe naša je partija ujedno sebi presjekla put do djelotvornog utjecaja na trajanje rata i oblikovanje zaključenja mira. Tako je dala pljusk svoj vlastitoj službenoj izjavi. Partija koja se svečano ogradila od svake aneksije, to jest od neminovnih logičnih posljedica imperijalističkog rata ako se on posreći u vojnom smislu, s prihvaćanjem je građanskog mira izručila ujedno i sva sredstva i oružja kojima bi mogla mobilizirati narodne mase i javno mnijenje u svojem smislu, kojima bi mogla vršiti djelotvorni pritisak i tako kontrolirati rat, utjecati na mir. Obratno. Osiguravši militarizmu putem građanskog mira mir u pozadini, socijaldemokracija mu je dopustila da nastavi svojim putem bez ikakva obzira prema drugim interesima do interesa vladajućih klasa, oslobodila je njegove unutrašnje imperijalističke porive što teže upravo za aneksijom i moraju dovesti do aneksije. Drugim riječima: prihvativši građanski mir i razoružavši radničku klasu politički, socijaldemokracija je svoju vlastitu svečanu ogradu od svake aneksije osudila na to da ostane nemoćnom frazom.

Ali time se postiglo i nešto drugo: produženje rata! I postalo je bjelodano kako se po proletersku politiku opasna zamka krije u dogmi što je sada uobičajena: otpor protiv rata može nam se nalagati samo dotle dok ratna opasnost tek postoji. Kada je rat jednom tu, uloga socijaldemokratske politike prestaje, tada preostaje samo još: pobjeda ili poraz, to jest, za trajanja rata klasna borba prestaje. U zbilji, velika politička zadaća socijaldemokracije *počinje* kada izbije rat. Rezolucija štutgartskog kongresa Internacionale od 1907, koja je bila u Bazelu još jednom potvrđena a prihvaćena je i uz jednodušno odobravanje predstavnika njemačke partije i sindikata, kazuje:

»Ako bi rat ipak izbio, dužnost je socijaldemokracije *da se zalaže za njegovo brzo okončanje* i da svim silama nastoji ratom iza-

zvanu privrednu i političku krizu iskoristiti za buđenje naroda i na taj način ubrzati uklanjanje klasne vladavine.«

Što je socijaldemokracija učinila u ovom ratu? Direktnu suprotnost nalogima štutgartskog i bazelskog kongresa: odobrivši kredite i pridržavajući se građanskog mira, ona svim silama djeluje kako bi spriječila privrednu i političku krizu, buđenje masa uslijed rata. Ona »svim silama nastoji« na tomu da spasi kapitalističko društvo od njegove vlastite anarhije prouzročene ratom, ona tako djeluje u korist nesmetanog produživanja rata i umnažanja njegovih žrtava. Navodno — kako to često kažu poslanici Rajhstaga — na bojnopolju ne bi pao ni jedan čovjek manje da socijaldemokratska frakcija i nije bila odobrila kredite. Da, naša je partijska štampa uopće zastupala mišljenje: moramo sudjelovati u »obrani zemlje« i podupirati je upravo zato da bismo što je moguće većma smanjili krvave ratne žrtve našeg naroda. Politikom što se vodi postiglo se suprotno: tek uz »otadžbinsko« ponašanje socijaldemokracije, zahvaljujući građanskom miru u pozadini, imperijalistički je rat mogao bez bojazni razuzdati svoje furije. Sve do sada strah pred unutrašnjim nemirima, pred gnjevom napaćenog naroda, bio je neprestana mora što je najuspješnije obuzdavala ratne prohtjeve vladajućih klasa. Poznata je izreka von Bülowa da se sada svaki rat nastoji što više odgoditi upravo iz straha pred socijaldemokracijom. U svojem spisu »Rat i njemačka politika« Rohrbach na stranici VII kaže: »Ne bude li elementarnih katastrofa, glad onih što su ostali bez kruha jedino je što Njemačku može prisiliti na mir.« On je očito mislio na glad što se oglašuje, što postaje primjetnom i očitom, kako bi vladajućim klasama stavila do znanja da je valja uzeti u obzir. Čujmo, napokon, što kaže istaknuti vojnik i teoretičar rata, general von *Bernhardi*. U svojem velikom djelu »O sadašnjem ratu« on piše:

»Tako moderne masovne vojske u mnogom pogledu otežavaju vođenje rata. Ali osim toga one same po sebi tvore moment opasnosti koji nije za potcijeniti.

Mehanizam masovne vojske tako je golem i kompliciran da je moguće njime izvoditi operacije i upravljati samo dotle dok mu točkovi barem u cjelini rade pouzdano i dok se mogu izbjeći jaki moralni potresi većih razmjera. Zacijelo ne treba pretpostavljati da se pojave takve vrsti mogu u ratu punom promjena isključiti, kao što se ne može računati ni samo s pobjedonosnim bitkama. Takve se pojave još i mogu svladati ako se ispolje u manjem obujmu. Ali kada jednom vodstvu izmaknu iz ruku velike, zbijene mase, kada one zapadnu u panična stanja, kada u većim razmjerima zataji opskrba i kada u četama zagospodari duh neposlušnosti, tada takve mase ne postaju samo nesposobne za otpor ne-

prijatelju, nego postaju opasne po sebe same i po vlastito vojno vodstvo, kidajući spone discipline, samovoljno ometajući tok operacija i stavljajući na taj način vodstvo pred zadatke koje ono nije kadro riješiti.

Rat s modernim masovnim vojnim sastavima u svakom je, dakle, pogledu riskantna igra koja traži krajnje personalne i financijske napore države. U takvim okolnostima jedino je prirodno da se posvuda poduzmu mjere koje trebaju omogućiti da se rat, čim izbije, brzo okonča i da brzo splasne golema napetost koju mora izazvati mobilizacija čitavih nacija.»

Prema tomu, i građanski političari i vojni autoriteti smatrali su rat s modernim masovnim vojskama »riskantnom igrom«, i taj je moment najviše utjecao na današnje vlastodršce da se suzdrže od zapodijevanja rata i da u slučaju izbijanja rata misle na njegovo brzo okončanje. Ponašanje socijaldemokracije u ovom ratu, koje u svim pravcima djeluje tako da bi smanjilo »golemu napetost«, raspršilo je brige, porušilo jedine brane što su se suprotstavljale nezajažljivoj olujnoj poplavi militarizma. Da, dogodilo se upravo ono što nikada nijedan Bernhardi ili ikoji građanski državnik nije ni u snu mogao držati mogućim: iz tabora socijaldemokracije zaorila se lozinka »izdržati«, to jest, nastaviti s klanjem ljudi. I tako tisuće žrtava što pokrivaju bojna polja padaju već mjesecima na našu savjest.

VII

Ali kako da usprkos svemu sada — kad nismo uzmoгли spriječiti izbijanje rata, kad je rat već jednom tu, kad je zemlja pred neprijateljskom invazijom — vlastitu zemlju lišimo obrane, predamo je neprijatelju — Nijemci Rusima, Francuzi i Belgijanci Nijemcima, Srbi Austrijancima? Zar socijalističko načelo ne kazuje: nacije imaju pravo samoodređenja, pravo je i dužnost svakog naroda da brani svoju slobodu i nezavisnost? Kada gori kuća, ne treba li prije svega gasiti, a ne tražiti krivca koji je podmetnuo požar? Taj argument »kuće što gori« odigrao je veliku ulogu i tu i tamo, jednako u Njemačkoj kao i u Francuskoj. Našao je sljebenike i u neutralnim zemljama. Preveden na holandski, on glasi: ako je brod napuknuo, ne treba li ponajprije nastojati da se zabrtvi?

Zacijelo, nedostojan je narod koji kapitulira pred vanjskim neprijateljem, kao što je nedostojna i partija koja kapitulira pred unutrašnjim neprijateljem. Vatrogasci »kuće što gori« zaboravili su samo jedno: iz usta socijalista obrana domovine reći će nešto drugo nego što je uloga topovske hrane pod komandom imperija-

lističke buržoazije. Ponajprije, ako je riječ o »invaziji«, zar je ona doista takvo strašilo da pred njim nestaje, kao svemoćnim čudom odagnana i paralizirana, svaka klasna borba u unutrašnjosti zemlje? Prema policijskoj teoriji građanskog patriotizma i opasnog stanja svaka je klasna borba zločin nad obrambenim interesima zemlje jer ugrožava i slabi obrambenu snagu nacije. Tom vikom dala se oficijelna socijaldemokracija zaslijepiti. A suvremena povijest građanskog društva ipak na svakom koraku pokazuje kako tom društvu tuđa invazija nije takva strahota nad strahotama kakvom se danas prikazuje, već prokušano sredstvo koje ono rado primjenjuje protiv »unutrašnjeg neprijatelja«. Nisu li Bourboni i aristokracija Francuske pozvali u zemlju invaziju protiv jakobinaca? Nije li 1849. austrijska i crkveno-državna kontrarevolucija zazvala francusku invaziju protiv Rima, rusku protiv Budimpešte? Zar »Stranka reda« u Francuskoj nije 1850. otvoreno prijetila invazijom Kozaka da bi ukrotila narodnu skupštinu? I nije li famoznim ugovorom od 18. svibnja 1871. između Julesa Favrea, Thiersa s kompanijom i Bismarcka bilo utanačeno da se oslobode zarobljene bonapartističke armije i da pruske trupe direktno pomognu pri istrebljivanju Pariske komune? *Karlu Marxu* to je povijesno iskustvo bilo dovoljno da već prije 45 godina raskrinka »nacionalne ratove« modernih građanskih država kao prijevaru. U svojoj čuvenoj Adresi Generalnog vijeća Internacionale uz pad Pariske komune on kaže:

»Da poslije najvećeg rata novijeg doba pobjednička i pobijeđena armija sklapaju savez radi zajedničkog klanja proletarijata — tako nečuveni događaj ne dokazuje, kao što misli Bismarck, konačno potlačivanje novog društva što radi na svojem usponu, nego potpuni rasap starog buržoaskog društva. *Najviši herojski napor za koji je staro društvo još bilo sposobno nacionalni je rat, a taj se sada pokazuje kao čista vladina prijevara*, koja više nema druge svrhe do odlaganja klasne borbe i koja je smjesta pri ruci čim se klasna borba rasplamsa u građanski rat. Klasna vladavina više nije kadra da se skriva pod nacionalnom uniformom; nacionalne vlade jedno su nasuprot proletarijatu!«

Dakle, invazija i klasna borba nisu u građanskoj povijesti suprotnosti, kao što to kaže službena legenda, nego je jedna sredstvo i izraz druge. Pa ako je invazija vladajućim klasama prokušano sredstvo protiv klasne borbe, onda se pokazalo da je klasama što teže usponu najoštrija klasna borba još uvijek najbolje sredstvo protiv invazije. Burna, bezbrojnim unutrašnjim preokretima i izvanjskim nasrtajima uskomešana povijest gradova, osobito talijanskih, povijest Firence, Milana i njegove stogodišnje borbe protiv Hohenstaufena, već je na pragu novoga vijeka pokazala kako snaga i žestina unutrašnjih klasnih borbi ne slabi obrambenu snagu zajednice prema vani, nego se, naprotiv, s ognjišta tih borbi

uzdiže snažan plamen dovoljno jak da prkosi svakom neprijateljskom naletu izvana. A klasičan je primjer svih vremena velika francuska revolucija. Ako za ikoga, vrijedilo je za Francusku 1793. godine, za srce Francuske, Pariz: svuda naokolo neprijatelji! Što Pariz i Francuska tada nisu bili podlegli olujnom naletu koalirane Evrope, invaziji sa svih strana, nego su se tokom besprimjernog rvanja s rastućom opasnošću i napadima neprijatelja okupljali na sve gigantskiji otpor, svaku novu koaliciju neprijatelja udarali po glavi novim čudom neiscrpive borbene hrabrosti, trebalo je zahvaliti jedino bezgraničnom oslobađanju unutrašnjih snaga društva u velikom sukobu klasa. Danas, iz perspektive jednog stoljeća, jasno se vidi kako je jedino najoštrij izraz tog sukoba, kako je samo diktatura pariskog naroda i njezin bezobzirni radikalizam uzmogao iz tla nacije istisnuti sredstva i snage dostatne za obranu i potvrdu novorođenog građanskog društva pred svijetom neprijatelja: pred intrigama dinastije, makinacijama aristokracije koja je izdala zemlju, spletkama klera, ustankom u pokrajini Vendée, izdajom generala, otporom šezdeset departmana i glavnih gradova provincija i pred ujedinjenim vojskama i flotama monarhističke koalicije Evrope. Kao što pokazuju stoljeća, najbolja zaštita i najbolja obrana zemlje od vanjskog neprijatelja nije opsadno stanje, nego bezobzirna klasna borba koja budi iz sna samosvijest, požrtvovnost i moralnu snagu narodnih masa.

Upravo taj tragični *qui pro quo* dogodio se socijaldemokraciji kada se ona, obrazlažući svoj stav prema ovom ratu, pozvala na pravo samoodređenja nacija. Istina je: socijalizam priznaje svakom narodu pravo na nezavisnost i slobodu, pravo da samostalno raspolaže svojom historijom. Ali prava je poruga socijalizmu prikazivati današnje kapitalističke države kao izraz tog prava nacija na samoodređenje. U kojoj je od tih država do sada nacija odlučivala o oblicima i uvjetima svojega nacionalnog, političkog ili socijalnog opstanka?

Što znači samoodređenje njemačkog naroda, što ono hoće, objavili su i zastupali demokrati iz 1848, prvoborci njemačkog proletarijata Marx, Engels i Lassalle, Bebel i Liebknecht: *to je jedna jedina velikonjemačka republika*. Za taj ideal martovski su borci svojom krvlju poprskali barikade u Beču i Berlinu, radi ostvarenja tog programa htjeli su Marx i Engels 1848. prisiliti Prusku da zarati s ruskim carizmom. Prvi uvjet za ispunjenje tog nacionalnog programa bila je likvidacija »gomile organizirane truleži« zване habsburška monarhija i uklanjanje pruske vojne monarhije zajedno s dva tuceta patuljastih monarhija u Njemačkoj. Poraz njemačke revolucije, izdaja vlastitih demokratskih ideala od strane njemačkog građanstva, doveli su do Bismarckova režima i njegove tvorevine: današnje velike Pruske s dvadeset domovina

pod jednim šljemom, koja se zove Njemački Rajh. Današnja Njemačka podignuta je na grobu martovske revolucije, na ruševinama nacionalnog prava njemačkog naroda na samoodređenje. Današnji rat, kojemu je svrha da pored Turske održi i habsburšku monarhiju, i da ojača prusku vojnu monarhiju, ponovni je pogreb martovskih žrtava i nacionalnog programa Njemačke. I, povijest se zaista đavolski našalila kada je socijaldemokratima, nasljednicima njemačkih patriota iz 1848, dala da u ovom ratu ponesu — zastavu »samoodređenja naroda«! Ili je, možda, Treća republika s kolonijalnim posjedima na četiri kontinenta i s kolonijalnim strahotama na dva — izraz samoodređenja francuske nacije? Ili je to možda britansko carstvo s Indijom i s južnoafričkom vladavinom jednog milijuna bijelog stanovništva nad pet milijuna obojenog? Ili je to čak Turska, carevina? Uopće, o »nacionalnom samoodređenju« u kolonijalnim državama može govoriti samo građanski političar koji smatra da čovječanstvo tvori gospodujuća rasa, a naciju vladajuća klasa. Prema socijalističkom poimanju nema slobodne nacije ako postojanje njezine države počiva na porobljavanju drugih naroda, jer i kolonijalni se narodi ubrajaju u narode i dijelove države. Međunarodnom socijalizmu poznato je pravo nacija da budu slobodne, nezavisne i ravnopravne, ali samo on može stvoriti takve nacije, tek on može ostvariti pravo naroda na samoodređenje. Ni ta lozinka socijalizma, kao ni sve ostale, nije blagoslov postojećeg, nego putokaz i podstrek za revolucionarnu, preobražavajuću, aktivnu politiku proletarijata. Dokle god postoje kapitalističke države, posebno dokle god imperijalistička vanjska politika određuje i oblikuje unutrašnji i vanjski život država, pravo nacionalnog samoodređenja nema ništa zajedničko s njihovom praksom u ratu i u miru.

Štoviše: u današnjem imperijalističkom miljeu više uopće ne može biti nacionalnih obrambenih ratova i svaka socijalistička politika koja se ne obazire na taj odlučujući historijski milje, koja se sred svjetskog vrtloga želi povoditi samo za izoliranim stanovištem jedne zemlje, unaprijed se gradi na pijesku.

Već smo pokušali prikazati pozadinu sadašnjeg sukoba Njemačke s njezinim protivnicima. Prave pokretačke sile i unutrašnju povezanost današnjeg ratovanja bilo je nužno pobliže osvijetliti jer je pri zauzimanju stanovišta naše frakcije u Rajhstagu i naše štampe odlučujuću ulogu igrala obrana egzistencije, slobode i kulture Njemačke. Nasuprot tom stanovištu valja se pridržavati historijske činjenice da je riječ o preventivnom ratu koji je njemački imperijalizam sa svojim vanjskopolitičkim ciljevima pripremao godinama i koji je u ljeto 1914. svjesno izazvala njemačka i austrijska diplomacija. Povrh toga, u općoj procjeni svjetskog rata i njegova značenja za klasnu politiku proletarijata pitanje tko se brani a tko je napao, tko je »krivac«, potpuno je bezna-

čajno. Ako Njemačka ponajmanje ratuje iz samoobrane, onda to ne čine ni Francuska ni Engleska, jer to što one »brane« nije njihova nacionalna nego međunarodna pozicija, staro stanje njihova imperijalističkog posjeda koje ugrožavaju nasrtaji njemačkog skorojevića. Ako su, nema sumnje, svjetski požar zapalile prethodnice njemačkog i austrijskog imperijalizma na Orijentu, onda su za taj požar kladu po kladu dovlačili i slagali francuski imperijalizam gutanjem Maroka, engleski pripremanjem otimačine Mezopotamije i Arabije i svim mjerama za osiguranje svoje prinudne vlasti u Indiji, ruski svojom balkanskom politikom uperenom protiv Carigrada. Ako je vojno naoružavanje odigralo bitnu ulogu pogonske snage za prolom katastrofe, u njemu su se takmičile sve države. I, ako je Njemačka položila kamen temeljac evropske utrke u naoružavanju Bismarckovom politikom iz 1870, onda je toj politici išla na ruku prijašnja politika Drugog carstva, a poslije ju je podupirala pustolovna vojna kolonijalna politika Treće republike svojom ekspanzijom u istočnoj Aziji i Africi.

Francuske socijaliste zavela je u iluziju o »nacionalnoj obrani« osobito činjenica da ni francuska vlada ni cijeli narod u srpnju 1914. nisu imali ni najmanje namjere ratovati. »U Francuskoj su danas svi iskreno i časno, bez sustezanja i ograda, za mir«, uvjeravao je Jaurès u svojem posljednjem govoru u životu, u predvečerje rata, u briselskom Narodnom domu. Ta je činjenica potpuno točna i može psihološki objasniti zgražanje koje je obuzelo francuske socijaliste kada je njihovoj zemlji bio nametnut zločinački rat. Ali ta činjenica nije dostatna za procjenu svjetskog rata kao historijske pojave i za zauzimanje stava proleterske politike prema njemu. Povijest koja je rodila današnji rat nije počela tek u srpnju 1914. nego traje već decenijima u kojima se nužnošću prirodnog zakona plela nit do niti sve dok gusta mreža imperijalističke svjetske politike nije oplela svih pet kontinenata — golem historijski kompleks pojava kojih korijeni dosežu plutonske dubine ekonomskog postanka, kojih krajnji izdanci zavičaju u nejasan osvit novoga svijeta — pojava pored čije zamašne veličine blijede pojmovi krivnje i kazne, obrane i napada, kao nebitni.

Imperijalistička politika nije djelo jedne ili nekoliko država, ona je produkt određenog stupnja zrelosti u svjetskom razvoju kapitala, od svojeg je postanka internacionalna pojava, nedjeljiva cjelina koja se može spoznati samo u svoj uzajamnosti svojih odnosa i *kojoj ne može izmaći ni jedna pojedina država.*

Tek s tog stanovišta može se ispravno vrednovati pitanje »nacionalne obrane« u današnjem ratu. Nacionalna država, nacionalno jedinstvo i nezavisnost, bio je ideološki zaklon iza kojega su se

u prošlom stoljeću konstituirale velike građanske države srednje Evrope. Kapitalizam se ne može složiti s državicama, privrednom ili političkom rascjepkanošću, on za svoje grananje treba što veće, iznutra jedinstveno područje i duhovnu kulturu bez koje se potrebe društva ne mogu podići na nivo koji odgovara kapitalističkoj robnoj proizvodnji niti može funkcionirati mehanizam moderne građanske klasne vladavine. Prije nego što je kapitalizam uzmogao izrasti u sveobuhvatnu svjetsku privredu nastojao je da sebi stvori jedinstveno područje u nacionalnim granicama jedne države. Taj program — budući da se na političkoj i nacionalnoj šahovskoj ploči preuzetoj od feudalnog središnjeg vijeka mogao provesti samo revolucionarnim putem — bio je ostvaren jedino u Francuskoj, u velikoj revoluciji. U ostaloj Evropi on je, kao i građanska revolucija uopće, ostao nedovršen i nedorečen. Živi su dokazi za to Njemački Rajh i današnja Italija, trajanje Austro-Ugarske i Turske do danas, ruska carevina i britanski svjetski imperij. Nacionalni program kao ideološki izraz buržoazije koja se želi uzdici i cilja na vlast u državi, igrao je povijesnu ulogu samo dotle dok se u velikim državama Evrope građanska klasna vladavina nije kako-tako sredila, u njima sebi stvorila potrebna oruđa i uvjete.

Nakon toga imperijalizam je potpuno pokopao stari građansko-demokratski program budući da je kao program buržoazije svih zemalja istaknuo ekspanziju preko nacionalnih granica i bez ikakva obzira prema nacionalnim prilikama. Nacionalna je fraza, dakako, ostala. Ali njezin realni sadržaj, njezina funkcija, izokrenuti su u njezinu suprotnost: ona služi još samo kao zaklon iz nužde za imperijalističke težnje i kao bojni poklič imperijalističkih rivala, kao jedino i posljednje ideološko sredstvo kojim se narodne mase još mogu uloviti da bi igrale ulogu topovske hrane u imperijalističkim ratovima.

Pri tomu opća tendencija sadašnje kapitalističke politike vlada nad politikom pojedinih država upravo tako nesavladivom slijepom silom zakona kao što zakoni privredne konkurencije zapovjednički određuju uvjete proizvodnje pojedinog poduzetnika.

Ako na trenutak zamislimo — kako bismo istražili fantom »nacionalnog rata« kojim je sada opsjednuta socijaldemokratska politika — da je u nekoj od današnjih država rat u svojem ishodištu započeo zaista kao čisti nacionalni obrambeni rat, onda bi do zaposjedanja tuđih područja prije svega vodili vojni uspjesi. Ali uz prisutnost do najveće mjere utjecajnih kapitalističkih grupa zainteresiranih za imperijalističko stjecanje, ekspanzionistički apetiti bude se u toku samog rata, imperijalistička tendencija što je početkom rata bila tek u klici, ili je drijemala, razbujat će se tokom samog rata kao u stakleniku i odrediti karakter rata, nje-

gove ciljeve i rezultate. Dalje: sistem saveza između militarističkih država koji desetljećima vlada političkim odnosima država donosi sobom i to da svaka od zaraćenih strana nastoji u toku rata, već iz čisto defenzivnih obzira, pridobiti saveznike za svoju stvar. Tako se sve više zemalja uvlači u rat, pa se krugovi imperijalističke međunarodne politike neminovno tangiraju i stvaraju novi. Tako je, s jedne strane, Engleska uvukla Japan, prenijela rat iz Evrope u istočnu Aziju i stavila na dnevni red sudbinu Kine, podjarila rivalstvo između Japana i Sjedinjenih Država, između Engleske i Japana, nagomilala, dakle, novu građu za buduće konflikte. Tako je, s druge strane, Njemačka gurnula u rat Tursku, čime je pred neposrednu likvidaciju stavljeno pitanje Carigrada, cijeli Balkan i Prednja Azija. Tko nije shvatio da je svjetski rat već po svojim uzrocima i ishodištima imperijalistički, moći će poslije ovakvih njegovih učinaka svakako uvidjeti da je rat u sadašnjim uvjetima morao posve mehanički, neumitno, izrasti u proces preraspodjele svijeta. Da, on je to postao gotovo prvog trenutka otkako traje. Neprestano kolebanje ravnoteže snaga između zaraćenih strana prisiljava svaku od njih da sa čisto vojnog stanovišta, kako bi ojačala vlastite pozicije ili izbjegla opasnost od novih neprijateljstava, trajno drži na uzdi i neutralne intenzivnim mešetarenjem s narodima i zemljama. Otuda s jedne strane njemačko-austrijske, a s druge strane englesko-ruske »ponude« Italiji, Rumunjskoj, Grčkoj i Bugarskoj. Tobažnji »nacionalni obrambeni rat« djeluje tako frapantno da čak i neopredijeljene države potiče na opće mijenjanje posjedovnog stanja, odnosa snaga, i to u izričito ekspanzionističkom smislu. Napokon, svaki današnji rat automatski se pretvara ujedno i u imperijalistički svjetski požar zbog same činjenice što danas sve kapitalističke zemlje imaju kolonijalne posjede koje već iz čisto vojnih razloga uvlače u rat, makar on počeo i kao »nacionalni obrambeni rat«, budući da svaka zaraćena država nastoji kolonije protivnika okupirati ili barem u njima izazvati bunu — vidi zapljenu njemačkih kolonija od strane Engleske i pokušaje da se u engleskim i francuskim kolonijama raspiri »sveti rat«.

Tako je i sam pojam onog čednog, kreposnog domovinskog obrambenog rata što danas lebdi pred očima naših parlamentaraca i urednika, čista fikcija koja uopće ne poima povijesnu cjelinu i svjetske odnose u njoj. Karakter rata nipošto ne određuju svečane izjave a još manje takozvani vodeći političari, nego određeno historijsko stanje društva i njegove vojne organizacije.

Shema čistog »nacionalnog obrambenog rata« mogla bi na prvi pogled pristajati možda zemlji poput Švicarske. Ali upravo Švicarska nije nacionalna država, a povrh toga ni tipična za današnje države. Upravo njezino »neutralno« bivstvovanje i luksus da može

držati miliciju samo je negativan plod latentnog ratnog stanja među velikim vojnim silama koje ju okružuju i sve je to održivo samo dotle dok odgovara takvom ratnom stanju. Kako u svjetskom ratu takvu neutralnost u tren oka gazi imperijalistička komisna čizma, pokazuje sudbina Belgije. Tu se susrećemo specijalno sa situacijom malih država. Upravo klasičan primjer za provjeru »nacionalnog rata« pruža danas Srbija. Ako ikoja država ima po svim izvanjskim formalnim znakovima pravo na nacionalnu obranu, onda je to Srbija. Lišena austrijskim aneksijama svojega nacionalnog jedinstva, ugrožena od Austrije u svojoj nacionalnoj egzistenciji, prisiljena od strane Austrije na rat, Srbija prema svim ljudskim mjerilima vodi pravi obrambeni rat za opstanak, slobodu i kulturu svoje nacije. Ako je njemačka frakcija sa svojim stanovištem u pravu, tada su srpski socijaldemokrati, koji su u beogradskom parlamentu protestirali protiv rata i odbili ratne kredite, pravi izdajnici životnih interesa vlastite zemlje. Uistinu se pak Srbi Lapčević i Kaclerović nisu samo upisali zlatnim slovima u povijest međunarodnog socijalizma, nego su pokazali i oštrinu historijskog pogleda na zbiljske odnose rata i tako svojoj zemlji, prosvjećivanju svojega naroda, učinili najbolju uslugu. Srbija je, svakako, formalno u nacionalnom obrambenom ratu. Ali tendencije njezine monarhije i njezinih vladajućih klasa, jednako kao i težnje vladajućih klasa u svim današnjim državama, smjeraju prema ekspanziji bez obzira na nacionalne granice, i tako poprimaju agresivan karakter. Tako se i tendencija Srbije usmjeruje prema jadranskoj obali gdje treba da preko leđa Albanaca izbori pravu imperijalističku utakmicu s Italijom, o čijem ishodu, izvan Srbije, odlučuju velike sile. Glavno je, međutim, ovo: iza srpskog nacionalizma stoji ruski imperijalizam. Sama Srbija tek je šahovska figura u velikoj šahovskoj igri svjetske politike, i procjena rata u Srbiji koja ne vodi računa o tim krupnim odnosima, o općoj međunarodnopolitičkoj pozadini, mora ostati bez čvrsta oslonca. To se podjednako odnosi i na ne-tom minule balkanske narode. Gledano posebice i formalno, mlađe balkanske države bile su historijski posve u pravu, provodile su stari demokratski program nacionalne države. Ali u realnim historijskim odnosima, koji su Balkan pretvorili u žarište i vjetrometinu imperijalističke svjetske politike, i balkanski su ratovi objektivno bili samo fragment općeg razračunavanja, karika u kobnom lancu onih događaja što su fatalnom nužnošću doveli do današnjeg svjetskog rata. I međunarodna je socijaldemokracija u Baselu bila priredila najoduševljenije ovacije balkanskim socijalistima zato što su oni odlučno otklonili svako moralno i političko sudjelovanje u balkanskim ratovima i raskrinkali njihovu pravu fizionomiju, pa je tako međunarodna socijaldemokracija unaprijed dala smjernicu za stav njemačkih i francuskih socijalista u današnjem ratu.

Sve današnje male države u jednakom su položaju kao i balkanske države, pa tako primjerice i Holandija. »Ako je brod napuknuo, ne treba li ponajprije nastojati da se zabrtvi?« O čemu bi se drugom uistinu moglo raditi u male Holandije nego o čistoj nacionalnoj obrani, o obrani opstanka i nezavisnosti zemlje? Uzmemo li u obzir puke *namjere* holandskog naroda pa čak i njegovih vladajućih klasa, radit će se doista o čistoj nacionalnoj obrani. Ali proleterska politika koja počiva na historijskoj spoznaji ne može se ravnati prema subjektivnim namjerama u jednoj jedinoj zemlji, ona se mora internacionalno orijentirati prema ukupnom kompleksu svjetskopolitičke situacije. I Holandija je, htjela-ne htjela, samo mali kotačić u čitavom stroju današnje svjetske politike i diplomacije. To bi se pokazalo onog trenutka kad bi Holandija bila zaista uvučena u maticu svjetskog rata. Njezini bi protivnici ponajprije pokušali udariti i na njezine kolonije. Ratovanje Holandije usmjerilo bi se, dakle, samo od sebe na održavanje sadašnjeg stanja njezinih posjeda, obrana nacionalne nezavisnosti flamanskog naroda sa Sjevernog mora proširila bi se konkretno na obranu njegova prava vlasti i izrabljivanja nad Malajskim arhipelagom. I ne samo to: holandski militarizam, upućen na sama sebe, u vrtlogu svjetskog rata razmrskao bi se poput orahove ljuske, Holandija bi također, htjela to ili ne, smjestila postala članicom kojeg od zaraćenih konzorcija velikih država, dakle i u tom smislu nosiocem i oruđem čisto imperijalističkih tendencija.

Na taj način historijski milje današnjeg imperijalizma neprestano određuje karakter ratova u pojedinim zemljama pa zbog tog miljea *nacionalni obrambeni ratovi danas uopće više nisu mogući.*

Tako je i Kautsky pred samo nekoliko godina u svojoj brošuri *Patriotizam i socijaldemokracija*, Leipzig, 1907, pisao:

»Iako su patriotizmi buržoazije i proletarijata dvije različite, upravo suprotne pojave, ipak ima situacija u kojima se obje vrsti patriotizma mogu sliti u zajedničko djelovanje čak i u ratu. I buržoazija i proletarijat jedne nacije jednako su zainteresirani za svoju nezavisnost i samostalnost, za obranu i očuvanje od bilo kakva potlačivanja i izrabljivanja od strane tuđe nacije. — U nacionalnim borbama koje su proizlazile iz takvih težnji, patriotizam proletarijata svagda se sjedinjavao s onim buržoazije. Ali otkako je proletarijat postao snagom koja je pri svakom većem potresu države opasna po vladajuće klase, otkako na kraju rata prijeti revolucija, kao što dokazuju Pariska komuna 1871. i ruski terorizam nakon rusko-turskog rata, otada i buržoazija onih nacija koje nisu, ili nisu dovoljno, samostalne i ujedinjene, zapravo napušta svoje nacionalne ciljeve ako se oni mogu postići jedino rušenjem vlade, jer ona mrzi revoluciju i boji se nje više nego

što ljubi samostalnost i veličinu nacije. Stoga se ona odriče samostalnosti Poljske i održava takve pretpotopne državne tvorevine kao što su Austrija i Turska koje su već prije jednog ljudskog vijeka bile osuđene na propast. Tako su u civiliziranim dijelovima Evrope prestale nacionalne borbe kao uzročnici revolucija ili ratova. Oni nacionalni problemi što se ipak još i danas mogu riješiti samo ratom ili revolucijom, od sada će se moći rješavati tek poslije pobjede proletarijata. Ali oni će tada, zahvaljujući međunarodnoj solidarnosti, smjesta poprimiti posve drugačiji lik nego što ga imaju danas u društvu izrabljivanja i potlačivanja. U kapitalističkim državama proletarijat se uz svoje današnje praktičke borbe više ne treba baviti tim problemima, on treba da sve svoje snage posveti drugim zadaćama.» (Str. 12—14.)

»Međutim, sve više iščezava vjerojatnost da će se proleterski i buržoaski patriotizam ikada više sjediniti u obrani slobode vlastitog naroda.« Francuska se buržoazija ujedinila s carizmom. Rusija više nije opasna po slobodu Evrope budući da je oslabljena revolucijom. »U takvim prilikama više se nigdje ne može očekivati *rat za obranu slobode nacije* u kojem bi se građanski i proleterski patriotizam mogli sjediniti.« (Str. 16.)

»Već smo vidjeli kako su prestale suprotnosti koje su u 19. stoljeću još mogle prisiliti poneki slobodoljubivi narod da se svojim susjedima suprotstavi ratnički; vidjeli smo i kako današnjem militarizmu više ni izdaleka nije do borbe za važne narodne interese već jedino do borbe za profit; *nije mu do osiguranja nezavisnosti i nepovredivosti vlastite nacije, koju nitko ne ugrožava, nego samo do osiguranja i proširenja prekomorskih posjeda* što služe jedino porastu kapitalističkih profita. *Današnje suprotnosti među državama više ne mogu donijeti rat koji bi trebao izazvati najodlučniji otpor proleterskog patriotizma.*« (Str. 23.)

Što iz svega toga proizlazi za praktičko ponašanje socijaldemokracije u današnjem ratu? Bi li ona možda trebala izjaviti: budući da je taj rat imperijalistički, budući da ova država ne odgovara socijalističkom pravu samoodređenja i nije idealno nacionalna, nama je svejedno i mi je predajemo neprijatelju? Pasivno prepuštanje stvari njihovu toku nikada ne može postati smjernicom za ponašanje revolucionarne partije poput socijaldemokracije. Uloga socijaldemokracije kao predstraže borbenog proletarijata nije ni u tomu da pod komandom vladajućih klasa brani postojeću klasnu državu, ni u tomu da šuteći stoji po strani i čeka dok ne prođe oluja, nego je u tomu da povede *samostalnu klasnu politiku* koja u svakoj velikoj krizi građanskog društva goni vladajuću klasu *naprijed*, tjera krizu da preraste samu sebe. Umjesto zaogrtaanja imperijalističkog rata lažnim plaštem nacionalne obrane valja se, dakle, *ozbiljno* latiti upravo prava samoodređenja

naroda i nacionalne obrane, preobraziti ih u revolucionarnu polugu *protiv* imperijalističkog rata. Najelementarniji je zahtjev narodne obrane da nacija uzme obranu u vlastite ruke. Prvi korak prema tomu jest *milicija*, što znači: ne samo odmah naoružati čitavo odraslo muško stanovništvo, nego ponajprije donijeti i narodnu odluku o ratu i miru, a to dalje znači: smjesta odstraniti svaku političku obespravljenost jer je najveća politička sloboda potrebna kao nužna osnova narodne obrane. Proklamirati te istinske mjere narodne obrane, zahtijevati njihovo ozbiljenje, bijaše prva zadaća socijaldemokracije. Četrdeset godina dokazivali smo građanskim klasama i narodnim masama da je *samo* milicija kadra zaista obraniti domovinu, učiniti je nepobjedivom. A sad, kad je došla prva velika kušnja, predali smo obranu zemlje, kao da je to po sebi razumljivo, u ruke stajaćoj vojsci, topovskoj hrani pod palošem vladajućih klasa. Naši parlamentarci, isprajući tu topovsku hranu »s vrućim željama« na bojno polje kao zbiljsku obranu domovine, priznajući bez daljnega da je u trenutku kada se zemlja našla u najvećoj nevolji njezin pravi spasilac kraljevsko-pruska stajaća vojska, očito nisu ni primijetili kako pri tomu mirne duše odustaju od temeljne zasade našega političkog programa: milicije, kako raspršuju u dim praktičko značenje naše četrdesetogodišnje agitacije za miliciju, pretvaraju je u doktrinarno-utopijski hir koji više nitko ne uzima ozbiljno¹².

Drugačije su obranu domovine shvaćali učitelji međunarodnog proletarijata. Kada je u Parizu opsjednutom od Prusa 1871. stvar uzeo u ruke proletarijat, Marx je o njegovoj akciji oduševljeno pisao:

»Pariz, središte i sjedište moći stare vlade i u isto vrijeme društveno težište francuske radničke klase, Pariz se digao na oružje protiv pokušaja gospodina Thiersa i njegovih »šljivara« da ponovo uspostave i ovjekovječe tu moć stare vlade koju im je namrlo carstvo. Pariz je mogao pružiti otpor samo zato što se uslijed opsade bio oslobodio vojske na čije je mjesto postavio nacionalnu gardu sastavljenu uglavnom od radnika. Tu je činjenicu sada valjalo pretvoriti u trajno stanje. *Stoga je prvi dekret Ko-*

¹² »Ako je unatoč tomu socijaldemokratska frakcija Rajhstaga sada jedno-glasno odobrila ratne kredite« — pisao je minhenski partijski organ 6. kolo-voza — »ako je s vrućim željama da uspiju ispratio sve koji su otišli brani ti Njemački Rajh, to nije bio možda 'taktički potez', bila je to posve pri-rodna posljedica stava stranke koja je neprestano bila pripravna da na obranu zemlje *postavi narodnu vojsku umjesto sistema koji joj se činio više izrazom klasne vladavine nego volje naroda da se brani od drskih napada.*«

Cinio!! ... U »*Neue Zeit*« današnji je rat čak direktno uzdignut do »narodnog rata«, stajaća vojska do »narodne vojske« (vidi br. 20 i 23 od kolovoza-rujna 1914). — Socijaldemokratski vojni pisac Hugo Schulz slavi u ratnom izvještaju od 24. kolovoza 1914. »snažni duh milicije« koji »živi« u habsburškoj armiji! ...

mune bio ukidanje stajaće vojske i njezino zamjenjivanje naoružanim narodom... Ako je po tomu Komuna bila pravi predstavnik svih zdravih elemenata francuskog društva, i stoga istinski nacionalna vlada, onda je ona, kao radnička vlada, kao smion prvorac oslobođenja rada, bila u punom smislu riječi internacionalna. Pred očima pruske armije koja je dvije francuske pokrajine anektirala Njemačkoj, Komuna je anektirala radnike čitavog svijeta Francuskoj.» (Adresa Generalnog vijeća Internacionale.)

A što su naši stari učitelji mislili o ulozi socijaldemokracije u ratu poput današnjega? Friedrich Engels ovako je 1892. godine pisao o osnovnim crtama politike koju u nekom velikom ratu treba voditi partija proletarijata:

»Rat u kojemu bi Rusi i Francuzi prodrli u Njemačku bio bi za nju borba na život i smrt i u njoj bi ona mogla osigurati svoj nacionalni opstanak samo primjenom najrevolucionarnijih mjera. Sadašnja vlada, ne bude li prisiljena, zacijelo neće pokrenuti revoluciju. Ali mi imamo jaku partiju koja je na to može prisiliti ili je, ako treba, smijeniti, imamo socijaldemokratsku partiju.

A nismo zaboravili ni divan primjer koji nam je dala Francuska 1793. Približuje se stogodišnji jubilej 1793. Ako careva težnja za osvajanjem i šovinistička nasrtljivost francuske buržoazije zaustave pobjedonosno ali mirno nastupanje njemačkih socijalista, oni su spremni — uzdajte se u to — da svijetu dokažu kako današnji njemački proleter i nisu nedostojni sansculottea i kako 1893. smije stati uz bok 1793. Pa ako onda vojnici gospodina Constansa stave nogu na njemačko tlo, pozdravit će ih riječima Marseljeze:

Quoi? ces cohortes étrangères
Feraient la loi dans nos foyers?

Zar da nam tuđe kohorte
Na ognjištu zakon pišu?

Ukratko: Mir osigurava pobjedu njemačke socijaldemokratske partije za kojih deset godina. Rat joj donosi ili pobjedu za dvije do tri godine ili potpuno uništenje koje će trajati petnaest do dvadeset godina.«

Engels je, pišući ovo, imao u vidu posve drugačiju situaciju nego što je današnja. Imao je pred očima još staru carevinu, dok smo mi otada doživjeli veliku rusku revoluciju. Zatim, mislio je na doista nacionalni obrambeni rat koji vodi Njemačka napadnuta istovremeno s istoka i sa zapada. Napokon, precijenio je zrelost odnosa u Njemačkoj i izgled socijalne revolucije, kao što pravi

borci najčešće i običavaju precijeniti tempo razvitka. Ali pored sveg toga iz Engelsova izlaganja posve jasno proizlazi da nacionalnu obranu u smislu socijaldemokratske politike on nije shvaćao kao podupiranje prusko-junkerske vojne vlade i njezina generalštaba, nego kao revolucionarnu akciju po uzoru francuskih jakobinaca.

Da, socijaldemokrati su dužni braniti svoju domovinu u velikoj historijskoj krizi. I njihov je teški grijeh upravo u tomu što je socijaldemokratska frakcija Rajhstaga u svojoj izjavi od 4. kolovoza 1914. svečano objavila: »Mi u trenutku opasnosti nećemo domovinu ostaviti na cjedilu«, ali je svoje riječi istog časa opovrgla. Ona *jest* domovinu ostavila na cjedilu u trenutku najveće opasnosti. Jer u tom je trenutku prva dužnost prema domovini bila: pokazati joj pravu pozadinu ovog imperijalističkog rata, razderati koprenu patriotskih i diplomatskih laži kojom je taj udar na domovinu bio obavijen; jasno i glasno izreći da je po njemački narod jednako kobna pobjeda u ovom ratu kao i poraz; do krajnosti se suprotstaviti gušenju domovine putem opsadnog stanja; proklamirati nužnost neodložnog naoružavanja naroda i odluke naroda o ratu i miru; zahtijevati svom upornošću permanentno zasjedanje narodnog predstavništva za trajanja rata kako bi narodno predstavništvo moglo budno kontrolirati vladu a narod svoje predstavništvo; zahtijevati bezodvlačno ukidanje svake političke obespravljenosti jer samo slobodan narod može djelotvorno braniti svoju zemlju; napokon, imperijalističkom programu rata, usmjerenom prema održavanju Austrije i Turske, to jest reakcije u Evropi i u Njemačkoj, suprotstaviti stari, doista nacionalni program patriota i demokrata iz 1848, program Marxa, Engelsa i Lassallea: lozinku jedinstvene velike njemačke republike. To je bio barjak koji je valjalo ponijeti ispred domovine, koji bi bio istinski nacionalan, istinski slobodarski, u skladu s najboljim tradicijama Njemačke i s međunarodnom klasnom politikom proletarijata.

Veliki povijesni trenutak svjetskog rata očito je tražio odlučan politički čin, široko obuhvatno stanovište, nadmoćnu orijentaciju zemlje, koju je bila pozvana dati jedino socijaldemokracija. Umjesto toga, parlamentarno zastupstvo radničke klase koje je u tom trenutku imalo riječ, jedno je i besprimjerno podbacilo. Socijaldemokracija nije, zahvaljujući svojim vođama, povelu lošu politiku, već *nikakvu*, ona se kao zasebna klasna partija s vlastitim pogledom na svijet posve isključila, zemlju je nekritički prepustila strašnoj sudbini imperijalističkog rata izvana i diktaturi sablje iznutra, a povrhu toga je na sebe natovarila i odgovornost za rat. Izjava frakcije Rajhstaga kaže da je frakcija odobrila samo sredstva za obranu zemlje a da, naprotiv, odgovornost za rat odbija. Istina je upravo suprotno. Sredstva za *ovu* »obranu«,

to jest za imperijalističko klanje ljudi od strane trupa vojne monarhije, socijaldemokracija uopće nije trebala odobravati jer upotreba tih sredstava nije nipošto zavisila od pristanka socijaldemokracije: njoj je kao manjini stajao nasuprot kompaktni tročtvrtinski majoritet građanskog Rajhstaga. Svojim dobrovoljnim odobrenjem socijaldemokratska je frakcija polučila samo jedno: demonstraciju jedinstva cijelog naroda u ratu, proklamaciju građanskog mira, to jest obustavljanje klasne borbe, gašenje opozicione politike socijaldemokracije u ratu, dakle moralnu suodgovornost za rat. Svojim dobrovoljnim odobrenjem ona je vođenju ovog rata utisnula žig demokratske obrane domovine, poduprla i zapečatila zavođenje masa u bludnju o istinskim uvjetima i zadaćama obrane domovine.

Proizlazi da je teška dilema između interesa domovine i međunarodne solidarnosti proletarijata, da je tragični konflikt što je naše parlamentarce naveo da tek »teška srca« stanuju na stranu imperijalističkog rata, puka utvara, građansko-nacionalistička fikcija. Između interesa zemlje i klasnih interesa proleterijske internacionale postoji, naprotiv, u ratu i u miru potpuna harmonija: oba interesa zahtijevaju energično razvijanje klasne borbe i uporno zastupanje socijaldemokratskog programa.

A što je trebala učiniti naša partija da bi svojoj opoziciji, svojim zahtjevima, dala težinu? Zar je trebala proglasiti masovni štrajk? Ili zatražiti od vojnika neprihvatanje vojne obveze? Obično se postavljaju takva pitanja. Potvrđan odgovor bio bi upravo tako smiješan kao kad bi partija, recimo, odlučila: »Ako izbije rat, napraviti ćemo revoluciju.« Revolucije se ne »prave« i veliki se narodni pokreti ne insceniraju tehničkim receptima iz džepa partijskih foruma. Mali zavjerenički kružoci mogu »pripremiti« neki puč za određeni dan i sat, mogu nekolicini pristaša u potrebnom momentu dati signal da »udare«. Masovni pokreti u velikim historijskim trenucima ne daju se voditi takvim primitivnim sredstvima. »Najbolje pripremljeni« masovni štrajk može u određenim okolnostima jadno zatajiti baš kada mu partijsko rukovodstvo daje »signal«, ili posve splasnuti odmah poslije prvog naleta. Hoće li zbilja doći do velikih narodnih zborova i masovnih akcija u ovoj ili onoj formi, određuje čitavo mnoštvo ekonomskih, političkih i psihičkih faktora, prisutna napetost klasnih suprotnosti, stupanj prosvijećenosti, zrelost borbenog raspoloženja masa, što se ne da proračunati niti to ikoja partija može umjetno stvoriti. U tomu je razlika između velikih kriza u povijesti i malih paradnih akcija koje dobro disciplinirana partija može u vrijeme mira uredno izvesti pod dirigentskom palicom »forum«. Historijski trenutak svagda zahtijeva prikladne oblike i *sam sebi stvara nove*, improvizira do tada nepoznata sredstva borbe, probire i obogaćuje arsenal naroda ne mareći za propise partija.

Ono što je vodstvo socijaldemokracije kao predstraža klasno svjesnog proletarijata moralo dati nisu, dakle, bili smiješni propisi i recepti tehničke naravi, nego *politička lozinka, jasnoća političkih zadaća i interesa proletarijata* u ratu. Na svaki se, naime, masovni pokret odnosi ono što se moglo reći o masovnim štrajkovima u ruskoj revoluciji:

»Ako je vođenje masovnih štrajkova u smislu davanja komande za njihovo nastajanje i u smislu proračuna i pokrivanja njihovih troškova stvar samog revolucionarnog perioda, onda socijaldemokraciji i njezinim vodećim organima pripada vodstvo u posve drugom smislu. Umjesto da sebi razbija glavu tehničkom stranom, mehanizmom masovnog pokreta, socijaldemokracija je zvana da preuzima *političko* vodstvo i u samom toku historijske krize. Dati parolu, smjer borbi, udesiti *taktiku* političke borbe tako da se u borbenom stavu partije u svakom trenutku realizira i ispoljuje čitava količina raspoložive, već oslobođene, pokrenute snage proletarijata, da se taktika socijaldemokracije po svojoj odlučnosti i oštirini nikada ne nađe *ispod* nivoa stvarnog odnosa snaga nego da, naprotiv, taj odnos prestiže, to je najvažnija zadaća 'vodstva' u velikoj povijesnoj krizi. I to se vodstvo u izvjesnoj mjeri samo od sebe pretvara u tehničko vodstvo. Konsekvencija, odlučna, poduzetna taktika socijaldemokracije izaziva u masi osjećaj sigurnosti, samopouzdanja i borbenosti; kolebljiva, slabunjava taktika, bazirana na potcjenjivanju proletarijata, masu paralizira i zbunjuje. U prvom slučaju masovne akcije izbijaju 'same od sebe' i uvijek 'pravodobno', u drugom one i uz direktne pozive vodstva na masovnu akciju ostaju bezuspješne.«^{13*}

Da nije u pitanju izvanjski, tehnički oblik akcije nego njezin politički *sadržaj*, dokazuje činjenica da je u ovom slučaju primjerice upravo *parlamentarna tribina*, kao jedina slobodna, nadeleko čuvena i svemu svijetu vidljiva pozicija, mogla postati moćnim oruđem za buđenje naroda, samo da su je socijaldemokratski zastupnici bili iskoristili za glasno i jasno formuliranje interesa, zadaća i zahtjeva radničke klase u ovoj krizi.

Bi li mase svojim ponašanjem osnažile takve lozinke socijaldemokracije? Nitko to ne može naprečac kazati. Ali to i nije najodlučnije. Ta naši su parlamentarci i generale prusko-njemačke vojske pustili da odu u rat ne tražeći možda od njih prije odobravanja kredita neobično obećanje da će bezuvjetno pobijediti, da su porazi isključeni. Što vrijedi za vojne armije, vrijedi i za revolucionarne: one prihvaćaju borbu tamo gdje se ona nudi, ne tražeći unaprijed izvjesnost uspjeha. Glas partije u najgorem bi

¹³ R. Luxemburg, »Masovni štrajk, partija i sindikati«, Hamburg 1907.

* Vidi str. 135—136. u ovoj knjizi.

slučaju najprije bio ostao bez vidljiva učinka. Da, vjerojatno bi nagrada za muško držanje naše partije bili najveći progoni, kao što su 1870. bili nagradom Bebelu i Liebknechtu. »Ali što to može značiti?« — umjesno je rekao *Ignaz Auer* u svojem govoru o proslavi Sedana 1895. — »Partija koja hoće osvojiti svijet mora visoko isticati svoja načela bez obzira na sve opasnosti s kojima je to skopčano; kad bi postupila drugačije, bila bi izgubljena!«

»Plivati protiv struje nikada nije bilo lako« — pisao je stari Liebknecht — »a ako struja hita razornom brzinom i žestinom poput Niagare, onda to pogotovo nije malenkost. Starijim drugovima još je u sjećanju hajka na socijaliste u godini najveće nacionalne sramote: sramote Zakona o socijalistima — 1878. Milijuni su tada u svakom socijaldemokrati gledali ubojicu i običnog zločinca, kao što su 1870. u njemu gledali izdajicu domovine i smrtnog neprijatelja. Takvi izljevi 'narodne duše' donose svojom golemom elementarnom snagom nešto zapanjujuće, zaglušujuće, poražavajuće. Osjećamo se nemoćni nasuprot višoj sili — pravoj, nesumnjivoj force majeure. Nema opipljivog neprijatelja. To je poput epidemije — u ljudima, u zraku, posvuda.

Provala 1878. ipak se po jačini i divljini nije dala ni izdaleka usporediti s onom 1870. Ne samo taj orkan ljudske strasti koji sve što zahvati također i povija, ruši, razara — nego još i užasna mašinerija militarizma u najpotpunijoj, nastrašnjoj djelatnosti, a mi sred jurnjave željeznih kotača koje dodirnuti bijaše smrt, i željeznih ruku što su lomatale oko nas i svakog časa mogle da nas uhvate. Pored elementarne snage razuzdanih duhova, najsavršeniji mehanizam umjetnosti ubijanja koji je svijet do tada vidio. I sve to u podivljalom pogonu, svi parni kotlovi usijani da popucaju. Gdje je tu pojedinačna snaga, volja pojedinca? Osobito u onoga tko zna da je u neizmjerljivoj manjini i tko u samom narodu nema nikakva sigurnog oslonca.

Naša je partija tek pridobijala pristaše. Bili smo izvrgnuti najvećoj kušnji koja se dade zamisliti sve dok nismo stvorili potrebnu organizaciju. Kada je počela hajka na socijaliste u godini sramote za naše neprijatelje i godini slave za socijaldemokraciju, imali smo već tako jaku i široko razgranatu organizaciju da nitko tko je kadar misliti nije mogao vjerovati da će partija podleći.

Nije, dakle, bila malenkost plivati tada protiv struje. Ali, što se dalo uraditi? Bilo je što je biti moralo. Valjalo je stisnuti zube, pa neka dođe što hoće. Nije bilo vremena za strah... Eto, Bebel i ja... nismo se ni minute obazirali na prijetnje. Povuci se s bojnog polja nismo mogli, morali smo ostati na svojem mjestu došlo što došlo.«

Ostali su na svojem mjestu, i njemačka se socijaldemokracija četrdeset godina hranila moralnom snagom koju je tada uložila protiv svijeta neprijatelja.

Tako bi bilo i sada. U prvom trenutku možda se ne bi postiglo više od toga da bude spašena čast njemačkog proletarijata, da proleter i što sada u noći i magli ginu tisućama po streljačkim rovovima ne bi umirali u potmuloj duševnoj smutnji nego s iskrom svjetlosti u mozgu da ono što im je u životu bilo najdraže: međunarodna socijaldemokracija koja oslobađa svijet, nije priviđenje. A smioni glas naše partije djelovao bi i kao moćni prigušivač šovinističkog bančenja i bezumlja mnoštva, prosvjećenije krugove u narodu očuvao bi od delirija, imperijalistima bi otežao posao s trovanjem i zaglupljivanjem naroda. Upravo križarski rat protiv socijaldemokracije najbrže bi otrijeznio narodne mase. Poslije, u daljem toku rata, kako bi u svim zemljama rastao mamurluk od beskrajnog jezivog masovnog klanja, kako bi sve razgovjetnije izvirivalo imperijalističko kopito rata, kako bi vašarska graja krvožednih špekulanata postajala drskijom, tako bi se zgrtalo oko zastave socijaldemokracije sve životno, časno, humano i napredno. I zatim, iznad svega: njemačka bi socijaldemokracija u općem vrtlogu, raspadu i slomu ostala, poput stijene u uzburkanom moru, visokim svjetionikom Internacionale prema kojemu bi se ubrzo orijentirale sve ostale radničke partije. Enormni moralni autoritet koji je njemačka socijaldemokracija do 4. kolovoza 1914. uživala u cijelom proleterskom svijetu, bez svake bi sumnje unio preokret i u ovu opću pometnju. Tako bi mirovno raspoloženje i pritisak narodnih masa narasli do mira u svim zemljama, ubrzalo bi se okončanje masovnog umorstva, broj žrtava smanjio. Njemački bi proletarijat ostao svjetioničarom socijalizma i oslobađanja čovječanstva — i to bi zacijelo bilo patriotsko djelo dostojno učenika Marxa, Engelsa i Lassallea.

VIII

Usprkos vojnoj diktaturi i cenzuri štampe, usprkos podbacivanju socijaldemokracije, usprkos bratoubilačkom ratu, iz »građanskog mira« elementarnom snagom izrasta klasna borba a iz krvave pare bojnih polja međunarodna solidarnost radnika. Ne u slabšim pokušajima da se stara Internacionala umjetno galvanizira, niti u zakletvama što se obnavljaju čas tu, čas tamo da će se ona odmah *poslije* rata ponovo okupiti. Ne, sada, u ratu, iz rata, uskrsava posve novom snagom i žestinom činjenica da proleter i svih zemalja imaju jedne te iste interese. Sam svjetski rat opovrgava zabludu koju je stvorio.

Pobjeda ili poraz? Tako kaže lozinka vladajućeg militarizma u svakoj zaraćenoj zemlji i takvu su je, poput jeke, preuzeli vođe socijaldemokracije. Jedino još pobjeda ili poraz na bojnopolju treba sada da zanima i proletare Njemačke i Francuske, Engleske i Rusije, upravo tako kao što zanima i vladajuće klase tih zemalja. Čim zagrme topovi, svaki proletarijat treba da bude zainteresiran za pobjedu vlastite zemlje, dakle za poraz drugih zemalja. Pogledajmo što može pobjeda donijeti proletarijatu.

Prema službenoj verziji koju je nekritički preuzelo vodstvo socijaldemokracije, pobjeda znači Njemačkoj izgled za nesmetani neograničeni privredni uspon, a poraz privredno uništenje. To se shvaćanje oslanja uglavnom na shemu rata iz 1870. Ali kapitalistički procvat do kojeg je u Njemačkoj došlo poslije rata 1870. nije bio posljedica rata nego političkog ujedinjenja, iako u osakaćenom obliku, Njemačkog Rajha koje je stvorio Bismarck. Privredni uspon tu je proizašao iz ujedinjenja *usprkos* ratu i svakojakim reakcionarnim zaprekama u njegovoj posljedici. Ono što je povrhu toga pobjedonosni rat učinio kao svoje, bilo je učvršćenje vojne monarhije i pruske vladavine junkerstva u Njemačkoj, dok je Francuskoj poraz pomogao da likvidira carstvo i dođe do republike. Danas, međutim, stvari u svim zemljama sudionicama stoje u mnogomu posve drugačije. Danas rat ne funkcionira kao dinamična metoda koja mladom kapitalizmu što nastupa pribavlja neizbježne političke pretpostavke njegova »nacionalnog« razvitka. Takav karakter rat ima, uzet samo kao izolirani fragment, jedino u Srbiji. Reduciran na svoj objektivni historijski smisao, današnji je svjetski rat, kao cjelina, konkurentska borba već do punog cvata razvijenog kapitalizma za svjetsko gospodstvo, za izrabljivanje posljednjih gnijezda nekapitalističkih zona svijeta. Otuda proizlazi potpuno promijenjeni karakter samog rata i njegovih učinaka. Visok stupanj svjetskog privrednog razvoja kapitalističke proizvodnje u njemu se ispoljuje kako u izuzetno visokoj tehnici, to jest ubojnoj moći ratnih sredstava, tako i u njihovoj približno posve jednakoj razini u svim zaraćenim zemljama. Međunarodna organizacija industrije sprava za ubijanje opaža se sada u vojnoj ravnoteži koja se, uz parcijalne odluke i kolebanje politika na vagi, neprestano ponovo uspostavlja i neprestano odgađa konačnu odluku. Neodlučni vojni rezultati rata dovode, sa svoje strane, do toga da zaraćene, kao i doskora neutralne zemlje, neprestano šalju u vatru nove rezerve narodnih masa. U imperijalističkim prohtjevima i suprotnostima rat posvuda nalazi gomile svog materijala, pribavlja novi i širi se poput stepskog požara. Ali što veće mase i što više zemalja rat posvuda guta, to će se više njegovo trajanje produžiti. Sve to zajedno tvori, kao učinak koji rat donosi još prije svake vojne odluke o pobjedi ili porazu, fenomen nepoznat u prijašnjim ratovima no-

voga vijeka: privredno uništenje svih uključenih, i u sve većoj mjeri formalno neuključenih zemalja. Svaki novi mjesec ratovanja učvršćuje i povećava taj učinak i tako za deset godina unaprijed oduzima očekivane plodove vojnog uspjeha. Ništa od tog učinka ne može u završnom računu izmijeniti ni pobjeda ni poraz, on, naprotiv, uopće stavlja u pitanje čisto vojnu odluku i sve je vjerojatnije da će se rat konačno završiti uslijed krajnje sveopće iscrpljenosti. Ali u tim okolnostima i pobjedonosna Njemačka — kad bi njezinim imperijalističkim ratnim huškačima i uspjelo da masovno umorstvo provode sve dok potpuno ne poraze svekolike neprijatelje, i kad bi se ti smioni sni ikada ispunili — odnijela bi samo Pirovu pobjedu. Njezini trofeji bili bi: nekoliko anektiranih područja spalih na prosjački štap, bez stanovništva, i nacerena ruševina pod vlastitim krovom koja bi se prikazala čim bi se odgurnula naslikana kulisa novčane privrede s ratnim zajmovima i maknula Potemkinova sela »postojanog narodnog blagostanja« koje funkcionira na ratnim isporukama. I površnom je promatraču jasno da danas ni pobjedonosna država ne može pomišljati na ratnu odštetu koja bi bila iole kadra izliječiti rane zadane ratom. Naknada za to i dopuna »pobjede« bilo bi možda nanošenje još većeg uništenja pobijeđenoj protivničkoj strani: Francuskoj i Engleskoj, to jest, onim zemljama s kojima je Njemačka najtješnje povezana privrednim odnosima, zemljama o čijem blagostanju ponajviše ovisi njezin vlastiti ponovni procvat. To je poslijeratni okvir — upamtimo, poslije »pobjedonosnog« rata — koji bi njemačkom narodu značio da u zbilji mora naknadno pokriti troškove rata koje je patriotsko narodno zastupstvo »odobrilo« kao predujam, to jest, da mora na svoja pleća natovariti kao jedino što je preostalo, kao jedini opipljivi plod »pobjede«, neizmjerni teret poreza, zajedno s ojačalom vojnom reakcijom.

Pokušamo li sada predočiti najgore rezultate poraza, oni će — izuzevši aneksije od strane imperijalista — vjerno nalikovati istoj onoj slici što kao neotklonjiva posljedica proizlazi iz pobjede: učinci samog ratovanja danas su tako duboki i dalekosežni da ih vojni ishod jedva može izmijeniti.

Pretpostavimo, načas, da je pobjednička država ipak umjela otkloniti od sebe veće posljedice haranja i prevaliti ih na pobijeđenog protivnika, sputati njegov privredni razvoj svakojakim zaprekama. Da li bi njemačka radnička klasa mogla poslije rata uspješno nastaviti sa svojom sindikalnom borbom kad bi francuski, engleski, belgijski, talijanski radnici bili sputani privrednim nazatkom? Do 1870. radnički je pokret još u svakoj zemlji koračao sam, dapače, on je ovisio o pojedinim gradovima. Bio je to Pariz, po čijim su se pločnicima bile i odlučivale bitke proletarijata. Da-

našnji radnički pokret, njegova mukotrpna svakodnevna ekonomska borba, njegova masovna organizacija, temelje se na zajedničkom djelovanju u svim zemljama s kapitalističkom proizvodnjom. Ako vrijedi postavka da radnička stvar može uspijevati samo na tlu zdravog privrednog života što snažno pulzira, onda ta postavka ne vrijedi samo za Njemačku, nego i za Francusku, Englesku, Belgiju, Rusiju, Italiju. I, ako radnički pokret u svim kapitalističkim državama Evrope stagnira, ako su u njima niske nadnice, slabi sindikati, mala otporna snaga izrabljivanih, onda sindikalni pokret ne može cvjetati ni u Njemačkoj. S tog stano-
višta, za položaj proletarijata u njegovoj ekonomskoj borbi u krajnjoj je liniji posve jednaki gubitak jača li njemački kapitalizam na račun francuskog ili engleski na račun njemačkog.

Ali, osvrnimo se na političke rezultate rata. Tu će razlučivanje biti lakše nego na ekonomskom polju. Simpatije i opredjeljenje socijalista odavna se priklanjaju onoj zaraćenoj strani koja brani historijski napredak pred reakcijom. Koja strana u ovom ratu zastupa napredak, a koja reakciju? Jasno je da se o tom pitanju ne može suditi prema izvanjskim obilježjima zaraćenih država kao što su »demokracija« ili »apsolutizam«, već jedino prema objektivnim tendencijama međunarodnopolitičkog stava koji zastupa svaka pojedina strana. Prije nego što bismo mogli prosuditi što njemačka pobjeda može donijeti njemačkom proletarijatu, moramo uočiti kako bi ona djelovala na oblikovanje ukupnih političkih odnosa u Evropi. Odlučna pobjeda Njemačke donijela bi kao svoj neposredni rezultat aneksiju Belgije, po mogućnosti još nekih poteza zemljišta na istoku i na zapadu, i dijela francuskih kolonija, ujedno bi se održala habsburška monarhija obogaćena novim područjima, napokon, održao bi se fiktivni »integritet« Turske pod njemačkim protektoratom, to jest, Mala Azija i Mezopotamija faktički bi se ujedno pretvorile u njemačke provincije ovakva ili onakva oblika. Kao daljnji učinak, iz toga bi proizišla stvarna vojna i ekonomska hegemonija Njemačke u Evropi. Sve te rezultate potpune vojne pobjede Njemačke ne treba predviđati možda stoga što odgovaraju imperijalističkim bukačima u ovom ratu, nego stoga što kao posve neizbježne konsekvencije proizlaze iz jednom zauzete međunarodnopolitičke pozicije Njemačke, iz suprotnosti prema Engleskoj, Francuskoj i Rusiji u koje je uletjela Njemačka i koje su se u toku samog rata povećale daleko iznad svojih početnih dimenzija. Dovoljno je, međutim, da sebi predočimo te rezultate, pa ćemo uvidjeti kako oni ne bi ni u kojem slučaju urodili iole trajnijom međunarodnopolitičkom ravnotežom. Ma koliko rat značio haranje po sve sudionike i možda ponajviše one pobijedene, prvog dana poslije zaključenja mira počele bi pod vodstvom Engleske pripreme za novi svjetski rat kako bi se stresao jaram prusko-njemačkog mi-

litarizma koji bi se nametnuo Evropi i Prednjoj Aziji. Pobjeda Njemačke bila bi, tako, samo predigra skorom drugom svjetskom ratu i stoga signal za novo grozničavo vojno naoružavanje i razuzdavanje najcrnje reakcije po svim zemljama, a najvećma u samoj Njemačkoj. S druge strane, pobjede Engleske i Francuske Njemačkoj bi najvjerojatnije donijele gubitak barem nekih dijelova kolonija pa i područja Rajha, a posve sigurno bankrot svjetskopolitičkog položaja njemačkog imperijalizma. A to znači: komadanje Austro-Ugarske i potpunu likvidaciju Turske. Premda su obje države reakcionarne tvorevine, i ma koliko bi njihovo raspadanje samo po sebi odgovaralo zahtjevima naprednog razvoja, u današnjoj konkretnoj međunarodnopolitičkoj sredini mogao bi se raspad habsburške monarhije i Turske svršiti samo s preprodavanjem njihovih zemalja i naroda između Rusije, Engleske, Francuske i Italije. Ali na tu grandioznu preraspodjelu svijeta i smjenu snaga na Balkanu i u Sredozemlju nezadrživo bi se nadovezala i druga: likvidacija Perzije i ponovno komadanje Kine. Tako bi englesko-ruska i englesko-japanska suprotnost stupile u prvi plan svjetske politike, i to bi možda već neposredno poslije likvidacije današnjeg svjetskog rata donijelo novi svjetski rat, recimo za Carigrad, a u svakom bi slučaju taj rat postao neizbježnom daljnjom perspektivom. Dakle, i pobjeda s te strane dovela bi do novih grozničavih naoružavanja u svim državama — naravno, na čelu s pobijeđenom Njemačkom — da bi pripremila eru nepodijeljene vladavine militarizma i reakcije s novim svjetskim ratom kao konačnim ciljem.

Tako je proleterska politika, kada treba da se sa stanovišta napretka i demokracije opredijeli za jednu ili drugu stranu u ovom ratu, tako je i međunarodna politika uzeta skupa sa svojim daljnjim perspektivama, ukliještena između Scile i Haribde, i pitanje: pobjeda ili poraz, u tim se okolnostima za evropsku radničku klasu svodi jednako u političkom kao i u ekonomskom pogledu na beznadni izbor između dviju batina. Stoga nije drugo do kobne ludosti vjerovanje francuskih socijalista da će vojni poraz Njemačke udariti po glavi militarizam ili čak imperijalizam i probiti put u svijet miroljubivoj demokraciji. Imperijalizam, i militarizam u njegovoj službi, doći će, naprotiv, pri svakoj pobjedi i pri svakom porazu u ovom ratu potpuno na svoj račun osim u jednom jedinom slučaju: da međunarodni proletarijat svojom revolucionarnom akcijom povuče preko tog računa debelu crtu.

Najvažnija pouka koju politika proletarijata može crpsti iz današnjeg rata stoga je neoboriva činjenica da se ona ni u Njemačkoj ni u Francuskoj, ni u Engleskoj ni u Rusiji ne smije pretvoriti u nekritičku jeku lozinke: *pobjeda ili poraz*, lozinke koja ima realan sadržaj jedino sa stanovišta imperijalizma i koja je za

svaku veliku državu identična s pitanjem: stjecanje ili gubitak svjetskopolitičkog položaja sile, aneksija, kolonija i vojne prevlasti. Za evropski proletarijat u cjelini s njegova su klasnog staništa danas jednako kobni i pobjeda i poraz bilo kojeg od zaraćenih tabora. Upravo *rat* kao takav, bez obzira na njegov vojni ishod, znači najveći mogući poraz evropskog proletarijata, proleterskoj stvari može jedinu pobjedu donijeti poraz rata i najžurnije iznuđivanje mira posredstvom međunarodne borbene akcije proletarijata. I jedino tom pobjedom može se istodobno polučiti istinski spas i Belgije i demokracije u Evropi.

U današnjem ratu klasno svjesni proletarijat ne može svoju stvar poistovjetiti ni s jednim vojnim taborom. Ne proizlazi li iz toga, možda, kako proleterska politika danas zahtijeva da se zadrži status quo, kako mi nemamo drugog akcionog programa do želje: neka sve ostane po starom, kao što je bilo prije rata? Ali postojeće stanje nikada nije bilo našim idealom, ono nije izraz samoodređenja naroda. Štoviše: prijašnje stanje više se uopće ne da spasiti, ono više ne postoji, čak kada bi se zadržale i dosadašnje državne granice. Rat je, i prije nego što su njegovi rezultati formalno obračunani, unio veliku zbrku u odnose među silama, u uzajamnu procjenu snaga, u saveze i suprotnosti, on je međusobne odnose država i klasa unutar država podvrgnuo tako oštroj reviziji, poništio toliko starih iluzija i potencija, stvorio tako mnogo novih težnji i novih zadaća, da je povratak staroj Evropi kakva je bila prije 4. kolovoza 1914. jednako tako posve isključen kao što je isključen i povratak revolucionarne situacije poslije poraza revolucije. Politika proletarijata i ne poznaje »natrag«, ona može težiti samo naprijed, ona mora uvijek ići ispred postojećeg i novostvorenog. Jedino tako osmišljena može se ona suprotstaviti i jednom i drugom taboru u imperijalističkom svjetskom ratu.

Ali ta politika ne može se sastojati u tomu da socijalističke partije svaka zasebno ili zajednički na međunarodnim konferencijama kao za okladu prave projekte i izmišljaju recepte kako da građanska diplomacija zaključi mir ne bi li omogućila dalji miran i demokratski razvitak. Svi zahtjevi koji bi se možda svodili na potpuno ili djelomično »razoružanje«, na ukidanje tajne diplomacije, na razbijanje svih velikih država u male nacionalne države i slično, bili bi odreda potpuno utopijski dokle god kapitalistička klasna vladavina zadržava stvar u svojim rukama. Ona se pogotovo u sadašnjem imperijalističkom kursu tako teško može odreći militarizma, tajne diplomacije, centralističkih nacionalno miješanih velikih država, da se svi ti postulati zajedno zapravo s više dosljednosti svode na izravni »zahtjev«: ukidanje kapitalističke klasne države. Proleterska politika ne može ponovo zauzeti mjesto

koje joj pripada utopijskim savjetima i projektima kako da se imperijalizam ublaži, pripitomi, priguši u okviru građanske države. Pravi problem koji je svjetski rat postavio pred socijalističke partije, i o čijem rješenju ovisi daljnja sudbina radničkog pokreta, *jest akciona sposobnost proleterskih masa u borbi protiv imperijalizma*. Međunarodni proletarijat ne oskudijeva u postulatima, programima, parolama, nego mu nedostaju djela, djelotvorni otpor, sposobnost da napadne imperijalizam u odlučujućem trenutku upravo u ratu i da staru lozinku »rat ratu« pretvori u praksu. Tu je Rodos gdje valja skakati, tu čvorište proleterske politike i njezine daljnje budućnosti.

Imperijalizam sa svom svojom brutalnom politikom sile i lancem neprestanih socijalnih katastrofa koje provocira, zacijelo je historijska nužnost za vladajuće klase današnjeg kapitalističkog svijeta. Ništa ne bi bilo kobnije nego da proletarijat čak i u ovom svjetskom ratu sačuva i najmanju iluziju i nadu da se kapitalizam može dalje razvijati idilično i mirno. Ali zaključak što za proletersku politiku slijedi iz historijske nužnosti imperijalizma nije u tomu da ona mora pred kapitalizmom kapitulirati kako bi se ubuduće u njegovoj sjeni iz milosti prehranjivala kostima njegovih pobjeda.

Dijalektika historije kreće se upravo u proturječnostima i uz svaku nužnost donosi na svijet i njezinu suprotnost. Građanska klasna vladavina nesumnjivo je historijska nužnost, ali je to i pobuna radničke klase protiv nje; kapital je historijska nužnost, ali je to i njegov grobar, socijalistički proleter; svjetska vladavina imperijalizma historijska je nužnost, ali je to i njezino obaranje od strane proleterske Internacionale. Na svakom se koraku sukobljuju po dvije historijske nužnosti, ali naša, nužnost socijalizma, dužeg je daha. Naša nužnost stječe sva prava u trenutku kada ona druga, građanske klasne vladavine, prestaje biti nosiocem historijskog napretka, kada postane preprekom, opasnošću po dalji razvitak društva. To je o kapitalističkom društvenom poretku otkrio upravo današnji svjetski rat.

Imperijalistička ekspanzionistička težnja kapitalizma kao izraz njegove najveće zrelosti, posljednjeg odsječka njegova života, ekonomski tendira tomu da cijelom svijetu nametne kapitalističku proizvodnju, da pomete sve zastarjele, pretkapitalističke produkcione i društvene forme, da sva bogatstva na Zemlji i sva sredstva za proizvodnju pretvori u kapital, da radne narodne mase u svim područjima pretvori u najamno roblje. U Africi i Aziji, od sjevernih obala do južnog rta Amerike i na Južnom moru kapital uništava, gazi ostatke starih prakomunističkih plemena, feudalnih vlasničkih odnosa, patrijarhalnih seljačkih privreda, prastare zemnatske proizvodnje, iskorjenjuje čitave narode, sravnjuje sa zem-

ljom prastare kulture da bi na njihovo mjesto stavio pravljenje profita u najmodernijem obliku. Taj brutalni pobjedonosni pohod kapitala po svijetu, vođen i praćen svim sredstvima nasilja, otimačine i infamije, imao je jednu svijetlu stranu: stvorio je preduvjete za svoju vlastitu konačnu propast, uspostavio je svjetsku vladavinu kapitalizma poslije koje može slijediti jedino socijalistička svjetska revolucija. To je bila jedina kulturna i napredna strana njegova takozvanog kulturnog djela u primitivnim zemljama. Za građansko-liberalne ekonomе i političare »napredak« i »kultura« jesu željeznice, švedske šibice, ulična kanalizacija i robne kuće. Te tvorevine, nakalemljene na primitivne prilike, nisu po sebi ni kultura ni napredak jer se plaćaju naglim privrednim i kulturnim propadanjem naroda koji moraju odjednom iskušavati svu bijedu i sve strahote dvaju doba: onih tradicionalnih prirodno-privrednih vlasničkih odnosa i ovog najmodernijeg, najrafiniranijeg kapitalističkog izrabljivanja. Djela kapitalističkog pobjedničkog pohoda po svijetu nosila su žig napretka u širem historijskom smislu samo kao materijalna pretpostavka za ukidanje vladavine kapitala, za uklanjanje klasnog društva uopće. U tom smislu imperijalizam je u krajnjoj liniji radio za nas.

Današnji je svjetski rat prekretnica na njegovom životnom putu. Prvi put grabežljive su se zvijeri koje je kapitalistička Evropa puštala po svim drugim dijelovima svijeta jednim skokom našle sred Evrope. Krik užasa prošao je svijetom kada se Belgija, skupocjeni dragulj evropske kulture, kada su se poštovanja najvredniji kulturni spomenici u sjevernoj Francuskoj, u srazu sa slijepom uništavajućom silom uz tresak porazbijali u krhotine. »Kulturni svijet« koji je ravnodušno gledao kako taj isti imperijalizam tjera desetine tisuća Hererosa u najokrutniju propast i kako ispunjuje pustinju Kalahari krikovima poludjelih od žeđi, u hropcu umirućih, kako u Putumaju jedna banda vitezova industrije na smrt muči četrdeset tisuća ljudi, batinanjem sakati ostatak jednog naroda, kako evropska soldateska u Kini paležima i umorstvima izvrgava prastaru kulturu svim strahotama uništenja i anarhije, kako se Perzija u nesvjestici guši u sve tješnjoj omći tuđe nasilničke vladavine, kako se u Tripolitanijskoj Arapi ognjem i mačem podvrgavaju pod jaram kapitala, kako se njihova kultura, njihova staništa, sravnjuju sa zemljom — taj »kulturni svijet« tek je danas postao svjestan da je ujed imperijalističke zvijeri smrtonosan, da odiše opačinom. On je to primijetio tek kada su zvijeri zarinule svoje grabežljive pandže u krilo vlastite majke, u građansku kulturu Evrope. A i ta se spoznaja probija u iskrivljenom liku kroz građansko licemjerje s kojeg svaki narod prepoznaje infamiju samo u nacionalnoj uniformi drugoga. »Njemački barbari!« — kao da se svaki narod, čim krene u organizirano

ubijanje, istog trenutka ne pretvori u hordu barbara. »Kozačka okrutnost!« — kao da sam rat nije okrutnost nad okrutnostima, kao da pohvala klanja ljudi kao junaštva u jednom socijalističkom omladinskom listu nije čisto duhovno kozaštvo u kulturi!

Ali današnje divljanje imperijalističkog zvjerstva po odajama Evrope ima još jedan učinak za koji »kulturni svijet« nema užasnuta pogleda, srca skršena boli: *to je masovna pogibija evropskog proletarijata*. Nijedan rat nije u tolikoj mjeri iskorjenjivao čitave slojeve naroda, nikada u cijelom stoljeću nije on tako potpuno zahvaćao velike i stare kulturne zemlje Evrope. Milijuni ljudskih života uništavaju se po Vogeziima, po Ardenima, u Belgiji, u Poljskoj, na Karpatima, na Savi, milijuni su osakaćeni. A devet desetina tih milijuna radni je narod grada i sela. To je naša snaga, naša nada, što svakog dana redom pada pokošena poput trave pod kosom. To su najbolje, najinteligentnije, najškolovanije snage međunarodnog socijalizma, nosioci najsvetijih tradicija i najsmionijeg junaštva modernog radničkog pokreta, predstavnici čitavog svjetskog proletarijata: to su radnici Engleske, Francuske, Belgije, Njemačke, Rusije, što sada bivaju ubijani i mrcvareni u gomilama. Historijska je misija upravo tih radnika vodećih kapitalističkih zemalja Evrope da izvrše socijalistički prevrat. Samo iz Evrope, samo iz najstarijih kapitalističkih zemalja može, kada kucne čas, doći signal za socijalnu revoluciju što oslobađa svijet. Samo engleski, francuski, njemački, belgijski, ruski, talijanski radnici zajedno mogu predvoditi armiju izrabljivanih i porobljenih svih pet kontinenata. Samo oni mogu, kada dođe vrijeme, pozvati kapitalizam na odgovornost i izvršiti nad njim odmazdu za njegove stoljećima stare zločine nad svim primitivnim narodima, za njegovo uništavajuće djelo na kugli zemaljskoj. Ali za prodor i pobjedu socijalizma hoće se jak, akciono sposoban, školovani proletarijat, valjane mase kojih je snaga kako u duhovnoj kulturi tako i u njihovu broju. A upravo te mase u svjetskom se ratu decimiraju. Cvijet muške zrelosti i mladenačke snage, stotine tisuća čija je socijalistička izobrazba u Engleskoj i Francuskoj, u Belgiji, Njemačkoj i Rusiji bila proizvod decenija prosvjetnog i agitacionog rada, druge stotine tisuća koje se sutra moglo pridobiti za socijalizam, padaju i jadno ginu po ratištima. Plod dugogodišnjih žrtava i truda generacija uništava se u nekoliko tjedana, napadnut je životni korijen, jezgra snaga međunarodnog proletarijata.

Krvoproliee junske klaonice francuski je radnički pokret paraliziralo petnaest godina. Krvoproliee pokolja Komune još ga je jednom bacilo više od deset godina unazad. To što se sada događa neviđeno je masovno klanje što odraslo radničko stanovništvo svih

vodećih kulturnih zemalja sve više svodi na žene, starce i bogaljke, to je puštanje krvi što evropskom radničkom pokretu prijeti iskrvarenjem. Još jedan takav svjetski rat, i izgledi socijalizma bit će pokopani pod ruševinama što ih je nagomilalo imperijalističko barbarstvo. To je više od opakog razaranja Lavova i rušenja katedrale u Reimsu. To nije atentat na građansku kulturu prošlosti nego na socijalističku kulturu budućnosti, smrtni udarac onoj sili što u svojem krilu nosi budućnost čovječanstva i koja jedina može dragocjena blaga prošlosti prenijeti u jedno bolje društvo. Tu kapitalizam pokazuje svoju mrtvačku lubanju, tu odaje da je svoje pravo na opstanak proigrao, da se njegova vladavina više ne da spojiti s napretkom čovječanstva.

Ali tu se današnji svjetski rat ne iskazuje samo kao grandiozno umorstvo nego i kao samoubojstvo evropske radničke klase. Ta to su vojnici socijalizma, proleter i Engleske, Francuske, Njemačke, Rusije, Belgije, što se po zapovijedi kapitala mjesecima međusobno kolju, jedan drugomu zabijaju u srce hladno ubojito gvožđe, u smrtnom se zagrljaju zajednički obaraju u grob.

»Njemačka, Njemačka iznad svega! Živjela demokracija! Živio car i slavenstvo! Deset tisuća šatorskih krila garantirano po propisu! Sto tisuća kilograma slanine, nadomjestak za kavu, isporuka odmah!« ... Dividende rastu, proleter i padaju. A sa svakim pada u grob po jedan borac budućnosti, jedan vojnik revolucije, jedan spasilac čovječanstva od jarma kapitalizma.

Ludilo će prestati i paklena sablast nestati tek tada kad se radnici u Njemačkoj i Francuskoj, u Engleskoj i Rusiji, napokon rastrijezne, jedan drugomu bratski pruže ruke i kada nadglasaju zvjerski kor imperijalističkih ratnih hušaka i promuklo urlanje kapitalističkih hijena starim moćnim bojnim zovom: Proleter i svih zemalja, ujedinite se!

Dodatak

Postavke o zadacima međunarodne socijaldemokracije

Veći broj drugova iz svih dijelova Njemačke prihvatio je slijedeće postavke koje predstavljaju primjenu Erfurtskog programa na sadašnje probleme međunarodnog socijalizma.

1. Svjetski rat poništio je rezultate četrdesetogodišnjeg rada evropskog socijalizma budući da je uništio značenje revolucionarne radničke klase kao faktora političke moći i moralni prestiž

socijalizma, razorio proletersku Internacionalu, njezine sekcije naveo na međusobno bratoubojstvo, i želje i nade narodnih masa u najvažnijim zemljama s kapitalističkim razvojem prikovao uz brod imperijalizma.

2. S pristajanjem na ratne kredite i s proklamacijom građanskog mira, službeni vođe socijalističkih partija u Njemačkoj, Francuskoj i Engleskoj (s izuzetkom Nezavisne radničke partije) ojačali su imperijalizmu zaleđe, naveli narodne mase da strpljivo podnose bijedu i strahote rata i tako pridonijeli razuzdanom razbuktavanju imperijalističkog rata, produženju klanja i umnažanju njegovih žrtava, preuzeli suodgovornost za rat i njegove posljedice.

3. Ta taktika oficijelnih partijskih instanci zaraćenih zemalja, ponajprije u Njemačkoj, do sada vodećoj zemlji Internationale, znači izdaju najelementarnijih načela međunarodnog socijalizma, životnih interesa radničke klase, svih demokratskih interesa naroda. Tako je socijalistička politika bila osuđena na nemoć i u onim zemljama gdje su partijski vođe ostali vjerni svojim dužnostima: u Rusiji, Srbiji, Italiji i — s jednim izuzetkom — u Bugarskoj.

4. Budući da je službena socijaldemokracija vodećih zemalja napustila klasnu borbu za trajanja rata i odgodila je za poslijeratno doba, dala je vladajućim klasama u svim zemljama vremena da na račun proletarijata silno ojačaju svoj položaj ekonomski, politički i moralno.

5. Svjetski rat ne služi ni nacionalnoj obrani ni privrednim ili političkim interesima bilo kojih narodnih masa, on je puki izrod imperijalističkih rivalstava između kapitalističkih klasa raznih zemalja oko svjetskog gospodstva i monopola za isisavanje i tlačenje područja kojima kapital još nije zavladao. U eri tog razuzdanog imperijalizma više ne može biti nacionalnih ratova. Nacionalni interesi služe samo kao varka kako bi se radne narodne mase stavile u službu svojega smrtnog neprijatelja, imperijalizma.

6. Iz politike imperijalističkih država i iz imperijalističkog rata ne može nijednoj potlačenoj naciji niknuti sloboda i nezavisnost. Male nacije, čije su vladajuće klase privjesci i sukrivci svojih klasnih ortaka u velikim državama, šahovske su figure u imperijalističkoj igri velesila i zloupotrebljavaju se u vrijeme rata upravo poput njihovih radnih masa kao oruđe, da bi poslije rata bile žrtvovane kapitalističkim interesima.

7. Današnji svjetski rat u tim okolnostima pri svakom porazu i pri svakoj pobjedi znači poraz socijalizma i demokracije. On pri

svakom ishodu — izuzevši revolucionarnu intervenciju međunarodnog proletarijata — nagoni na jačanje militarizma, međunarodnih suprotnosti, svjetskoekonomskih rivalstava. On povećava kapitalističko izrabljivanje i unutrašnjepolitičku reakciju, oslabljuje javnu kontrolu i potlačuje parlamente do sve poslušnijeg oruđa militarizma. Današnji svjetski rat tako razvija ujedno sve pretpostavke novih ratova.

8. Svjetski mir ne može se osigurati utopijskim ili u osnovi reakcionarnim planovima kao što su međunarodni mirovni sudovi kapitalističkih diplomata, diplomatski dogovori o »razoružanju«, kao što je »sloboda mora«, ukidanje prava na pomorski plijen, »savezi evropskih država«, »srednjoevropske carinske unije«, nacionalne tampon države i slično. Imperijalizam, militarizam i ratovi ne daju se odstraniti ili zajaziti dokle god kapitalističke klase nesmetano vrše svoju klasnu vlast. Jedino sredstvo kojim se njima uspješno može pružiti otpor, i jedino osiguranje svjetskog mira, jest politička akciona sposobnost i revolucionarna volja međunarodnog proletarijata da na pliticu vage baci svoju snagu.

9. Imperijalizam kao posljednja životna faza i najviši stadij svjetske političke vlasti kapitala zajednički je smrtni neprijatelj proletarijata svih zemalja. Ali i njegova je sudbina, da poput prijašnjih faza kapitalizma jača snage svojega smrtnog neprijatelja u jednakom obujmu u kojem se sam razvija. On ubrzava koncentraciju kapitala, mrvljenje srednjeg staleža, umnažanje proletarijata, budi sve veći otpor masa i tako vodi intenzivnom zaoštavanju klasnih borbi. Proleterska klasna borba mora se u miru i u ratu koncentrirati u prvom redu protiv imperijalizma. Borba protiv njega za međunarodni je proletarijat ujedno borba za političku vlast u državi, odlučno razračunavanje između socijalizma i kapitalizma. Međunarodni proletarijat ostvarit će krajnji cilj socijalizma samo otvarajući front protiv imperijalizma na čitavoj liniji i podižući do putokaza svoje praktičke politike lozinku: »Rat ratu«, uz ulaganje pune snage i krajnje požrtvornosti.

10. U tu svrhu glavna se zadaća socijalizma usmjeruje danas na to da se proletarijat svih zemalja okupi u živu revolucionarnu silu, da posredstvom jake međunarodne organizacije s jedinstvenim shvaćanjem njegovih interesa i zadaća, s jedinstvenom taktikom i političkom akcionom sposobnošću, od njega postane odlučujući faktor političkog života u ratu i u miru, što je njegov historijski poziv.

11. Drugu internacionalu rat je razorio. Njezina nesposobnost pokazala se u tomu što ona nije bila kadra da postavi djelotvornu

branu nacionalnom podvajanju u ratu i da provede zajedničku taktiku i akciju proletarijata u svim zemljama.

12. S obzirom na izdaju službenih zastupništava socijalističkih partija vodećih zemalja nad ciljevima i interesima radničke klase, s obzirom na njihovo skretanje s tla proleterske Internacionalne na tlo građansko-imperijalističke politike, životna je nužnost socijalizma stvaranje nove radničke Internacionalne koja preuzima vodstvo i ujedinjavanje revolucionarne klasne borbe protiv imperijalizma u svim zemljama.

Ona mora, da bi riješila svoju historijsku zadaću, počivati na ovim osnovama:

1. Klasna borba unutar građanskih država protiv vladajućih klasa i međunarodna solidarnost proletera svih zemalja dva su nerazdvojna životna pravila radničke klase u njezinoj svjetskohistorijskoj oslobodilačkoj borbi. Nema socijalizma izvan međunarodne solidarnosti proletarijata i nema socijalizma bez klasne borbe. Socijalistički proletarijat ne može se ni u ratu ni u miru odreći klasne borbe i međunarodne solidarnosti a da ne počini samoubojstvo.

2. Klasna akcija proletarijata svih zemalja mora i u miru i u ratu biti usmjerena na borbu protiv imperijalizma i na sprečavanje rata kao na svoj glavni cilj. Parlamentarna akcija, sindikalna akcija, kao i čitava djelatnost radničkog pokreta mora biti podređena toj svrsi da se proletarijat u svakoj zemlji najoštrije suprotstavlja nacionalnoj buržoaziji, da se politička i duhovna suprotnost među njima ističe na svakom koraku i da se istodobno međunarodna zajednička pripadnost proletera svih zemalja stavlja u prvi plan i aktivira.

3. Težište klasne organizacije proletarijata nalazi se u Internacionali. Internacionala u vrijeme mira odlučuje o taktici nacionalnih sekcija u pitanjima militarizma, kolonijalne politike, trgovinske politike, prvomajske proslave, zatim o cjelokupnoj taktici koje se valja pridržavati u ratu.

4. Dužnost ispunjavanja zaključaka Internacionalne prethodi svim drugim organizacionim dužnostima. Nacionalne sekcije koje postupaju suprotno njezinim zaključcima, stavljaju se izvan Internacionalne.

5. U borbama protiv imperijalizma i rata odlučujuću snagu mogu uložiti samo kompaktne mase proletarijata svih zemalja. Tako taktika nacionalnih sekcija mora glavnu pažnju usmjeriti na to

da široke mase odgaja kako bi postale politički akciono sposobne i stekle odlučnu inicijativu, da osigurava međunarodnu povezanost masovnih akcija, da političke i sindikalne organizacije izgrađuje tako da se njihovim posredstvom u svako doba osigurava brza i djelotvorna suradnja svih sekcija i da tako volja Internacionalne postaje djelom.

6. Najpreča je zadaća Internacionalne duhovno oslobađanje proletarijata od tutorstva buržoazije koje se ispoljuje u utjecaju nacionalističke ideologije. Nacionalne sekcije dužne su svoju agitaciju u parlamentima i u štampi usmjeriti na to da se naslijeđeno fraziranje o nacionalizmu denuncira kao instrument građanske vladavine. Jedina obrana svake prave nacionalne slobode danas je revolucionarna klasna borba protiv imperijalizma. Domovina proletera, čijoj se obrani mora podrediti sve ostalo, jest socijalistička Internacionala.

Što hoće Spartakov savez?

Naslov originala

Rosa Luxemburg

WAS WILL DER SPARTAKUSBUND?

Preveo

HRVOJE ŠARINIĆ

Što hoće Spartakov savez?

I

Devetog studena radnici i seljaci razbili su stari režim u Njemačkoj. Na bojnim poljima Francuske nestala je krvava tlapnja o svjetskom gospodstvu pruske sablje. Zločinačka banda koja je potpalila svjetski požar i Njemačku utjerala u more krvi više nema kuda. Narod koji su četiri godine varali, koji je u službi Moloha zaboravio svoju kulturnu obvezu, osjećaj časti i čovječnost, koji se dao zloupotrijebiti za svaki sramni čin, probudio se iz četvorogodišnje obamrlosti — nad ponorom.

Devetog studena digao se njemački proletarijat da bi zbacio sramni jaram. Hohenzollerni su protjerani, izabrana su radnička i vojnička vijeća.

Ali Hohenzollerni nikada nisu bili drugo do izvršilaca naloga imperijalističke buržoazije i junkerstva. Građanska klasna vladavina — to je glavni krivac za svjetski rat, jednako u Njemačkoj kao i u Francuskoj, u Rusiji kao i u Engleskoj, u Evropi kao i u Americi. Kapitalisti svih zemalja — to su pravi podstrekači umorstva nad narodima. Međunarodni kapital — to je nezasitni Baal u čije se krvavo ždrijelo bacaju milijuni i milijuni još živih ljudskih žrtava.

Svjetski rat stavio je društvo pred alternativu: ili dalje trajanje kapitalizma, novi ratovi i najskorija propast u kaosu i anarhiji, ili uklanjanje kapitalističkog izrabljivanja.

S ishodom svjetskog rata građanska je klasna vladavina proigrala svoje pravo na opstanak. Ona više nije kadra da društvo izvede iz strahovitog privrednog sloma koji je za sobom ostavila imperijalistička orgija.

Sredstva za proizvodnju uništena su u golemim razmjerima. Poklana je milijunska radna snaga, najbolji i najvaljaniji soj radničke klase. Preživjele očekuje pri povratku kući nacerena bijeda nezaposlenosti, glad i bolesti prijete da narodnu snagu unište u korijenu. Financijski bankrot države uslijed golemih tereta ratnih dugova neminovan je.

Iz sve te krvave zbrke i tog razjapljenog ponora nema izbavljenja, nema izlaza, nema spasa osim u socijalizmu. Samo svjetska revolucija proletarijata može u taj kaos unijeti reda, može svima pribaviti rada i kruha, može učiniti kraj uzajamnom mrcvarstvu naroda, može unakaženom čovječanstvu donijeti mir, slobodu, pravu kulturu. Dolje najamni sistem! — to je lozinka dana. Na mjesto najamnog rada i klasne vladavine treba da stupi zajednički rad. Sredstva za rad moraju prestati da budu monopol jedne klase, ona moraju postati općim dobrom sviju. Neka više ne bude izrabljivača i izrabljivanih! Proizvodnju regulirati i proizvod raspodjeljivati u interesu cijele zajednice. Ukinuti kako današnji način proizvodnje, koji je izrabljivanje i pljačka, tako i današnju trgovinu, koja je samo prijevara.

Na mjesto poslodavaca i njihovih najamnih robova slobodni združeni radnici! Neka rad ne bude nikomu patnja, jer je dužnost svijui! Čovjeka dostojan opstanak svakomu tko ispunjuje svoju dužnost prema društvu. Odsada glad neka više ne bude prokletstvo rada, nego kazna badavadžiji!

Tek će u takvom društvu biti iskorijenjena mržnja među narodima i ropstvo. Tek kad se ostvari takvo društvo, Zemlja se više neće sramotiti umorstvom ljudi. Tek tada će vrijediti: ovaj rat bio je posljednji.

Socijalizam je u ovom času jedini spasilac čovječanstva. Nad potonulim zidinama kapitalističkog društva plamte poput proročanske opomene riječi »Komunističkog manifesta«:

Socijalizam ili propast u barbarstvu!

II

Ozbiljenje socijalističkog društvenog poretka najzamašnija je zadaća što je ikada u svjetskoj povijesti pripala nekoj klasi i nekoj revoluciji. Ta zadaća iziskuje potpunu rekonstrukciju države i potpun prevrat u ekonomskim i socijalnim osnovama društva.

Tu rekonstrukciju i taj prevrat ne može dekretirati nikakvo nadležstvo, komisija ili parlament, njih može započeti i provesti jedino narodna masa.

U svim dosadašnjim revolucijama samo je mala manjina naroda rukovodila revolucionarnom borbom, davala joj cilj i smjer i iskorištavala mase samo kao oruđe koje će dovesti do pobjede

njezine interese, interese manjine. Socijalistička revolucija prva je revolucija u interesu velike većine koju i do pobjede može dovesti jedino velika većina radnih ljudi.

Masa proletarijata pozvana je ne samo da jasnom spoznajom da-
de revoluciji ciljeve i smjer. I ona sama mora vlastitom aktiv-
nošću korak po korak uvesti socijalizam u život.

Bit socijalističkog društva u tomu je što velika radna masa pre-
staje biti masa kojom vladaju, već ona, naprotiv, sama živi svoj
čitavi politički i ekonomski život i upravlja njime svjesnim slo-
bodnim samoodlučivanjem.

Stoga proleterska masa mora, počevši od najvišeg vrha države
pa do posljednje općine, preuzete organe građanske klasne vla-
davine, federalna vijeća, parlamente, općinska vijeća zamijeniti
vlastitim klasnim organima — radničkim i vojničkim vijećima,
mora zauzeti sve položaje, nadzirati sve funkcije, sve državne
potrebe mjeriti vlastitim klasnim interesom i zadaćama socija-
lizma. I samo uz neprestani, živi uzajamni utjecaj narodnih masa
i njihovih organa, radničkih i vojničkih vijeća, njihova djelatnost
može državu prožeti socijalističkim duhom.

I ekonomski preobražaj može se odigrati samo kao proces koji
nosi proleterska masovna akcija. Goli dekreti najviših revolucio-
narnih ustanova o socijalizaciji samo su prazne riječi. Jedino
radništvo može riječ otjelotvoriti vlastitim činom. Da bi radnici
preuzeli kontrolu nad proizvodnjom, i napokon stvarno uprav-
ljanje, hoće se žilava borba s kapitalom prsa u prsa, u svakom
pogonu, neposrednim pritiskom masa, štrajkovima, stvaranjem
svojih stalnih predstavničkih organa.

Proleterske mase moraju se učiti kako da one od mrtvih strojeva,
koje kapitalist stavlja u proizvodni proces, postanu misaoni, slo-
bodni, samostalni upravljači tog procesa. One moraju steći osje-
ćaj odgovornosti aktivnih organa zajednice koja je jedini vlasnik
svoga društvenog bogatstva. One moraju razviti marljivost bez
poduzetnikova korbača, najveći radni učinak bez kapitalističkog
goniča, disciplinu bez jarma i red bez vlasti. Najviši idealizam u
interesu zajednice, najstroža samodisciplina, istinska građanska
svijest masa moralna su osnova socijalističkog društva, kao što
su bezosjećajnost, egoizam i korupcija moralna osnova kapita-
lističkog društva.

Sve te socijalističke građanske vrline, zajedno sa znanjima i
sposobnostima za vođenje socijalističkih pogona, radnička masa
može steći jedino vlastitom djelatnošću, vlastitim iskustvom.

Socijalizacija društva može se ostvariti jedino upornom, neumornom borbom radničke mase u svoj njezinoj širini, borbom na svim točkama gdje se rad i kapital, narod i građanska klasna vladavina gledaju oči u oči. Oslobođenje radničke klase mora biti djelo same radničke klase.

III

U građanskim je revolucijama krvoproliće, nasilje, političko umorstvo, bilo neizbježno oružje u rukama pobunjenih klasa.

Proleterska revolucija ne treba za svoje ciljeve teror, ona mrzi umorstvo i gnuša ga se. Njoj to sredstvo borbe nije potrebno jer se ona ne bori protiv pojedinaca nego protiv ustanova, jer ona ne stupa u arenu s naivnim iluzijama kojima bi se morala krvavo svetiti jer su je razočarale. Ona nije očajnički pokušaj manjine da silom oblikuje svijet prema svojem idealu, nego akcija velikih milijunskih masa naroda koja je pozvana da ispuni historijsku misiju i da historijsku nužnost pretvori u stvarnost.

Ali proleterska je revolucija istodobno i posmrtno zvono svakom ropstvu i tlačenju. Stoga se protiv proleterske revolucije kao jedan dižu u borbu na život i smrt svi kapitalisti, junkeri, malograđani, oficiri, svi korisnici i paraziti izrabljivanja i klasne vladavine.

Glupo je i ludo vjerovati da će se kapitalisti dobrovoljno pokoriti proklamaciji socijalizma od strane nekog parlamenta, neke narodne skupštine, da će se mirno odreći posjeda, profita, povlastice izrabljivanja. Sve vladajuće klase za svoje su se povlastice borile do kraja najžilavijom energijom. Rimski patriciji jednako kao i srednjovjekovno feudalno plemstvo, engleski džentriji kao i američki trgovci robljem, vlaški boljari kao i lijonski tvorničari svile — svi su oni prolijevali potoke krvi, laćali se ognja i mača, podjarivali građanski rat i veleizdaju, samo da bi obranili svoje povlastice i moć.

Imperijalistička klasa kapitalista, kao posljednji izdanak izrabljivačke kaste, nadmašuje brutalnost, neskriveni cinizam, podlost svih svojih prethodnika. Ona će svoje najveće svetinje, svoj profit i povlastice, braniti zubima i noktima, onim metodama hladne zloće kojima se iskazala u čitavoj povijesti kolonijalne politike i u posljednjem svjetskom ratu. Ona će pokrenuti protiv proletarijata i nebo i pakao. Ona će mobilizirati seljaštvo protiv gradova, ona će huškati zaostale slojeve radništva protiv socijalističke avangarde, ona će s oficirima izazivati pokolje, ona će po-

kušavati da svaku socijalističku mjeru paralizira tisućama sredstava pasivnog otpora, ona će revoluciji natovariti na vrat dvadeset Vandeja*, ona će kao spasioca pozvati u zemlju vanjskog neprijatelja, ubojito gvožđe Clemenceaua, Lloyd Georgea i Wilsona — ona će radije pretvoriti zemlju u zadimljenu gomilu ruševina nego da dobrovoljno odustane od najamnog ropstva.

Čitav taj otpor mora se na svakom koraku slamati željeznom pesnicom, bezobzirnom energijom. Sili građanske kontrarevolucije mora se suprotstaviti revolucionarna sila proletarijata. Nasrtajima, spletkama i rovarenju buržoazije — nepokolebljiva jasnoća cilja, budnost i vazda pripravna aktivnost proleTERSKE mase. Prijetećim opasnostima kontrarevolucije — naoružavanje naroda i razoružavanje vladajućih klasa. Manevrima parlamentarne opstrukcije buržoazije — djelotvorna organizacija mase radnika i vojnika. Posvuda prisutnim tisućama sredstava moći građanskog društva — koncentrirana, zbijena, do maksimuma narasla moć radničke klase. Jedinstveni front čitavog njemačkog proletarijata, južnonjemačkog zajedno sa sjevernonjemačkim, gradskog zajedno sa seoskim, radničkog zajedno s vojničkim, živi duhovni dodir njemačke revolucije s Internacionalom, proširenje njemačke revolucije u svjetsku revoluciju proletarijata, jedino to može stvoriti granitnu bazu na kojoj je moguće podići zgradu budućnosti.

Borba za socijalizam najsilniji je građanski rat koji je vidjela povijest, i proleTERSka revolucija mora sebi za taj građanski rat prirediti oružje, naučiti se kako da ga upotrebljava — da se bori i pobjeđuje.

Takvo naoružavanje kompaktne radne mase naroda čitavom političkom vlašću za zadatke revolucije jest diktatura proletarijata i stoga prava demokracija. Ne tamo gdje u lažnoj jednakosti najamni rob sjedi pored kapitalista, seoski proleter pored junkera, da bi parlamentarno raspravljali o svojim životnim pitanjima, već jedino ondje gdje milijunska masa proletera hvata u svoju žuljevitu pesnicu čitavu državnu vlast da bi je, kao bog Tor svoj malj, sručila na glavu vladajućim klasama, jedino je ondje prava demokracija koja nije prijevara naroda.

Da bi proletarijatu omogućio izvršenje tih zadataka, Spartakov savez zahtijeva:

* Vendée — francuska pokrajina u kojoj je 1793. godine izbila kontrarevolucionarna pobuna. (op. prev.)

1. Kao neodložnu mjeru za osiguranje revolucije:

1. Razoružanje čitave policije, svih oficira i neproleterskih vojnika, razoružanje svih pripadnika vladajućih klasa.
2. Zapljenu svih zaliha oružja i municije kao i tvornica naoružanja od strane radničkih i vojničkih vijeća.
3. Naoružavanje čitavog odraslog muškog proleterskog stanovništva kao radničke milicije. Stvaranje Crvene garde sastavljene od proletera kao aktivnog dijela milicije za trajnu zaštitu revolucije od kontrarevolucionarnih napada i rovarjenja.
4. Oduzimanje komandne vlasti oficirima i podoficirima. Zamjenu ropske vojničke poslušnosti dobrovoljnom disciplinom vojnika. Izbor svih starješina od strane sastava jedinica uz pravo opoziva u svako doba. Ukidanje vojnog sudstva.
5. Odstranjivanje oficira i kapitulana iz svih vojničkih vijeća.
6. Zamjenjivanje svih političkih organa i nadležstava prijašnjih režima povjerenicima radničkih i vojničkih vijeća.
7. Uspostavu revolucionarnog tribunala pred kojim treba osuditi glavne krivce za rat i njegovo produživanje, oba Hohenzollerna, Ludendorffa, Hindenburga, Tirpitz i njihove sukrivce, kao i sve zavjerenike kontrarevolucije.
8. Neodložnu zapljenu svih živežnih namirnica radi osiguranja prehrane naroda.

2. Na političkom i socijalnom području:

1. Ukidanje svih zasebnih država; jedinstvena njemačka socijalistička republika.
2. Uklanjanje svih parlamenata i općinskih vijeća i preuzimanje njihovih funkcija od strane radničkih i vojničkih vijeća, njihovih odbora i organa.
3. Izbor radničkih vijeća po cijeloj Njemačkoj od strane sveukupnog odraslog stanovništva oba spola u gradu i na selu, po pogonima, kao i vojničkih vijeća od strane vojnika, uz isključenje oficira i kapitulana. Pravo radnika i vojnika da u svako doba opozovu svoje zastupnike.

4. Izbor delegata radničkih i vojničkih vijeća u čitavom Rajhu za Centralno vijeće radničkih i vojničkih vijeća, koje treba da izabere Izvršno vijeće kao najviši organ zakonodavne i izvršne vlasti.

5. Sastajanje Centralnog vijeća zasad najmanje svaka tri mjeseca — svaki put uz ponovni izbor delegata — radi neprestane kontrole nad djelatnošću Izvršnog vijeća i radi uspostavljanja živog dodira između mase radničkih i vojničkih vijeća u Rajhu i njihovih najviših vladinih organa. Pravo lokalnih radničkih i vojničkih vijeća da u svako doba opozovu i zamijene svoje predstavnike u Centralnom vijeću ako oni ne rade prema namjerama svojih naredbodavaca. Pravo Izvršnog vijeća da imenuje i smjenjuje narodne povjerenike i centralna nadležstva Rajha s njihovim činovnicima.

6. Ukidanje svih staleških razlika, razreda i titula. Potpuno pravno izjednačivanje spolova.

7. Socijalno zakonodavstvo koje zasijeca u dubinu. Skraćenje radnog vremena radi svladavanja nezaposlenosti, uzimajući u obzir tjelesnu oslabjelost radništva uslijed svjetskog rata; najviše šest-satni radni dan.

8. Neodložno reorganiziranje prehrane, stanovanja, zdravstva i odgoja u smislu i u duhu proleterske revolucije.

3. *Neposredni ekonomski zahtjevi:*

1. Konfiskacija svih dinastičkih imanja i dohodaka u korist zajednice.

2. Poništenje državnih i drugih javnih dugova i svih ratnih zajmova izuzevši upise počev od određene visine koju treba da utvrdi Centralno vijeće radničkih i vojničkih vijeća.

3. Izvlaštenje zemljišta svih velikih i srednjih poljoprivrednih gospodarstava, stvaranje socijalističkih poljoprivrednih zadruga u čitavom Rajhu pod jedinstvenim centralnim rukovodstvom; seljačka sitna gospodarstva ostaju u posjedu njihovih vlasnika do njihova dobrovoljnog priključenja socijalističkim zadrugama.

4. Izvlaštenje svih banaka, rudnika, talionica i svih velikih poduzeća u industriji i trgovini od strane vijeća Republike.

5. Konfiskacija svih posjeda počev od određene visine vrijednosti koju treba odrediti Centralno vijeće.

6. Preuzimanje cjelokupnog javnog saobraćaja od strane vijeća Republike.

7. Izbor vijeća u svim poduzećima, koja u suglasnosti s radničkim vijećima treba da vode sve unutrašnje poslove poduzeća, da reguliraju radne odnose, da kontroliraju proizvodnju i napokon da preuzmu upravljanje poduzećem.

8. Uspostavljanje centralne komisije za štrajkove koja uz neprestanu suradnju sa savjetima poduzeća treba da započetim štrajkaškim pokretima u čitavom Rajhu osigura jedinstveno vodstvo, socijalističko usmjerenje i najjaču podršku političke vlasti radničkih i vojničkih vijeća.

4. Međunarodne zadaće:

Neodložno uspostavljanje veza s bratskim partijama u inozemstvu, kako bi se socijalistička revolucija postavila na međunarodnu osnovu i stvorio i osigurao mir putem internacionalnog bratimljenja i revolucionarnog ustanka svjetskog proletarijata.

5. To hoće Spartakov savez!

I stoga što to hoće, što opominje i nuka, što je socijalistička savjest revolucije, mrze ga, progone i kleveću svi otvoreni i potajni neprijatelji revolucije i proletarijata.

Raspnite ga! viču kapitalisti koji drhte nad svojim kasama.

Raspnite ga! viču malograđani, oficiri, antisemiti, buržoaski lakaji iz štampe koji drhte nad zdjelama građanske klasne vladavine.

Raspnite ga! viču Scheidemann i koji su poput Jude Iskariota proletarijat prodali buržoaziji i drhte nad srebrnjacima svoje političke vlasti.

Raspnite ga! još uvijek ponavljaju poput jeke razočarani, prevareni, zloupotrebljeni slojevi radništva i vojnika koji ne znaju da bjesneći protiv Spartakova saveza bjesne protiv svoje krvi i mesa.

U mržnji, u kleveti protiv Spartakova saveza ujedinjuje se sve što je kontrarevolucionarno, što je protiv naroda, antisocijalističko, dvolično, mračnjačko, mutno. To samo potvrđuje da u njemu kuca srce revolucije, da njemu pripada budućnost.

Spartakov savez nije partija koja hoće doći do vlasti nad radničkom masom ili pomoću radničke mase.

Spartakov savez samo je cilja najsvjesniji dio proletarijata koji čitavoj širokoj masi radništva na svakom koraku pokazuje njezine historijske zadaće, koji u svakom pojedinom stadiju revolucije zastupa krajnji socijalistički cilj, a u svakom nacionalnom pitanju zastupa interese proletrske svjetske revolucije.

Spartakov savez odbija da sa slugama buržoazije, sa Scheidemannom-Ebertom dijeli vlasti u vladi jer u takvoj suradnji vidi izdaju nad temeljnim postavkama socijalizma, vidi jačanje kontrarevolucije i paraliziranje revolucije.

Spartakov savez isto će tako odbiti da dođe na vlast i samo zato što je sa Scheidemannom-Ebertom svršeno i što su Nezavisni, surađujući s njima, dospjeli u ćorsokak.

Spartakov savez nikada neće preuzeti vlast drugačije nego jasnom, nedvosmislenom voljom velike većine proletrske mase u cijeloj Njemačkoj, nikada drugačije nego snagom njezina svjesnog pristajanja uz poglede, ciljeve i borbene metode Spartakova saveza.

Proletrska revolucija može se probiti do potpune jasnoće i zrelosti samo postepeno, idući korak po korak Golgotom vlastitih gorkih iskustava iz poraza i pobjeda.

Do pobjede Spartakova saveza neće doći na početku, nego na kraju revolucije: ona je identična s pobjedom velike milijunske mase socijalističkog proletarijata.

Ustajte, proleter! Na borbu! Valja jedan svijet osvojiti i s jednim svijetom započeti borbu. U toj posljednjoj klasnoj borbi svjetske historije za najviše ciljeve čovječanstva, za neprijatelja vrijedi: koljeno na prsa i nož pod grlo!

SPARTAKOV SAVEZ

Ruska revolucija

Naslov originala

Rosa Luxemburg

DIE RUSSISCHE REVOLUTION

Preveo

HRVOJE ŠARINIĆ

Ruska revolucija najzamašniji je fakt svjetskog rata. Njezino izbijanje, njezin besprimjerni radikalizam, njezino postojano djelovanje, najbolje tjeraju u laž frazu kojom je oficijelna njemačka socijaldemokracija u početku revnosno ideološki zaogrnila osvajački pohod njemačkog imperijalizma: frazu o misiji njemačkog bajoneta da sruši ruski carizam i oslobodi njegove potlačene narode. Zamašan opseg koji je poprimila revolucija u Rusiji, duboki zahvat kojim ona potresa sve klasne odnose, pokreće sve socijalne i ekonomske probleme, dosljedno napredovanje neumitnošću njezine unutrašnje logike od prvog stadija građanske republike do sve daljih faza — pri čemu se rušenje carizma pokazalo jedva epizodom, gotovo tričarijom — sve to pokazuje kao na dlanu da oslobođenje Rusije nije bilo djelo rata i vojnog poraza carizma, ne »njemačkih bajoneta u njemačkim šakama«, kao što je obećavao uvodnik »Neue Zeit« u redakciji Kautskog, nego da je imalo duboke korijene u vlastitoj zemlji i iznutra bilo potpuno zrelo. Ratna pustolovina njemačkog imperijalizma pod ideološkom firmom njemačke socijaldemokracije nije do revolucije u Rusiji dovela, nego ju je jedino na neko vrijeme, u početku — poslije njezine nabujale olujne plime u 1911—13. godinama — prekinula i zatim joj — nakon što je izbila — stvorila najteže, najnenormalnije uvjete.

Ali taj je tok, za svakog promatrača koji razmišlja, još i očiti dokaz protiv doktrinarne teorije koju dijeli Kautsky s vladinom socijaldemokracijom, prema kojoj Rusija kao privredno zaostala, pretežno agrarna zemlja, još nije zrela za socijalnu revoluciju i diktaturu proletarijata. Ta teorija, koja smatra da se Rusiji priличи samo *građanska* revolucija — pa iz tog shvaćanja izvodi i taktiku koalicije socijalista u Rusiji s građanskim liberalizmom — ujedno je i ideologija oportunističkog krila u ruskom radničkom pokretu, takozvanih menjševika pod prokušanim vodstvom Akselroda i Dana. Jedni i drugi: ruski oportunisti kao i njemački, u tom se načelnom shvaćanju ruske revolucije, iz kojeg se sam od sebe nadaje stav prema pojedinačnim pitanjima taktike, potpuno slažu s njemačkim vladinim socijalistima: po mišljenju svih triju ruska se revolucija trebala zaustaviti pri onom stadiju koji

je u mitologiji njemačke socijaldemokracije uzelo za svoj plemeni-
titi cilj ratovanje njemačkog imperijalizma: pri rušenju carizma.
Ako je pošla dalje od toga, ako je sebi postavila kao zadaću dik-
taturu proletarijata, onda je to, prema spomenutoj doktrini, bila
naprosto pogreška radikalnog krila ruskog radničkog pokreta,
boljševika, i sva iskrivljavanja što su revoluciji nametnuta u nje-
zinu daljem toku, sve smutnje kojih je postala žrtvom, pojavlju-
ju se upravo kao rezultat te kobne pogreške. *Teorijski* iz te dok-
trine, koju Stampferov »Vorwärts« i Kautsky podjednako pre-
poručuju kao plod »marksističkog mišljenja«, proizlazi original-
no »marksističko« otkriće da je socijalistički prevrat posebna na-
cionalna, tako rekuć kućna stvar svake moderne države. U izmiš-
ljenoj apstraktnoj shemi jedan Kautsky umije, naravno, vrlo po-
tanko oslikati svjetske ekonomske veze kapitala koje iz svih mo-
dernih država tvore jedan međusobno povezani organizam. Ali
revolucija u Rusiji — plod međunarodnog razvoja i agrarnog pi-
tanja — ne može se riješiti u granicama građanskog društva.

Praktički ta doktrina nastoji s međunarodnog, u prvom redu nje-
mačkog proletarijata svaliti odgovornost za povijest ruske revo-
lucije, zaniijekati povezanost te revolucije s međunarodnim okol-
nostima. Tok rata i ruske revolucije nije pokazao nezrelost Rusije,
već nedozrelost njemačkog proletarijata da ispuni svoje historij-
ske zadaće, i to istaknuti svom jasnoćom, prvi je zadatak kritič-
kog razmatranja ruske revolucije. Sudbina revolucije u Rusiji
potpuno je zavisila od međunarodnih događaja. To što su boljše-
vici svoju politiku potpuno oslonili na svjetsku revoluciju prole-
tarijata, upravo sjajno potvrđuje njihovu političku dalekovidnost
i načelnu čvrstoću, smionost zamaha njihove politike. U tomu se
vidi silan skok koji je kapitalistički razvoj učinio posljednjih de-
setljeća. Revolucija 1905—1907. odjeknula je u Evropi tek slabo.
Stoga je morala ostati početnim poglavljem. Nastavak i rješenje
bili su vezani uz evropski razvoj.

Jasno je da samo potanka i promišljena kritika a ne nekritička
apologetika može pokupiti blago iskustava i pouka. Zaista bi bilo
ludo zamišljati da je u prvom svjetskom historijskom eksperi-
mentu s diktaturom radničke klase, i to u najtežim uvjetima što se
dadu zamisliti: sred svjetskog požara i kaosa umorstva naroda
u čeličnoj omći najreakcionarnije vojne sile Evrope, uz potpuno
podbacivanje međunarodnog proletarijata, da je u jednom poku-
šaju s radničkom diktaturom u tako nenormalnim uvjetima baš
sve što je u Rusiji učinjeno i što nije učinjeno bilo do krajnosti
savršeno. Obratno, elementarno poimanje socijalističke politike
i uvid u njezine nužne historijske preduvjete nameću pretpostav-
ku da u tako fatalnim okolnostima ni golemi idealizam ni revo-

lucionarna energija što odolijeva svim burama nisu kadri ostvariti niti demokraciju niti socijalizam, nego samo njihove slabe nezgrapne početne korake.

Upravo je elementarna dužnost socijalista svih zemalja da to sebi jasno predoče zajedno sa svim najdubljim vezama i učincima; jer samo tom gorkom spoznajom dade se izmjeriti sva veličina vlastite odgovornosti međunarodnog proletarijata za sudbinu ruske revolucije. U drugu ruku, samo tim putem dolazi do izražaja odlučujuća važnost jedinstvenog međunarodnog nastupanja proletaerske revolucije — kao temeljnog uvjeta bez kojeg se i najveće zalaganje i najveće žrtve proletarijata u jednoj zemlji neminovno moraju zaplesti u zbrku proturječnosti i pogrešaka.

Izvan svake je sumnje i to da su pametne glave na čelu ruske revolucije, da su Lenjin i Trocki na svojem trnovitom, svakovrsnim zamkama okruženom putu učinili mnogi odlučujući korak samo uz najveće unutrašnje dvoumljenje i s najvećim unutrašnjim protivljenjem, i da ni njima samima ništa ne može biti stranije od gledanja da Internacionala uzima kao uzvišeni uzor socijalističke politike sve što oni moraju činiti silom gorkih prilika u uzavreлом vrtlogu zbivanja.

Jednako bi tako bilo pogrešno plašiti se da kritičko promatranje puta koji je do sada prevalila ruska revolucija opasno potkopava ugled i fascinantant primjer ruskih proletera koje može nadvladati jedino fatalna tromost njemačkih masa. Ništa pogrešnije od toga. Revolucionarnu djelotvornost radničke klase u Njemačkoj zauvijek je nemoguće u duhu tutorskih metoda blagopokojne njemačke socijaldemokracije probuditi čarolijama bilo kojeg neokaljano autoriteta, radilo se o vlastitim »instancama« ili o »ruskom primjeru«. Ne stvaranjem jurišnog raspoloženja, već samo obratno: jedino iz uvida u čitavu strašnu ozbiljnost, svu kompliciranost zadaća, iz političke zrelosti i duhovne samostalnosti, iz sposobnosti kritičkog rasuđivanja masa koju je njemačka socijaldemokracija desetljećima pod raznim izlikama sistematski ubijala, može se roditi historijska akciona sposobnost njemačkog proletarijata. Kritički se raspraviti s ruskom revolucijom u svoj njezinoj historijskoj povezanosti, najbolja je škola i njemačkog i međunarodnog radništva za zadatke što pred njim izrastaju iz sadašnje situacije.

II

Opći tok prvog razdoblja ruske revolucije od njezina izbijanja u martu do oktobarskog prevrata točno odgovara razvojnoj shemi kako velike engleske tako i velike francuske revolucije. To

je tipičan put nastanka svakog prvog velikog generalnog razračunavanja revolucionarnih snaga začetih u krilu građanskog društva s okovima starog društva.

Njegov se razvoj prirodno kreće uzlaznom linijom: od umjerenih početaka do sve veće radikalizacije ciljeva i paralelno s tim od koalicije klasa i partija do samovlasti radikalne partije.

U prvom trenutku u ožujku 1917. stajali su na čelu revolucije »kadeti«, tj. liberalna buržoazija. Opći prvi porast revolucionarne plime povukao je sa sobom sve i svakoga: četvrta Duma, najreakcionarniji proizvod najreakcionarnijeg četveroklasnog izbornog sistema proizišlog iz državnog udara, odjednom se pretvorila u organ revolucije. Sve građanske partije, uključivši i nacionalističku desnicu, odjednom su stvorile falangu protiv apsolutizma. On je pod prvim naletom pao gotovo bez borbe, poput odumrlog organa koji je trebalo samo dodirnuti pa da otpadne. I kratkotrajni pokušaj liberalne buržoazije da spasi barem dinastiju i prijestolje, razbio se za nekoliko sati. Buran razvoj događaja preskakao je u jednom danu i u jednom satu razdaljine za koje su Francuskoj nekada trebala desetljeća. To je pokazalo da je Rusija realizirala rezultate jednog stoljeća evropskog razvoja, i prije svega — da je revolucija 1917. godine bila direktni nastavak one u godinama 1905—1907, a ne poklon njemačkih »oslobodilaca«. Pokret u ožujku 1917. nastavio se neposredno ondje gdje je njegovo djelo bilo prije deset godina prekinuto. Demokratska republika bila je gotov, iznutra sazreli proizvod već prvog naleta revolucije.

Ali tada je došla druga, teška zadaća. Pokretačka snaga revolucije od prvog je trenutka bila masa gradskog proletarijata. Njegov se zahtjevi, međutim, nisu iscrpljivali u političkoj demokraciji, nego su se ticali akutnog pitanja međunarodne politike: neodložnog mira. Revolucija je ujedno pojurila prema masi vojnika, koja je također istakla zahtjev za neodložnim mirom, i prema masi seljaštva, koja je u prvi red stavila agrarno pitanje, onu os oko koje se revolucija okreće već od 1905. Neodložni mir i zemlja — ta dva cilja odredila su unutrašnji rascjep revolucionarne falange. Zahtjev za neodložnim mirom sukobio se s imperijalističkom tendencijom liberalne buržoazije čiji je glasonoša bio Miljukov; zemljišno pitanje bilo je ponajprije strašilo za drugo krilo buržoazije: zemljišno plemstvo, a zatim i atentat na sveto privatno vlasništvo uopće, ranjivo mjesto svih građanskih klasa.

Tako se drugog dana poslije prve pobjede revolucije u njezinu krilu začela unutrašnja borba oko oba žarišta: mira i zemljišnog pitanja. Liberalna buržoazija započela je s taktikom odugovlačenja i izbjegavanja. Radničke mase, armija i seljaštvo, nasrtali su

sve silovitije. Nema sumnje da je s pitanjem mira i pitanjem zemlje bila povezana i sama sudbina političke demokracije u republici. Građanske klase koje su se, preplavljene prvim olujnim valom revolucije, dale povući sve do republikanskog oblika države, ubrzo su počele tražiti uporišta za povlačenje i potihog organizirati kontrarevoluciju. Ta se tendencija jasno izrazila u Kaledinovu pohodu Kozaka na Petrograd. Da je taj udar bio okrunjen uspjehom, bilo bi zapečaćeno ne samo pitanje mira i agrara, nego i sudbina demokracije, same republike. Vojna diktatura sa strahovladom protiv proletarijata, i zatim povratak monarhiji, bile bi neizbježne posljedice.

Po tomu se može izmjeriti utopizam i u srži reakcionarnost taktike čijem su se vodstvu bili prepustili ruski socijalisti Kautski-jeva smjera, menjševici. Zagrizli u fikciju građanskog karaktera ruske revolucije — dočim Rusija još nije zrela za socijalnu revoluciju — oni su se očajnički uhvatili za koaliciju s građanskim liberalima, to jest za nasilni spoj onih elemenata koji su, razdvojeni prirodnim unutrašnjim tokom revolucionarnog razvoja, dospjeli u najoštriji međusobni sukob. Akselrod, Dan, htjeli su pod svaku cijenu surađivati s onim klasama i partijama od kojih su revoluciji i njezinoj prvoj tekovini, demokraciji, prijetile najveće opasnosti.

Upravo je začudno promatrati kako taj marljivi čovjek (Kautsky) tokom četiri godine rata svojim neumornim pisanjem mirno i metodično buši jednu za drugom ideološke rupe u socijalizmu, od čega se socijalizam pretvara u sito bez ijednog cijelog mjesta. Nekritička ravnodušnost kojom njegovi sljedbenici gledaju taj marljivi rad svojega službenog teoretičara i gutaju njegova svagda nova otkrića ne trepnuvši okom, nalazi svoju analogiju samo u ravnodušnosti kojom sljedbenici Scheidemanna i kompanije gledaju kako ovi buše socijalizam praktički. Oba se rada u stvari potpuno dopunjuju, i Kautsky, oficijelni čuvar hrama marksizma, od izbijanja rata zapravo samo teorijski priprema ono što Scheidemanni čine praktički: 1. Internacionala, instrument za mirno doba; 2. Razoružanje i Liga naroda, nacionalizam; 3. Demokracija, *ne* socijalizam.

U toj situaciji boljševičkom smjeru pripada historijska zasluga što je od početka proklamirao i čeličnom dosljednošću slijedio onu taktiku koja je jedino mogla spasiti demokraciju i revoluciju pokrenuti naprijed. Sva vlast isključivo u ruke radničke i seljačke mase, u ruke sovjeta — to je u stvari bio jedini izlaz iz poteškoća u koje je revolucija bila zapala, to je bio potez mačem koji je presjekao gordijski čvor, izveo revoluciju iz tjesnaca i pred njom otvorio slobodno prostranstvo neslućenog daljnjeg razmaha.

Tako je Lenjinova partija jedina u Rusiji shvatila prave interese revolucije u onom njezinom prvom razdoblju, ona je bila njezin pogonski element kao u tom pogledu jedina partija koja provodi zaista socijalističku politiku.

Time se također objašnjava da su boljševici, u početku revolucije sa svih strana osuđivana, klevetana i progonjena manjina, u najkraće vrijeme bili dovedeni na čelo revolucije i da su pod svoju zastavu mogli okupiti sve prave narodne mase: gradski proletarijat, armiju, seljaštvo, kao i revolucionarne elemente demokracije, lijevo krilo socijalista-revolucionara.

Prava situacija ruske revolucije sastojala se poslije nekoliko mjeseci u alternativni: pobjeda kontrarevolucije ili diktatura proletarijata, Kaledin ili Lenjin. To je bilo objektivno stanje što vrlo brzo nastaje u svakoj revoluciji nakon što prođe prvi zanos, i koje je u Rusiji proizišlo iz akutnih konkretnih pitanja mira i zemlje za koja nije bilo rješenja u okviru građanske revolucije.

Ruska revolucija tu je samo potvrdila osnovnu pouku svake velike revolucije, kojoj životni zakon glasi: ili mora vrlo brzo i odlučno jurišati naprijed, željeznom rukom rušiti sve prepreke i svoje ciljeve neprestano pomicati dalje, ili će vrlo brzo biti bačena iza svoje najslabije polazne točke i ugušena od strane kontrarevolucije. Stajanja, tapkanja na jednom te istom mjestu, zadovoljavanja s prvim ciljem koji je postignut, u revoluciji nema. I tko hoće te učmale mudrosti iz parlamentarnog boja žaba i miševa primijeniti na revolucionarnu taktiku, samo pokazuje da mu je psihologija, sam životni zakon revolucije, isto tako stran kao što mu je i historijsko iskustvo knjiga sa sedam pečata.

Tok engleske revolucije od njezina izbijanja 1642. Kao što je na to tjerala logika stvari, u početku slabašna kolebanja prezbiterijanaca, oklijevanje u ratu protiv rojalističke armije u kojem su prezbiterijanski glavari vješto izbjegli odlučnu bitku i pobjedu nad Karlom I, doveli su do neminovne nužnosti da independentisti protjeraju prezbiterijance iz parlamenta i da preuzmu vlast. I isto je tako zatim unutar independentističke vojske niža malo-građanska masa vojnika, lilburnski leveleri, tvorila udarnu snagu čitavog independentističkog pokreta, kao što su napokon proleterski elementi vojničke mase, socijalno prevratnički elementi što su išli najdalje i našli svoj izraz u pokretu kopača, sa svoje strane bili kvas demokratske stranke levelera.

Bez duhovnog utjecaja revolucionarnih proleterskih elemenata na vojničku masu, bez pritiska demokratske vojničke mase na građanski gornji sloj Stranke independentista, ne bi bilo ni »čišće-

nja« Dugog parlamenta od prezbiterijanaca, ni pobjedonosnog okončanja rata s vojskom vitezova i sa Škotima, ni procesa Karlu I. i njegova smaknuća, ni raspuštanja Doma lordova i proglašenja republike.

Kako je bilo u velikoj francuskoj revoluciji? Zauzimanje vlasti od strane jakobinaca tu se poslije četverogodišnjih borbi pokazalo jednim sredstvom kojim se mogu spasiti tekovine revolucije, ostvariti republika, razbiti feudalizam, organizirati revolucionarna obrana prema unutra i prema vani, ugušiti zavjera kontrarevolucije, proširiti revolucionarni val iz Francuske na čitavu Evropu.

Kautsky i njegovi ruski istomišljenici, koji su tvrdili da će ruska revolucija sačuvati »građanski karakter« svoje prve faze, točan su pandan onim njemačkim i engleskim liberalima iz prošlog stoljeća koji su u velikoj francuskoj revoluciji razlikovali dva poznata razdoblja. »Dobru« revoluciju prve žirondinske faze i »lošu« poslije jakobinskog prevrata. Liberalsko pogrešno shvaćanje historije nije, naravno, bilo dužno shvatiti da bi bez prevrata »neumjerenih« jakobinaca ubrzo pod ruševinama revolucije bile pokopane i prve bojažljive i polovične tekovine žirondinske faze, da jakobinskoj diktaturi prava alternativa, kako ju je bio postavio neumitni tok povijesnog razvoja 1793, nije bila umjerena demokracija, nego — restauracija Bourbona! »Zlatni srednji put« nije održiv upravo ni u jednoj revoluciji, njezin prirodni zakon traži brzu odluku: ili će se lokomotiva punom parom popeti na najvišu točku historijske uzbrdice, ili će se silom vlastite težee otkotrljati natrag u dolinu iz koje je pošla i sa sobom nezadrživo povući u ponor sve one koji je svojim slabim snagama hoće zadržati na pol puta.

Tako postaje jasno da u svakoj revoluciji vodstvo i vlast može preuzeti samo ona partija koja ima hrabrosti da izbaci parolu što tjera naprijed i da iz toga povuče sve konsekvencije. To objašnjava bijednu ulogu ruskih menjševika, Dana, Ceretelija i drugih, koji su, imajući u početku golem utjecaj na mase, poslije dužeg kolebanja amo-tamo, nakon što su se rukama i nogama opirali da preuzmu vlast i odgovornost, bili napokon neslavno pometeni s pozornice.

Lenjinova partija, koja je pod parolom: sva vlast u ruke proletarijata i seljaštva, osigurala nastavak revolucije, jedina je shvatila zakon i dužnost prave revolucionarne partije.

Tako su boljševici riješili čuveno pitanje »većine naroda« koje njemačkim socijaldemokratima odavna leži na prsima poput more. Oni, kao nepopravljivi pitomci parlamentarnog kretenizma, na revoluciju naprosto prenose učmalu mudrost parlamentarne

odgojenosti: da bi se nešto postiglo, valja najprije biti u većini. Tako dakle i u revoluciji: najprije budimo »većina«. Ali prava dijalektika revolucije postavlja tu mudrost parlamentarnih krtica naglavce: put ne vodi od većine prema revolucionarnoj taktici, nego od revolucionarne taktike prema većini. Samo partija koja umije voditi, to jest tjerati naprijed, u jurišu stječe pristaše. Odlučnost kojom su Lenjin i drugovi u presudnom momentu dali lozinku što tjera naprijed: sva vlast u ruke proletarijata i seljaka, gotovo ih je preko noći iz progonjene, klevetane, ilegalne manjine, čiji su se vođe morali poput Marata skrivati po podrumima, pretvorila u apsolutnog gospodara situacije.

Boljševici su kao svrhu tog preuzimanja vlasti također smjesta postavili potpun i najdalekosežniji revolucionarni program: ne možda osiguranje građanske demokracije, nego diktatura proletarijata u svrhu ostvarenja socijalizma. Oni su tako stekli neprolaznu povijesnu zaslugu, jer su prvi put krajnje ciljeve socijalizma proklamirali kao neposredni program praktičke politike.

Svu hrabrost, djelotvornost, revolucionarnu dalekovidnost i dosljednost koju neka partija može pokazati u povijesnom trenutku, Lenjin, Trock i drugovi potpuno su ostvarili. Sva revolucionarna čast i akciona sposobnost što se u socijaldemokraciji Zapada slomila, bila je zastupljena u boljševicima. Njihov oktobarski ustanak nije bio samo stvarni spas ruske revolucije, nego je spasio i čast međunarodnog socijalizma.

III

Boljševici su historijski nasljednici engleskih levelera i francuskih jakobinaca. Ali konkretna zadaća koja je njima u ruskoj revoluciji pripala poslije zauzimanja vlasti, bila je neuporedivo teža od one njihovih povijesnih prethodnika. (Značenje agrarnog pitanja. Već 1905. Zatim u 3. Dumi desni seljaci! Seljačko pitanje i obrana, armija.) Parola neposrednog neodložnog zauzimanja i podjele zemlje od strane seljaka bila je, nema sumnje, najjednostavnija i najlapidarnija formula da bi se postiglo dvoje: da bi se razorio zemljišni veleposjed i da bi se seljaci smjesta vezali uz revolucionarnu vladu. Kao politička mjera za učvršćenje proletersko-socijalističke vlade te je taktika bila izvrсна. Ali ona je, na žalost, imala svoje dvije strane, naličje joj je bilo u tomu što neposredno uzimanje zemlje od strane seljaka najčešće nema ništa zajedničko sa socijalističkom privredom.

Socijalistički preobražaj ekonomskih odnosa pretpostavlja u pogledu agrarnih odnosa dvoje. — Ponajprije nacionalizaciju upravo

zemljišnog veleposjeda kao tehnički najnaprednije koncentracije proizvodnih sredstava i metoda u agraru, koja jedino može poslužiti polazištu, socijalističkom načinu privređivanja na selu. Ako sitnom seljaku naravno ne treba oduzeti njegovu parcelu, nego mu se može mirno staviti na volju da ga prednosti zadružnog gospodarstva pridobiju najprije za dobrovoljno uzdruživanje, a zatim i za priključivanje zajedničkom društvenom gospodarstvu, po sebi se razumije da svaka socijalistička ekonomska reforma na zemljištu mora početi s velikim i srednjim zemljišnim posjedom. Ona tu mora prije svega pravo vlasništva preneti na naciju ili, što je uz socijalističku vladu isto, ako tako hoćemo, na državu; jer samo to jamči mogućnost da se poljoprivredna proizvodnja organizira prema obuhvatnom širokom socijalističkom gledištu.

Druga je pak pretpostavka tog preobražaja da se odvojenost poljoprivrede od industrije, ta karakteristična crta građanskog društva, dokine kako bi se napravilo mjesta uzajamnom prožimanju i stapanju obiju, oblikovanju jednako agrarne kao i industrijske proizvodnje prema jedinstvenim gledištima. Ma kakva u pojedinostima bila opskrba praktički: putem gradskih općina kao što predlažu jedni, ili od strane državnog centra — u svakom je slučaju pretpostavka: jedinstveno provedena, od centra pokrenuta reforma, a njezina je opet pretpostavka nacionalizacija zemljišta. Nacionalizacija velikog i srednjeg zemljišnog posjeda, ujedinjenje industrije i poljoprivrede, to su dva temeljna stanovišta svake socijalističke privredne reforme bez kojih nema socijalizma.

Što sovjetska vlada u Rusiji te silne reforme nije provela — tko da joj predbaci! Bila bi neslana šala, zahtijevati ili očekivati od Lenjina i drugova da u kratko vrijeme svoje vlasti sred vrtloga unutrašnjih i vanjskih borbi, pritisnuti sa svih strana od bezbrojnih neprijatelja i otpora, riješe ili čak samo počnu rješavati jednu od najtežih, da, mirno možemo kazati: najtežu zadaću socijalističkog preobražaja! Mi ćemo, kad jednom dospijemo na vlast, i na Zapadu, u najpovoljnijim uvjetima polomiti na tom tvrdom orahu mnogi zub prije nego što iziđemo samo iz najgrdnijih od tisuću složenih teškoća te goleme zadaće!

Socijalistička vlada, došavši na vlast, mora u svakom slučaju učiniti jedno: mora poduzeti mjere koje su okrenute prema spomenutim temeljnim pretpostavkama neke kasnije reforme agrarnih odnosa, ona mora u najmanju ruku izbjeći sve što joj sprečava put do tih mjera.

A parola koju su dali boljševici: neka seljaci neodložno prisvoje zemljišni posjed i podijele ga među sobom, morala je djelovati

upravo u suprotnom smjeru. Ne samo što to nije socijalistička mjera, nego ona presijeca i put do nje, gomila nesavladive poteškoće na putu preobražaja agrarnih odnosa u socijalističkom smislu.

Kad su seljaci uzeli imanja prema kratkoj i lapidarnoj Lenjinovoj paroli: idite i uzmite zemlju!, dovelo je to naprosto do momentanog kaotičnog prevođenja zemljišnog veleposjeda u seljački zemljišni posjed. Ono što je nastalo, nije društveno vlasništvo, nego novo privatno vlasništvo, to je razbijanje velikih imanja u srednji i manji posjed, relativno naprednog krupnog gospodarstva u primitivan sitni posjed na kojemu se radi tehničkim sredstvima iz doba faraona. I ne samo to: tim mjerama i kaotičnim, samovoljnim načinom njihova provođenja imovinske razlike na selu nisu uklonjene, nego samo pooštrene. Premda su boljševici tražili od seljaka da stvore seljačke komitete, da preuzimanje posjeda nad plemićkim imanjima nekako pretvore u kolektivnu akciju, jasno je da taj opći savjet nije uzmogao ništa promijeniti u stvarnoj praksi i u zbiljskim odnosima snaga na selu. Svatko može, i ne gledajući, na prste izračunati da u rezultatu podjele zemlje socijalna i ekonomska nejednakost u krilu seljaštva nije odstranjena, nego samo povećana, da su ondje klasne suprotnosti zaoštrene. Ali to premještanje snaga dogodilo se *na štetu* proleterskih i seljačkih interesa. Prije je socijalističkoj reformi na selu stajao nasuprot svakako otpor male kaste plemićkih i kapitalističkih zemljišnih veleposjednika i male manjine bogate seoske buržoazije, koje revolucionarna seljačka masa može ekspropriirati kao od šale. Sada, nakon »zauzimanja posjeda«, nasuprot svakom socijalističkom područstvu poljoprivrede, stoji kao neprijatelj enormno narasla i jaka masa posjedničkog seljaštva koja će svoje novostečeno vlasništvo zubima i noktima braniti od svakog socijalističkog atentata. Sada je pitanje buduće socijalizacije poljoprivrede, dakle proizvodnje u Rusiji uopće, postalo pitanje suprotnosti i borbe između gradskog proletarijata i seljačke mase. Kako se ta suprotnost već sada zaoštrila, pokazuje bojkot seljaka prema gradovima kojima oni uskraćuju namirnice da bi pravili lihvarske poslove, upravo kao pruski junkeri. Francuski seljak dobitnik parcele postao je najhrabriji branitelj velike francuske revolucije koja ga je nadarila konfisciranim zemljištem emigranata. On je kao napoleonski vojnik nosio zastavu Francuske u pobjede, krstario je Evropom i u njezinim zemljama redom razarao feudalizam. Možda su Lenjin i njegovi prijatelji očekivali od svoje agrarne parole sličan učinak. Ruski seljak, međutim, nakon što je na svoju ruku uzeo zemlju u posjed, nije ni u snu pomišljao da brani Rusiju i revoluciju kojoj je dugovao zahvalnost za zemlju. On je zagrizao u svoj novi posjed i prepustio revoluciju neprijateljima, državu raspadu, gradsko stanovništvo gladi.

Lenjinov govor o nužnoj centralizaciji u industriji, nacionalizaciji banaka, trgovine i industrije. Zašto ne zemljišta? Tu, naprotiv, decentralizacija i privatno vlasništvo.

Lenjinov vlastiti agrarni program prije revolucije bio je drugačiji. Lozinka preuzeta od mnogo ruženih socijalista-revolucionara ili točnije: od spontanog pokreta seljaštva.

Da bi uvela načela socijalističkih agrarnih odnosa, sovjetska je vlada zatim pokušala od proletera — pretežno gradskih, nezaposlenih elemenata — stvoriti poljoprivredne komune. Samo, lako je unaprijed odgonetnuti da su rezultati tih napora, mjereni čitavim volumenom agrarnih odnosa, morali ostati neizmjereno mali i da pri razmatranju pitanja uopće ne dolaze u obzir. (Nakon što je zemljišni veleposjed, najprikladnija polazna točka za socijalističku privredu, razbijen u sitni posjed, sada se pokušavaju iz malih početaka izgraditi komunistički pogoni za uzor.) U danim okolnostima tim komunama pripada vrijednost eksperimenta a ne obuhvatne socijalne reforme. Žitni monopol s premijama. *Sada*, post festum, hoće oni unijeti u selo klasnu borbu!

Lenjinova agrarna reforma stvorila je socijalizmu na selu nov snažan sloj neprijatelja u narodu, čiji će otpor biti mnogo opasniji i žilaviji nego onaj veleposjedničkog plemstva.

Što se vojni poraz pretvorio u slom i raspad Rusije, dijelom su skrivili boljševici. Te objektivne poteškoće položaja sami su boljševici u velikoj mjeri pooštrili parolom koju su gurnuli u prvi plan svoje politike: takozvanim pravom nacija na samoodređenje, iza koje se fraze u zbilji skrivao: državni raspad Rusije. Doktrinarnom tvrdokornošću neprestano proklamirana formula o pravu raznih nacionalnosti ruskog carstva da svoju sudbinu samostalno određuju »do uključivši državnog otcjepljenja od Rusije«, bio je bojni zov Lenjina i drugova osobito u vrijeme opozicije prema imperijalizmu Miljukova i Kerenskog, ona je tvorila os njihove unutrašnje politike poslije oktobarskog zaokreta i ona je tvorila čitavu platformu boljševika u Brest-Litovsku, njihovo jedino oružje koje su mogli suprotstaviti poziciji sile njemačkog imperijalizma.

U tvrdokornosti i krutoj dosljednosti kojom su Lenjin i drugovi ustrajali pri toj paroli, ponajprije zapanjuje to što ona grubo protuslovi inače izričitom centralizmu njihove politike i njihovu stavu koji su zauzeli prema ostalim demokratskim načelima. Dok su prema ustavotvornoj skupštini, prema općem pravu glasa, slobodi štampe i zborovanja, ukratko prema čitavom aparatu osnovnih demokratskih sloboda narodnih masa koje su sve zajedno tvorile »pravo samoodređenja« u samoj Rusiji pokazali vrlo

hladno omalovažavanje, s pravom samoodređenja nacija postupili su kao s draguljem demokratske politike za volju kojeg treba da ušute sva praktička gledišta realne kritike. Dok se plebiscitom za ustavotvornu skupštinu u Rusiji, plebiscitom na temelju najdemokratskijeg izbornog prava na svijetu i u potpunoj slobodi jedne narodne republike nisu dali ni najmanje impresionirati, i dok su njegove rezultate uz vrlo trezveno i kritičko razmatranje proglasili naprosto ništavnim, dotle su se u Brestu borili za »plebiscit« stranih nacija u Rusiji o njihovoj državnoj pripadnosti kao za prava nebesa svake slobode i demokracije, nepatvorenu kvintesenciju narodne volje i najvišu odlučujuću instancu u pitanjima političke sudbine nacija.

Proturječnost što tu zjapi utoliko je nerazumljivija što se, kada je riječ o pitanju demokratskih oblika političkog života svake zemlje, radi zapravo, kao što ćemo to još vidjeti kasnije, o najvrednijim, upravo neotuđivim osnovama socijalističke politike, dok famozno »pravo naroda na samoodređenje« nije drugo nego šuplje malograđansko fraziranje i obmana.

Što zapravo to pravo treba da znači? Ono spada u abecedu socijalističke politike prema kojoj se ona bori protiv ugnjetavanja svake vrsti pa tako i ugnjetavanja jedne nacije od strane druge.

Ako su inače tako trezveni i kritični političari poput Lenjina, Trockog i njihovih prijatelja, koji su nad svakom vrsti utopijskog fraziranja kao što je razoružanje, Liga naroda itd. znali samo ironično slegnuti ramenom, ovoga puta jednu šuplju frazu potpuno iste kategorije pretvorili gotovo u svoju pasiju, onda se to dogodilo, kao što nam se čini, zbog jedne vrsti političkog oportunizma. Lenjin i drugovi očito su računali kako nema sigurnog sredstva kojim bi se mnoge tuđe narodnosti u krilu ruskog carstva vezale uz revoluciju, uz stvar socijalističkog proletarijata, osim da im se u ime revolucije i socijalizma pruži krajnja najneograničenija sloboda raspolaganja svojom sudbinom. To je bilo analogno politici boljševika prema ruskim seljacima, čiju je glad za zemljom utažila parola direktnog prisvajanja plemićkog zemljišta što je seljake trebalo vezati uz zastavu revolucije i proleterske vladavine. U oba slučaja proračun je, na žalost, bio pogrešan. Dok su Lenjin i drugovi očito očekivali da će kao pobornici nacionalne slobode, i to »do državnog otcjepljenja«, od Finske, Ukrajine, Poljske, Litve, baltičkih zemalja, Kavkaza itd. napraviti također mnoge vjerne saveznike ruske revolucije, doživjeli su suprotnu predstavu: jedna za drugom te su »nacije« iskoristile svježe poklonjenu slobodu za to da bi kao smrtni neprijatelji ruske revolucije sklopile protiv nje savez s njemačkim imperijalizmom i pod njegovom zaštitom donijele zastavu kontrarevolucije u samu Rusiju. Najbolji je primjer za to međuigra s Ukraji-

nom u Brestu, koja je dovela do odlučujućeg obrata u tamošnjim pregovorima i u čitavoj unutrašnjoj i vanjskopolitičkoj situaciji boljševika. Ponašanje Finske, Poljske, Litve, baltičkih zemalja, nacija Kavkaza, uvjerljivo pokazuje da u Ukrajini nije riječ možda o slučajnoj iznimci, nego o tipičnoj pojavi.

Doduše, u svim tim slučajevima nisu u zbilji tu reakcionarnu politiku pokretale »nacije«, nego samo građanske i malograđanske klase koje su, u najoštrijoj suprotnosti s vlastitim proleterskim masama, »pravo nacionalnog samoodređenja« preokrenule u oružje svoje kontrarevolucionarne klasne politike. Ali — tu upravo dolazimo do čvorišta pitanja — utopijsko-malograđanski karakter te nacionalističke fraze i jest upravo u tomu što se ona u surovoj zbilji klasnog društva, pogotovo u vrijeme kada su suprotnosti najzaoštrenije, naprosto pretvara u sredstvo građanske klasne vladavine. Na najveću vlastitu štetu i štetu revolucije, boljševici su morali biti poučeni kako upravo pod vlašću kapitalizma nema samoodređenja nacije, kako u klasnom društvu svaka klasa nacije teži da se drugačije »samoodredi« i kako za građanske klase razlozi nacionalne slobode daleko zaostaju iza onih klasne vladavine. Finsko građanstvo kao i ukrajinsko malograđanstvo potpuno su jednako njemačku diktaturu pretpostavili nacionalnoj slobodi kada je ona trebala biti skopčana s »boljševičkom« opasnošću.

Nada u preokret realnih klasnih odnosa možda putem »plebiscita«, oko kojega se u Brestu sve okretalo, i nada u većinu glasova za priključenje ruskoj revoluciji uz vjeru u revolucionarnu narodnu masu, bila je, ako su je Lenjin—Trocki uzimali ozbiljno, neshvatljivo optimistička, a ako je trebala biti samo taktički udarac floretom u dvoboju s njemačkom politikom sile, bila je to opasna igra s vatrom. Čak i bez njemačke vojne okupacije, famozni »plebiscit«, da je u pograničnim zemljama do njega došlo, najvjerovatnije bi pri duhovnom stanju seljačke mase i velikih slojeva još ravnodušnih proletera, pri reakcionarnim tendencijama malograđanstva i uz tisuću mogućnosti buržoazije da utječe na glasanje, posvuda dao rezultat kojemu se boljševici ne bi jako radovali. Ipak u stvarima tih plebiscita o nacionalnom pitanju može ostati na snazi neoborivo pravilo da će ga vladajuće klase, ondje gdje im ne odgovara, ili spretno onemogućiti, ili će, ako do njega možda dođe, umjeti da utječu na njegove rezultate svojim krupnim i sitnim sredstvima, iz čega također proizlazi da se socijalizam ne može uvesti putem plebiscita.

To, što je pitanje nacionalnih težnji i tendencija odvajanja uopće ubačeno u središte revolucionarnih borbi, dapače, s brestskim mirom gurnuto u prvi plan i čak označeno kao znak raspoznavanja socijalističke i revolucionarne politike, unijelo je najveću

pometnju u redove socijalizma i poljuljalo poziciju proletarijata upravo u pograničnim zemljama. U Finskoj je socijalistički proletarijat, dok se borio kao dio jedinstvene revolucionarne falange Rusije, imao već vladajući položaj; posjedovao je većinu u zemaljskoj skupštini, u armiji, buržoaziju je bio potpuno potčinio, bio je gospodar situacije u zemlji. Početkom stoljeća, dok još nisu bila izmišljena ludovanja »ukrajinskog nacionalizma« s karbovancima* i »univerzalima«, i Lenjinova pasija »samostalne Ukrajine«, ruska je Ukrajina bila tvrđava ruskog revolucionarnog pokreta. Odande, iz Rostova, iz Odese, iz Donjeckog bazena potekle su prve bujice lave revolucije i pretvorile čitavu južnu Rusiju u plameno more; to se ponovilo i u sadašnjoj revoluciji u kojoj je južnoruski proletarijat dao elitne trupe proleterske falange. Poljska i baltičke zemlje bile su od 1905. najснаžnija i najpouzdanija ognjišta revolucije, u njima je socijalistički proletarijat igrao istaknutu ulogu.

Kako se dogodilo da u svim tim zemljama odjednom trijumfira kontrarevolucija? Nacionalistički je pokret paralizirao proletarijat i izručio ga nacionalnoj buržoaziji u graničnim zemljama upravo na taj način što ga je odvojio od Rusije. Umjesto da u duhu čiste internacionalističke klasne politike, koju su inače zastupali, teže najkompaktnijem okupljanju revolucionarnih snaga na čitavom području carstva, da zubima i noktima brane integritet ruskog carstva kao područja revolucije, da zajedništvo i nerazdvoljivost proletera svih zemalja u području ruske revolucije kao najviši zakon politike suprotstave svim nacionalističkim težnjama za odvajanjem, boljševici su svojim bučnim nacionalističkim fraziranjem o »samoodređenju do državnog otcjepljenja«, upravo obratno, buržoaziji u svim graničnim zemljama pružili najpoželjniji, najsjajniji izgovor, upravo stijeg za njezina kontrarevolucionarna nastojanja. Umjesto da proletere u graničnim zemljama upozore na svaki separatizam kao na čisto građansku zamku, oni su, naprotiv, mase u svim graničnim zemljama svojom parolom zbunili i izručili demagogiji građanskih klasa. Tim zahtjevom za nacionalizmom oni su sami izazvali, pripremili, raspad Rusije i tako vlastitim neprijateljima gurnuli u ruke nož koji će zarinuti u srce revolucije.

Svakako, bez pomoći imperijalizma, bez »njemačkih kundaka u njemačkim pesnicama«, kao što je pisala »Neue Zeit« Kautskog, Lubinski i ostala žgadija Ukrajine, kao ni Erichi i Mannerheimi u Finskoj i baltički baruni, nikada ne bi izašli na kraj s proleterskim masama svojih zemalja. Ali nacionalni separatizam bio je onaj trojanski konj pomoću kojeg su u sve te zemlje ušli njemački »drugovi« s bajonetama u šakama. Intervenciju Njemačke

* Karbovanec — ukrajinski naziv za rubalj. (op. prev.)

izazvale su realne klasne suprotnosti i realni odnosi vojnih snaga. Ali ideologiju koja je taj pohod kontrarevolucije maskirala, dali su boljševici, oni su poziciju buržoazije ojačali, a poziciju proletarijata oslabili. Najbolji je dokaz Ukrajina, koja je morala odigrati tako fatalnu ulogu u povijesti ruske revolucije. Ukrajinski nacionalizam u Rusiji bio je, za razliku od recimo češkog, poljskog ili finskog, samo običan hir, smicalica nekoliko desetaka malograđanskih inteligenata, bez i najtanjeg korijena u ekonomskim, političkim ili duhovnim prilikama zemlje, bez ikakve povijesne tradicije budući da Ukrajina nikada nije tvorila naciju ili državu, bez bilo kakva oslonca u nacionalnoj kulturi osim reakcionarno romantičnih pjesama Ševčenka. Formalno je to upravo tako kao da se jednog lijepog dana oni iz priobalnog područja sjete da na temelju Fritza Reutera* osnuje novu donjonjemačku naciju i državu. I tu smiješnu lakrdiju nekolicine sveučilišnih profesora i studenata Lenjin i drugovi svojom su doktrinarnom agitacijom za »pravo samoodređenja uključivši itd.« umjetno napuhali do političkog faktora. Započetoj lakrdiji oni su pridavali važnost sve dok se ona nije pretvorila u najkrvaviju zbilju: ne, naime, u ozbiljan nacionalni pokret, koji ni prije ni sada nije imao korijena, nego u firmu i zastavu okupljanja kontrarevolucije! Iz tog su mučka u Brestu izmiljele njemačke bajonete.

Takve fraze katkada imaju u povijesti klasnih borbi vrlo realno značenje. Fatalna je sudbina socijalizma što je on u ovom ratu bio odabran da pruža ideološke izgovore za kontrarevolucionarnu politiku. Njemačka je socijaldemokracija, kada je izbio rat, pohitala da grabež njemačkog imperijalizma ukrasi ideološkom firmom iz ropotarnice marksizma, proglasivši ga onim oslobodilačkim pohodom protiv ruskog carizma za kojim su čeznuli naši stari učitelji. Antipodima vladinih socijalista, boljševicima, bilo je suđeno da frazom o samoodređenju naroda navrnu vodu na mlin kontrarevolucije i tako pruže ideologiju ne samo za gušenje same ruske revolucije nego i za planirano kontrarevolucionarno okončanje čitavog svjetskog rata. Imamo mnogo razloga da politiku boljševika u tom pogledu razmotrimo vrlo temeljito. »Pravo naroda na samoodređenje« povezano s Ligom naroda i razoružanjem po milosti Wilsonovoj tvori bojni zov uz koji će se odigrati predstojeće razračunavanje međunarodnog socijalizma s građanskim svijetom. Jasno je kao dan da je frazi o samoodređenju i čitavom nacionalnom pokretu, koji sada tvori najveću opasnost po međunarodni socijalizam, upravo od strane ruske revolucije i pregovora u Brestu pruženo izvanredno pojačanje. S tom platformom morat ćemo se još potanko pozabaviti. Tragična sudbina

* Fritz Reuter (1810—1874) — svojevremeno najčitaniji pjesnik na donjonjemačkom (plattdeutsch) narječju. (op. prev.)

tog fraziranja u ruskoj revoluciji, u čije su bodlje upali boljševici i zadobili krvave ogrebotine, mora međunarodnom proletarijatu poslužiti kao primjer koji opominje.

Iz svega je toga proizišla, eto, diktatura Njemačke. Od Brestskog mira do »Dopunskog ugovora«! U Moskvi 200 žrtava odmazde. Iz tog je stanja proizišao teror i gušenje demokracije.

IV

Želimo to potanje istražiti na nekoliko primjera.

Istaknutu ulogu u politici boljševika odigralo je poznato raspuštanje Ustavotvorne skupštine u studenom 1917. Ta mjera bila je odlučujuća za daljnju poziciju boljševičke politike, bila je u izvjesnoj mjeri bolna točka njezine taktike. Stoji činjenica da su Lenjin i drugovi do svoje oktobarske pobjede burno zahtijevali sazivanje Ustavotvorne skupštine, da je upravo politika odugovlačenja vlade Kerenskog u toj stvari bila jedna od točaka optužnice boljševika protiv te vlade i davala im povoda za najžešća istupanja. Da, Trockij u svojem zanimljivom malom napisu »Od oktobarske revolucije do brestskog mira« kaže da je oktobarski preokret bio »spas za konstituantu« upravo kao i za revoluciju uopće. »I kada smo rekli«, nastavlja on, »da ulazak u Ustavotvornu skupštinu ne vodi kroz pretparlament Ceretelija nego kroz zauzimanje vlasti sovjeta, bili smo potpuno iskreni.«

A sada, poslije svih tih objava, prvi Lenjinov korak nakon Oktobarske revolucije bilo je — rastjerivanje te iste Ustavotvorne skupštine u koju je ta revolucija trebala omogućiti ulazak. Koji su razlozi mogli nalogati tako zapanjujući obrat? Trockij se u spomenutom spisu o tomu izjašnjava opširno, pa ćemo navesti njegove argumente za to:

»Ako su mjeseci prije Oktobarske revolucije označili vrijeme pomicanja masa ulijevo i elementarnog priliva radnika, vojnika i seljaka boljševicima, onda se taj proces unutar stranke socijalista-revolucionara izrazio u jačanju lijevog krila na račun desnoga. Ali na stranačkim listama socijalista-revolucionara još su uvijek u tri četvrtine slučajeva dominirala stara imena s desnog krila...

Tomu se pridružila i okolnost da su sami izbori pali u prve sedmice poslije oktobarskog prevrata. Vijest o promjeni do koje je došlo relativno se polako širila u koncentričnim krugovima iz glavnog grada u provinciju, iz gradova u sela. Na mnogim mjestima seljačkim masama nije bilo baš jasno što se dogodilo u

Petrogradu i Moskvi. One su glasale za »zemlju i slobodu« i glasale su za svoje predstavnike u zemljišnim komitetima koji su najčešće stajali pod zastavom »narodnjaka«. Ali na taj način one su glasale za Kerenskog i Avksentjeva koji su te zemljišne komisije bili raspustili i njihove članove dali pohapsiti... To stanje stvari jasno predočuje u kojoj je mjeri konstituenta bila zaostala za razvojem političke borbe i stranačkog grupiranja.»

Sve je to izvršno i vrlo uvjerljivo. Samo, začudno je što se tako pametni ljudi poput Lenjina i Trockog nisu dosjetili najneposrednijem zaključku što je proizlazio iz te činjenice. Budući da je Ustavotvorna skupština bila izabrana davno prije odlučujuće prekretnice, oktobarskog preokreta, i da je njezin sastav odražavao sliku prevladane prošlosti a ne novog stanja stvari, njima se sama od sebe nametala odluka da već zastarjelu, dakle mrtvo-rođenu Ustavotvornu skupštinu ukinu i neizostavno raspišu nove izbore! Oni nisu ni htjeli ni smjeli sudbinu revolucije povjeriti skupštini koja je odražavala jučerašnju Rusiju Kerenskog, razdoblje kolebanja i koalicije s buržoazijom. Pa dobro, preostalo je jedino da se na njezino mjesto odmah sazove skupština proizišla iz obnovljene, uznapredovale Rusije.

Umjesto toga Trocki izvodi zaključak iz specijalnih nedostataka Ustavotvorne skupštine što se sastala u oktobru, dapače, on te nedostatke poopćuje do neupotrebljivosti svakog narodnog predstavništva, proizišlog iz općih svenarodnih izbora, za trajanja revolucije uopće.

»Zahvaljujući otvorenoj i neposrednoj borbi za vlast u državi, radne mase u najkraće vrijeme gomilaju mnoštvo političkih iskustava i u svojem se razvoju brzo penju s jedne stepenice na drugu. Tromi mehanizam demokratskih institucija slijedi taj razvoj to manje što je veća zemlja i što je nesavršeniji njezin aparat.« (Trocki, str. 93.)

Tu imamo već »mehanizam demokratskih institucija uopće«. Naprotiv tomu valja ponajprije istaknuti da se u toj procjeni predstavničkih institucija izražava ponešto shematično, kruto shvaćanje koje naglašeno protuslovi historijskom iskustvu gotovo svih revolucionarnih epoha. Po teoriji Trockog svaka izabrana skupština odražava jednom za svagda jedino onakvo duhovno ustrojstvo, političku zrelost i raspoloženje svojih birača kakvo je bilo u trenutku kada su oni pristupili glasačkoj kutiji. Demokratsko je tijelo prema tomu stalan odraz mase iz doba izbornog termina, upravo kao što nam Herschelovo zvjezdano nebo ne pokazuje nebeska tijela kakva jesu kada ih gledamo, nego kakva su bila u trenutku u kojem su iz neizmjernih daljina odaslala

svoje svjetlosne vjesnike. Svaka živa duhovna veza između jednog izabranih i birača, svako trajno uzajamno djelovanje među njima, tu se negira.

Kako tomu protuslovi čitavo povijesno iskustvo! Ono nam, obratno, pokazuje da živi fluid narodnog raspoloženja neprestano zapljuskuje predstavnička tijela, prožima ih, njima upravlja. Kako bi inače bilo moguće da u svakom građanskom parlamentu od vremena do vremena doživljujemo najzabavnije nestašnosti »narodnih zastupnika« koji, iznenada oživjeli nekim novim »duhom«, proizvode posve nove zvukove, da se najisušenije mumije od vremena do vremena ponašaju mladenački i da razni šajdemanići odjednom nalaze u svojim grudima revolucionarne tonove — kada se po tvornicama, po radionicama, po ulicama rogobori?

I zar bi taj uvijek živi utjecaj raspoloženja i političke zrelosti masa na izabrana tijela trebao zatajiti upravo u revoluciji zbog krute sheme partijskih firmi i izbornih listina? Upravo obratno! Upravo revolucija stvara svojim usijanim žarom onu razrijeđenu, uzdrhtalu, osjetljivu političku atmosferu u kojoj valovi narodnog raspoloženja, bilo narodnog života, začas na divan način uplivišu predstavnička tijela. Ta upravo na tomu uvijek počinjavaju poznate efektne scene iz početnog stadija svake revolucije u kojima stari reakcionarni ili krajnje umjereni parlamenti izabrani pod starim režimom po ograničenom izbornom pravu odjednom postaju herojskim glasonošama prevrata, nosiocima bure i oluje. Klasičan primjer pruža čuveni »Dugi parlament« u Engleskoj koji je, izabran i sazvan 1642, sedam godina ostao na svojem mjestu i u svojoj nutрини odrazio sva promjenljiva gibanja narodnog raspoloženja, napredovanja revolucije do njezina vrhunca, počev od poniznog čarkanja s krunom u vrijeme »spikera« koji je klečao na koljenima, do ukidanja Doma lordova, Karlova smaknuća i proglašenja republike.

I nije li se isto takva čudesna mijena ponovila u Državnim stajezima, parlamentu Louisa Philippea izabranom prema cenzusu — posljednji najfrapantniji primjer Trockom je tako blizu — i u četvrtoj ruskoj Dumi koja je bila u godini spasa 1909. izabrana pod najkrućom vladavinom kontrarevolucije, a u veljači 1917. iznenada osjetila pozno pupanje prevrata i postala ishodištem revolucije?

Sve to pokazuje da »tromi mehanizam demokratskih institucija« ima snažnog korektora — upravo u živom pokretu masa, u njegovu samoniklom pritisku. I što je institucija demokratskija, što je življe snažno bilo političkog života mase, to je učinak neposredniji i točniji — unatoč ukrućenim stranačkim natpisima, zastarjelim izbornim listinama itd. Zacijelo, svaka demokratska in-

stitucija ima svoja ograničenja i slabosti, koje svakako dijeli sa svim ostalim ljudskim institucijama. Samo, lijek koji su pronašli Trocki i Lenjin: uklanjanje demokracije uopće, još je gori od onog zla koje bi trebalo izliječiti: on naime zatrpava sam živi izvor iz kojega se jedino mogu korigirati svi prirođeni nedostaci društvenih institucija: aktivan, nespутani, energični politički život najširih narodnih masa.

Uzmimo drugi frapantan primjer: izborno pravo koje je donijela sovjetska vlada. Nije posve jasno kakvo se praktičko značenje pridaje tom izbornom pravu. Iz kritike demokratskih institucija od strane Trockog i Lenjina proizlazi da oni načelno odbacuju narodna predstavništva proizišla iz općih izbora i da se žele osloniti jedino na sovjete. Ne da se pravo vidjeti zbog čega je onda opće pravo glasa uopće i uvedeno. Također nam nije poznato da bi se to pravo glasa ikako provodilo u život; ništa se nije čulo o izborima za neku vrst narodnog predstavništva na njegovoj osnovi. Vjerojatnija je pretpostavka da je ono ostalo samo teorijskim proizvodom tako rekuć za zelenim stolom; ali takvo kakvo jest, tvori ono vrlo čudan proizvod boljševičke teorije diktature. Nijedno izborno pravo, kao i nijedno političko pravo uopće, ne valja uspoređivati s nekakvim apstraktnim shemama »pravednosti« i sličnog građansko demokratskog fraziranja, nego sa socijalnim i ekonomskim odnosima kojima je primjereno. Izborno pravo koje je donijela sovjetska vlada namijenjeno je upravo prelaznom periodu od građansko-kapitalističkog do socijalističkog društvenog oblika, periodu diktature proletarijata. U smislu tumačenja te diktature, koje zastupaju Lenjin-Trocki, pravo glasa podjeljuje se samo onima koji žive od vlastitog rada, a svima se ostalima uskraćuje.

Jasno je, eto, da takvo izborno pravo ima svoj smisao samo u društvu koje je i ekonomski kadro da svima koji žele raditi osigura makar najskromniji i kulturno dostojan život od vlastitog rada. Vrijedi li to za sadašnju Rusiju? Pri golemim poteškoćama s kojima se mora boriti sovjetska Rusija odsječena od svjetskog tržišta, lišena svojih najvažnijih izvora sirovina, pri općem, strašnom rastrojstvu privrednog života, pri oštrom prevratu proizvodnih odnosa uslijed preobražaja odnosa vlasništva kako u poljoprivredi tako i u industriji i trgovini, jasno je kao na dlanu da su bezbrojne egzistencije posve nenadano iščupane iz korijena, izbačene iz svoje putanje, bez ikakve objektivne mogućnosti da u privrednom mehanizmu nađu za svoju radnu snagu bilo kakvu primjenu. To se ne odnosi samo na klasu kapitalista i veleposjednika nego i na širok sloj srednjeg staleža i na samu radničku klasu. Činjenica je, eto, da se uslijed smanjenja industrije gradski proletarijat masovno prelijeva na zemlju ne bi li našao krova nad glavom u poljoprivredi. U takvim okolnostima političko pra-

vo glasa kojemu je ekonomska pretpostavka obveza sviju da rade, potpuno je nerazumljiva mjera. Po tendenciji ono treba da politički obespravi samo izrabljivače. I dok se produktivna radna snaga masovno čupa iz korijena, sovjetskoj vladi često nema druge nego da nacionalnu industriju prepušta, naprotiv, bivšim kapitalističkim vlasnicima tako rekuć u najam. Na sličan se način sovjetska vlada našla prisiljenom da zaključi kompromis i s građanskim potrošačkim zadrugama. Zatim, neminovnom se pokazala upotreba građanskih stručnjaka. Druga je posljedica te iste pojave da sve veće slojeve proletarijata država izdržava kao crvenogardijce itd. javnim sredstvima. U zbilji to izborno pravo obespravljuje široke i sve veće slojeve malograđanstva i proletarijata jer privredni organizam ne predviđa nikakvih sredstava za ispunjenje njihove radne obveze.

To je neusklađenost koja izborno pravo kvalificira kao utopijski, od socijalne zbilje odvojeni proizvod mašte. I upravo stoga ono nije ozbiljno sredstvo diktature proletarijata. To je anakronizam, prijevremeno stvaranje pravnog stanja koje je umjesno na već dovršenoj socijalističkoj ekonomskoj bazi a ne u prelaznom periodu diktature proletarijata.

Budući da je čitav srednji stalež, građanska i malograđanska inteligencija, mjesecima poslije Oktobarske revolucije bojkotirala sovjetsku vladu, paralizirala željeznički, poštanski i telegrafski saobraćaj, školstvo, upravni aparat, i na taj se način suprotstavila vlasti radnika, po sebi se razumije da je to nalagalo mjere pritiska protiv nje: putem oduzimanja političkih prava, sredstava ekonomske egzistencije itd. kako bi se željeznom rukom slomio otpor. Tu je upravo došla do izražaja socijalistička diktatura koja se ne smije skanjivati da upotrijebi silu kako bi određene mjere u interesu sviju iznudila ili spriječila. Nasuprot tomu, izborno pravo koje izriče opće obespravljenje posve širokih slojeva društva, koje ih politički stavlja izvan okvira društva dok ekonomski nije kadro u samom tom okviru za njih napraviti mjesta, koje donosi obespravljenje ne kao konkretnu mjeru u konkretnu svrhu nego kao opće pravilo trajnog učinka, takvo izborno pravo nije nužnost diktature nego je improvizacija nesposobna za život. Jednako sovjeti kao podrška, kao i konstituenta i opće pravo glasa.

Boljševici su sovjete bili označili kao reakcionarne, budući da u njima većinu tvore seljaci (seljački i vojnički delegati). Nakon što su sovjeti prešli na njihovu stranu, postali su pravim predstavnicima narodnog mnijenja. Ali taj iznenadni zaokret imao je veze samo s mirom i pitanjem zemlje¹.

¹ Bilješka na nenumeriranom slobodnom listu (vjerojatno zamišljena kao dopuna posljednjoj spornoj rečenici: »Jednako sovjeti kao podrška, kao i konstituenta i opće pravo glasa«).

Međutim, pitanje se ne iscrpljuje s Ustavotvornom skupštinom i izbornim pravom: nije trebalo da dođe do ukidanja najvažnijih demokratskih garancija zdravog javnog života i političke aktivnosti radnih masa: slobode štampe, udruživanja i zborovanja, bez kojih su svi protivnici sovjetske vlasti postali slobodni kao ptice. Za te zahvate spomenuta argumentacija Trockog o tromosti demokratskih izbornih tijela nije ni izdaleka dovoljna. Naprotiv, očita je i neosporna činjenica da se bez slobodne, nesputane štampe, bez neograničenog udruživanja i zborovanja, ne da nikako zamisliti upravo vlast širokih narodnih masa.

Lenjin kaže da je građanska država oruđe za ugnjetavanje radničke klase, socijalistička za ugnjetavanje buržoazije. Da je ona naprosto u izvjesnom smislu naglavce postavljena kapitalistička država. To pojednostavnjeno shvaćanje ne uzima u obzir ono bitno: građanskoj državi nije potrebna politička škola i odgoj masa, barem ne preko izvjesnih usko povučenih granica. Za diktaturu proletarijata to je životni element, zrak bez kojega ona ne bi mogla postojati.

»Zahvaljujući otvorenoj i neposrednoj borbi za vlast u državi, radne mase u najkraće vrijeme gomilaju mnoštvo političkih iskustava i u svojem se razvoju brzo penju od stepenice do stepenice.« Tu Trocki opovrgava sama sebe i svoje partijske prijatelje. Upravo stoga što je to točno, potlačivanjem javnog života zabrtvluje se izvor političkog iskustva i sve većeg razvitka. Ili bi se pak moralo pretpostaviti da su iskustvo i razvoj bili nužni do preuzimanja vlasti od strane boljševika, da su dostigli najviši stupanj i da su poslije toga postali izlišni. (Govor Lenjina: Rusija je osvjedočeno za socijalizam!!!)

U zbilji, obratno! Upravo goleme zadaće kojima su boljševici hrabro i odlučno pristupili, zahtijevale su najintenzivnije političko školovanje masa i skupljanje iskustava.

Sloboda samo za pristaše vlasti, samo za članove jedne partije — bili oni ma kako brojni — nije sloboda. Sloboda je uvijek samo sloboda onoga koji misli drugačije. Ne zbog fanatizma »pravednosti«, nego stoga što se u toj biti iscrpljuje sve što je poučno, blagotvorno, što očisćuje u političkoj slobodi, i učinak te biti izostaje, ako »sloboda« postane privilegij.

Sami boljševici, ruku na srce, neće nijekati da su na svakom koraku morali pipkati, pokušavati, eksperimentirati, iskušavati ovo i ono, i da dobar dio njihovih mjera nije biserje. Tako mora biti i bit će nam svima kada se toga latimo — ako prilike i ne budu posvuda tako teške.

Prešutna je pretpostavka teorije diktature u smislu Lenjina—Trockog da je socijalistički preobražaj stvar za koju se recept nalazi u džepu revolucionarne partije, pa da taj recept onda treba samo energično ostvariti. Tomu nažalost — ili, već prema tomu: srećom — nije tako. Daleko od toga da bude zbrojem gotovih propisa koje valja samo primijeniti, ozbiljenje socijalizma kao ekonomskog, socijalnog i pravnog sistema stvar je koja leži u magli budućnosti. Ono što u svojem programu posjedujemo, samo su malobrojni krupni putokazi što pokazuju smjer u kojem treba tražiti mjere, uz to još pretežno negativnog karaktera. Mi tek otprilike znamo što nam je prije svega ukloniti kako bismo socijalističkoj privredi otvorili slobodan put, ali koje su to tisuće konkretnih praktičkih krupnih i sitnih mjera potrebnih da bi se socijalistička načela uvela u privredu, u pravo, u sve društvene odnose, ne uči nas nijedan socijalistički udžbenik. To nije nedostatak, nego upravo prednost znanstvenog socijalizma pred utopijskim. Socijalistički društveni sistem mora i može biti samo historijski proizvod rođen u školi vlastitog iskustva, u trenutku ispunjenja, iz nastajanja žive historije koja upravo poput organske prirode, čiji je na kraju krajeva dio, ima lijep običaj da zajedno s nekom zbiljskom društvenom potrebom svagda donosi i sredstva za njezino zadovoljenje, da sa zadatkom donosi ujedno i rješenje. A ako je tako, onda je jasno da se socijalizam po svojoj prirodi ne da oktroirati, uvoditi ukazima. Njegova je pretpostavka niz nasilnih mjera — protiv vlasništva itd. Ono negativno, razgrađivanje, može se dekretirati, izgradnju, pozitivno, ne. Nova zemlja. Tisuću problema. Jedino je iskustvo kadro korigirati i otvarati nove putove. Samo život što se nesmetano pjeni, dovija se tisućama novih oblika, improvizacija, otkriva stvaralačku snagu, sam ispravlja sve pogrešne zahvate. Javni život država s ograničenom slobodom tako je oskudan, tako siromašan, tako shematičan, tako neplodan upravo stoga što se isključenjem demokracije zatvaraju svi izvori duhovnog bogatstva i napretka. (Dokaz: godina 1905. i mjeseci februar-oktobar 1917.) Kao što tamo politički, tako i ekonomski i socijalno. U tomu mora sudjelovati čitava narodna masa. Inače se socijalizam dekretira, oktroira za zelenim stolom tuceta intelektualaca.

Neminovno potrebna javna kontrola. Inače razmjena iskustava ostaje samo u zatvorenom krugu činovnika nove vlade. Korupcija neizbježna. (Lenjinove riječi, Saopćenja br. 29.) Praksa socijalizma zahtijeva potpun duhovni preobražaj u masi degradiranoj stoljećima građanske klasne vladavine. Socijalni instinkti umjesto egoističnih, masovna inicijativa umjesto tromosti, idealizam koji prebrođuje sve patnje itd., itd. Nitko to ne zna bolje, ne opisuje uvjerljivije, ne ponavlja upornije nego Lenjin. Samo, potpuno griješi u sredstvima. Dekret, diktatorska vlast tvorničkih nadzornika, drakonske kazne, strahovlada, sve su to palijative. Jedini

put do preporoda jest škola samog javnog života, najneograničenija i najšira demokracija, javno mnijenje. Upravo strahovlada demoralizira.

Kada sve to otpadne, što ostaje u zbilji? Lenjin i Trocki postavili su na mjesto narodnog predstavničkog tijela proizišlog iz općih narodnih izbora sovjete kao jedino pravo predstavništvo radnih masa. Ali s tlačenjem političkog života u čitavoj zemlji mora se sve više paralizirati i život u sovjeticima. Bez općih izbora, nespутane slobode štampe i zborovanja, slobodne borbe mišljenja, izumire život u svakoj javnoj instituciji, postaje prividnim životom u kojemu jednim djelatnim elementom ostaje birokracija. Javni se život polako uspavljuje, nekoliko tuceta partijskih vođa neiscrpne energije i bezgraničnog idealizma dirigira i vlada, pod njima u zbilji upravlja desetak istaknutih glava, i od vremena do vremena poziva se na sastanke elita radništva da bi pljeskala govorima vođa, jednoglasno prihvatila predložene rezolucije, u osnovi dakle gazdovanje klike — svakako diktatura, ali ne diktatura proletarijata nego diktatura šačice političara, tj. diktatura u građanskom smislu, u smislu vladavine jakobinaca (pomicanje kongresa sovjeta od tri na šest mjeseci!). Pa i više: u takvom stanju javni život mora podivljati: atentati, strijeljanja talaca itd.

Lenjinov govor o disciplini i korupciji.

Zaseban problem od velike važnosti u svakoj je revoluciji borba s lumpenproletarijatom. I mi u Njemačkoj s tim ćemo imati posla posvuda. Lumpenproleterski element duboko je urastao u građansko društvo, ne samo kao poseban sloj, kao socijalni otpadak što osobito raste divovski u vrijeme kada se ruše zidovi društvenog poretka, nego i kao integrirajući element čitavog društva. Zbivanja u Njemačkoj — i više ili manje u svim drugim državama — pokazala su kako se svi slojevi građanskog društva lako odaju lupeštvu. Stupnjevi između trgovačkog nabijanja cijena, krijumčarenja, fiktivnih prigodnih poslova, patvorenja namirnica, iznuđivanja, podmićivanja činovnika, krađe, provale i grabeža tako se međusobno prelijevaju da nestaje granica između građanske časti i zatvora. Tu se ponavlja jednaka pojava kao što je redovito brzo kvarenje građanskih vrlina kada se presade u prekomorske kolonijalne prilike na stranom socijalnom tlu. Sa skidanjem konvencionalnih moralnih i pravnih pregrada i oslonaca, građansko se društvo, kojemu je najdublji životni zakon nemoral: izrabljivanje čovjeka po čovjeku, neposredno i bez sustezanja odaje običnom lupeštvu. Proleterska revolucija morat će se s tim svojim neprijateljem i oruđem kontrarevolucije boriti posvuda.

Pa ipak je teror i u vezi s tim tupi, upravo dvosjekli mač. Drakonsko ratno pravosuđe nemoćno je protiv lumpenproleterskih

nedjela. Da, svaki trajni režim izvanrednog stanja neizbježno vodi samovolji, a svaka samovolja izopačuje društvo. Jedino djelotvorno sredstvo u ruci proleterske revolucije i tu su: radikalne mjere političke i socijalne naravi, najbrži preobražaj, socijalne garancije za život mase i — širenje revolucionarnog idealizma koji se daje trajno održati jedino intenzivno aktivnim životom masa u neograničenoj političkoj slobodi.

Kao što su protiv zaraza i klica bolesti najdjelotvornije sredstvo što očišćuje i liječi sunčane zrake, tako je sama revolucija i njezino načelo obnove, duhovni život koji ona izaziva, aktivnost i samoodgovornost masa, dakle najšira politička sloboda kao njezin oblik, jedino sunce što liječi i očišćuje.²

Anarhija će i u nas i svuda biti neizbježna. Lumpenproleterski element drži se građanskog društva i ne da se od njega odvojiti.

1. Istočna Pruska, pljačkanja »Kozaka«.

2. Generalno izbijanje grabeža i krađe u Njemačkoj (»krijumčarenja«, poštansko i željezničko osoblje, potpuno brisanje granica između dobro uređenog društva i zatvora).

3. Rapidan porast lupeštva sindikalnih vođa. Drakonske mjere terora protiv toga su nemoćne. Naprotiv, korumpiraju još više. Jedini protuotrov: idealizam i socijalna *aktivnost* masa, neograničena politička sloboda.

To je premoćni, objektivni zakon kojemu ne može izmaknuti nijedna partija.

Osnovna pogreška teorije Lenjina—Trockog upravo je u tomu što oni diktaturu, posve kao i Kautsky, suprotstavljaju demokraciji. »Diktatura ili demokracija« glasi pitanje kako u boljševika tako i u Kautskog. On se, naravno, odlučuje za demokraciju, i to za *građansku* demokraciju, jer upravo nju uzima za alternativu socijalističkom preobražaju. Lenjin—Trocki odlučuju se, naprotiv, za diktaturu nasuprot demokraciji i na taj način za diktaturu šačice osoba, tj. za diktaturu po građanskom uzoru. To su dva suprotna pola, oba jednako udaljena od stvarne socijalističke politike. Proletarijat, kada preuzme vlast, više se nikada ne može prema dobrom savjetu Kautskog odreći socijalističkog preobražaja pod izgovorom da »zemlja nije zrela« i posvetiti se samo demokraciji, a da pri tomu ne izda sama sebe, Internacionalu,

² Rasprava o lumpenproletarijatu (očito razrada slijedeće bilješke koja se u rukopisu nalazi samo na jednom uključenom slobodnom listu).

revoluciju. On treba i mora upravo odmah započeti sa socijalističkim mjerama na najenergičniji, najnepopustljiviji, najbezobzirni način, dakle vršiti diktaturu, ali diktaturu *klase*, ne jedne partije ili jedne klike, uz najdjelatnije nesputano sudjelovanje narodnih masa, u neograničenoj demokraciji. »Kao marksisti, mi nismo nikada bili idolopoklonici formalne demokracije«, piše Trocki. Zasigurno nismo mi nikada bili idolopoklonici formalne demokracije. Mi nismo nikada bili ni idolopoklonici socijalizma ili marksizma. Zar možda iz toga ne slijedi da socijalizam, marksizam, ako nam je neugodan, smijemo à la Kunov—Lensch—Parvus baciti u ropotarnicu? Trocki i Lenjin živa su negacija tog pitanja. Nikada nismo bili idolopoklonici formalne demokracije, znači jedino: vazda razlikujemo socijalnu jezgru od političkog oblika *građanske* demokracije, vazda otkrivamo trpku jezgru socijalne nejednakosti i neslobode pod slatkim ljuskom formalne jednakosti i slobode — ne da bismo njih odbacili, nego kako bismo radničku klasu podboli da se ne zadovoljava ljuskom, nego da naprotiv osvoji političku vlast kako bi je ispunila novim socijalnim sadržajem. Historijska je zadaća proletarijata, kada dospije na vlast, da umjesto građanske demokracije stvori socijalističku demokraciju, ne da ukloni svaku demokraciju. Ali socijalistička demokracija ne počinje tek u obećanoj zemlji kada je stvorena podloga socijalističke privrede, kao gotov božićni poklon dobrom narodu koji je u međuvremenu vjerno podupirao šačicu socijalističkih diktatora. Socijalistička demokracija počinje istodobno s rušenjem klasne vladavine i izgradnjom socijalizma. Ona počinje s trenutkom osvajanja vlasti od strane socijalističke partije. Ona nije drugo nego diktatura proletarijata.

Dakako, diktatura! Ali ta se diktatura sastoji u *načinu primjene demokracije*, ne u njezinom *ukidanju*, u energičnom, odlučnom zahvaćanju dobrano stečenih prava i privrednog stanja građanskog društva, bez čega se socijalistički preobražaj ne da ostvariti. Ali ta diktatura mora biti djelo *klase*, a ne vodeće male manjine u ime klase, tj. ona mora na svakom koraku proizlaziti iz aktivnog sudjelovanja masa, nalaziti se pod njihovim neposrednim utjecajem, biti podložna kontroli čitave javnosti, proizlaziti iz sve veće političke školovanosti narodnih masa.

Upravo bi tako postupali do sada i boljševici, da nisu trpjeli od strašne prisile svjetskog rata, njemačke okupacije i svim uz to vezanim nenormalnim poteškoćama koje moraju iskriviti svaku socijalističku politiku ispunjenu najboljim namjerama i najljepšim načelima.

To grubo argumentira ta obilata primjena terora od strane sovjetske vlade, i to osobito u posljednjem razdoblju prije sloma nje-

mačkog imperijalizma, poslije atentata na njemačkog poslanika. Stara istina da revolucije nisu natopljene ružinim uljem po sebi je prilično ograničena.

Sve što se zbiva u Rusiji shvatljivo je, i lanac je neizbježnih uzroka i učinaka kojih su početak i kraj: podbacivanje njemačkog proletarijata i okupacija Rusije od strane njemačkog imperijalizma. Značilo bi tražiti od Lenjina i drugova nešto nadljudsko, kad bi se od njih u takvim okolnostima očekivala još i čarolija najljepše demokracije, najuzornije diktature proletarijata i cvaćuće socijalističke privrede. Oni su svojim odlučnim revolucionarnim stavom, svojom uzornom djelotvornošću i svojom nesalomljivom vjernošću međunarodnom socijalizmu učinili zaista sve što se u tako đavolski teškim prilikama dalo učiniti. Opasnost počinje ondje gdje oni iz nevolje prave vrlinu, gdje taktiku koju su im nametnuli ti fatalni uvjeti sada u svim dijelovima teorijski fiksiraju i hoće da je međunarodnom proletarijatu preporuče kao uzor socijalističke taktike za nasljedovanje. Kao što na taj način sami sebi bez potrebe zaklanjaju vidik i svoju zbiljsku, neospornu historijsku zaslugu trpaju među pogrešne korake koji su im nametnuti, tako i međunarodnom socijalizmu, za čiju ljubav i za volju kojega su se borili i trpjeli, čine lošu uslugu kada u svoje spremište hoće kao nove spoznaje unijeti sve omaške koje je Rusiji nametnula nevolja i prisila, a koje su na kraju krajeva bile samo zračenje bankrota međunarodnog socijalizma u ovom ratu.

Neka njemački vladini socijalisti viču da je vladavina boljševika u Rusiji karikatura diktature proletarijata. Ako je to bila ili jest, onda samo stoga što je bila proizvod držanja upravo njemačkog proletarijata koje je bilo karikatura socijalističke klasne borbe. Svi smo mi podložni zakonu historije, i socijalistički društveni poredak dade se provesti baš samo internacionalno. Boljševici su pokazali da umiju sve što je revolucionarna partija kadra učiniti u granicama historijskih mogućnosti. Ne treba da žele napraviti čudo. Jer proleterska revolucija bez pogrešaka, koja bi vrijedila kao uzor, bila bi čudo u zemlji što je izolirana, koju je iscrpio svjetski rat, ugušio imperijalizam, izdao međunarodni proletarijat. Radi se o tomu da se u politici boljševika razlikuje bitno od nebitnog, jezgra od slučajnog. U ovom posljednjem razdoblju u kojem stojimo pred odlučujućim završnim borbama u čitavom svijetu, najvažniji problem socijalizma bio je i jest upravo u akutnom pitanju dana: ne ova ili ona pojedinost taktike, nego: akciona sposobnost proletarijata, djelotvornost masa, volja za vlast socijalizma uopće. U tom su pogledu Lenjin i Trocki sa svojim prijateljima primjerom prednjačili svjetskom proletarijatu, oni su još uvijek jedini koji mogu s Huttenom uzviknuti: ja sam se usudio!

To je u boljševičkoj politici ono bitno i ono što ostaje. U tom smislu njima pripada besmrtna historijska zasluga što su osvajanjem političke vlasti i postavljanjem praktičkih problema ostvarivanja socijalizma prednjačili međunarodnom proletarijatu i silno pospješili obračun između kapitala i rada u čitavom svijetu. U Rusiji se problem mogao samo postaviti. On se u Rusiji nije mogao riješiti. U *tom* smislu budućnost svuda pripada »boljševizmu«.

Red vlada u Berlinu

Naslov originala

Rosa Luxemburg

ORDNUNG HERRSCHT IN BERLIN

Preveo

LJUBOMIR TADIĆ

Red vlada u Berlinu

»Red vlada u Varšavi«, saopćio je ministar Sebastiani 1831. godine u Pariskoj skupštini kada je Paskijevičeva soldateska, poslije strašnog juriša na predgrađe Pragu, ušla u poljski glavni grad i otpočela svoj krvnički posao nad ustanicima.

»Red vlada u Berlinu!« trijumfalno objavljuje buržoaska štampa, javljaju Ebert i Noske, saopćuju oficiri »pobjedničkih trupa« kojima berlinska malograđanska svjetina na ulicama maše maramicama i kliče im »hura«! Slava i čast njemačkog oružja spaseni su pred svjetskom historijom. Kukavno potučeno u Flandriji i Argonskoj šumi, opet je ono povratilo svoju glasovitost glatkom pobjedom — nad 300 »spartakovaca« u »Vorwärtsu«. Vremena prvih čuvenih prodora njemačkih trupa u Belgiji, vremena generala von Emmicha i osvajača von Lütticha blijede pred činima Remhardta i drugova na berlinskim ulicama. Izmrčvareni *parlamentarci*, koji su htjeli da pregovaraju o predaji »Vorwärtsa«, bili su kundacima vladine soldateske isprebijani do unakaženosti, tako da je nemoguće prepoznati njihove leševe; zarobljenici su postavljeni uza zid i usmrćeni na takav način da su lubanje i mozak naokolo prskali. Naočigled tako slavni djela, tko tu još misli na sramne poraze pretrpljene od Francuza, Engleza i Amerikanaca? »Spartakus« znači neprijatelj, a Berlin mjesto gdje naši oficiri znaju pobjeđivati. Noske, »radnik«, pa to je general koji umije organizirati pobjedu tamo gdje je Ludendorff zakazao!

Tko se tu ne bi prisjetio pobjedničke opijenosti »uredujuće« hajke u Parizu, bakanalija buržoazije nad leševima boraca Komune, one iste buržoazije koja se sama, kao zadnja kukavica, dala u bijeg, tek što je kukavno kapitulirala pred Prusima i izručila glavni grad zemlje neprijatelju. No kako li tamo opet plamtijaše muška srčanost buržoaskih sinčića, »zlatne omladine« i oficira protiv rđavo naoružanog, izgladnjelog pariskog proletarijata, protiv golorukih žena i djece! Kako li je tamo hrabrost Marsovih sinova, koje je slomio vanjski neprijatelj, mahnitala bestijalno i okrutno nad obezoružanim, zarobljenicima i palima!

»Red vlada u Varšavi!« »Red vlada u Parizu!« »Red vlada u Berlinu!« Tako teku saopćenja čuvara »reda« svako pola stoljeća od jednog središta svjetskohistorijske bitke do drugog. A ushićeni »pobjednici« ne primjećuju da jedan »poredak«, što se periodično mora održavati krvavim represalijama, nezadrživo ide u susret svojoj historijskoj sudbini, svojoj propasti.

Šta je bila ova posljednja »Spartakusova nedjelja« u Berlinu, šta li je donijela, čemu nas ona uči? Još usred bitke, usred pobjedničkog urlika kontrarevolucije, morali su revolucionarni proleteriti položiti račun o onome što se zbilo, izmjeriti događaje i njihove ishode velikim historijskim mjerilom. Revolucija nema vremena za traćenje, ona juriša dalje preko još otvorenih raka, preko »pobjeda« i »poraza«, u susret svojim velikim ciljevima. Prvi je zadatak boraca za internacionalni socijalizam da svjesno slijede njene pravce, njene putove.

Da li je u ovoj konfrontaciji trebalo očekivati konačnu pobjedu revolucionarnog proletarijata, obaranje Ebert-Scheidemanna i uspostavljanje socijalističke diktature? Ne svakako, ukoliko se svi momenti koji odlučuju o pitanju uzmu zrelo u obzir. Ranjivo mjesto revolucionarne stvari u ovom trenutku — politička nezrelost vojničke mase, koja još uvijek dopušta da je njeni oficiri zloupotrebljavaju za narodu neprijateljske, proturevolucionarne ciljeve, — samo je još jedan dokaz za to da *trajna* pobjeda revolucije u ovom sukobu nije bila moguća. S druge strane, ova nezrelost same vojske samo je simptom opće nezrelosti njemačke revolucije.

Prostranstva zemlje iz kojih potječe veliki postotak vojničke mase revolucija je tek jedva dotakla. Berlin je još do sada gotovo posve izoliran od ostale države. Revolucionarni centri u provinciji, u Rajnskoj oblasti, na priobalnom području, u Braunschweigu, u Saskoj, u Württembergu — stoje, istina je, tijelom i dušom na strani berlinskog proletarijata. Pa ipak, ponajprije još nedostaje neposredna ujednačenost nastupanja, direktno zajedništvo akcije koja bi neusporedivo djelotvornije uobličila napredovanje i borbenu spremnost berlinskog radništva. Osim toga poimanje privredne borbe, pravog vulkanskog izvora, koji neprekidno hrani revolucionarnu klasnu borbu, tek je u početnom stadiju. To stoji u dubokoj vezi sa spomenutom političkom nespremnošću revolucije.

Iz svega rečenog slijedi da se u ovom trenutku još nije moglo računati s jednom konačnom i trajnom pobjedom. Da li je otuda borba posljednjih nedjelja bila neka »greška«? Da, ako bi se uopće radilo o jednom namjeravanom »prepadu«, o jednom takozvanom »puču«! No šta je bila polazna točka posljednje nedjelje

borbe? Kao i u svim dosadašnjim slučajevima: 6. decembra i 24. decembra, bila je to brutalna vladina provokacija! Kao i krvava kupka nenaoružanih demonстранata, a zatim i pokolj mornara, tako je ovoga puta i udar protiv berlinske policijske uprave bio uzrok svih daljih događaja. Revolucija zapravo ne operira svojevoljno, na nekoj otvorenoj poljani, prema nekom od »stratega« lukavo pripremljenom planu. Njeni protivnici *također* imaju inicijativu; da, oni je, po pravilu, preuzimaju mnogo više negoli sama revolucija.

Radništvo je bilo *prinudeno* da se maši oružja jer je bilo stavljeno pred činjenicu drske provokacije od strane Ebert-Scheidemanna. Bila je stvar *časti* revolucije da svom energijom odmah odbije napad, osim ako nije trebalo kontrarevoluciju ohrabriti za dalje prodore, osim ako nije trebalo da se uzdrmaju redovi proletarijata, moralni kredit revolucije u Internacionali.

Nagli otpor izbio je iz berlinskih masa i spontano, s jednom tako po sebi razumljivom energijom, da je odmah u prvom naletu moralna pobjeda ostala na strani »ulice«.

Unutrašnji je životni zakon revolucije da nikada, učinivši korak, ne ostaje u stavu mirovanja, u pasivnosti. Najbolja parada je snažan udarac. Ovo elementarno pravilo svake borbe ponajprije vlada svakim korakom revolucije. Po sebi se razumije i svjedoči o zdravom instinktu, o unutrašnjoj svježoj snazi berlinskog proletarijata, što se nije umirio ponovnim postavljanjem Eichhorna na njegov položaj, što je spontano koraknuo da zauzme druge položaje moći kontrarevolucije: buržoasku štampu, oficijelni informativni biro »Vorwärtsa«. Sve te mjere nikle su u masi na osnovi instinktivnog saznanja da se kontrarevolucija, sa svoje strane, neće odnesenom pobjedom smiriti nego će težiti općem prokušavanju snaga.

I ovdje stojimo pred jednim velikim historijskim zakonom revolucije prema kome se raspršuju sva mudrovanja i mudrijašenja onih malih »revolucionara« tipa USP* koji u svakoj borbi ističu samo izgovore za povlačenje. Čim je osnovni problem revolucije bio jasno postavljen — a u *ovoj* revoluciji to je obaranje Ebert-Scheidemanna kao prve smetnje pobjedi socijalizma — onda se ovaj osnovni problem pomalja sve više u njegovoj cjelokupnoj aktualnosti, a svaka pojedina epizoda borbe odvija se s fatalnošću, bilo da revolucija nije još pripravljena za takvo rješenje, bilo da je situacija još tako nezrela. »Dolje Ebert-Scheidemann!« — ova lozinka neizostavno se rađa u svakoj revolucionarnoj krizi

* USP — skraćenica za Unabhängige Sozialdemokratische Partei, Nezavisna socijaldemokratska partija Njemačke. (op. prev.).

kao jedina iscrpna formula svih parcijalnih sukoba i tako, sama od sebe, svojom unutrašnjom objektivnom logikom, pomiče, htjelo se to ili ne, svaku epizodu borbe do kraja.

Iz ove proturječnosti zaoštavanja zadatka i oskudnih preduvjeta za njegovo rješenje u početnoj fazi revolucionarnog razvitka, slijedi da se pojedine revolucionarne borbe formalno završavaju *porazom*. Ali revolucija je jedini oblik »rata« — i ovo je njen osobiti životni zakon — u kojem se konačna pobjeda može pripremiti samo nizom »poraza«.

Šta nam pokazuje cijela historija modernih revolucija i socijalizma? Prva eksplozija klasne borbe u Evropi: pobuna lionskih tkalaca svile 1834. godine, završila se teškim porazom. Ustanak pariskog proletarijata junskih dana 1848. godine završio se jednim strahovitim porazom. Čitav put socijalizma — ukoliko se uzmu u obzir revolucionarne borbe — posut je samo porazima.

Pa ipak ta ista historija, korak po korak, nezadrživo vodi konačnoj pobjedi! Gdje bismo danas bili *bez* onih »poraza« iz kojih smo crpli historijsko iskustvo, saznanje, moć i idealizam! Danas se oslanjamo na ono na čemu smo stajali sve do pred konačni okršaj proleterske klasne borbe: upravo na one poraze od kojih *nijedan* ne bi smjeli smatrati porazom, pošto je svaki od njih dio naše snage i jasnoće cilja.

Revolucionarne borbe upravo su direktna protivnost parlamentarnim borbama. U Njemačkoj smo imali četiri decenija čistih parlamentarnih »pobjeda«, mi smo zapravo koračali iz pobjede u pobjedu. Prilikom velikog historijskog iskušenja 4. augusta 1914. godine ishod je bio: uništavajući politički i moralni poraz, neočekivani rascjep, besprimjerno bankrotstvo. Do sada su nam revolucije donosile jasne poraze, ali ti neizbježni porazi upravo su nagomilavali jamstva buduće konačne pobjede.

Dakako pod *jednim* uvjetom. Pitanje je: u kakvim je okolnostima bio pretrpljen neki poraz; da li je on nastao otuda što je borbena energija masa, koja stremi naprijed, udarila na ograničenja nedovoljne zrelosti historijskih pretpostavki, ili pak otuda što je sama revolucionarna akcija bila ukočena polovičnošću, neodlučnošću i unutrašnjom slabošću.

Klasični primjeri za oba slučaja su, s jedne strane, francuska februarska revolucija, a s druge strane, njemačka martovska revolucija. Junačka akcija pariskog proletarijata 1848. godine postala je živi izvor klasne energije internacionalnog proletarijata. Kukavnosti njemačke martovske revolucije pritiskuju kao okov cjelokupni moderni njemački razvitak. Ona djeluje kroz posebnu

historiju oficijelne njemačke socijaldemokracije sve do skorašnjih događaja njemačke revolucije — upravo sve do netom doživljene dramatične krize.

Kako izgleda poraz takozvane »Spartakusove nedjelje« u svjetlu postavljenog historijskog pitanja? Da li se on zbio uslijed neobuzdane revolucionarne energije i nedovoljne zrelosti situacije ili, pak, uslijed slabosti i polovičnosti akcije?

Ustijed obojega! Posebno obilježje skorašnje epizode jest u dvostrukom karakteru ove krize, u proturječnosti između snažnog, odlučnog, ofanzivnog nastupanja berlinskih masa i neodlučnosti, oklijevanja i polovičnosti berlinskog vodstva.

Vodstvo je zakazalo. Ali vodstvo može i mora biti od masa i iz masa nanovo stvoreno. Mase su odlučujuće, one su stijena na kojoj se osniva konačna pobjeda revolucije. Mase su bile na visini, one su ovaj »poraz« uobličile u jedan beočug historijskih poraza koji su ponos i snaga internacionalnog socijalizma. Stoga će se iz ovog »poraza« razbokoriti buduća pobjeda.

»Red vlada u Berlinu!« Vi tupi panduri! Vaš »red« je sagrađen na pijesku. Revolucija će se već sutra »sa zveketom ponovo uspraviti« i na vaš užas zatrubiti:

bijah, jesam, bit ću!

ROSA LUXEMBURG
IZABRANI SPISI

Preveli ROLAND KNOPFMACHER
HRVOJE SARINIC
LJUBOMIR TADIC

Korigirala EVA VOJNOVIC

Likovno opremio DEAN JOKANOVIC TOUMIN

Izdavač »NAPRIJED«
Izdavačko knjižarsko poduzeće
Zagreb, Palmotićeva 30

Za izdavača ANTUN ZVAN

Tisak i uvez Stamparski zavod »Ognjen Prica«, Zagreb 1974.

Prema rješenju Republičkog sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu broj 2206/1-1974 od 6. V 1974, ova se knjiga smatra proizvodom iz čl. 36. stava 1. točke 7 Zakona o oporezivanju proizvoda i usluga i na nju se ne plaća porez na promet.

